

JÁSZSÁGI ÉVKÖNYV

2018

A kötet szerzői:

Bende Andrea okleveles közgazdász, Jászberény; Besenyi Vendel helytörténész, Jászberény; Bódisné Görbe Krisztina adóigazgatási irodavezető, Jászberény; Bojtos Gábor levéltáros, MNL Megyei Levéltára Szolnok; Bugyi Gábor művelődésszervező, Jász Múzeum; Buschmann Éva újságíró-szerkesztő, Jászberény; Csikós Gábor történész, MTA Vidéktörténeti Kutatócsoport Budapest; Csörgő Terézia ny. gimnáziumi tanár, Jászberény; Fábian Nikolett tanár, Lehel Vezér Gimnázium Jászberény; Fodor István Ferenc helytörténeti kutató, ny. polgármester, Jászfákóhalma; Kalup Csilla egyetemi hallgató, Budapest; Kovács István László ny. építészmérnök, Budapest; Kugler Erika tanár, Szent István Általános Iskola és Gimnázium Jászberény; Lukácsi László ny. tanár, Jászsószentgyörgy; Majid Hosseini a városi önkormányzat fotósa, Teherán; Metykó Béla helytörténész, Jászberény; Nagy Tamás rajztanár, Liska József Katolikus Középiskola, Jászberény; Pethő László ny. egyetemi docens, Jászberény; Sárközi Miklós egyetemi tanár, Károli Gáspár Egyetem Budapest; Sebők Balázs főiskolai docens, Eszterházy Károly Egyetem, Jászberényi Campus; Szabó Géza történész-régész, Szekszárd; Szádóczki Vera tudományos segédmunkatárs Budapest; Szűcsné Németh Mária ny. gyógyszerkiadó szakasszisztens, Jászberény; Varga Kamill ferences tanár, Szombathely; Nagy Varga Vera néprajzkutató, ny. muzeológus Cegléd; Várszegi Tibor színházi író; Vince János Farkas tanár, Általános Iskola Jászládány; Wirth Lajos tudománytörténész Jászberény

JÁSZSÁGI ÉVKÖNYV
2018

A szerkesztésben közreműködtek:

Fodor István Ferenc, Hasznos Rozália, Hortiné Bathó Edit, Kugler Erika,
Szabó Jánosné és Turjányi Sándor

Felelős szerkesztő: Pethő László

Borítóterv: B. Jánosi Gyöngyi

Nyelvi lektor: Nagy J. József

Olvasószerkesztő: Egyedfi Gizella

Tördelőszerkesztő: Buschmann Éva

Kiadja a Jászsági Évkönyv Alapítvány

Felelős kiadó: Kertész Ottó kuratóriumi elnök

ISSN 1217-7954

Nyomda Creatív Color Stúdió Kft. Jászberény

TARTALOMJEGYZÉK

MŰVÉSZET

Iparművészek a Jászságból – összeállította Kugler Erika.....	7
Jászberény és Jazd Majid Hosseini és Nagy Tamás fényképein – Sárközi Miklós megnyitó beszédével.....	30
Lukácsi László: Műfordítói munkám anyanyelvem szolgálata – Portré Lukácsi Margitról.....	45
Pethő László: Babagyár és bugylibicska – beszélgetés a népművészet mesterével Holló Lászlóval.....	49

HISTÓRIA

Bojtos Gábor: Milyen jogen lövöldöz Árvai detektív úr?.....	57
Csikós Gábor: Fejezetek a jászdózsai zsidóság történetéből 1850–1946.....	67
Csörgő Terézia: A matematikatanár, Szikszai József.....	86
Kovács István László: A jászberényi Szent Korona történetéhez.....	100
Sebők Balázs: Az 1918-as sorsfordító esztendő emlékezete.....	110
Szabó Géza: A jászok őshazájában, a digorok földjén.....	123
Szádóczki Vera: Makó Pál levelei.....	143
Wirth Lajos: Szép János élete és munkássága.....	161

GAZDASÁG

Bende Andrea: A munkaszervezés alapjai egy dél-koreai nagyvállalatnál.....	169
Bódisné Görbe Krisztina: A Jászberényben bevezetett helyi adók és a 2017. év legnagyobb adófizető vállalkozásai.....	175
Buschmann Éva: Emlékidézés az I. Jász expó kapcsán – interjú Hlavacska Andrásnéval.....	183

ÖRÖKSÉGÜNK

Bugyi Gábor – Fodor István Ferenc: A kommunizmus áldozatainak emléktáblái.....	190
Fábián Nikolett: Új módszerek a holokauszt oktatásában.....	196
KalupCsilla: Pulzáló, fehér törpecsillagok.....	204
Metykó Béla: Rektor és a töltött káposzta.....	213
Nagy Varga Vera: Dienes Erzsébet emlékezete.....	231
Várszegi Tibor: Hollók a Jászságban – esszé a valószínűtlen megvalósulásáról.....	235
Vince János Farkas: A jászberényi dinamitrobbanás korabeli képi ábrázolása.....	242

KÖNYVISMERTETÉSEK

A barokk utazási irodalom képviselője (Besenyi Vendel).....	246
Jászberény története három kötetben (Csikós Gábor).....	250
Jászberényi vonatkozások egy nagy hírű naplóban (Szűcsné Németh Mária).....	254
Nemes Jászberény városa (Varga Kamill).....	258

Kugler Erika

IPARMŰVÉSZEK A JÁSZSÁGBÓL

Ha a művészet téma szóba kerül, legtöbbször a képzőművészetre, a zenére, az irodalomra gondolnak. Az iparművészet mindig határokat feszeget a kézműves és a művész között, ahogy a neve is utal rá. „A művész kézműves, csak magasabb szinten”: Walter Gropius mondása a 1920-as években kezdett elterjedni. Gropius mint funkcionálisan gondolkodó építész, a Bauhaus iskola igazgatója egy modernizált képet formált a művész személyéről, aki a modern ipar szellemében funkcionális tárgyakat és épületeket alkot, nevezzük tervezőnek, sőt a mai értelemben vett formatervezőnek. Persze az iparművész fogalma korábbi, mint a formatervezőé. Az iparművészeti iskolák, ahol anyagok szerint csoportosították a szakmákat, mint ötvös, kerámikus, üvegműves, textilműves... sokkal korábbra nyúlnak vissza, és nem különült el mindig annyira radikálisan, ki volt a tervező és a kivitelező. Az „iparművészet” átalakulására utal, hogy néhány éve a Magyar Iparművészeti Főiskola (majd Egyetem) is nevet váltott Moholy-Nagy László Művészeti Egyetemre, utalva a magyar művész nevével a Bauhaus iskolába visszanyúló szemléletváltásra. Az aktuális globalizált ipar és médializált, digitalizált kultúránk is egy új szemléletű „tervező művész” oktatását szorgalmazza, aki kézzel és számítógéppel egyaránt képes alkotómunkára.

A következőkben bemutatkozó iparművészek a szakmában ismert, sőt elismert szakemberek. Egy kivétellel valamennyien az „Iparművészeti Egyetem” hallgatói voltak, jelenleg a szakma széles körű művelői. Emlékszem néhányukra, mikor még lelkes fiatalelként létrehoztunk egy alkotócsoportot, ami B. Jánosi Gyöngyi javaslatára a Hamza Stúdió nevet kapta. Az e cikkben szereplő művészek közül a Hamza Stúdió alapító tagjai voltak: Demény Andrea, Máté Eszter, Kovács Zsigmond. Később Papp Anett is csatlakozott a csapathoz.

Iparművészeink a legkülönbözőbb karakterek. Vannak magányos tehetséges alkotók, akik inkább a hagyományos értelemben vett iparművészetet művelik. Vannak, akik cégeknél komoly tervezői munkát végeznek. Mások grafikai stúdiókban dolgoznak, egy bonyolult szerkezeti rendszerben, ahol nem megbízással kapják a munkát, hanem versenyezni kell érte cégnek, grafikusnak egyaránt. Talán ezért is olyan nehéz ez a pálya, mert a nagy cégeknél makro- és elemi szinten egyaránt versenyhelyzet van. A művészeti egyetemekre nagyon nehéz bekerülni, a felvételin a művészi tehetség, kreativitás számít, a gyakorlati kompetenciák kevésbé mérhetőek. Az egyetem időnként lehetőséget teremt a hallgatók számára, hogy a munka világába is bekapcsolódjanak. Vannak hallgatók, akik élnek ezekkel a lehetőségekkel, mert rendelkeznek a gyakorlati életben való boldoguláshoz kapcsolódó kompetenciákkal: több nyelven történő kommunikáció, kooperációs képességek, kudarcűrő képesség és sok-sok energia a kezdéshez, vagy újrakezdéshez... Főleg ezek az iparművészek nemcsak Magyarország határain belül dolgoznak, hanem külföldi cégeknél Európa más országaiban is. És vannak iparművészek, akik tanítják is a szakmát művészeti iskolákban,

egyetemen. Ha végigolvassuk a művészek történeteit, elgondolkozunk, vajon miért nem jöttek vissza az egyetemi évek után a Jászságba. Sajnos a válasz egyértelmű, hiszen minimális a munkalehetőség ilyen szakmák számára. A textilipar a 80-as években megszűnt, a gyárparban főleg mérnököket alkalmaznak. Azok az üzemek, amelyek a Jászságban előfordulnak, nem elsősorban a tervezői munkáról szólnak, hanem a már megtervezett szerkezeti elemek legyártásáról. A tervező vállalkozóként dolgozhatna, de egy vállalkozás megteremtése és működtetése legfeljebb jól működő team munkában, megfelelő tőkével valósítható meg. Iparművészeink is ehhez hasonló problémák között vívódva elsodródhatnak és „vissza-visszatérnek időnként” szülővárosukba, de a munkalehetőség sajnos máshol van. Viszont vándorlásuk során sok kihívással találkoznak és sok tapasztalattal gazdagodnak az évek során. Szakmailag szoros kötelék fűzi őket egymáshoz. Többen közülük egy időben jártak egyetemre. A cikk tanulsága szerint a nehézségek ellenére sikeresen veszik az akadályt szakmai berkekben itthon és külföldön egyaránt.

Ambrus-Varga Eliza – öltözék- és nyomott-anyag tervező

1993-ban született Jászberényben. Lehel Vezér Gimnáziumi évei után a Budapesti Corvinus Egyetemen tanult, majd a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem textiltervezői szakán végzett. Munkahelyei 2015–2016: Ecole Nationale Supérieure des Arts Décoratifs, Párizs – textiltervezés; 2016–2017: Mitwill Textiles Europe SARL, Mulhouse – nyomott-anyag mintatervező; 2018. Jelenleg: TALLY WEIJL, Bazel – nyomott-anyag mintatervező.

Ruhatervek a diplomamunkához, az afrikai Asaro törzs által inspirálva 2016.

Bizonytalanul vettem a lépcsőfokokat egymás után a jászberényi lakótelepi lépcsőházban. Nem voltam biztos, hogy hányadik emeletre tartok, az izgatottságtól elfelejtettem, mit is mondott Andi a kaputelefonban. A másodikon ott várt az ajtóban, hatalmas kedvességet sugározva. Azt hiszem, itt kezdődött minden. 2009 decembere volt, az első rajzórám Demény Andreánál annak reményében, hogy másfél év múlva sikeresen felvételizzek a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemre, ahol textiltervezést szerettem volna tanulni. Az első órán világosodott meg számomra, miután átnéztük a felvételi elvárásokat, illetve mutatott néhányat az ő egykori felvételi munkáiból, hogy nem lesz ez olyan egyszerű menet. Az általános és középiskolában a legjobb rajzos voltam, kiemelt figyelmet kaptam a tanáraimtól, de a szint, ahova el kellett jutnom a felvételiig, kilátástalanul magasnak tűnt. Lévén, hogy a családomban sosem volt művész, az utat senki sem taposta ki előttem, a szüleim sem voltak túl bizakodóak a választásommal kapcsolatban. Sokkal inkább tereltek volna a gazdasági pálya felé, ami lényegesen kecsegtetőbb jövőt ígért, anyagi szempontból legalábbis. Hiszen nem ez az, amit a társadalom igyekszik a fiatalok agyába vésni? Válassz egy olyan szakmát, ami jövedelmező, ami majd jól hangzik a 10-15-20 éves érettségi találkozókön! Az kit érdekel, ha az életed ébren töltött részének több mint felét egy olyan tevékenységgel töltöd majd, amit nem is élvezel. Talán akkor ez még nem pontosan így fogalmazódott meg bennem, de inkább a megérzéseimre hallgattam, és belevágtam a felkészülésbe. Másfél év kemény munka következett, de a felvételi kudarcba fulladt, az első fordulón kiestem.

Mondanom sem kell, nagyon csalódott voltam, hiszen titkon reméltem, hogy sikerülhet. A kudarc két teljes évre eltántorított még a gondolattól is, hogy egy rajzceruzát a kezembe vegyek. A B terv szerencsére bejött, felvettek a Budapesti Corvinus Egyetemre, ahol közgazdaságtant tanultam. Budapesten egy új világ nyílt meg előttem, szivacsként szívtam magamba a kultúrát, a művészetet a múzeumok, kiállítások által, és akarva akaratlanul lettem egyre tájékozottabb a nagyvilágról, és alakult ki a saját világnézetem. Sokkal több inspiráció és inger ért, ami egyre inkább visszatért eredetileg elgondolt vágyam felé, hogy azt csináljam, ami valóban érdekel – a textiltervezés. Újult erővel, immáron érettebben és sokkal kiforrottabb látásmóddal vettem bele magamat a felkészülésbe. Ismét Demény Andi segített, valamint a budapesti Corvin Rajziskola rajz- és textilkurzusa. Ezúttal siker koronázta az erőfeszítéseimet, maximális pontszámmal felvettek a MOME-ra. Bár közhely, hogy minden okkal történik, de

Kísérleti ruha két anyagrésszel felhasználásával

ebben a helyzetben beigazolódott, hiszen idővel rájöttem, hogy miért kellett az a kudarc akkor, és miért volt nagyon hasznos az a két év. A MOME-n eltöltött évek alatt úgy éreztem repülök, hatalmas szabadságérzettel töltött el, hogy azzal teltek a mindennapjaim, ami a szenvedélyem. A divat- és textilminta tervező szakon a tervezői látásmódon kívül alapos technikai tudást is elsajátítottunk, amit azóta is sikerrel alkalmazok a munkám során. 2016-ban lehetőséget kaptam egy szemesztert eltölteni Párizsban, ahol az egyik legelismertebb művészeti egyetemen, az ENSAD-on tanulhattam textiltervezést. Az itteni félév meghatározó volt számomra, hiszen beleszerettem a francia kultúrába, ekkor határoztam el, hogy oda visszatérek az egyetem után.

A MOME utolsó félévében a diplomamunkámra koncentráltam, mindeközben egyre nagyobb súlyként nehezedett rám a gondolat, hogy mi is lesz velem a végzésem után. Úgy gondolom nem ismeretlen ez a dilemma a Magyarországon iparművészként végzettek számára, hiszen itthon korlátozottak a lehetőségek a művészeti szektorban. A textilipar fénykora rég lehanyatlott, saját vállalkozás alapításához pedig biztos tőke és hatalmas elszántság kell. Az utóbbiból nem is lett volna hiány, de úgy gondoltam, szeretnék tapasztalatot szerezni, mielőtt ebbe belekezek.

Egy vasárnap délután váratlan hívást kaptam az egyik tanáromtól. Egy gyakornoki állásról beszélt, amire sürgősen választ kellett adnom. Mikor kiderült, hogy egy franciaországi textilnyomtatással foglalkozó cég keres textiltervezőt, gondolkodás nélkül rávágtam az igent. A diplomaosztóm után pár nappal már Mulhouse-ban találtam magam. Új korszak kezdődött, hiszen az egyetemen megszokott egész féléves, sokkal inkább konceptuális tervezési folyamathoz képest minden felgyorsult, hamar bele kellett szoknom, hogy a való életben, a valódi iparban nem minden ugyanúgy van, ahogy azt az egyetemen megszoktam. Ugyanakkor jó érzés volt tapasztalni, hogy az egyetemen megszerzett technikai tudásnak nap mint nap nagy hasznát vettem. Az itt eltöltött idő alatt több különböző célpiacnak tervezhettem anyagmintákat, és hatalmas öröm volt, mikor egyre több üzletben láttam az általam tervezett mintákat a ruhákon.

Több mint másfél év után úgy éreztem új kihívásra van szükségem, mindemelett pedig hiányoltam a divattal, a ruhatervezés folyamatával szorosabb kapcsolatot. Próba szerencse alapon jelentkeztem a svájci Tally Weijl nevű divatmárkához, amit évek óta ismertem, hiszen Magyarországon és világszerte összesen 900 üzlettel rendelkeznek. A 2018-as új évet már Baselben kezdettem mintatervezőként, és immáron részt veszek a kollektív inspirációinak kitalálásában is. A legújabb trendek folyamatos elemzésével meghatározom a soron következő kollektív minta- és színvilágát, hozzáátéve a saját személyes ötleteimet. Soha sincs két ugyanolyan nap, és szerencsére a kézi rajzolás és festés is a mindennapjaim részét képezik, ami nagyon fontos számomra. Hosszú út vezetett idáig attól a bizonyos téli délelőttől, és még hosszabb vár rám ezután. A textil- és divatipar elképesztő iramot diktál, de időnként meg kell állni és visszanézni, lepergetni magam előtt az elmúlt éveket, hogy értelmet nyerjenek a dolgok, hogy értékelni tudjam a kudarcokat és a sikereket. Köszönettel tartozom a sok támogatásért a tanárainknak és persze a szüleimnek is, akik bár bizonytalankodtak a

választásomat illetően, de mégsem tántorítottak el attól, hogy az álmodat kövessem. A jövőre vonatkozóan sok tervem van, amiben szerepel egy nagy divatháznál történő elhelyezkedés, valamint a saját márka, vállalkozás létrehozása is, de egyiket sem siettetem. Bízom benne, hogy a sors továbbra is olyan embereket és helyzeteket sodor az utamba, akik, amik által el tudom ezeket érni a megfelelő időben. Nem zárom ki a hazatérés lehetőségét sem, remélem lesz olyan alternatíva, ami kellően inspiráló és motiváló, hiszen nem egy hazai tervező bizonyította be, hogy Magyarországon is lehet sikereket elérni.

Honlap: <https://aveprints.wordpress.com> (mintatervezés)

<https://www.behance.net/aveliza> (ruha és mintatervek)

Kiállítások, pályázatok

2013. – Láncreakció – csoportos kiállítás – Jászberény

2013. White Caviar ruhatervező pályázat – divatbemutató a döntőben – Budapest

2014. Margitszigeti Szabadtéri Színház jelmeztervező pályázat – I. hely – Budapest

2016. MOME diplomakiállítás és divatbemutató – Budapest

Demény Andrea – állóképtervező grafikus, textil (szövő szak)

Jászberényben született 1970-ben. A Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola (Ars Politechnikum) textil szakán tanult, ezzel párhuzamosan a Gobelin Háziipari Szövetkezetben dolgozott gobelinszövőként. Az egyetem elvégzése után vidéken, majd Budapesten vállalt grafikai és illusztrátori munkát. 1998-ban a Magyar Ipar-művészeti Egyetem Vizuális Kommunikáció Tanszék állóképtervező grafika szakán végzett. Az egyetemi évek után több reklámstúdióban is dolgozott, ahol eredményesen vett részt grafikai tendereken: Kaméleon Reklám Kft., Art Force Design és a Royal Rocket Kft., Léczfalvy Stúdió Kft., 2006-tól saját vállalkozásban a Képtelen-Galéria Bt.-nél és a Hunyár D. Stúdióban. Fokozatosan tért át a reklámgrafikáról az illusztrációs feladatokra. 2017-ben megjelent egy általa illusztrált mesekönyv az Európai mesék sorozat részeként Kínában. Készült egy La Fontaine: Állatmesék című könyvterv, amelyhez kiadót keres. Mindemellert rajzjelölékészítőt, workshopokat tart művészeti pályára készülőknek.

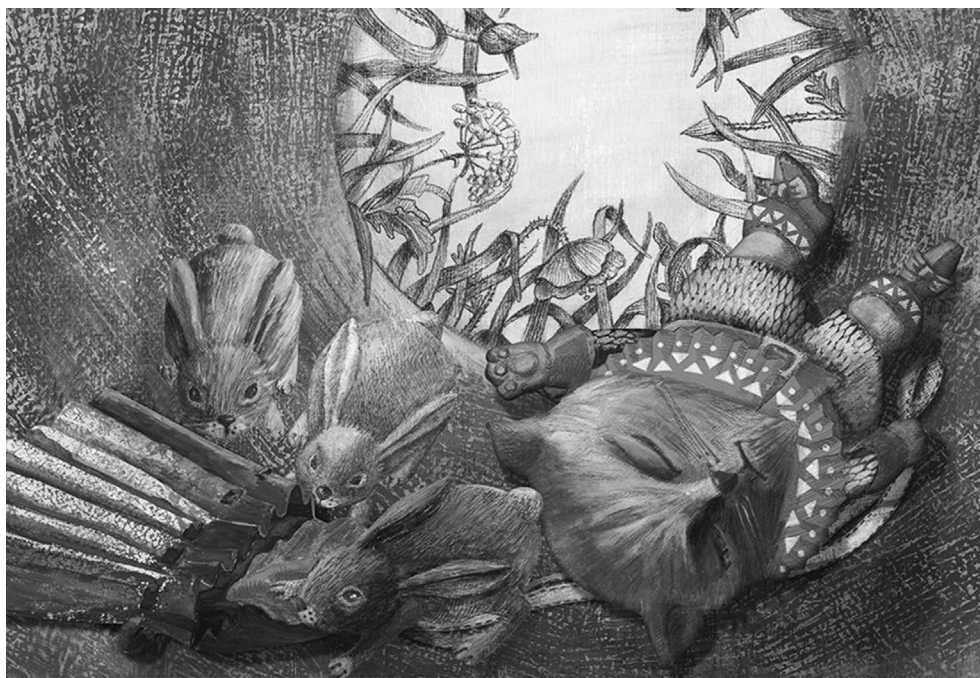
Eredetileg grafikus akartam lenni, de a textil is vonzott. A nagymamám Franciaországban nőtt fel. Volt ott egy saját ruhaszalonja, ahol mindent ő tervezett és kivitelezett, így általa átörökítődött a szabás-varrás élménye. Amikor a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolába jelentkeztem, abban az évben nem indult grafika csak textil szak. Így lettem szövő szakos esti tagozaton, ahol feltételként a rajzfelvételi mellett olyan munkahelyet kellett találni, ami kapcsolódik a szakhoz. Végül a Gobelin Háziipari Szövetkezetben kaptam munkát. Egész Európában három ilyen műhely létezett abban az időben. Amit ott szőttünk, annak nagy része angliai kastélyokba került.

Akkoriban legendás volt bekerülni bármilyen művészeti iskolába, még a Képző- és Iparművészeti Szakközépbe is, ezért nagy segítség volt B. Jánosi Gyöngyi előkészítője, ahová a Lehel gimis évek alatt jártam. Később a MIF felvételre Kopek Rita rajzelőkészítője volt nagyon hatékony, ahol rajzoltunk, festettünk, mintáztunk, ábrázoló geometriát tanultunk. Három évig jártam hozzá, mellette párhuzamosan gobelinszövőként dolgoztam. Mire a Kisképzőben elvégeztem a szövő szakot, addigra épp felvettek a Magyar Iparművészeti Főiskola textil szakára. A főiskola első éve alapképző volt, utána jött egy újabb szakfelvételi, akkor átjelentkeztem grafikára. Rajtam kívül többen is így tettek az évfolyamban. Állókép tervező grafikus lettem, ez egy öt éves képzés volt, az utolsó évben már egyetemi diplomát kaptunk. Közben megnyertem egy pályázatot, amit az egész végzős grafika évfolyamnak kiadtak feladatként. Erre azért vagyok büszke, mert nagyon erős volt a mezőny. Ez megerősített abban, hogy jól döntöttem, amikor szakot váltottam.

Az egyetem elvégzése után egy nyomdában dolgoztam, majd egy dekoros cég után a Kaméleon Reklám-hoz kerültem, ahol többek között márkás csokoládékhoz kellett csomagolásokat tervezni, illusztrálni, játékos megoldásokat kitalálni. Közben megalakult a Hamza Stúdió. Nagy Ildivel, Máté Eszterrel és Bartos Kingával beszélünk először arról, hogy jó volna közösségben alkotni. Mivel reklámgrafikusként dolgoztam, hiányzott az önkifejezőbb eleme a szakmának. Ebből a hiányérzetből született a gondolat, hogy jó lenne egy alkotói csoport részese lenni. Ez egy nagyon inspiráló időszak volt.

Grimm testvérek: Csizmás kandúr – illusztráció és könyvterv

Grimm testvérek: Csizmás kandúr – illusztráció és könyvterv

A közösségben való létezés fontos. Ha többben együtt alkotunk és gondolkodunk, az sokkal lelkesítőbb, ugyanakkor az ötletek inkább akkor jönnek, amikor egyedül vagyok és leírom őket, majd vázlatokat készítek. A pályázati munkák esetében is nyugalomra, ráhangolódásra van szükség. 2013-ban sikerült megnyerni a Jászok Világtalálkozójára kiírt logó- és arculati pályázatot annak dacára, hogy majdnem lemaradtam a határidőről.

Többen megjegyezték a munkáimmal kapcsolatban az „egyéni, személyes hangot”. A „MINT-A mesében” című kiállításra készített kollázsok esetében gyerekkori fotóimat applikáltam a képbe, majd a látvány kisebb elemeit felhasználva mintaszerű háttérrel hoztam létre. Ezáltal a grafikus és textiles hatás is érvényesül. Magántanárként művészeti gimnáziumokba, egyetemekre felvételizőknek tartok előkészítőt. Ennek előnye, hogy csak olyan emberkéket vállalok el, akikben valamilyen okból fantáziát látok. Tanítás közben rengeteget tanulok szakmailag és emberileg is. Annak ellenére, hogy nem mindig könnyű velük, mégis nagyon büszke vagyok a tanítványaimra.

Terveim között szerepel a jövőre nézve, hogy szeretnék részt venni egy nemzetközi illusztrációs pályázaton, amihez anyagot gyűjtök. Másrészt terveztem egy ideje, hogy saját grafikákból készítek reprodukciókat eladásra, majd különböző tárgyakra nyomtatva talán árusítható termék válik belőlük.

Honlap: <https://demenyandi.blogspot.com/>

Díjak, tenderek

1998. Magyar Iparművészeti Főiskola által kiírt pályázat: A P.NY.M.E. 50. évfordulójára készített leporelló: I. díj
 2011. Acapella boroscímke- és logó pályázat, két tervvel döntős az első 10-ben
 2011. Tokaji „Fesztiválok bora” logo- és címketerv, döntős az első 10-ben
 2013. „Jászok Világtalálkozója” logópályázat I. díj
 2000–2011. Főbb megnyert tenderek: Bellady csomagolásterv, Zalakerámia Zrt. katalógusterv, Master Honey logó- és arculatterv, Borsodi sör Kft. katalógusterv, Agrimill Agrimpex Kft. termékmertető katalógusterv, Weber Terranova Kft. Reklámkampány grafikai arculat terve.

Főbb kiállítások

2000. Olaszország, Reggio Calabria: „Design Ungharese” csoportos kiállítás (FISE)
 2002. Budapest, Vigadó Galéria: csoportos kiállítás (FISE)
 2009. Pécel, Könyvművészeti Kiállítás, Péceli Kastély
 2014. „MINT-A mesében” közös kiállítás Simon Judit textilművésszel, FISE Galéria

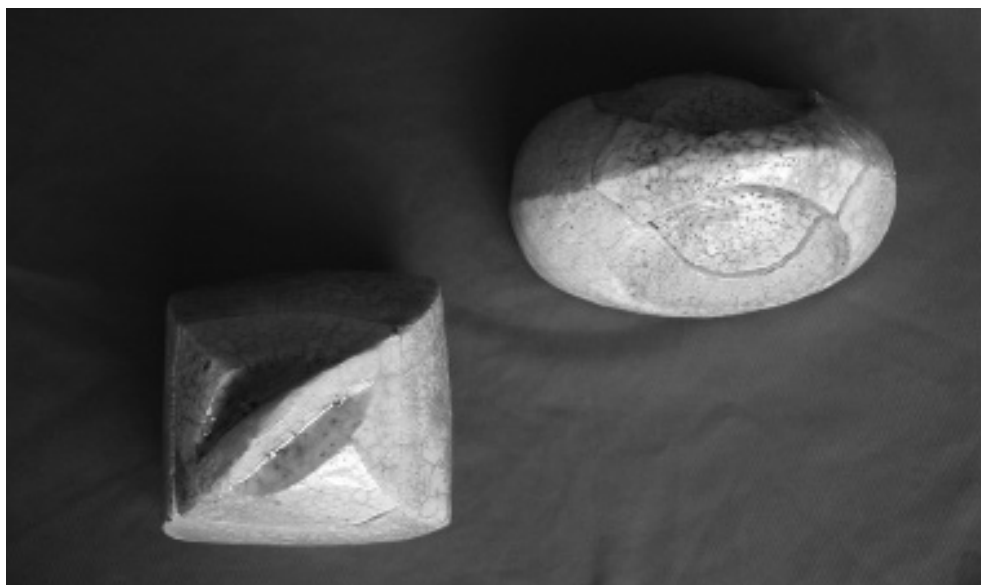
Kovács Zsigmond – képző- és iparművész, porcelántervező

1976-ban született Jászberényben. A Magyar Iparművészeti Egyetem porcelántervező szakán végzett. 2004 óta a szegedi Ipari és Kereskedelmi Oktatási Központ Reklámgrafikai számítógépes asszisztense. Jelenleg Szegeden élő alkotóművész, négy fiúgyermek édesapja. Hivatása a karikatúrák készítése (portré-karikatúrák), bár ezúttal inkább a festményeiről és porcelánmunkáiról szeretnénk néhány érdekes életrajzi momentumot megtudni. Képző- és Iparművészeti szempontból mindenképp figyelemreméltó alkotások ezek.

Végzettségem szerint tervező-iparművész vagyok, az akkori Magyar Iparművészeti Egyetem Szilikát Tanszék porcelántervező szakán végeztem 2003-ban. Akkoriban még terveim között szerepelt, hogy továbbfejlesszem az elkezdett gondolataimat, a kigon-

Kiöntők

Raku dobozok

dolt formavilágot és technikákat. Számomra nagyon izgalmas anyag az üveg és a porcelán. A két anyag nem idegen egymástól, magas tűzön megüvegesedik, tömörre válik. Olyannyira átalakul akár nyers még, akár zsengett, egyáltalán nem lehet átvilágítani, csupán megüvegesedve.

A szakdolgozatom témájául is a porcelán hangulatlámpát választottam, mert a porcelán tökéletes anyag arra, hogy a különböző falvastagságokkal fényáteresztési különbségeket hozzak létre. Munkámat kísérletekkel kezdtem, próbatesten hoztam létre különféle eszközökkel mintákat, felületeket: csurgatás, vágás, fröcskölés, kitakarás. Ezután kezdtem meg az Alföld Edénygyárban a lámpák létrehozását. Köszönet az iskolának és a gyárnak, hogy biztosította a lehetőséget. Megtapasztaltam, hogyan lehet elejétől végigvinni a technológiai folyamatokon a tárgyaimat úgy, hogy a tűzből egészségesen jöjjenek ki. Kívül és belül is felületi megmunkálással hoztam létre a fény-árnyék játékokat. Sokféle technika és trükk van. Egyedi iparművészeti tárgyak ezek, mindegyik más és más. A másik diplomamunkám a vendégkináló dobozok, melyek nassolnivalók kínálását szolgálják: földimogyoró, gumicukor, drázsé, olajos magvak, kréker, zizi, ropi, ezekből 100-150 gramm mennyiség fér el egy dobozban. Egyetlen elemből áll: önmagát sokszorozva válik készletté, számtalan variáció rakható ki, az asztal méretéhez, alakjához lehet igazítani, sőt a társaság létszámához is. Puzzle-szerűen lehet egymás mellé rakosgatni a dobozokat. A keletkezett negatív tereket színekkel jelöltem: terítéskor ezt a negatívot egy kívánt színű és méretű terítővel lehet betakarni. Különböző színű, egyszínű dobozok esetén még látványosabb lehet a teríték. Ergonómikus

kézbeillő ívek. *Fiatalos, a játék lehetőségét biztosítja a társaságban. Tárolásuk is egyszerű, egymásba rakható torony fedő nélkül. Tisztíthatóságuk is praktikus, bevonatuk étkezési célra kifejlesztett mázzal történt. A sorozattermék öntéssel készült. Diplomamunkámmal nem szeretném lezárni a témát, csupán az itt töltött időszakot.*

Az olajfestészetet először az egyetemi éveim alatt próbáltam ki 1998-ban. Innentől kezdve alkottam a képeimet, melyek tájak, aktok, portrék. Főleg olajjal és akrillal dolgozom. Festészetem első periódusa 1999-től 2005-ig tartott. Ez utóbbi év meghatározta a további időszakra az alkotásaim műfaját: portré-karikaturistaként folytattam munkámat. Az első portré-karikatúrákat ekkor rendelték tőlem magánszemélyek, és partik, rendezvények rendszeresen foglalkoztatott rajzolója lettem azóta is. A festészetemnek kedvelt témái az emberi arc, a személyiség megjelenítése, a mediterrán városok panorámájának színessége, fény-kontraszt áradata, a háztetők élénksége, geometriájuk keltette mozgalmassága. Gyakran homokkal keverem ki az olajfestéket, és spaklival hordom fel a felületre, elsősorban vászonra, falemezre. Kört és egyenes vonalat egyáltalán nem tudok rajzolni, de éppen ezért erősítik fel a műveim a vonalak görbességét, azok rendszerét például egy háztetővel teli panorámán. Technikai megoldásaimat a sokszínűség jellemzi.

Honlap: <http://www.kovzsi.hu/>

Kiállítások

- 2004. február Jókai klub, Budapest
- 2004. június Szolnoki Főiskola Galéria, Szolnok
- 2004. augusztus Déryné Művelődési Központ, Jászberény
- 2005. február Nemzeti Táncszínház, Budapest
- 2005. március Vasas Művelődési Központ, Budapest
- 2005. augusztus Pallasz Áruház, Békéscsaba „Tájak, aktok, hangulatok”

Máté Eszter – formatervező, fémműves

A Jászberényi Tanítóképző Főiskola elvégzése után ötvös-aranyműves szakon tanult, majd a Magyar Iparművészeti Egyetem formatervező, fémműves szakán végzett.

1975-ben születtem Jászberényben, és itt is jártam iskolába, egészen a Tanítóképző Főiskola befejezéséig. A szüleim most is itt élnek, én ár 10 éve az Egyesült Királyságban lakom. Már gyerekkoromban sokat rajzoltam, sok versenyt is nyertem elég korán. Mindig le tudtam magam kötni a rajzolással. Emlékszem, milyen nagy felfedezés volt, amikor rájöttem, hogyan kell profilból egy embert lerajzolni. Volt olyan időszakom, amikor mindig lakásalaprajzokat készítettem berendezéssel együtt. Az érettségi után szerettem volna a kisképző ötvös szakára menni, de a szüleim azt mondták: „Legyen előbb egy diplomád!” – azt hiszem ezt sokan hal-

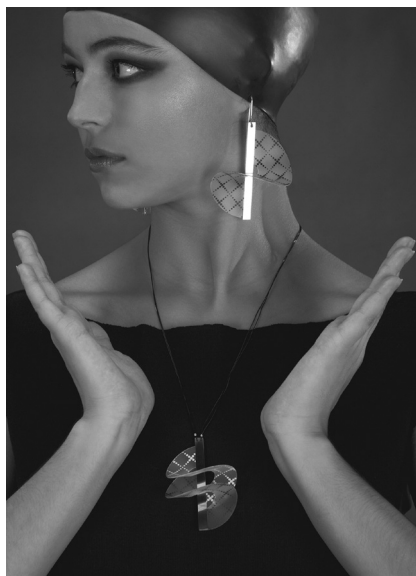
lották a szüleiktől akkoriban. Hogyan lett belőlem iparművész? Nos, elég kacskaringós volt az út. Először a tanítóképző után jelentkeztem az Iparművészeti Főiskolára, de semmilyen tapasztalatom nem volt arról, hogyan is kellene készülni, mik az elvárások. Igazából csak tettem egy próbát.

Persze nem sikerült. Viszont azt, hogy elmenjek gyerekeket tanítani, akkor valahogy nem tudtam magamról elképzelni. Hirtelen eszembe jutott, hogy én valaha ötvösködni akartam. Akkor már elég sokat tűzzománcoztam, nagyon szerettem csinálni. Ez a technika pedig szorosan kapcsolódik az ötvös-aramműves szakmához. Végül is a Práter utcai szakmunkás képzőbe jelentkeztem aranyműves szakra. Ez akkor érettségi utáni két éves képzés volt és sok szakmai gyakorlatot igényelt. Szerencsémre Ludwig Rezső műhelyébe felvettek, ott még volt gyakorlati hely. A második év elején azonban tudatosodott bennem, hogy a szakma ezen oldala kevésbé érdekel. Az, hogy egy műhelyben dolgozzak, ahol mások igényei, ízlései szerint, megrendlésre ékszereket készítek, nem nekem való feladat.

Amikor ez világossá vált előttem, nagyon szisztematikusan elkezdtem az Iparművészeti Főiskola felvételijére készülni Gspan Károly rajzelőkészítő tanfolyamán, aminek meg is lett az eredménye, mert sikerült, bekerültem a formatervező szakra. A fémműves tervező szakirányt a második év után vehettük fel. Ezen a szakon Péter Vladimir és Bánfalvi András voltak a tervező tanáraim. Akit még a főiskoláról szívesen és tisztelettel megemlítek, az a rajztanárom, Fajó János. Zágrábban tölthettem Ceepus ösztöndíj jóvoltából egy hónapot az ottani képzőművészeti egyetem kisplasztika szakán, és Erasmus ösztöndíjjal 4 hónapot Finnországban, Lahtiban az ottani fémműves technikum ékszertervező szakán. Ezenkívül a Ludwig Alapítvány ösztöndíját elnyerve egy múzeumpedagógiai tanulmányútra mentem Németországba.

Az egyetem után a Sterling ékszergalériában kezdtem dolgozni. Egy kortárs művészeti tevékenységbe fogtunk az ékszerkészítés területén. Amit leginkább kiemelnék, az egy közös kiállítás projekt „műanyag” címmel a Néprajzi Múzeummal, ahol a stúdiókiállítás társkurátora voltam, és egy párhuzamos kiállítással is megjelentünk a Sterlingben műanyag ihletésű ékszerekkel.

Az egyetem után megpályáztam és el is nyertem a Kozma Lajos iparművészeti ösztöndíjat, ahol nemesfém és műanyag kombinációjával foglalkoztam az ékszerkészítésen belül. Két évig voltam ösztöndíjas, ez idő alatt „Ékszerképzet” címmel több ékszerbemutatót is készítettünk fiatal táncosokkal, aminek többek között Gellén Anna és Góbi Rita is koreográfusa volt, és

Ezüst, szitanyomott műanyag
„Anyagkombinációk”
Kozma Lajos Iparművészeti ösztöndíj

Használt gyöngysor, ezüst, szitanyomott műanyag - Újrahasznosított, újragondolt ékszer

til, azon belül is a természetes anyagokat preferálom, mint például a gyapjú filc. Ékszereken kívül gyerekzsoba dekorációkat, egyéb kiegészítőket készítek. Visszatértem a pedagógiához is, most éppen egészen kicsi gyerekekkel foglalkozom, illetve alkalmanként kézműves workshop-ot tartok nagyobb gyerekeknek. Szeretnék visszatérni a rajzoláshoz is a közeljövőben, mert nagyon hiányzik, és van egy csomó meseötletem gyerekeknek, amit egyszer remélem, lesz időm leírni és talán illusztrálni is.

Díjak, szakmai tevékenység

2002. CEEPUS ösztöndíj Zágráb, Horvátország, Képzőművészeti Akadémia
Kisplasztika szak

2003. Magyarországi Ludwig Alapítvány 2003. évi ösztöndíj

2003. Erasmus ösztöndíj, Lahti Politechnic, ötvös szak

2004. Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete, Diplomadíj

2005–2007. Kiállítások szervezése, tervezése, kivitelezése a Sterling Ékszergalériában,
Budapest

2006–2007. Kozma Lajos Iparművészeti Ösztöndíj, két évre

olyan helyeken mutatkoztunk be, mint a Made in Hungary (Lakástrend), Eventuell Galéria, Fuga. 2007-ben volt egy közös kiállításunk Vigh Krisztina textilművésszel „Talents in Focus” címmel a Londoni Magyar Kulturális Központban. Akkor nagyon megtetszett London, és a párommal elhatároztuk, hogy kiköltözzünk szerencsét próbálni.

Miután megvalósítottuk tervünket, az Egyesült Királyságban sok vásáron, show-n vettem részt. Ahova jelentkeztem, oda gyakorlatilag mindenhol beavaglottam. Sajnos ezeken a rendezvényeken részt venni nagyon költséges, és nekem igazából nem térültek meg. Szakmai háttér, hálózat nélkül nehéz érvényesülni, egy idegen országban ez fokozottan beigazolódik. Fenntartok egy kis online boltot (www.mylittleanimals.etsy.com), ahol inkább gyerekeknek, gyermeklelkű felnőtteknek szóló tárgyakat alkotok.

A saját gyermekeim megszületése óta kevesebbet foglalkozom fémmel, inkább a lágyabb anyagok felé fordultam, mint a tex-

Főbb kiállítások

2004. Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete, Diplomadíj

2005. Önálló kiállítás a Jászberényi Nyár keretén belül, Jászberény

2009. „Effervescence IV.” West Dean College, Chichester, UK

2010. „Origin”, Sommerset House, London

*Papp Anett – textiltervező, design és vizuális művészet tanár,
tanársegéd, DLA doktorjelölt*

Papp Anett Jászberényben született. Középiskolai éveit a Deák Ferenc Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskolában végezte, majd a Nyíregyházi Főiskola rajz-vizuális kommunikáció, etika szakán tanult tovább. A Moholy-Nagy Művészeti Egyetem textiltervező, szövött anyagtervező MA képzésén kitüntetéses diplomát szerzett 2010-ben. Diplomamunkájával felvételt nyert az egyetem doktori iskolájának iparművészet DLA szakára, ahol 2015-ben abszolutóriumot szerzett, jelenleg a doktori védésére készül. Design és vizuális művészet tanári MA diplomáját 2018-ban szerezte szintén a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen. A Budapesti Metropolitan Egyetem Művészeti Karán főállású tanársegéd.

2012. Csavarékszer-kollekció

Alkotói érzékenyítés néven művészeti foglalkozásokat vezet gyermekeknek Budapesten a Rákoshelyen, a Jurányi Házban, valamint Jászberényben.

A gimnáziumi években körvonalazódott, hogy művészeti pályán szeretnék továbbtanulni. Beluzsár Csaba és Bartos Kinga a középiskolai rajztanáraim meghatározó jelentőségűek a szakmai pályára állásomban. Csaba javaslatára kerestem fel Demény Andreát az iparművészeti felvételim előtt, hogy a textiles mappám megmutassam neki. Ebben az időszakban lettem a Hamza Stúdió tagja.

Nagyon izgalmas időszakban jártam egyetemre. A művészetről, az egyes határterületekről való gondolkodás átalakult az utóbbi évtizedben.

Megnyílt egy diszciplináris átjárás a képző- és az iparművészeti fogalmak között. A designszemlélet is begyűrűzött más szakmák területeire. Az egyetemi évek alatt nem csupán egyfajta tervezői gondolkodásmódot sajátítottam el, hanem a keretek kitágítását. A tudásom adaptálhatóságával is kísérletezhettem. A textil szakon belül az alapanyagtervezés egy struktúrákban, rendszerekben megnyilvánuló specializáció. Nagyon szerettem ezt, izgatott az a rendszer, amikor a szálasanyagból valamilyen rendszer mentén szövet lesz. Az egyetemi évek második felétől az foglalkoztatott, hogyan tudnám definiálni ezt a szerkezetbe épülést. A kereteket elhagyva új anyagminőségek születhetnek. Így foglalkoztam fémek rendszerbe ágyazásával, de innen már csak egy lépés volt, hogy organikus, élő anyagokat is alkalmazzak, mindez új távlatokat nyitott. Hiszen egy új anyag esetében egész más szabályszerűségek és más működési elvek határozzák meg a rendszert, amit fel kell térképezni. Gyakran növesztek fűvet, búzafűvet vagy egyéb csírákat, melyek egységes szöveté szerveződnek a növekedésük során. Doktori kutatási tervem is a határterületek feszegetésén alapul.

Tervezői munkáim mellett tanítással is foglalkozom, amelyre saját gyerekeim is inspirálnak. Három kisfiam született az egyetemi éveim után. Már jó ideje otthon voltam velük, és nagyon hiányzott egy tágabb közeg, amiben mozoghatok. Az oktatói munkában az a jó, hogy oda-vissza működve töltheti, gazdagíthatja a résztvevő feleket. Alkotói érzékenyítésnek hívom a gyerekfoglalkozásaimat, amit Budapesten és Jászberényben is tartok 5-8 éves gyerekeknek. A művészeti látásmódom természetesen a közeget adja, de ami fontosabb, hogy élményre épülő alkotás zajlik a foglalkozások során, ez pedig felszabadító. Hazajönni mindig nagyon

Stóla kollekcio - kötöttlen szalagok

*jó érzés, ez a biztonságot adó közegem. A pedagógiai attitűdöm a családomtól eredeztethető, sok pedagógus között léteztem. A foglalkozássorozat meghatározó lett életpályámban is, ez vezetett végül vissza az egyetemi keretek közé. A tanári gyakorlatomat a Budapesti Faze-
kas Mihály Gyakorló Gimnáziumban végeztem, a Budapesti Metropolitan Egyetemen pedig a felnőttoktatásban veszek részt. Nagy tapasztalás a széles korosztálypaletta. Élményeimet visszaforgatom az oktatásba, kísérletezünk, tág kereteket szabok, hiszek abban, hogy ettől lesz személyes és hiteles a mondandóm. Ez egy művészeti képzésben különösen fontos. A művészet adja a keretet, ennek egy eszköze az autonóm munkáim, másik pedig a pedagógia. A művészi pályám a gyerekek növekedésével kezd újra előtérbe kerülni, ugyanakkor az oktatás során megtapasztalt sikerélményeket ugyanúgy alkotó tevékenységnek tekintem.*

Jövőbeli terveim között szerepel a DLA doktori fokozat megszerzése. A doktori képzés záróakkordja a mestermunka és annak megvédése. Remélem, hogy ez majd meghatározza az elkövetkező évek szakmai irányát is. Nagy kihívás ez, de rendkívül inspiráló. Mindeközben nagyon élvezem, hogy a hétköznapijaim egyes területei építik egymást. Fontos az a közeg, amit a növendékeimmel teremtek, akár 5 évesek, akár fiatal felnőttek.

Ösztöndíjak

2011: DLA állami ösztöndíj, 2005/2006, 2007/2008 tanévre Köztársasági ösztöndíj

Főbb kiállítások

2018. FISE, „Időzítés”, Zachar Viktóriával közös kiállítás, Budapest

2014. Egyéni kiállítás, „Nagymosás”, Lehel Mozi Galéria, Jászberény

2012–2015. 4-5. Textilművészeti Triennálé, Fal- és tértexstil kategória, Szombathelyi Képtár,
2010. „Time drops-TASTE THE TIME DROP WAMP”, Helsinki Design Hét, Helsinki Magyar Formatervezési Díj

2018. Belgium, Kortrijk, Futuro Textile, textil és design kiállítás

Papp Zsófia – textiltervező

1990-ben született Karcagon, majd Jászberényben nevelkedett az egyetemi tanulmányok megkezdéséig. Lehel gimnáziumi évei után divat- és textiltervezés BA, majd MA képzésen végzett a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen. Észtországban a tallinni Eesti Kunstakadeemia-n tanult a klasszikus könyvkötésről, illetve a kézműves bőrmegmunkálásról; Írországban a dublini National College of Art and Design egyetemen a „Textil a képzőművészetben” szakterületen szerzett tapasztalatokat.

Kicsi korom óta fontos szerepet töltött be az életemben a rajzolás és a festés. A jászberényi általános iskolai és gimnáziumi évek alatt a rajztanáraink biztatása és támogatása nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy végül művészeti pályát válasszak.

A néptánc mellett a rajzsakkörök voltak azok az elfoglaltságok, melyekbe hosszú órákra szívesen belefeledkeztem.

A gimnáziumban matematika tagozatos voltam, majd az első egyetemi évemet építőmérnök hall-gatóként töltöttem Budapesten. Ekkor fogalmazódott meg bennem tisztán az, hogy kreatív szakmát szeretnék tanulni. Elkezdtem járni Demény Andrea rajzfelvételi előkészítőjére, mely nagyban segített abban, hogy a következő ősszel elkezdhessem tanulmányaimat a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen. 2016-ban végeztem textiltervezőként. Érdeklődésem az egyetemi évek alatt a szövött anyagok tervezése, illetve a kiegészítők tervezése felé irányult. A klasszikus megoldások mellett nagyon szeretek új anyagokkal, technikákkal is kísérletezni.

Az alkotási folyamatban számomra egyaránt fontos a végeredmény és az ahhoz vezető út is. Szeretek színekkel, felületekkel játszani, különböző karakterű anyagokat egymással párosítani. Emellett a folyamat fontos részének tartom az adott feladatban a tudatos, rendszerszintű építkezést. Úgy gondolom, ez a legfontosabb tudás, amelyet az egyetemen szereztem.

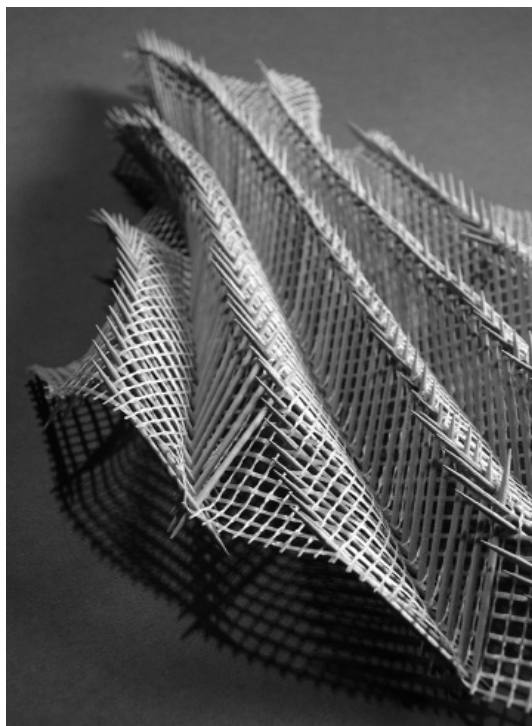
Az egyetemi képzés keretein belül lehetőségem nyílt külföldi tanulmányok folytatására. 2013-ban Észtország fővárosában, Tallinnban, az Eesti Kunstakadeemia-n szereztem ismereteket a klasszikus könyvkötésről, illetve a kézműves bőrmegmunkálásról. Két évvel később Dublinban a National College of Art and Design-on ismét lehetőségem nyílt a tapasztalataim bővítésére. Tanulmányaimban nagyon hasznos időszaknak tartom ezt: többek között más egyetemi légkört tapasztaltam, új kultúrák megismerésével gazdagodtam. Ezek a tapasztalatok fontos inspirációs forrást nyújtanak a mai napig: hagyományaink tisztelete, a gyökereinkhez való viszonyunk és személyes kapcsolódási pontjaink a múlthoz az ötletek kimeríthetetlen forrását jelentik számomra. Egyetemi mestermunkám is ehhez kapcsolódó gondolatokra épül: egy olyan projekt keretein belül született, mely a hagyományok újragondolásának témakörét öleli fel. (A kezdeményezés a MOME textiltervező tanszéke és a norvég Telemark University College összefogásában valósult meg.) Célom a hazánkban ismert hagyományos díszítőtechnikák egyikének újraértelmezése volt. Kutatásomban a népi himzések új tartalommal való megtöltésére kerestem a megoldást. A végeredmény egy öltözkölkollekció, mely a gömőri csomóhimzés alternatív felhasználására épül. A himzés elsődleges célja a díszítés, ez

2016. Diplomamunka. Báránybőrbe bújít farkas, ruhaterv

esetben plusz funkcióval egészül ki: egyfelől mintázat a hordozó alapanyag felületein, másfelől az anyag karakterét is befolyásoló fonalrendszerként is képes funkcionálni. Így a tradicionális öltéstípus alkalmas struktúraképzésre és formaalakításra egyaránt, s ezen tulajdonságok mellett még információ hordozására is megfelel: míg a csomók a színoldalon gyöngyszerű felületet képeznek, addig a fonák oldalon az öltés szálai egy feliratot rajzolnak ki. A norvég „ulv i fãreklær” olvasható itt, mely „báránybőrbe bújt farkas”-ként fordítható. Ez a projekt megerősítette bennem azt, hogy számomra milyen fontos az a kapcsolódás, amely tradíció és egyén között létrejöhet.

Ez az inspiráció egyaránt táplálkozik a múltból, jelenből és jövőből, magában hordozva a folytonos megújulás képességét. Alkotóként a későbbiekben is szeretnék ezen az úton tovább haladni, és olyan tárgyakat készíteni, melyek tükrözik ezeket a gondolatokat.

2015. Anyagkísérlet - fogpiszkáló

Honlap: <https://www.fise.hu/www/users/papp-zs%C3%B3fia>

Kiállítások, díjak

2017. Magyar Formatervezési Díj kiállítás

2017. Apolda Design Award, Apolda, Germany

2017. 250 éves a Lehel Vezér Gimnázium: Tanárok és tanítványok. Jászberény, Szikra Galéria

2016. Rector's Award of Moholy-Nagy University of Art and Design Budapest

2016. FUTURE TRADITIONS Exhibition I-II. Várkert Bazár Budapest, Hungary TKS Telemark Kunstsenter, Skien, Norway

2016. HEIMTEXTIL CAMPUS Group Exhibition Messe Frankfurt, Frankfurt, Germany

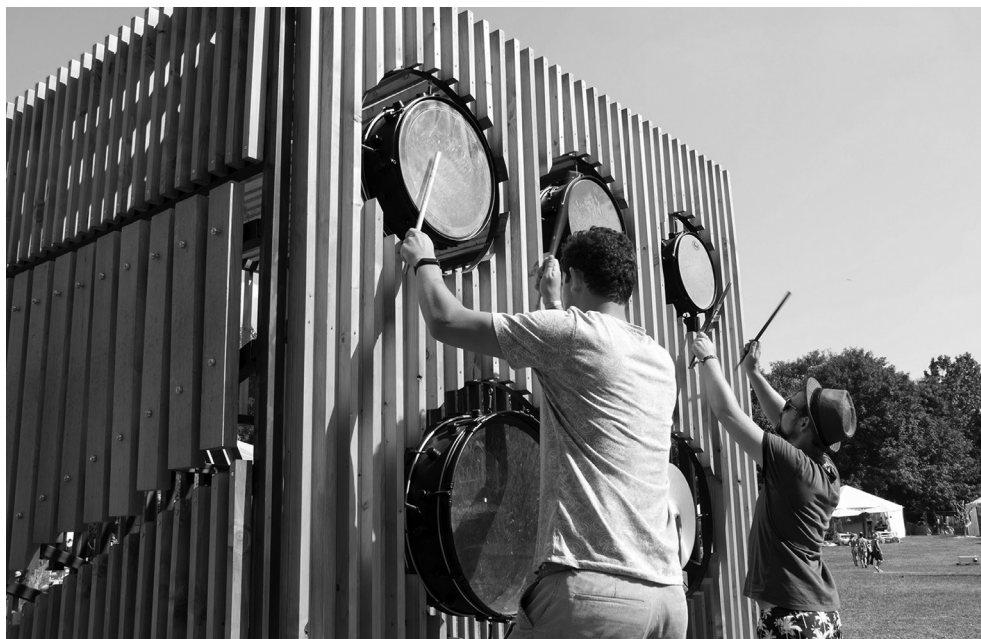
2015. MINT-A mesében csoportos kiállítás, Jászberény

Simon Zoltán – textiltervező

1989-ben született Debrecenben, majd Jászberényben nevelkedett az egyetemi tanulmányok megkezdéséig. 2008–2012 között tanulmányok a budapesti Corvinus Egyetem Kertészettudományi Karán, ahol környezetgazdálkodási agrármérnök BSC képzésen végzett. 2015–2018-ig a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Design Intézet, Textiltervezés BA képzésében vett részt.

A művészetek iránt való érdeklődésemet a Budapesti Corvinus Egyetem környezetgazdálkodási agrármérnök szakjának elvégzését követően kezdtem el kamatoztatni, először Demény Andrea grafikus, majd a Corvin Rajziskola tanárainak segítségével. Iránymutató mérföldkövet jelentett a Lövei Attilával közösen megalapított Prés Műhely névre hallgató textil és ruházat mintázással foglalkozó vállalkozás. Ekkor már pontosan körvonalazódott, hogy a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Design Intézetének Textiltervező szakán szeretném folytatni a tanulmányaimat, amelyet 2015-ben meg is kezdtem.

Az egyetem első félévében részt vettem Csávás Rozicska Tünde Térbeli Dinamika névre hallgató kurzusán, itt született meg a 2016-os Sziget Fesztivál Art of Freedom pályázat egyik győztes projektjének előtanulmánya, amely a Négyszögletű Kerekerdő nevet viseli. E projekt kapcsán alakult meg a WIRE csapata azzal a céllal, hogy interaktív installációkon keresztül mutassunk rá olyan fontos dolgokra, amelyeket a hétköznapi életben figyelmen kívül hagyunk.

2018. Sziget, Art of Freedom: Rythm Boks

2018. Sziget, Art of Freedom: Rythm Boks

A WIRE kifejezés dróton kívüli kapcsolatot is jelent, és ezt alakítjuk ki az installációkon keresztül. A csapatunk tagjai jelenleg Győrik Ágnes, Lövei Attila és én, Simon Zoltán. A fent említett első installációnk a természet és az ipari világ közötti feszültséget mutatja be. Ebben az alkotásban egy stilizált facsoporton keresztül szemléltetjük ezt a küzdelmet drót és a fa szimbólumának segítségével. A drótból formált geometriai testek az ember alkotta ipari világot, a facsoport motívuma pedig a természetet jelképezik. A természet erőit az ember által készült dolgok nem tudják uralni, az élővilág mindig megtalálja a maga útját. Az installáció egyes elemei külön-külön is szemléltetik ezt az örökös küzdelmet, de emellett a facsoportot úgy terveztük meg, hogy egy bizonyos pontból az elemek egy hatalmas négyzettel formálódnak. A más és más alakú testekből kialakult négyzet egyértelműen szimbolizálja azt a globálisan összeadó ipari rendszert, ami a világunkban uralkodni próbál, de ebből az egyesült nagy erőből is még mindig sikerül utat törnie a természetnek. A WIRE 2017-ben is sikeres pályázatot állított össze az Art of Freedomra, amely koncepciója az első installációnak, egyfajta folytatása. Míg a „Négyyszögletű Kerek Erdő” a természet szerepére fókuszált és a természet erejét állította szembe az emberével, addig a „Galilei” az ember tevékenységét és annak hatását igyekszik bemutatni. A WIRE fontosnak tartja az egység megtartását az anyag és a forma használatával, de törekszik arra is, hogy közben új dolgot is létrehozjon belőle. A külső kocka fából, míg a belső gömb fémből készül. A gömb belsejébe 4-5 ember fér be, és saját erejükből képesek a gömb megforgatására, így a résztvevők hozzák működésbe a szerkezetet. Ez jelképezi, hogy az emberiség egy olyan hajtóerő, mely a erejével és tudásával hozza működésbe a modern világot. Viszont fontos, hogy a harmónia megma-

radjon ember és természet között, és ne pörgessük túl a Földtől kapott lehetőségeinket. Az installáció 2017-ben elnyerte az Arthungry Közönség díját, és ugyanebben az évben a Los Angeles International Design Awards-on Architectural kategóriában Silver díjat kapott. Az idei, 2018-as Art of Freedomra témájában egy új irányvonalat készítettünk. A Rhythem Box' egy olyan interaktív installáció, amelynek használói amellet, hogy árnyékos pihenőhelyre található az építmény belsejében, egy testet és lelket egyaránt felszabadító zenélésbe is kezdhetnek. A Rhythem Box' négy oldalán négy különböző típusú ütős hangszer kapott helyet, amelyeken rögtönzött jammekbe kezdhetnek a fesztiválózóok. Ha pedig célzottan keresik fel az installációt, részt vehetnek a napi több alkalommal tartott zeneterápián is. A terápiát hivatásos zenészek tartják, és minden résztvevő eldöntheti, hogy be szeretne-e kapcsolódni a hangszerek megszólaltatásába, vagy csak az installáció belsejében elterülve szeretnék átengedni magukat a rezgéseknek. Akik úgy döntenek, hogy a terápia során zenélni szeretnének, a zenészek instrukciói nyomán tehetik ezt meg a terápia célzott menetét követve.

A 2018-as év tavaszi félévében a MOME Textiltervezés BA képzésének diplomafélévéhez érkeztem. A diplomamunkám és a szakdolgozatom inspirációjaként a vidéki emerek életvitelét és környezetét használtam fel, így a designben nagy hangsúlyt kaptak a praktikus funkciók és a minőségi természetes alapanyaghasználat. Iránymutató volt a tervezésnél az egyszerű, szaktudást nem igénylő gyártástechnológia kialakítása. A továbbiakban szeretném folytatni a WIRE installációs projektjeit, amelyeket terveim szerint nemzetközi szinten be fogunk mutatni. Valamint a Prés Műhely keretein belül 2019 tavaszán egy – a fiatal iparművészeket segítő – inkubációs műhelyt nyitunk Budapesten. Terveim között szerepel a diplomamunkámat alapul használva saját táskamárkám elindítása is.

Honlap: <https://www.facebook.com/wireinstallation/>

Kiállítások, projektek

2014. Prés Műhely alapítótag

2016. Sziget, Art of Freedom – Négyszögletű Kerek Erdő installáció Art Hungary Döntős

Project

2017. Sziget, Art of Freedom – Galilei installáció- Art Hungary Döntős Project Közönség Díj, Los Angeles Awards Silver Díj

2017. Wamp, megjelenés a Prés Műhellyel

2018. Sziget Art of Freedom Rythem Box'

Soós Andrea – képző- és iparművész, grafikus

1971-ben született Jászberényben. A Lehel Vezér Gimnázium után a matematika helyett a kreatív, széleskörű, határtalan alkotói világot választotta, elvégezte a mainz-i Johannes Gutenberg Egyetem képzőművészeti szakát.

Az utóbbi években a nevem a Jászok – történelmi dal- és táncjátékkal forrt össze a darab producereként. Azt azonban kevesebben tudják, hogy a produkcióval is kreatív tevékenységeim által kerültem kapcsolatba, amikor Mihályi Gábor rendező-koreográfus jász származású alkotótársakat keresett. Többek között a darab vizuális anyagait, arculatát, honlapját, vetített látványát is én készítettem. Már 5. osztályos koromban felfigyelt B. Jánosi Gyöngyi kiemelkedő rajzi adottságaimra, később a középiskolában hozzá jártam különórákra. A Lehel Vezér Gimnázium érettségije után az Iparművészeti Főiskolára (ma MOME) jelentkeztem, ami a 2. vagy 3. körben nem sikerült. Pécsre felvettek ugyan matematika-vizuális nevelés szakra, viszont tanári karról hallani sem akartam. De ez már nagyon régen történt... Abban az időben nyílt a világ, úgy döntöttem, hogy egy évre Németországban babysitterkedem, azután újra megpróbálom. Az ott töltött idő alatt úgy alakult, hogy ott felvételiztem egy szintén háromfordulós vizsgával a mainz-i Johannes Gutenberg Egyetem képzőművészeti (ma már) akadémijára, ami így jó pár évre odakötött. Egyetemi éveim alatt a tanulás mellett végig dolgoztam, hogy finanszírozni tudjam magam. Rengeteget profitáltam az életből, a tanulmányaim melletti munkákból, például a nagy frankfurti nemzetközi vásárokból, megismerve a különféle cégeket, izgalmas ágazatokat. Kinyílt számomra a világ. A 90-es években még jelentősebb különbségek voltak országaink között, egy egészen más környezetbe csöppentem akkor, ami talán a mai napig meghatározza látás- és gondolkodásmódomat. Számomra a kreatív alkotói munkában nincsenek határok, a képző-, az ipar- és a fotóművészet, utóbbi években a színház világa is, mind közel állnak hozzám. 2003 óta teljeskörű grafikai tervezéssel és kivitelezéssel foglalkozom saját cégemben. Egy kézben van az ötlet megszületésétől a kivitelezésig minden lépés, ezzel garantált a gyors, pontos lebonyolítás, illetve a felelősség is. Munkáimban nagy hangsúlyt kap az egyediség (kézi illusztráció és modern gépi megoldások), a személyre

*Egyedi ezüst
redesign ékszer*

Illusztráció Faber-Castell csomagolásokhoz, csomagolásokra

illetve cégre, intézményre szabott ötletek megvalósítása, a mai gondolkodásmód a vizuális és technikai igények figyelembe vételével. Megrendelőim sokszínűsége (a gazdaság, tudomány, kultúra és a média ágazataiból) garanciaként szolgál a kreativitás, minőség és megbízhatóság támpontjaként.

Főbb referenciáim: Faber-Castell, Magyar Állami Népi Együttes, EMI Music, Bologna-Film, IPR-Insights, Ya-muna – a bőrbarát kozmetikum, Jászok – történelmi dal- és táncjáték, Paraziták a paradicsomban (film), TEDxLibertyBridgeWomen, Caffè Wendum stb.

Nagyon büszke vagyok a Faber-Castell-nek készített csomagolás illusztrációimra. A mai napig van néhány termékük, melyek az én rajzaimmal kerülnek forgalomba, s még mindig meglep és rácsodálkozom, ha találkozom vele a világ bármely papírboltjának polcain!

A cég 250 éves évfordulójára a logójukat rajzoltam meg minden termékükkel, többféle technikával, melyeket egy videóban fűztem össze. 2014 óta meghatározó feladataim közé tartozik a vetített színházi látványvilág. A Magyar Állami Népi Együttes több darabjához készítettem filmeket, animációkat, és a Jászok-hoz is. Egy alkotónak, aki többnyire egyedül dolgozik, egy társulattal együttműködni, és a tapsvihar, leírhatatlan érzések!

Különös szerelem számomra az ékszerkészítés is. A megálmodott darab munka közben válik alkotássá. Ezek a saját márkás egyedi ezüst ékszerek az anyag viselkedése, a véletlen és a pillanat, az elképzelés és a kísérletezés állandó kölcsönhatásának és ezek érzékeny egyensúlyának az eredményei. Utóbbi alkotásaimban funkciójukat veszített vagy sérült antik ezüst tárgyak számomra izgalmas részeit formálom saját képi világomra.

Az értékteremtés, a kreatív alkotás éltet. A minőség és a szépség iránti igény, ösztönös alapértékeim. Nevemet adom munkáimhoz.

Festmények, fotók, videók, grafikai munkák, ékszerek: www.soosdesign.com

Főbb díjak, eredmények

2016. Az Év Honlapja Díj kultúra kategóriában a www.jaszok.com honlap a legjobb 4-ben
2012. Gombold újra 2.0 Fóris Barbarával közösen készített döntős kollekció, divatbemutató a Millenárison

2010. Paint Up! 2010 Budapest – Visualpower Virtuális épületfestő versenyen a döntős 12+8-ban, a Múzeumok Éjszakáján a Budavári Palota-Magyar Nemzeti Galéria 600 négyzetméterén kivetítve

2009. Magyar Internet Média és Web Díj, Művészet 3. hely

Főbb kiállítások

2017. Marozsán Erika és az ékszereim – Önálló fotókiállítás. Budapest, Hatszín Teátrum

2012. Magyar Kortárs Ékszer. Budapest, Corinthia Grand Hotel Royal

2011–2012. Mindörökké Zsolnay! ArtDeco 21 – Ékszertervezői pályázat fő alkotásai. Budapest, Iparművészeti Múzeum

2009. Stoll'Art Kortárs Galéria – Hollós Ádám és Soós Andrea kiállítása (festmények, grafikák). Budapest

2008. Giovani artisti. Közös festménykiállítás. Conselve, Olaszország

2006–2008. Miskolci Grafikai Triennálé. Miskolc, Miskolci Galéria

JÁSZBERÉNY ÉS JAZD

MAJID HOSSEINI ÉS NAGY TAMÁS FÉNYKÉPEIN

Sárközy Miklós 2018. mácius 26-án elhangzott megnyitó beszéde

*Excellenciás uram! Tisztelt Radzsabi nagykövet úr! Tisztelt Polgármester úr!
Tisztelt vendégek! Hölgyeim és uraim! Kedves rokonaim, kedves jászberényiek!
Magyar és iráni barátaim!*

Mai megnyitóbeszédemet egy személyes adomával kezdem. Amikor néhány éve tolmácsként Iránba látogattam, a teheráni főváros forgatagában egy idős, jól szituált úr lépett oda hozzám. Megkérdezte, honnan jöttem, s miután közöltem, hogy Magyarországról, ő csak annyit mondott nekem:

– Jaszperen.

Mindig nagy öröm részt venni egy olyan rendezvényen, ahol az ember szívének különösen kedves helyeket mutathat be. Két olyan városról van szó, Jászberényről és Jazdról, melyek mosolyt és derűt varázsolnak az ember arcára. Mosolyt és derűt, hiszen mindkét helyre az ember csaknem hazajön – ha lehet ilyen személyes megjegyzést tenni. Jászberény számomra ősi családi fészek, az ükszüleim által a Szent Imre utcában emelt Sárközy kereszt városa, apai ági rokonaim lakhelye máig, nagybátyáim, a két Sárközy Iván (akik közül az ifjabbik jeles jászberényi grafikus és fotóművész volt) Zagyva-parti házának szelíd és kedélyes világa.

Az iráni Jazd pedig életem utóbbi húsz évében tölt be igen fontos szerepet, ahova évente újra és újra ellátogathatok, ahol mindig örömmel barangolok a jazdi zoroasztriánusok tűztemploma körül, vagy a város szélén álló zoroasztriánus temetőben, a Hallgatás Tornyai sivatagi magányában. De ugyanígy szívesen járok a jazdi nagymecset mögötti agyagsikátorokban, a Fahádán negyedben vagy éppen az Amír Csakhmák téren, ahol a nagy melegben hűsítő fagyaltot lehetek a Hádzs Khalife cukrászdában, Irán – szerintem – legjobb édességüzletében.

Két olyan derűs és nemes polgári erényeket csillogtató városról van szó, melynek lakói megannyi nehézség és kihívás dacára ragyogó települést emeltek a remek természeti adottságokhoz igazítva az építészet legújabb vívmányait. Az egyiket a Zagyva partján, a másikat pedig Irán szívében, a végtelen és zordon Kevír sivatag peremén. Az egyik város a szabadságát kezdeti óta féltve őrző és a redemptióval is megvédő Jászberény. A másik város a Selyemút iráni-indiai ágán gyarapodó büszke és mérhetetlenül ősi Jazd, melynek gazdagságát egykoron Marco Polo is megcsodálta. Jazd a 14. században a Mozaffarida dinasztia alatt rövid ideig még a korabeli Perzsia fővárosa és a nagy perzsa költő, Háfiz mentsvára is volt. A két város lelki alkatában számos hasonlóságot mutat, melynek alapját

mindkét oldalon a két település öntudatos polgársága adta. Ám e lelki alkatnak talán van egy olyan oka, melyet manapság kevésbé emlegetnek, de amelyet jó lenne tudatosítani a mostani fiatal generációkban is: ez pedig a mindkét városban az iránság jelentette közös identitás-elem.

Ezzel kapcsolatban fontos és érdemes utalni rá, hogy az iráni népek hosszú évezredekken keresztül képeztek hidat Ázsia és a Kárpát-medence térségei között. Az ókorban az iráni szkithák, a szarmaták, jazigok és roxolánok, a középkorban a kálizok, az alánok és végül a jászok csoportjai telepedtek meg a nagy magyar rónaságon, és gazdagították kulturálisan és etnikailag a magyarságot a múltban és a jelenben. A magyar őstörténet emellett is számos iráni kapcsolattal rendelkezik, és itt csak hadd utaljunk a magyar nyelv közel hatvan iráni eredetű szavára, többek között az ősi zoroasztrianus vallásból átkerült Isten szavunkra, mely a magyar szellemi élet legmélyebb rétegeiben kitapintható iráni szellemi-vallási hatások legmarkánsabb vonásai közé tartozik.

S aztán hadd jegyezzük a magyar őstörténetben fontos szerepet játszó iráni forrásokat, olyanokat, melyeket jól ismerünk. Így a 11. században élt Gardízi művét, és olyan kevésbé ismert alkotásokat, mint például Hamdollah Mosztoufi iráni földrajztudós eleddig nem kellően számoltartott 1340 körüli közlését a keleten levő magyarokról szóló híradásával. S ne feledjük Jászberényt sem, mint az iráni kulturális és történelmi kapcsolatok legfőbb magyarországi letéteményesét. A Kaukázusban és Kelet-Európában élt alánoktól származó jászok immáron több mint hétszáz éve élnek itt a Zagyva partján. Az 1996-ban Jazd városával kötött testvérvárosi szerződés is hozzásegítette e települést ahhoz, hogy újra reneszánszát élje a jász identitás, Jászberény ősei és keleti rokonai felé fordulása, melynek fontos és becses bizonyítéka a mai kiállítás. A jelenlegi tárlat azt bizonyítja, hogy itt nem egyszerűen egy hivatalos aktusról van szó, nem egy papírról, amelyet egyszer valahol, valamikor, valakik aláírtak, hanem nagyon is eleven és szerves kapcsolatokat él meg a két város lakossága. Rácsodálkoznak egymásra, közel kerülnek egymáshoz, kísérletet tesznek egymás megértésére és – saját identitásuk megtartása mellett – a másik értékeinek befogadására, mely kapcsolatot az ezeréves rokonság tudata táplál.

Fontos megjegyezni, hogy nem a mai kiállítás az első fontos esemény művészeti téren a két város életében. Hiszen évek óta a jazdi polgármesteri hivatal épülete előtt emelkedik Sisa József jászági ötvösművész Jászberény múltját és a jászkürt legendáját bemutató nemes alkotása. Csak remélni tudjuk, hogy ez az alkotás egyszer majd magyar nyelvű feliratot is kap, hiszen a perzsa mellett jelenleg csak angol feliratot talál az arra járó magyar vándor. A közelmúlt szép fejleménye, hogy Jazdban Jászberény nevű utcát avattak. Ugyanígy Jászberényben is áll egy jazdi széltorony szobor, mely a híres Doulatábád kert közel harminchárom méter magas széltornyának (bádgír), ennek az ősi iráni légkondicionáló berendezésnek kisebb méretű művészi másolata, Alá'í és Namíní jazdi művészek alkotása. Emellett emlékezzünk arra is, hogy néhány éve a magyar és az iráni posta közös bélyeget bocsájtott ki – egy jazdi selyem terme (kézi selyemszöttes) és egy ősi jászági szöttes motívumkincseit közösen örökítve meg a bélyeggyűjtők és a testvérvárosi kapcsolatok híveinek nagy öröme.

Tisztelt Vendégek! Mai kiállításunk három kiváló művész alkotásait mutatja be: Kaiser Ottóét, Nagy Tamásét és az iráni Hosein Madzsidiét. Személy szerint igen megtisztelve érzem

magam, amikor olyan nagy művészek felvételeinek mives válogatását kell megnyitnom, mint Kaiser Ottó, a magyar fotóművészet elismert vezető személyisége, akinek életműve méltatására aligha elegendő a mostani szűkre szabott időm. Mégis fontos kiemelni, hogy Kaiser Ottó bejárta Jazdot, bepillantást nyert az ősi és büszke Jazd agyagsikátorainak sivatagi homokból emelt ezerágú labirintusába. Kaiser Ottó találkozott a Jazdot máig mélyen befolyásoló monoteista zoroasztriánus vallás építészetével – képei ihletett, mégis realiztikus alkotások, melyek időben és térben messzire röpítik a szemlélőt. Jazd csodáival nehéz ugyanis betelni, minden elfogultság nélkül mondhatjuk, s ebben talán a jazdi gyökerekkel rendelkező Radzsabí nagykövet úr is megerősíthet bennünket, hogy a világ egyik legszebb városáról van szó. Jazd ma már milliós lakosságú modern város, mely azonban féltve őrzi történelmi örökségét, zoroasztriánus és muszlim építészeti hagyományait, melyet újabban az UNESCO is díjazott. Jazd azon ritka városok közé tartozik, amelyek két UNESCO világörökségi rangú helyszínnel is rendelkeznek: a Doulatábád kerttel és a mai kiállításon bemutatott jazdi óvárossal. A Kevír sivatag és a Sirkúh hegyvidék által körbeölelt oázis széltornyai, ciszternái, mecseteinek kupolái, a jazdi nagymecset gótikus szépségű légies minaretjei, boltíves csarnokai bódító hatással vannak az emberre, és aki csak egyszer is látta ezt, sosem feledí, és szíve visszahúzza ebbe a csodás városba.

Nagy Tamás, az ősjászberényi híres fotóművész és nagy lokálpatrióta képei ma talán a legismertebb kortárs alkotások Jászberény életéről, fényeiről, utcáiról, templomairól. Képei mindenki számára fontosak, hiszen talán a legavatottabb alkotások a jászság szívéből, emiatt rendkívül fontos részét képezik mostani kiállításunknak. Jászberény sikeresen őrzi báját, szelíd, de mégis öntudatos karakterét korunk egyre gyorsabban változó életviszonyai között is, ahol a kisközösségek kultúramegőrző szerepe percről percre fontosabbá válik.

A varázslat azonban a másik oldalról is él, hiszen a mai kiállításon Jászberény is megelevenedik közeli és távoli otthonunkként. Az iráni Hoszein Madzsídí fényképein azt láthatjuk, hogy Jászberény hogyan bővöli el az ide látogató iráni fotóművészt. Ha az előbb Kaiser Ottót és Nagy Tamást, Jászberény szülöttét méltattuk Jazd jász és magyar szemmel történő méltatásakor, akkor hadd dicsérjük Hoszein Madzsídít is, akinek révén az iráni fotóművészet is képviselteti magát mai kiállításunkon. Hoszein Madzsídí hosszú és eredményes nemzetközi fotóművészi karriert befutva ajándékozott meg ma bennünket képeivel. Esetében az iráni és egyben a jazdi fotóművész-közösség kiemelkedő alkotójáról van szó, Jazdról készült artistikai képei nem csupán esztétikai értékei, hanem az iráni történelmi-kulturális örökség védelme miatt is dokumentációs értékkel bírnak.

Fontos kiemelni, hogy a ma nyíló kiállításunk először Jazdban mutatkozott be 2017-ben komoly sikervonzzalattal. Bízom benne, hogy a nimbusz olyan visszhangot vált ki Jászberényben, a Jászságban és Magyarországon is, mint néhány hónapja Iránban.

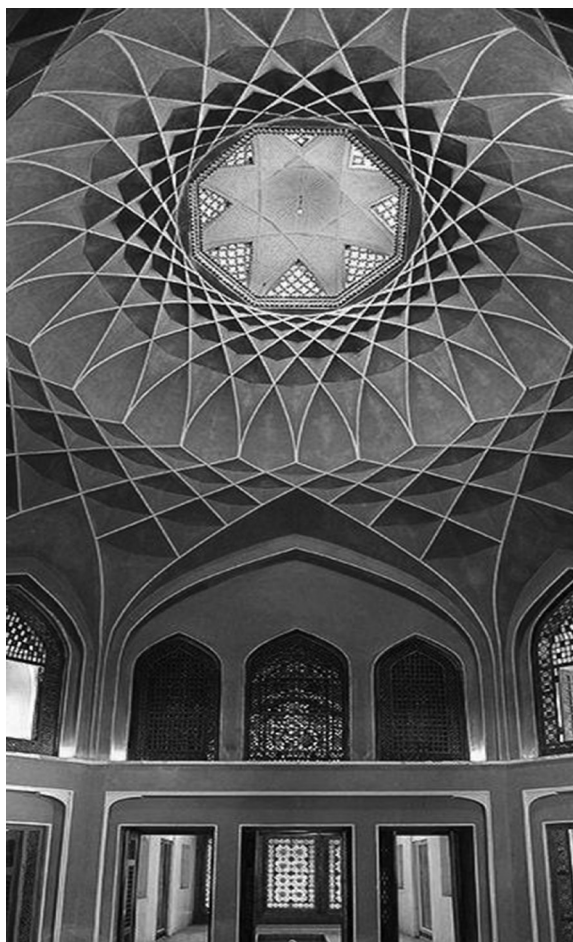
Végül Jaszperen-Jászberény és Jazd szép barátságát Háfiz, a legnagyobb perzsa költő 223. ghazaljának egy idézetével szeretném köszönteni:

Mint a táblán, szívemen képed úgy él, míg szívem él,
Cédrusom, szép alakod bennem örökké híven él.
Elcsavartad fejem, és őrzi agyam száz vonalát:
Irigy ég s kapzsi idő ezt sosem érinti, ne félj.

(Képes Géza fordítása)
Jászberény, 2018. március. 26.

Majid Hosseini fényképei

Nagy Tamás fényképei

Lukácsi László

MŰFORDÍTÓI MUNKÁM ANYANYELVEM SZOLGÁLATA

Portré Lukácsi Margitról

Húgom, Margit 1965. június 12-én Jászberényben született. Jászsalsószentgyörgyön nevelkedett, majd Szolnokon és Szegeden tanult tovább. 1997 óta Budapesten él. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem olasz tanszékének tanszékvezető tanára, modern olasz irodalmat tanít, az olasz kortárs irodalom fordítója. Műfordításai főleg az Európa és a Noran kiadónál jelennek meg. 2007-ben az Olasz Köztársaság Nagykövete emléklappal ismerte el munkásságát.

Az Olasz Köztársaság Csillagrendjének Lovagi fokozatát Massimo Rustico nagykövettől vehette át Budapesten, a nagykövet rezidenciáján, április 26-án. Húsz éven át tartó folyamatos műfordítói és kultúra-közvetítói munkájának erkölcsi elismerése ez a rangos kitüntetés.

Az olasz nyelv és a Szovjetunió

Margit kalandosan ismerkedett meg az olasz nyelvvel. Szolnokon a Tiszaparti Gimnázium ének-zene tagozatán német nyelvet és kötelezően orosz nyelvet tanult. A Szegedi József Attila Tudományegyetemre magyar-orosz szakra nyert felvételt. Amikor orosz szakosként kötelező részképzésen fél évet töltött Leningrádban (ma: Szentpétervár), a hideg orosz télen vagy az Ermitázsban ücsörgött naphosszat vagy olvasott. Itt találkozott először az olasz kultúrával, itt látott eredetiben olyan jelentős festőket, mint például Leonardo da Vinci. A nyelvet is itt kezdte el tanulni két szobatársa segítségével, akik orosz-olasz szakosok voltak. Fél év alatt olyan szintet ért el a „Tanuljunk olaszul!” című könyv segítségével, hogy az egyetemen felvette az olasz szakot is. A nyelvtudása tökéletesítése érdekében heti kétszer-háromszor járt magántanárhoz.

Tanítás és tanulás

1988-ban magyar-orosz szakon, 1990-ben olasz szakon diplomázott egyaránt jeles eredménnyel. Az egyetem elvégzése után először Szolnokon a Tiszaparti Gimnáziumban tanított magyart és olaszt, majd a szolnoki Kereskedelmi és Gazdasági Főiskolán. Elmondható, hogy a megyeszékhelyen ő honosította meg az olasz nyelv tanítását. Az 1990-es években igen sok olasz állampolgár érkezett üzleti céllal Magyarországra, így gyakran tolmácsolt és fordított. Sokféle témakörrel megismerkedett: vegyészet, baromfi-feldolgozás, mezőgazdaság, vadászat. Kedvence a katonai repülés volt. Olasz NATO-katonáknak kellett a Szolnoki Helikopter Bázison tolmácsolnia, így próbarepüléseken is részt vehetett.

Emlékezetes és élményteli periódusnak tartja ezt az időszakot – először találkozott olaszokkal. Majd többször is járt Olaszországban. Különbőféle ösztöndíjakat pályázott meg, melyek eredményeként egy évet töltött Rómában, majd még egy évet Bolognában, hónapokat Perugiában, Firenzében, Padovában, Calabriában.

Később sikerrel pályázta meg a Magyarországi Olasz Kultúrintézet munkatársi állását, ahol négy évig dolgozott. Ekkor indult el műfordítói pályafutása. Fordításai jelentek meg folyóiratokban, novellás kötetekben. Az első regény, amit fordított Antonio Tabucchi: Állítja Pereira volt, amely 1999-ben jelent meg az Európa Kiadónál. Közben a szegedi és a budapesti egyetemek doktorandusz hallgatójaként tanult, és 2006-ban védte meg doktori (PhD) disszertációját Summa cum laude eredménnyel.

Nagy öröme a „Képszerűség és fantasztikum: a fantázia mesterei a XIX–XX. századi olasz irodalomban” című disszertációja nemrégiben könyv alakban is megjelent.

Az olasz nyelvről

Az olasz nyelv szókincese problematikus, mert egy mesterségesen létrehozott irodalmi nyelv van, az iskolákban ezt tanítják, de az ország minden tájegységben más az anyanyelv dialektusa. Az olaszok nagyon ragaszkodnak a szülőhelyükhöz, még a kerületükből sem szívesen költöznek el. Minden falunak van dialektusa, és arra épül a megyéé. Nem csak olyan különbségek vannak, mint nálunk a krumpli és a pityóka. Egy északon élő olasz és egy déli nem érti egymást. A mai irodalmi nyelv alapja a toszkán nyelvjárás, de Olaszország területén 200 körüli dialektust használnak, és ezek északról dél felé haladva erősen eltérnek egymástól, ezért mindenkinek beszélnie kellene az olasz köznyelvet.

Az erős nyelvhasználati tagolódás oka az egységes Olaszország, illetve az olasz irodalmi nyelv késői kialakulása volt. Az olasz dialektusok nem nyelvjárások, közvetlenül a latinból származnak, önálló nyelvek. Ilyen például a nápolyi, a friuli és a szárd. A fiatalok ragaszkodnak a dialektusukhoz, de olaszul tanultak az iskolában, így az őket dialektusokban megszólító szüleiket értik, de olaszul válaszolnak nekik. Dialektust beszélni nem számít műveletlenségnek, tudatlanságnak.

A műfordítás

A hűgom által elmondottakból látszik, hogy olaszról fordítani nem egyszerű, mert sokféle nyelvi jelenséget kellett már megfejtene az általa lefordított mintegy 30 kötetnyi könyv kapcsán. A milánói Alessandro Mari 800 oldalas regénye tette próbára leginkább tudását. A Túlságosan is emberi remény című könyv története röviden: az 1840-es évek Olaszországában négy fiatal keresi a boldogságot, a cselekmény 1870-ig, Olaszország születéséig tart. Ahogy a szereplők utaznak, más-más nyelvet beszélnek, létrejön egy egységes állam, pedig közös nyelv hiányában nem is értik egymást. Legutóbbi nehéz fordításaként Giorgio Pressburger: Trieszti történetek című könyvét nevezte meg, amiben trieszti dialektusban beszélnek a szereplők, amit kevernek a szlovénnal és a jiddissel is. Jelenleg Dacia Maraini: Utolsó éjszaka, utolsó vonat című regényét fordítja, amely egy magyar szálon futó szerelmi történet, és a fiatalok sorsába beleszól a történelem.

Milyen a jó műfordító?

Jelenleg az egyetemen 12 olyan tanítványa is van, akik a tolmács/fordító mesterképzésben vesz részt. Nekik szokta elmondani, hogy a legnagyobb tévedés a műfordítással kapcsolatban, ha valaki azt hiszi, elég egy bizonyos szintű nyelvtudás ahhoz, hogy fordító legyen. A magyar nyelv alapos ismerete is elengedhetetlen, hiszen ha saját anyanyelvét nem műveli magas szinten, akkor eredménytelen, sikertelen az idegen nyelvről történő fordítás. A műfordítói munka tulajdonképpen a saját anyanyelv szolgálata is. A jó műfordítónak sokat kell olvasnia saját anyanyelvén és idegen nyelven. Fontos a beleélési képesség, az empátia, a nyitottság, az alázat a másik iránt. A türelem és a kitartás nélkülözhetetlen.

Margit a műfordítást a színészethez hasonlította, mert mindkét helyzetben az ember a saját nyitottsága révén tud magába fogadni egy másik szerepet, embert, kultúrát. Annyi a kettő között a különbség, hogy a színész a testét is beleteszi, a fordító „csak” a lelkét.

Írók és művek

Számtalan oldalt megtöltene a fordításait tartalmazó lista. Mellőzve a folyóiratokban, antológiákban megjelenteket, elsősorban az önálló kötetekben levőket említeném, amelyek a szélesebb olvasóközönséghez szólnak, és a jobb könyvesboltokban, valamint könyvtárakban elérhetőek, kézbe vehetőek:

- TABUCCHI, Antonio: Állítja Pereira. Európa K., 1999.
- LANDOLFI, Tomasso: A két vénlány. Noran K., 1999.
- BELLONCI, Maria: Intim reneszansz. Európa K., 2000.
- MASALA, Francesco: A fehérajkiúk. Noran K., 2000.
- CAMILLERI, Andrea: Az agyagkutya. Bastei K., 2001.
- CAMILLERI, Andrea: Az uzsonnatolvaj. Bastei K., 2001.

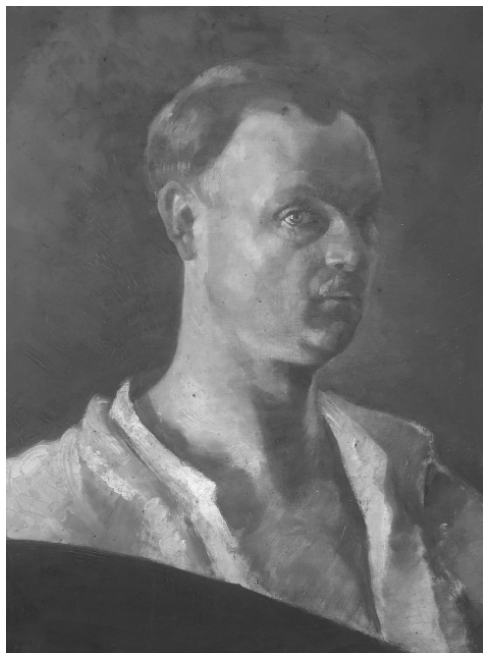
- CAMILLERI, Andrea: A hegedű hangja. Bastei K., 2002.
- CAMILLERI, Andrea: A prestoni serfőző. Bastei K., 2002.
- TABUCCHI, Antonio: Fonák játék. Noran K., 2002.
- ALBANESE, Marilia: Angkor. A titokzatos ősi khmer birodalom. Officina '96 K., 2002.
- SPINETO, Natale: Szimbólumok az emberiség történetében. Officina '96 K., 2003.
- CASSONE, Giuseppe: Lettere a Margit – Margherita, gyönyörű magyar virágom. Levelek Hirsch Margithoz. Petőfi Irodalmi Múzeum, 2006.
- MARIANACCI, Dante: Tiszavirágzás. Noran K., 2006.
- RIES, Julien: A mítosz az emberiség történetében. Officina '96 K., 2007.
- PIRANDELLO, Luigi: Az álom valósága. Ötven novella. Noran K., 2007.
- MARIANACCI, Dante: Levelek Ulcsiából. Széphalom Könyvműhely, 2008.
- RICCARDI, Andrea: Egy más mellett. Európa K., 2009.
- PASOLINI, Pier Paolo: Forgatókönyvek I. Mamma Róma, Máté evangéliuma, Médeia. Kalligram K., 2010.
- MARIANACCI, Dante: Határsértések. Széphalom Könyvműhely, 2010.
- AVALONE, Silvia: Acél. Európa K., 2011.
- BERTOLUCCI, Bernardo: Nagyszerű rögeszmém, a film. Kalligram K., 2012.
- BIANCONI, Piero: Családfa. Bookart K., 2012.
- CAVICCHIA, Daniele: A víz asszonya. Széphalom Könyvműhely, 2012.
- MARANI, Diego: Új finn nyelvtan. Park K., 2013.
- VASTA, Giorgio: A megfogható idő. L'Harmattan K., 2013.
- TREVI, Emanuele: Valami írás. Kalligram K., 2015.
- MARI, Alessandro: Túlságosan is emberi remény. L'Harmattan K., 2016.
- LUPO, Giuseppe: Felhőutazók. L'Harmattan K., 2016.
- PRESSBURGER, Giorgio: Trieszti történetek. Noran K., 2018.
- MARAINI, Dacia: Utolsó éjszaka, utolsó vonat. Jaffa K., 2018.

Pethő László

BABAGYÁR ÉS BUGYLIBICSKA

Beszélgetés a népművészet mesterével, Holló Lászlóval

Holló Mihály: Önarckép, 1919.

Ez az interjú évek óta készül. A tervét talán Pesten gondoltuk ki, majd Jászdózsán indítottuk a diskurzust. Utána abbahagytuk és új-rakezdük. Néhány alkalommal használtuk a magnót is, máskor csak éppen beszélgettünk. Most megegyeztünk abban, hogy közreadjuk a dialógust.

– A felmenőid jászok voltak?

– Jászkunok. Apám 1896 májusában született Besztercebányán. Nagyapám viszont Kiskunfélegyházán született és az ő apja is ugyanott. Nem voltak redemptusok. Eleim a XVIII. század második felében Kókáról költöztek Félegyházára, és kezdetben, két generáción keresztül töltötték be a kántortanítói állást. Nagyapám, Holló László a helyi gimnázium igazgatója volt, testvére, Holló Lajos pedig 35 éven keresztül képviselte a várost az Országgyűlésben. Lánytestvére Holló Teodóra volt, akinek férje – Eyszrich

György latintanár – sokat tett azért, hogy a szegény sorsú, később híressé lett író, Móra Ferenc tandíjmentességet kapjon.

– Hogyan illeszkedik bele ebbe az alföldi-jászkun világba a felvidéki Besztercebánya?

– Apai nagyanyai ágon az Arad megyei, sváb Kernerek voltak a felmenőim, a két családot több házasság kötötte egymáshoz. Nagyanyám, Kerner Erzsébet volt a korábban említett Holló László második felesége.

– Hogyan alakult édesapád sorsa és pályája?

Holló Mihályné: Festett láda (1953)

– Holló Mihály korán árvaságra jutott, ezért már ötéves korában beírták iskolába. 17 évesen lett az Országos Magyar Rajztanárképző Főiskola tanulója, és 1914-ben már be is vonult katonának. Végigharcolta a négy évet, először a keleti majd az olasz fronton, 1919 őszén pedig megkapta rajztanári oklevelét. Jófejű, jó rajzkésztséggel rendelkező ember volt, aki féltestvére, a Debrecenben híressé lett Holló László példáját követve szintén festőművész szeretett volna lenni. Úgy gondolta, hogy rajztanári állással kombinálva ez tisztes megélhetést jelenthet. Két évig tanított egy gimnáziumban, de súlyos összetűzésbe került az igazgatójával, így azután vége is lett tanári pályájának. A vita lényege az volt, hogy a menzán megmaradt ételt az apám a szegény gyerekek között szerette volna szétosztani, az igazgató viszont ezt nem engedte, a disznainak szánta.

– *Mi történt vele a továbbiakban?*

– Gödöllőre költözött, bekapcsolódott az ott szervezett Gödöllői Művésztelep tevékenységébe, ami azonban Nagy Sándor távozásával lényegében megszűnt. Megmaradt viszont az a kis üzem, amit a háború után a Mezőgazdasági Minisztérium támogatásával hoztak létre a kézművesség fenntartása érdekében. Apám neve gyakran szerepel a *Magyar Iparművészet* című folyóiratban. Akkoriban a népművészet és az iparművészet nem vált el élesen egymástól úgy, mint a második világháború után. Czákó Elemér és Györgyi Kálmán az 1920-as években szerkesztettek egy gazdagon illusztrált könyvet *A magyaros ízlés* címmel, amelyben összefoglalták a hagyományos népi kultúra továbbéltetésének fontosságát.

A Holló Műhelyben ennek szellemében készítettek dísz tárgyakat, bútorokat, amelyeknek komoly visszhangja volt. Olyannyira, hogy az 1929-es Barcelonai Világkiállítás magyar pavilonjának berendezéséhez édesapám kapott megbízatást a bútorok elkészítésére. Ennek díszítését későbbi felesége, Nagy Katalin végezte.

Étkező (Jászdózsa, 1990)

– Eddig egy szó sem esett a Jászságról. Hogyan és mikor került a kezdeményezés és a család kapcsolatba a vidékkel?

– A harmincas évek közepén a jászárokszálási plébános vetette fel a gödöllői műhely Árokszállásra való telepítésének gondolatát. Apám számára elfogadhatónak látszott az ajánlat, hiszen a falu nem volt messze Pesttől, olcsóbb volt a munkaerő, így a közel 20 fős kisüzem új székhelye Árokszállás lett. Anyámnak nem tetszett mindez, de mivel földművelésügyi minisztériumi támogatással és kölcsönökkel létrejött a „babagyár”, így ha nehezen is, de elfogadta, vagy inkább tudomásul vette a váltást. A babagyárat a Kossuth Lajos utca 2. szám alatti emeletes ház földszintjén rendezték be. Ettől kezdve bő tíz évig működött itt a játék- és bútorkészítő üzem, amely a háborút is túlélte.

– Mi történt a családdal és az üzemmel a háborút követő években?

– Nagyjából ugyanolyan megrázkódtatások és megpróbáltatások érték családjunk tagjait, mint sok tízezernyi sorstársunkat. Lakásunkat elvették, kiraktak bennünket a falu közepéről egy gazdaház szoba-konyhás részébe, ahol az istállót később műhelyként mi használhattuk.

Hartai falitéka tisztítás közben (1817)

pános láda, ami példája a felemás helyzetnek. A gépeinket elvették ugyan, de 1953-ban mégis anyámat kérték fel, hogy készítse el az államosított üzemből az előbb említett ajándékládát, mert arra otthon nem is lett volna lehetősége.

– Megannyi tortúra után hogy sikerült újjáéleszteni a bugylibicska gyártását és forgalmazását?

– A Gyöngyösi Háziipari Termelő Szövetkezet tagjaiként indult meg a termelés a parasztház istállójában. Péter bátyám, aki időközben szerszámkészítő lett, műszaki felkészültségének köszönhetően olyan félautomata esztergapadot állított üzembe, amelyen újraindulhatott az egyik sikertermékünk, a bugylibicskák gyártása. A hatvanas években volt olyan év, amikor 100 000 db ún, könyvjelző bugylibicskát készítettünk. A gyártás nem volt túl bonyolult, egy ezermester parasztember a feleségével és szomszédjaival bepengézte az apámék által készített nyeleket, amelyeket anyám néhány festőlánnyal előzőleg megdíszített. A kisméretű bugylibicskák bolti ára kezdetben három forint ötven fillér volt, ennek munkabér hányada pedig 87 fillér, amelyet a három fő művelet között igazságosan osztottak el. Egy kis haszon származott abból, hogy a bugylinyeleket olcsóbb tűzifából állítottuk elő és egy drágább fűrészáru anyagterítését kaptuk kézhez.

Ráadásul akkorra a Népszínház utcai lakásunkat is el kellett adnunk, így a család nagyon nyomorúságos körülmények között tengette napjait. A babagyár 1950-ben nem kerülhette el az államosítást, és attól kezdve Fatömegcikk- és Játékáru KTSZ. néven üzemelt. Elvették a gépeinket, apám kezéből természetesen kivették az irányítást. Az üzem kézműves és díszítőművészeti profilját lassan megszüntették, helyette inkább gyümölcsös ládákat készítettek, igazán ehhez értettek. A kezdetekben anyám ugyan bent maradt, de később neki is felmondtak.

– Mi lett a népművészettel? Esetenként akár a politika kedvencévé vált. Például Rákosi Mátyás 60. születésnapjára rengeteg „népművészeti” tárgy készült.

– A népművészet egyre inkább a politika által elfogadott, sőt támogatott terület lett. A Népi Iparművészeti Múzeumban van egy Holló Mihályné által 1953-ban festett tulli-

Holló László

– *Meddig sikerült fenntartani és kihasználni a kedvező helyzetet?*

– Nagyjából addig, amíg irigyeink nem támadtak. Ettől kezdve viszont a legkíméletlenebb eszközöket vetették be velünk szemben. Az akkori kenyéradó gazdánk, az Egri Háziipari Szövetkezet feudális viszonyokra emlékeztetően ragaszkodott a bicskák gyártási jogához, sőt mi több, saját termékének tekintette és a gyártást saját embereinek kívánta átadni. Mondvacsinált ürüggyel felmondtak nekünk, és Czuczai Sándor műszaki vezető minden irányban lezárt sorompót állított elénk. Megkérte a háziipari szövetkezeteket, hogy ne vegyenek fel bennünket, a megrendelőket pedig arra, hogy ne rendeljenek tőlünk árut. Arra viszont nem számított, hogy a megrendelők között akadnak jóérezsű emberek is.

– *Ez így virágnyelven hangzik. Mit jelentett ez konkrétan? Kik voltak a jóérezsű emberek?*

– A Népművészi Vállalatnál jól ismertek minket, ők ajánlottak menekülési-kitörési lehetőséget. Közvetítésükkel kapcsolatba kerültünk Nemez- és Rostfeldolgozó Háziipari Szövetkezettel, amelynek központja a Síp utca 3. szám alatt működött. A szövetkezetet a Joint alapította, hogy a holokauszt túlélők számára biztosítsanak kézműves jellegű munkát és vele együtt némi jövedelemkiegészítést. A Népművészeti Vállalat ajánlása nyomán megkerestük Fülöp Miklós elnököt, aki készséggel fogadott bennünket. Rögtön érezte, hogy jól forgalmazható, tisztes hasznot biztosító termékkel jelentkeztünk.

– *Ezt az üzletet már te bonyolítottad. Hogyan alakult a te pályád?*

– 1945-ben születtem. 1963-ban végeztem a jászapáti gimnáziumban, és osztályidegennek minősült bátyámmal ellentétben engem érettségi után rögtön felvettek a Kertészeti Egyetemre, amit el is végeztem.

– *Miért lettél diplomás kerttervező létedre kézműves-népművész bedolgozó?*

– 1969-ban kaptam meg az okleveletem, és egyáltalán nem találtam vonzónak az akkori 1850 forintos fizetést, amivel a Kerttervezési Tanszéken maradhattam volna. Ráadás képpen az akkor szinte kizárólag lakótelepekre szakosodott tervező vállalatok ajánlata sem volt jobb, egyszerűen nem volt kedvem sematikus kerteket tervezni. Végül a tradicionális népi kézművességet választottam élethivatásul.

– *Úgy tudom, hogy 1968-ban a család áthelyezte székhelyét Jászdózsára.*

– Igen, akkor komoly reményt adott az, hogy Dózsán megvehettünk egy házat – ezt, ahol most beszélgetünk –, és itt rendezkedtünk be népművészeti termékeink gyártására. Kezdetben szinte csak bugylibicskát készítettünk, így azután a helyiek a műhelyünket egyszerűen csak „Budligyárnak” nevezték. Lassan, de szépen fejlődtünk: az asztalosmunkákra Jákóhalmáról szerveztünk embereket, Péter bátyám Jászapátin épített egy komoly faesztergályos műhelyt, a díszítő festők inkább a helybeliekből kerültek ki. Nemrégiben összeszámoltam, hogy az utóbbi ötven évben csak a dósai műhelyben, közel száz embernek adtunk munkát.

– *Melyek voltak a Holló Műhely legsikeresebb kezdeményezései és bemutatói?*

– 1982-ben a Fővárosi Művelődési Házban a Népművészeti Vállalat rendezett egy nagyobb kiállítást, melyen a Jászdózsai Holló Műhely és a Jászárokszállási Hímző Háziipari Szövetkezet munkáit mutatták be. Ott felvonultattuk azokat a bútorokat és egyéb tárgyakat, amelyeket akkoriban készítettünk. 1989-ben megkaptam a Népművészet mestere címet, amit egyfajta szakmai visszajelzésként és elismerésként fogadtam. 10 évvel később a Lakáskultúra című folyóirat készített velünk egy összeállítást. A cikkben példaként olyan enteriőröket mutattunk be, amelyekkel mintegy illusztráltuk, hogy miként lehetne berendezni az általunk készített bútorokkal házainkat és lakásainkat.

– *Feltételezem, hogy nem raktárra akartatok termelni. Akadtak megrendelőitek?*

– A kilencvenes években egy miskolci orvos rendelt lakásába általunk készített bútorokat. Egy pécsi megrendelőnek kívánságára egy egyedi sarokszekrényt készítettünk. Több tucat ilyen megrendelőnk akadt, de tartósabb, állandónak nevezhető kapcsolat nem alakult ki velük. Az utóbbi másfél-két évtizedben – nem kis részben a belvárosi környezetnek köszönhetően – gyakrabban fordultak és fordulnak meg a Vitkovics Mihály utcai üzletünkben külföldi vásárlók. Ők persze nem bútorokat vásárolnak, hanem kisebb, emléktárgynak minősíthető alkalmatosságokat: díszdobozokat, tükröket, festett tojásokat, fénykép- és mécsesstartókat.

– *Az idén tavasszal a Nemzeti Szalon által a Műcsarnokban rendezett kiállításon szerepelt három munkád, ami önmagában is rangot és elismerést jelent. Úgy tetszik, hogy egyedül te képviselted a Jászságot, sőt egyben Jász-Nagykun-Szolnok megyét.*

Siklódi kapu, akvarell (2005) – Holló Anna fotója

– Én magam megkérdeztem a tudományos kurátort, hogy a felajánlott tárgyaimból mit szeretne kiállítani és ő a tékákat választotta. A pesti bolhapiacra akadtam rá egy 1884-ben festett, Konrath Hirsch feliratú, Hartáról származó falitékára, amelyet meg is vettem, főleg azért, mert nagyon kedvelem azt a festési módot, amelyet Hartán gyakoroltak. Az 1800 évek táján átvették a komáromi festettbútor-stílust, később tovább is fejlesztették, és ami fontos, szinte minden darabot évszámmal is elláttak. Tehát a hartai bútorfestés fejlődése teljes mértékben nyomon követhető. Az alkalmazott díszítmény világos, áttekinthető az egyes díszítményelemek szabályosak. A hartai mintákat másolni is szeretem, mert nagyon szépen patinázhatók. Nézegettem az újonnan vásárolt tékát a műterem ablaka előtt, és a surló napsütésnél feltűntek olyan repedések, amelyek felismerhetővé tették az 1884-es dekoráció alatt az 1817-es díszítményt. A Műcsarnokbeli kiállításra elkészítettük a téka 1884-es és az 1817-es állapotának másolatát, majd az eredetit szakszerűen restauráltuk. A kiállításon így tehát az eredeti tékát és annak két másolatát mutattuk be. A hagyományos tárgykultúra továbbéltetésének egyik követendő példája a régi darabok másolása. Sajnos nem sűrűn követik ezt a gyakorlatot.

– *Mit gondolsz a népművészet megmaradásáról és tovább éléséről?*

– Az ez évi Múcsarnokbeli újkori népművészetünket bemutató kiállítás reménnyel tölt el, sok fiatal tartja élethivatásának a hagyományos kézműves tevékenység folytatását. Fontosnak tartanám, hogy a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem oktatói és hallgatói fokozottabb mértékben tekintsék ihlető forrásnak a hagyományos népművészetünket. A régi mesterségek fennmaradását célirányosabban kellene anyagilag támogatni. Társadalmunk egészének és a kis közösségeknek egyaránt célul kellene kitűzni a régi technológiák továbbéltetését.

– *A család művészethez való kötődése folytatódni látszik, hiszen lányod szintén művészi pályát választott.*

– Anna lányom 1981-ben született, a nyolcvanas évek közepén az óvodában figyeltek fel rajz készségére, ezért került rajztagozatos általános iskolába, majd a Képzőművészeti Szakközépiskolába, ahonnan egyenes út vezetett a Képzőművészeti Egyetemre. Itt a Képgrafika Szakot végezte el. A családban mindannyian örültünk szakmai sikereinek, díjainak, kiállításainak, és nem is kell arra gondolnunk, hogy esetleg beteljesedhet nagybátyám, Holló László jóslata, mely szerint *egy életre szóló fakírságot vállal az, aki művésznek megy*. Anna sikeres, diplomamunkáját a KOGART Galéria vette meg, könyveket illusztrál, folyamatosan egyéni és kollektív kiállításokon vesz részt. Besegít a családi vállalkozásba, a megvásárolt tárgyakra, kérésre, harmonikusan illeszkedő feliratokat készít.

– *Hogyan tudnád összefoglalni röviden a Holló Műhely tevékenységét?*

A Holló Műhely egyik legfontosabb értékének tartom, hogy az általunk készített tárgyak anyagukban, szerkezetükben, formájukban, funkciójukat és díszítményüket illetően a népi hagyományainknak megfelelnek. Sokat másoltuk a Kárpát-medence számos festett bútorközpontjának darbjait, Komárom, Harta, Hódmezővásárhely, Kalotaszeg, Homoródalmás stb. festett munkáit. Az egyes bútorközpontok díszítményeinek átértékelésével alakítottuk ki a jászódzsjai Holló Műhely stílusát. Szeretnénk, ha a műhely tudása és gyakorlata a Magyar Értéktár részévé válhatna.

Bojtos Gábor

„MILYEN JOGON LÖVÖLDÖZ ÁRVAI DETEKTÍV ÚR?”

Jászsági sorsok, 1944 – 1945

„Az első év reményt hozott, azt hitték, nem dőlt el még semmi. Annyi minden lehetett volna, amiért érdemes élni, várni, hinni!”¹

Az utóbbi években számos olyan munka jelent meg, amely az 1944-45-ös éveket állította vizsgálatára középpontjába.²

Mi magunk is közöltünk korábban néhány forrást a malenkij robot jászsági eseménysorából,³ most pedig a második világháború utolsó éveiből frontszolgálatról és hősi halálról, deportálás előli bújtatásról, megcsalatsárról, egyéni bosszúról, atrocitásokról, kegyetlenkedésekről olvashatunk azokban a levéltári iratokban, amelyek egy pokoli időszakot idéznek fel.

Tudnunk kell azonban, hogy például a megszálló szovjet hadsereg erőszakos ténykedésének az idő előrehaladtával egyre kevesebb nyomát találjuk a forrásokban, és ez nem annak köszönhető, hogy a polgári lakosság szenvedései hasonló arányban csökkentek volna, hanem inkább a kommunista párt fokozatos térnyerésének (a rendőrségen belül is), a szovjetizálás erőteljesebbé válásának.

1. Szekeres Livia, Tarján Aurél és Kiss Ferenc kálváriája⁴

Az alábbi tragikus történetet özvegy Szekeres Simonné Viola Borbála (1893–1987) azon kérelméből ismerjük, amelyet lánya, Szekeres Livia (1919–1945) hagyatékának visszaszerzése érdekében írt a Belügyminisztériumnak.

Szekeres Livia férje, Tarján Aurél (1914–1943)⁵ munkaszolgálatosként vesztette életét

1 Földes László: 45-ös blues

2 A teljesség igénye nélkül: Korunk, 2015/5. sz., 1945 – Korszakhatár? Levéltári közlemények, 86. Főszerkesztő: Mikó Zsuzsanna. Budapest, 2015., „Törvényes” megszállás. Szovjet csapatok Magyarországon 1944-1947 között. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: L. BALOGH Béni. Budapest, 2015., Magyarok 1945-ben. Évkönyv XXI. Szerkesztette: RAINER M. János. Budapest, 2015., Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Szerkesztette CSIKÓS Gábor–KISS Réka–Ö. Kovács József. Budapest, 2017., Csöngé Attila: A Magyar Kommunista Párt Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében 1944-1946. In: Zounuk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 20. Szolnok, 2005. 173-215. Mindenképpen meg kell említenünk Török Ferenc

3 Bojtos Gábor: Adatok a malenkij robot jászsági eseményeihez. In: Jászsági Évkönyv, 2017. Szerkesztette: Pethő László. Jászberény, 2017. 55-73.

4 Az esetet említette: CSÖSZ László: Konfliktusok és kölcsönhatások. Zsidók Jász-Nagykun-Szolnok megye történelmében. Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára Közleményei 12. Szolnok, 2014. 222.

5 Tarján Aurél Tarján Nándor budapesti ügyvéd és Pollák Ilona fia volt. Fényképészségédként dolgozott. 1942. április 15-én házasodtak össze Budapesten. Tarján Aurél szüleinek haláláról: Ujság, 1938. március 31. 10.

Dorosicsban.⁶ 1944 nyarán Kiss Ferencel (róla a szövegben említettekén kívül nem leltünk fel adatokat) Jászberénybe mentek, ám egy feljelentés után mindkettőjüket (Kiss ugyanis „*zsidónak vallotta magát*”) internálták. A bevagonírozás előtt Kiss „*feltárta kilétét*”, majd Ercsiből megszöktette Szekeres Líviát. Ezután Budán éltek albérletben, ám egy vita után Abt Ottóné Zsarkó Zsuzsanna (Abt Ottó honvéd tábornok felesége)⁷ feljelentette Kisst, akit a németek elhurcoltak és agyonlőttek. Szekeres Lívia 1945-ben hunyt el Budapesten, a Rókus kórházban. A hagyatéki nyomozás eredménye ismeretlen.

Másolat⁸

T. Belügyminisztérium

Alulírott azon kérelemmel fordulok a t. Minisztériumhoz, hogy nékem az alatt indokolt esetben segítségemre legyen.

1944 június havában, amikor minden zsidó, aki csak tehetett, életét mentette. Így menekült a biztos deportálás félelmétől azóta elhunyt leányom, özv. Tarján Aurélné szül. Szekeres Lívia, kinek férje a dorozsicz kórház⁹ égésénél Ukrajnában az életét vesztette. Elhunyt leányomat egy árja, Kiss Ferenc elvitte Jászberénybe elvált felesége irataival, hogy fiatal életét megmentse, de sajnos ismeretlen feljelentés alapján 2 heti ott-tartózkodás után mindkettőjüket leinternálták,¹⁰ és az ottani rendőrség leányom és Kiss Ferenc összes ruháit és kelengyéjét leltárba véve lefoglalta.

Kiss Ferenc, hogy leányomat megvédje, zsidónak vallotta magát s így mindketten végigszenvedték az internálótáborok borzalmait. Hat hónapig voltak Mosonmagyaróvár-Kistarcsán, s mikor már bevagonírozás előtt állottak, ekkor feltárta kilétét Kiss Ferenc és így őt elbocsátották Kistarcsáról, ahonnan szerencsétlen leányomat Ercsibe vitték s onnan a bevagonírozás előtt Kiss Ferenc kiszöktette.

Így kerültek haza november közepén beteg és kezdődött ismét az aggodalmunk, hogy itthon a nyilasok el ne hurcolják, ezért Kiss Ferenc ismét vállalta leányom elrejtését s így már az ostromot Budán éltek át együtt, Nyárs u. 4. sz. a., Abt Ottóné tábornok feleségénél albérletben kivett szobán. Abt Ottóné és Kiss között nézeteltérés támadt, mely oknál fogva Kisst feljelentette a németeknél. Ezek aztán elhurcolták és mint kommunistát agyonlőtték.

Szegény leányom az ostrom után, az internálás alatt szerzett betegségében, a Rókus kórházban, tragikusan, 25 éves korában, szintén elhunyt.

Most arra kérem a t. Belügyminiszter urat, hogy tegye nékem lehetővé, hogy elhunyt leányom hagyatékát, mit a jászberényi rendőrség elvitt, birtokba vehessem.

6 Löwy Dániel: Valójában mi is történt Dorosicsban? A hetven évvel ezelőtti vizsgálat megbízhatósága. In: Kritika 2014/1-2. sz. 2-6.

7 Abt Ottóról: <http://www.nevpont.hu/view/8917>

8 Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykunszabolcs-Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL JNSZML) XXIV.101. 149/1945. A közreadott forrásokban a könnyebb olvashatóság érdekében a jelentősebb elírásokat javítottuk.

9 Lásd a 6. jegyzetet.

10 A témáról bővebben: Kovács Tamás: Internálások, internálótáborok. In: ArchivNet, 2013/6.sz. Online: http://www.archivnet.hu/kuriozumok/internalasok_internalotaborok.html

1945 májusban érdeklődtem az ottani rendőrségen, hogy holminkat visszakapjuk s ott azt a felvilágosítást adták, hogy az elmenekült rendőrség mindent magával vitt, de világosan emlékeztek Tarján-Kiss letartóztatására.

Molnár Árpádné, Kinizsi u. 9 sz. jászberényi lakostól, kinél annak idején leányom lakott, megtudtam azt, hogy ott ismét a régi rendőrgárdából sokan visszatértek, ezeknek feltétlenül tudnia kell a leltározott holmikról, mert egy hónapig a jászberényi rendőrség foglya volt szegény leányom és Kiss Ferenc.

Most már kérném ezek után sürgős elintézet, mert jómagam is egy teljesen kifosztott lakásba tértem vissza.

Tisztelettel
özv. Szekeres Simonné sk.

2. „Nagyon vigyáz. Magadra telis. Mert el tűnsz. Az élők sorából.”¹¹

Az alábbi jászladányi eset egy olyan egyéni bosszú történetéről mesél, amelynek záró felvonására (?)1945 nyarán került sor. V. István János helyi lakos kihasználta jó kapcsolatát a helyi rendőrökkel és egy régi sérelem okán véresre verte 63 éves haragosát. Az eset azért is érdekes, mert az orvosi látletnek nemcsak egy névtelen levél lett a következménye (ami valószínűsíthetően maga V. István János „követett el”), hanem egy főjegyzői félmondat is, miszerint „*a jászladányi rendőrség hatásköri túltengésnek számtalan példáját követi el*”.

Másolat: Jegyzőkönyv, készült Jászapátin, 1945. június 25. napján a jászszági alsó járás járási főjegyzői hivatalában P. Pál jászladányi, Nagydabi u. 33. hsz. alatti lakos panasza tárgyában:

Jelen vannak alulírottak:

P. Pál jászladányi lakos előadja, hogy folyó hó 23-án szombaton délután idézést kapott a jászladányi rendőrparancsnokságtól. Idézésre a rendőrbiztosság hivatalos helyiségében meg is jelent, ahol Donkó Antal rendőrbiztos fogadta. Hosszabb ideig hozzá sem szólt, majd mikor a rendőrség helyiségébe bement, V. István János jászladányi lakos, ki a rendőrséggel semmiféle kapcsolatban nincsen, ott szolgálatot nem teljesít, behívatott engem, de nem a rendőrbiztosi, hanem egy mellékhelyiségbe a rendőrbiztos. Ekkor rendőrbiztostól V. István János engedélyt kért arra, hogy ő is részt vehessen a kihallgatáson. Rendőrbiztos ezt engedélyezte, így hárman mentek be a külön szobába, melynek ajtaját a rendőrbiztos belépésük után kulccsal bezárta. Ebből nyilvánvaló volt, hogy valamire készült. A rendőrbiztos utána megkérdezte, hogy ismerem-e V. Istvánt, majd közvetlenül utána V. István vette át a szót és régebben elhangzott személyes természetű dolgainkkal kezdett foglalkozni. Veréssel fenyegetett, amire én azt mondtam, hogy egy 63 éves öregembert csak nem tudnál bántani. Ezután ököllel fültövon vágott V. István János, majd ököllel szájba vágott úgy, hogy felrepedt az ajkam, majd pedig gyomron rúgott oly erővel, hogy hanyatt estem és utána elkezdett rugdalni és talán nem kerülök ki élve a kezei közül, ha jajgatásomra az orosz kommandatúra¹² helybeli őrmestere a

¹¹ MNL JNSZML IV.422. 751/1945.

¹² Itt: parancsnokság

NAGYON VIGYÁZ.
MAGADRA TELIS. MERT
EL TŰNSZ. AZ ÉLŐK
SORÁBOL. MINTA TÖBBI.
BÜNŐS. MERT. TELIS
BÜNŐS VAGY
FEKETE. KÉZ.

A névtelen fenyegető levél. MNL JNSZML IV.422. 751/1945.

tolmáccsal együtt be nem jön és ki nem vesz a kezei közül. Mindezt a rendőrbiztos tétlenül nézte és még csitítani sem igyekezett V. István Jánost, sőt, mikor az orosz őrmester utasította a rendőrbiztost, hogy V-ét zárja be, vele együtt lezárt kb. 1^{1/2} órára engem is. Utána elmentem a helybeli községi orvoshoz, Nagy Jánoshoz, akivel sérülésemről látellelet vetettem fel. A látelleletet csatoltan bemutatom. Kérem a járási Főjegyző Urat, hogy ennek alapján V. István János és Donkó Antal ellen az eljárást megindítani szíveskedjék. P. Pál s.k. fél.

Marczali Tibor s.k. járási főjegyző, Pádárné Kiss Róza s.k. jegyzőkönyvvezető.

A másolat hitelére:

Jászapáti, 1945. június 25.

Másolat: Orvosi Bizonyítvány.

Alulírott községi orvos igazolom, hogy f. é. június 23-án, d.u. 7 órakor megjelent rendelőmben P. Pál 63 éves jászladányi lakos, földműves, 25 %-os hadirokkant és előadta, hogy megverték és megvizsgálását kéri. Őt megvizsgálva, rajta a következő elváltozásokat találtam: a jobb szemöldök felett, annak külső oldalán nagydiónyi kékes duzzanat, míg ugyancsak a jobb szem alatt, az arc külső oldalán egy kisebb diónyi, kékes-lilás duzzanat látható. A csontos koponya hátsó részén egy nagydiónyi és szétszórta még 3 kisdiónyi duzzanat észlelhető, melyek valamennyien nyomásra érzékenyek, fájdalmasak. A bal fül előtt 4-5 1/2 fillérnyi kékes véraláfutás, a homlok bal alsó részén és a bal arcfélen fillérnyi hámhorrzolás. A jobb kézfejen 5, egyébként 1/2 fillérnyi mélyebb hámhorrzolás, mely még most is vérzik. A felső ajak belülről

1 cm hosszan és ½ cm mélyen, függőleges irányban, a fogakhoz történő ütés következtében megrepedt. Mindezen sérülések valamely tompa tárgytól (ököl-bakancs) eredő sorozatos ütések-rúgások következtében állottak elő és a 10-12 nap alatt gyógyuló sérülésekhez tartoznak.

Jászladány, 1945.VI.23. Nagy János

3. „Milyen joron lövöldöz Árvai detektív úr?”¹³

A kommunisták által fokozatosan megszállt rendőrség¹⁴ sem a biztonság érzetét sugározta 1945 tavaszán Jászberényben és a környező tanyavilágban. Orgoványi István idézi a politikai rendőrségről szóló munkájában Erdei Ferenc belügyminisztert, aki 1945 őszén az alábbiakat hangsúlyozta: *„Bizonyos forradalmias gőg és fegyelmezetlenség, a hatalom destrukciója, a könnyű szerzés csábításai, a jognélküliség kényelme és a pártönzés azok a hibák, amelyek gyakran még most is fellelhetők a rendőrség munkájában.”*¹⁵

A Magyar Kommunista Párt Budapesti Központja,
A Magyar Szociáldemokrata Párt Budapesti Központja,
Nagyméltóságú M. Kir. Belügyminiszter Úrnak,
Budapest.

Alulírottak az alábbi panaszunkat adjuk elő azzal az előleges megjegyzéssel, hogy panaszunkat a jászberényi rendőrség is előadtuk, azonban jogorvoslatot nem kaptunk.

P. Lajos, Jászberény, Bokor u. 9. sz. alatti lakos előadom, hogy 1945. május 3-án K. Kálmán jászberényi lakos azzal jött hozzám, hogy Sz. Béla jászberényi lakosnak 130 liter bora van eladó 70 pengőért literje, nem-e vennénk meg közösen. K. Kálmánnal megegyeztem, hogy a bort közösen megvesszük, saját használatunkra. Sz. Béla a 130 liter bort elhozta hozzám, hogy 62 litert másnap átvesz tőlem K., 48 liter pedig nekem marad meg. Este 8 órakor megjelent nálam Árvai Aladár detektív, a rendőrség új detektívje, bement a kamrába és ott megtalálta a 48 literes hordó bort. Felszólított, hogy vigyem a rendőrségre. Bevittem a 4. számú szobába, ahol már több üveg pálinkát láttam és amiből engem is megkínált. Árvai azzal küldött haza, hogy menjek nyugodtan haza, rendben van minden. Később jutott tudomásomra, hogy közben behívták Sz. Béla jászberényi lakost, akitől a bort vettem, aki elmondotta, hogy nem 48, hanem 130 liter bort adott el nekem, amiért 9310 pengőt vett fel. Árvai felszólította őt, hogy adja át a 9310 pengőt, mire kijelentette, hogy a bor közös volt H. Jánossal, akinek időközben

13 MNL JNSZML IV.422. 755/1945.

14 Bővebben: Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946. Szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: KRAHULCSÁN Zsolt és MÜLLER Rolf. Főszerkesztő: GYARMATI György. Budapest, 2009., BALÁZS GYÖRGY: A közbiztonság megteremtése, a népi karhatalom felállításának és a rendőrség megszervezése Jász-Nagykun-Szolnok megyében 1944-45-ben. In: Zounuk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 3. Szolnok, 1988. 169-193.

15 Orgoványi István: A politikai rendőrség létrehozása és működése a Duna–Tisza közén 1945–1946-ban. In: Betekintő 2014/4. 11. Online: http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2014_4_orgovanyi.pdf

4000 pengőt átadott és így nála csak 5310 pengő van, amit Árvai Aladár újdonsült detektív elvett tőle. Azonnal kimentek H. Jánoshoz, aki nem ment be a rendőrségre, hanem felszólításra a rendőrrel megjelent detektívnek átadta a 4000 pengőt. Éjjel 11 órakor a kerítésen keresztül bemászva ment be hozzánk Hegyi, szintén új rendőrségi detektív egy másik ismeretlen társával és egy rendőrrel, felkeltették az ágyból, a konyhában Hegyi detektív úr a pisztolyát elővette, pisztolyát megtöltötte és felszólított, hogy adjam elő a még nálam levő 62 liter bort. Felszólításra a bort előadtam, miután lakásomon házkutatást tartottak és mert nem találtak semmit, felszólítottak, hogy a bort vigyem a rendőrségre. A bort vittem azonnal a rendőrségre a 4. sz. szobába, ahol még ott volt K. Kálmán., Sz. Béla, Árvai Aladár, Hegyi és két másik, előttem ismeretlen detektív. Az irodában levő pálinkából és borból ittak, engem is megkínáltak és a végén erősen ittas állapotban azzal bocsájtottak el, hogy rendben van minden, menjek haza, nem lesz az egészből semmi, nem fognak megbüntetni. Május 6-án F. kocsmárosnének mondtam el az esetet, aki meglepődve közölte, hogy bizonyosan az ő pálinkáját ittuk meg, mert tőle aznap vittek be kb. 4-5 liter pálinkát. F-né közölte velem, hogy tudomására jutott, hogy az én boromat pedig Hegyi detektív Bajnok u. 37. sz. alatti lakásán méri, illetve árusítja. Feleségem egy emberrel, akinek a nevét utólag fogom bejelenteni, elment Hegyiék lakására, hogy meggyőződjenek róla, hogy tényleg adnak-e el bort Hegyiék. Hegyiné volt csak otthon, aki közölte velük, hogy van boruk, a férje kapta, de most a férje nincs otthon, menjenek estére, akkor kaphatnak bort. Ezután feleségem bement a kommunista pártba, ahol két kisasszony és két katonaőrmeister volt jelen, akiknek elmondotta a történeteket, mire az egyik kisasszony kijelentette, hogy nem tehet az ügyben semmit, mert a titkár úr nincs ott, de Hegyiről már ő is hallott panaszt, hogy egy tehén árát felvette és se pénz, se tehén.

F. Istvánné, Jászberény, Liliom u. 2. sz. alatti lakos előadom, hogy 1945. május 3-án délután 7 óra tájban megjelent lakásomon Hegyi Lajos és Árvai Aladár detektívek és 3 liter kisüsti pálinkát, 4-5 üveg, darabonként kb. 0.5 literes rum- és likőresszenciát vittek el tőlem azzal az ürüggyel, hogy szesztilalom van. Másnap reggel 3 demizsonban összesen 20 liter bort vittek el.

Május 6-án P. Lajostól tudtam meg, hogy pálinkámat a rendőrség még az éjjel a rendőrség 4. számú szobájában meg is itták.

Alulírott D. Józsefné előadom, hogy 1945 április havában, húsvét előtt 55 liter bort hozattunk Gyöngyösről egyik kisleányom eljegyzésére és azért, hogy a másik tüdőbeteg és erős vérszegénységben szenvedő kisleányomnak orvosi rendeletre napi fél litert adhassak. Kb. 3 héttel ezelőtt 10-11 óra között megjelent lakásunkon Árvai Aladár detektív, aki felszólított bennünket, hogy valami vágott marhát adjunk elő. Miután mi ilyenről nem tudtunk, azonnal éjjel megtartotta a házkutatást és a kamrában megtalálta a hordóban a 45 liter bort, mert ennyi maradt meg az 55 literből. Árvai kijelentette, hogy a bort be kell vinni a rendőrségre, mert szesztilalom van.

Közöltük vele, hogy rendben van, ha szesztilalom van, ez még nem jelentheti azt, hogy saját szükségletükre, illetve beteg leányunknak az orvos által előírt gyógyszerként ne tarthassanak lakásukon bort. Árvai ragaszkodott a bor beszállításához, és amikor férjem ellenkezett, kijelentette, hogy ha szépen nem viszi, majd erőszakkal be fogja vinni és akkor

még le is fogja csukni. Ezen fenyegetésre férjem a bort azonnal bevitte a rendőrségre Árvai kíséretében azzal, hogyha orvosi bizonyítványt felmutatunk, a bort visszaadja. Másnap Császár Árpád kezelőorvossal közöltük a történeteket, aki azonnal kiadta az orvosi bizonyítványt, amire Árvai kijelentette, hogy még nem döntöttek az ügyben, jöjjön a férjem máskor. Három nap múlva ismét bement a férjem a rendőrségre Gerendási főügyészhez, a rendőrség vezetőjéhez, aki kijelentette, hogy az ügyről nem tud semmit; behívatta Árvait, aki közölte, hogy a bort nem adhatja vissza, mert az oroszoknak adta át. A hordót majd visszakapjuk, nem leszünk megbüntetve. Szegény napszámos proletár ember vagyok, most vehetem drága pénzért leányom részére a napi előírt bormennyiséget. A hordót még a mai napig nem kaptuk vissza.

Tudomásunkra jutott, hogy Árvai Aladár és társai másokkal szemben is hasonló módon jártak le, az egész várost rettegésben tartják, senki nem tudja őket megrendszabályozni, megfélemleni, és így mint rendőrségi detektívek rabolják a lakosságot. Ezek nevezik magukat Jászberényben a köz- és vagyonbiztonság őreinek. Árvai, mint a kommunista párt tagja, Hegyi pedig mint a szociáldemokrata párt tagja büszkélkedik, aratják a babérokat és ássák alá pártjaik és a felépítendő szocialista demokrata Magyarország alapjait.

Tudomása van a város közönségének arról, hogy vitéz Sz. Lajos, Jászberény, Thököly u. 5. sz. alatti lakossal szemben is hasonló önkényeskedéssel járt el Árvai Aladár detektív úr és egy borotvával hagyta magát megvesztegetni. Köztudomású az egész városban az is, amikor kb. három héttel ezelőtt éjjel 11-12 óra között Árvai Aladár detektív úr erősen ittas állapotban megjelent T. Béla, Jászberény Gyöngyösi úti lakásán, felszólította őt a ló átadására, amikor T. Béla a ló átadását megtagadta, Árvai Aladár detektív úr elővette pisztolyát és T. Béla lakásán a mennyezetbe lövöldözve kényszerítette őt a ló kiadására, amit csak három nap múlva adott vissza, amikor (?) T. Béla állítását igazolta.

Minden józan eszű ember tudja, hogy a reakciós rendszer ideje alatt az ilyen gengszter köztisztviselő nem működhetett, mennyire elvárhatjuk, hogy az új demokratikus Magyarország sem tűrhet ilyen köztisztviselőket. Kérdezzük: milyen jupon tart Árvai úr és társai éjjel házkutatásokat? Milyen jupon veszi el magánosok borkészletét és pénzét, hogy azokat megigya, lerészegedjenek tőle, esetleg ők árusítsák azt el, pénzt pedig saját céljaikra használják el? Milyen jupon lövöldöz Árvai detektív úr éjjel magánemberek, békés polgárok lakásában? Hát egyáltalán nincs törvény? Ezeknek az uraknak nincs szabály arra, hogy mit szabad, mit nem? Így akarnak jól élni, mert csekély fizetésükből nem telik?

Jászberény, 1945. május 7.

Tisztelettel:
Szabadság!
P. Lajos
D. Józsefné

4. „Az orosz katona kézzel és puskatussal össze-vissza vert”¹⁶

1945 nyarán a Kommunista Párt a Jászságban is erőteljesebb fellépésre váltott. A tanyavilágban

16 MNL JNSZML IV. 422 918/1945.

tartott ún. fegyverkutatói akciók során százakat vertek össze; a zabrálás és erőszak mellett a kisgazdapárti tagok megfélemlítése is tetten érhető az iratokból. Sokat elmond az az összefoglaló megjegyzés, ami a felvett panaszokat kísérte: „*meggyőződésünk, hogy a rendőrség vagy nem akar tenni semmit sem ez ügyben, vagy tehetetlen, vagy befolyásolásra nem tehet semmit sem, mert a hajza ugyanúgy folyik tovább, mint eddig és nem kímélnek sem fiatal, sem öreget, sem nőt, sem férfit.*”

Jegyzőkönyv

mely felvétellett Jászberényben, a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt helyiségében 1945. évi július hó 23-án.

Megjelent H. József Jászberény, II. Tőtevényi tanya, 148. szám alatti lakos és előadja, hogy folyó hó 18-án délután, 2 es 3 óra között megjelent a tanyámon két orosz fegyveres katona, egy fegyveres rendőr, Vasas Kálmán és Tassi Mihály, és követelték, hogy adjam elő az orosz fegyvert. Én erre megmondottam, hogy nekem csak német lőfegyverem volt, de azt a beszoigáltatási plakát megjelenésekor a rendőrségen beadtam. Ők ezt azonban nem hitték el és az orosz katona puskással ütlegelni kezdett. Majd amikor látták, hogy puskát úgysem tudok előadni, mert megmondtam azt is, hogy a beadott puskáról adott elismervényt a kabátommal együtt a Fecske-malom¹⁷ udvarban ellopták, akkor hozzákezdték a kutatáshoz, de minden eredmény nélkül, mert semmi fegyvert nem találtak. Tassi Mihály mindennek dacára is csak folyton erősködött, hogy nekem fegyvernek kell lenni és azt adjam elő. El is akartak magukkal vinni, de úgy látszik jobb belátásra tértek és nem kísérték be. Tassi Mihály a fiamnak még azt is mondotta, mutatván a Kommunistá Párt igazolványát, hogy sajnálom apádat, de jegyezzétek meg, hogy ha minden gazdának ilyen könyve nem lesz, agyon lesztek verve.

Kmf.¹⁸

H. József
Sárkány Sándor
jegyzőkönyvvezető

Jegyzőkönyv

mely felvétellett Jászberényben, a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt helyiségében, 1945. évi július hó 23-án.

Megjelent B. Kálmán, Jászberény II. Tőtevényi tanya, 127. sz. lakos és előadja, hogy 18-án délelőtt 10 óra tájban egy orosz fegyveres katona, egy fegyveres rendőr, egy detektív és Tassi Mihály megjelentek tanyámon azzal, hogy adjam elő a puskát, mert nekem kettő is van. Tassi Mihály megjegyezte, hogy most visszaadom a kölcsönt, amit a télen tőlem kapott, én tudniillik kültelki rendőr voltam és meg voltunk bízva azzal is, hogy a lopott holmikat

¹⁷ MNL JNSZML IV.422. 918/1945.

¹⁸ Kelt mint fent

felkutassuk és így a tél folyamán Tassi Mihálynál is több kocsira való lopott holmit találtunk és az a rendőrségre lett behozva, ám megmondtam, hogy nálam semmiféle fegyver nincsen és erre az orosz katonára kézzel és puskatussal össze-vissza vert. Felkutattak mindent a házban, össze-vissza hánytak mindent, de egy kincstári nadrágon kívül semmit sem találtak. Ezek után azt mondták, hogy két napi élelmet készítsék, mert elvisznek Ukrajnába. Ezután fiammal együtt egész délután 4 óráig H. Józsefnek a tanyájáig magukkal hurcoltak, miközben megállapítottam, hogy több helyen szeszt ittak és kissé ittas állapotban is voltak és ennek tudhatom azt be, hogy ártatlan embereket is össze-vissza vertek. Különösen tapasztaltam ezt

H. József Tőtevényi gazdának a tanyáján.

kmf.

Sárkány Sándor
jegyzőkönyvvezető
B. Kálmán

5. „*Sírkeresztjének felirata...*”¹⁹

Vargha Ferenc nyugdíjas 1945 áprilisában „*hazaftias kötelességből*” értesítette Jászfényszaru település elöljáróságát (és valószínűleg a többi települést is), hogy a Monokon 1944. november 22. és december 15. között zajló heves harcokban hősi halált halt Langó Sándor is, akit külön sírban temettek el.

A Béke poraikra... II. c. könyv²⁰ adatai szerint Langó 1944. december 1-jén esett el.

Községi elöljáróságnak,
Jászfényszaru

Az elmúlt év november és december havában községünkben a 22 napig tartó harcokban több magyar hősi halott volt, ezek között van egy Langó Sándor, Jászfényszarura való hősi halott is. Sírkeresztjének felirata: „Langó Sándor, Jászfényszaru, élt 24 évet”.

Hogy nevezett mely napon halt hősi halált, az nincs keresztjére írva. A harcok november 22-től december 15-ig tartott, így halála ezidőben történt.

Hazaftiúi kötelességből közölöm fentieket az Elöljárósággal; ha nevezett tényleg odavaló lenne, szíveskedjen hozzátartozóit erről értesíteni.

Ha esetleg hozzátartozói a hősnek sírját felkeresnék, vasúton Miskolcra Szerencs felé kell jönni. Szerencs utolsó állomás, községünk az állomáshoz 12 km jó országúton.

A hősök külön sírban, egy helyen vannak. Bővebb értesítést ad a helybeli róm. kath. plébániai hivatal, ki a temetéseket végezte és anyakönyvezte, mivel ez időben a jegyzői hivatal szünetelt.

Monok, 1945. április 19.

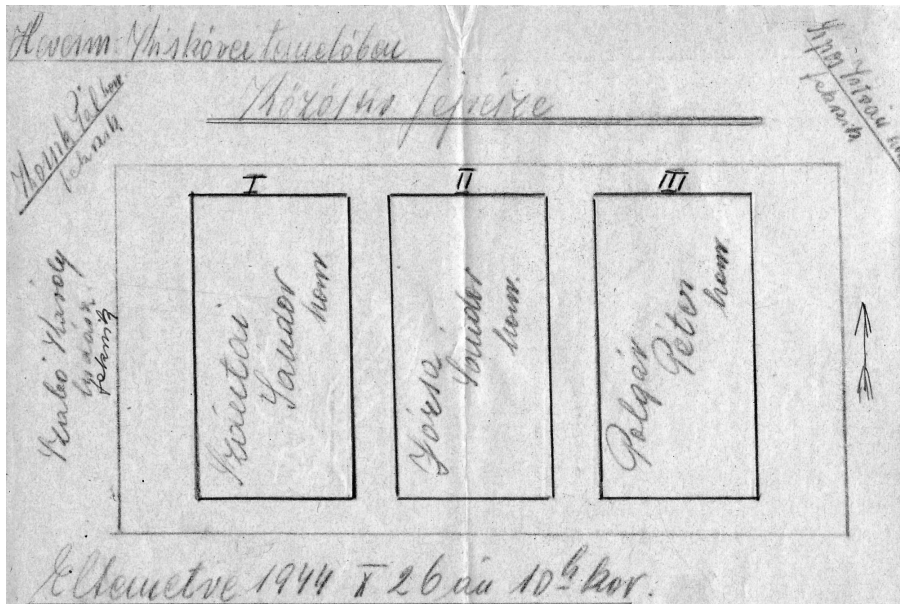
¹⁹ MNL JNSZML V.615. 403/1945.

²⁰ BÚS János–SZABÓ Péter: Béke poraikra... II. Dokumentum-émlékkönyv a II. világháborúban a történelmi Magyarország területén elesett, meghalt magyar katonákról és munkaszolgálatosokról. Budapest, 2001.

Zemplén megye
 Hazafias tisztelettel
 Vargha Ferenc
 állami nyugdíjas

A másik értesítés szintén Jászfényszaruhoz kötődik. Ebben a forrásban a katonai alakulat parancsnoka értesíti a település vezetőit Józsa Sándor hősi haláláról.²¹

M. kir. 408. rögtönzött hhíd oszlop.²²
 Községi Elöljáróságnak
 Tibolddaróc, 1944. okt. hó 30-án
 Jászfényszaru

Értesítem, hogy Józsa Sándor, a fenti alakulathoz beosztott honvéd, jászfényszarui lakos f. hó 25-én, szolgálatának teljesítése közben hősi halált halt. Nevezettet f. hó 26-án temettük el a kiskörei temetőben közös sírban, de külön koporsóban. Kérem a hozzátartozóit – a mellékelt rajz kézbesítésével – értesíteni s az özvegynek az oszlop részvétét helyettünk kifejezni.

1 drb. mell.

o. pk.

²¹ MNL JNSZML V.615. 3115/1944.

²² hadihíd-oszlop

Csikós Gábor

FEJEZETEK A JÁSZDÓZSAI ZSIDÓSÁG TÖRTÉNETÉBŐL

(1850–1946)

„Csak két emberfaj létezik: a tisztességes és a tisztességtelen emberek faja. Pontosan azért, mert tudjuk, hogy a becsületesek kisebbségben vannak, mindenki arra hivatott, hogy e kisebbséget erősítse és védelmezze.”

(Viktor E. Frankl: A szenvedő ember)

Ernst Dávidot (1822–1887) Braun Jakab kocsmájában, mulatozás közbeni „istentelen káromkodása” miatt Tóth János belrendőr rendre intette. Ernst azonban ahelyett, hogy elcsendesedett volna, nem hagyta annyiban a dolgot, és azzal vágott vissza, hogy ő „senki kutyafasza, takarodjék, itt nincs helye, koldus ember ő hozzá képest”.¹

Az 1869 nyarán megtörtént összetűzés többet hordoz, mint egy egyszerű kocsmái összeszólalkozás. Egyrészt azért, mert az már a polgári értékrendszert tükrözi, hogy az idegenből származó (ugyan már tizenöt éve helyi lakos) Ernst Dávid a saját vagytonát hozta érvként a városi tanácsos Tóth Jánossal szemben, akit abban az évben választottak belrendőrré.² Alig két évtizeddel ezelőtt elképzelhetetlen lett volna, hogy így akarjanak egy redemptus származék fölé kerekedni. Petőfi Sándor követté választása ellen például még azzal tiltakoztak, hogy „ez a Petőfi csak olyan sehonnai ember, redemptiója sincs neki, mégis követ akar lenni”.³ A konfliktus másik többletjelentését az a körülmény adja, hogy egy katolikus őslakos és egy betelepült izraelita között zajlott. 1869-ben a zsidó-keresztény együttélés még nem tekintett vissza komoly múltra a Jászságban, hiszen a zsidók betelepülését csak az 1850-es birodalmi alkotmány tette lehetővé. Korábban volt ugyan kísérlet, hogy beköltözzenek – az 1830-as években például már valóságos éjjeli menedékek keletkeztek, ahol pár krajcárért fekvést kaptak a házalók⁴ –, a végleges meglepedés azonban az 1850-es évekig váratott magára.

A következőkben a jászódózsai zsidóság történetének néhány szimbolikus eseményét igyekszem felidézni. A megközelítés alulnézeti és mikroléptékű, hiszen ritkán tekint kívülre Jászdózsa határára. A megközelítés haszna, hogy míg a nagyobb települések esetében könnyebb az országos történelemmel, az általánossal megegyező folyamatokat kimutatni,⁵ addig a falvak helyi folyamatai és struktúrái révén ellenállnak annak, hogy utólagos történészi elgondolásokat erőltessünk rájuk.⁶ A helyi társadalom megismerése révén feltárható az is, hogy a nagyobb

1 MNL JNSzML V. 19. Jászdózsa Város Tanácsi, képviseltestületi és közbirtokossági jegyzőkönyv 1869. VII. 246 /251

2 MNL JNSzML V. 19. Jászdózsa Város Tanácsi, képviseltestületi és közbirtokossági jegyzőkönyv 1869.I.I. /38

3 *Pesti Hírlap* 1848. június 17. Idézi Mezősi 1997: 58

4 Kálmán 1916: 24

5 Szilágyi 1984

6 Benda 2005

rendszerek eseményei milyen reakciókat váltottak ki.⁷ Vagyis egy-egy kisebb egység részletes megismerése közelebb vihet bennünket a nemzeti történelem jelenségeinek megismeréséhez,⁸ a nagy történelmi kérdések megértéséhez.⁹

Jelen tanulmány nagy kérdése a zsidó kisebbség helyzete a vidéki társadalomban, különös tekintettel a vészidőkre. Noha a zsidóság jászdózsai jelenléte közel egy évszázadot ölelt fel, és bár nyílt konfliktus nem robbant ki, ez a közös múlt nem volt elég arra, hogy a többséget a kisebbség védelmére aktivizálja. Következik, hogy a falusi többség passzív maradt volna? Különösen akkor tűnhetnek annak, ha ezt a háború utáni időszakokkal vetjük egybe, amikor az államnak egy másik társadalmi csoport elleni fellépését már érzékelhető ellenállás követte. Az események megértéséhez a betelepülés konfliktusait, a jellemzőnek ítélt életstratégiákat tárgyalom, illetve egyéni-közösségi és állam hármában beálló változásokat igyekszem követni a Monarchia időszakától a második világháborút követő évekig.

A jászdózsai társadalom a 19. században

Az 1850 előtti jászdózsai társadalom etnikai és vallási szempontból egységesnek tekinthető. „Mi jászok vagyunk, de magyarok. A magyarok közül a jászok a legkülönbek” – volt az egykorú vélemény,¹⁰ és a Jászság színmagyarságát gyakran hangoztatták is.¹¹ Eltérő etnikumot csak a cigányság képviselt, létszámuk azonban a község összlakosságához képest csekély volt: 1768-ban 18, 1854-ben pedig 19 főt írtak össze.¹²

A község zártságát, befelé fordulását a házassági anyakönyvek is mutatják. 1849-ben mindössze három exogám házasság kötött: Lehóczky Dávid jászjákóhalmi „földes” és Nagy Gábor árokszállási szolga választottak jászdózsai feleséget, valamint Palotai Péter mesterember, akinek származási helyénél Pandubica szerepelt, s annyi még, hogy cseh fogságban volt. A részletesebb vizsgálat azonban kideríti, hogy Palotai Péter voltaképpen helyi születésű, 1815. június 29-én Jászdózsán keresztelték, vagyis az exogámia amúgy is alacsony száma még inkább alászáll.

A következő év hasonlóan csekély arányokat mutat: 1850-ben a huszonkilenc házasságból csak négy volt exogám (Jásztelek, Jászladány és Pozsony a vőlegények származási helye).¹³ Különösen akkor szembetűnő, milyen kicsiny szám ez, ha a – kozmopolitassággal amúgy egyáltalán nem jellemezhető – környékbeli, de már nem a Jászsághoz tartozó Kálhoz viszonyítjuk.

7 Horváth 2015

8 Mályusz 2003: „Egy-egy falu múltjából, valódi történetéből több tanulság vonható le, több általános eredmény állapítható meg az egész magyar nemzetet illetően is, mint egy olyan történelmi esemény ismertetéséből, amely csak külsőleg országos fontosságú.”; Weis 1931. 35: “Ha a falut meg akarjuk ismerni, nem marad más hátra, mint nagyon sok falunak, lehetőleg minden egyes falunak részletes tanulmányozása.”

9 Szijártó 2014: 16–18

10 Szabó 1982: 9

11 Czettler 1995: 278: „Az Alföld egyik legmagyarabb vidékének, a Jászságnak gazdasági és társadalmi viszonyai a magyar földművesosztály jelenének hűséges képét mutatják.” Vagy Mallár József, Jász Kürt I. évfolyam 1. szám – 1906. május 6 “tisza magyar faj lakta terület”

12 Bagi 1995: 277

13 Hasonlóan alacsony arányokat találmi Jászárokszállás esetében is, ahol az endogámia az 1855 és 1920 közötti időszakban egyszor sem volt 85% alatt. (Kókai 2003)

	Exogám- és endogám házasságok száma és aránya Jászdózsán és Kálon ¹							
	1849		1850		1866		1867	
	exogám	endogám	exogám	endogám	exogám	endogám	exogám	endogám
Jászdózsza	3 (9%)	30 (91%)	4 (13,8%)	25 (86,2%)	5 (14,7%)	29 (85,3%)	3 (6,8%)	41 (93,2%)
Kál	7 (15,5%)	38 (84,5%)	13 (33,3%)	26 (66,7%)	4 (14,8%)	23 (85,2%)	6 (22,2%)	21 (77,8%)

Ebbe a zárt közösségbe érkeztek meg tehát a század közepén a zsidók, akik beköltözésének fő ellenzői egyébként leginkább nem is annyira az őslakos jászok, hanem a kerületben élő görögök voltak.¹⁴ A görögök a 18. század elejétől kereskedtek a mezőgazdasághoz húzó, a kereskedelmi pályától viszont idegenkedő jász nép körében, s ők a zsidók betelepülésében a monopóliumuk megtörését látták.¹⁵ A görögség főként Jászberényben töltött be vezető szerepet, de 1801-ben egy görög kereskedőt Jászdózsán is találunk. Boltja egyike lehetett azon „elegy-belegy kereskedéseknek”, ahol „subick, csipke, nadrágszj, rizskása, vitriol, kékkő, menyasszonyi koszorú, seprő, liszt, kalendárium és szalag meg a Jóisten tudná mi – minden kapható”.¹⁶

A zsidó életterv is ilyesfajta boltok nyitására irányulhatott. Az 1850-es évek elején már több jászdózsai is foglalkozott kereskedelemmel. Bollók Mátyás főbíró például felvetette, hogy „a lakosok közül sokan bort mérnek, némelyek pedig juhokat vágnak és adják el, mindazonáltal a fogyasztási adó alól menekülni akarván magukat be nem jelentik”¹⁷ – vélhetően ez afféle gazdálkodás melletti tevékenység lehetett. A zsidók ezzel szemben hivatásként képzelték el a kereskedelmi pályát, és ez a céltudatosságuk és szívósságuk végül oda vezetett, hogy néhány évtized elteltével, 1892-ben már valamennyi jászdózsai vegyeskereskedést zsidó származású ember üzemeltetett (Braun Jakab, Czeizler Fülöp, Polátsek Jakab), Strausz Mór pedig kocsmáros és gabonaalkusz volt.¹⁸ Hosszú út vezetett ideig, és a kezdet nem volt könnyű. A fentebb említett, akkoriban a Heves megyei Ecséden élő Ernst

14 Ö. Kovács 1989: Kecskemét esetében a polgárosult rétegek – szintén a konkurenciától tartva – ellenezték a zsidók betelepődését.

15 Papp 2004: 25–26; 44–46

16 Faragó Sándor: Nagy Sándor úr: 14. A regény ezen része Nagy Sándor jászárokszállási üzletalapítását beszéli el, aki a helyi görögnek, Árgelius Demeternek támasztott konkurenciát. Jászdózsán az 1810-es és 1831-es összeírás már nem jegyez görög lakost. (Bagi 1995: 279)

17 MNL JNSzML V.12 Jászdózsza Város Levéltára Prothocollum Actorum Politicorum Sedes Senatoriales 1852. XI. 27

18 Magyarországi Iparosok és Kereskedők Cím és Lakjegyzéke, 1892

Dávid már 1851-ben is kérte a helyi lakosnak való felvételét, de azt akkor még elutasították. Az indoklás szerint a letelepedést az országos törvények lehetővé tennék ugyan, a tapasztalat mégis az, hogy mivel az izraelita kereskedő a lopott jószágot is megveszi, jelenléte károsan hatna a nép erkölcsére.¹⁹ Mulatságos e buzgalom az erkölcs megóvásának érdekében, hiszen éppen aznap tárgyalta a tanács: Sedon Pál kerítését a télen ellopkodták, elvitték a kertben összerakott kilencszáz tégláját is. Az ügy iróniája, hogy a vizsgálat során a rendőr, Drapos Imre hadnagy portáján is találtak tizenhárom deszkát.²⁰

A már letelepült zsidók – elsőként a Lustig és Engel családok²¹ – is konfliktusokkal néztek szembe. Csillag Bernát például haszonbérbe vehette ugyan az aljegyzői lakást, de arra már nem kapott engedélyt 1852-ben, hogy ott bor- és pálinkamérést nyithasson. A tanács indoklásában az szerepelt, hogy az aljegyzői lak erre nem használható, nincs keresztény kezelő, márpedig izraelitáknak a bormérés és -kezelés nem engedélyezett.²² A következő évben a jászapáti csendőrök vizsgálódtak Csillag Bernát üzletében, és hamis mérték használata miatt pénzbüntetést róttak ki rá. Ugyanezért kapott pénzbüntetést Ernst Dávid is, de valószínűleg nem valamiféle zsidóellenes vegzálás volt ez, hiszen a megbüntetettek között jászdózsai őslakosokat is találni, így Palotai és Drapos Andrást.²³ Egy évvel korábban Gyurkó Jeremiás bormérőnél találtak hamis mértékű üvegeket, Tábori Józsefné boltjában pedig a fél fontos cukor három lat híját mutatott, s őket pénzbüntetésre ítélték.²⁴

Ha a bérlés kérdése végül megoldódottnak látszott is, nem feltétlenül zajlott akadálymentesen. Dósa Ilona (1807–1875) huszonnégy forintos díjért adta bérbe házát Braun Jakab kocsmabérlőnek 1867 novemberében szóbeli megegyezés alapján. A pénzért a fia, Kovács András járt, aki 1869-ben figyelmeztette Braunt, hogy meg nem mondhatja, meddig adja még ki a házat, mivel nem tudja, mikor következik be az elválás a testvéreivel. Ezért a házat a következőkben csak bizonytalan időre adja ki, mert ha szükség lesz rá, azonnal használatba veszi. Braun Jakab azonban ragaszkodott a Dósa Ilonával kötött szerződéshez, népes családja és ingósága miatt amúgy sem tudott volna azonnal költözni. „Hogyan bérelhetne ő házat úgy, hogy bármikor kiverhetnék belőle?” – kérdezte kétségbeesve a jászdózsai tanácsot, ahol végül peres utat javasoltak számára.²⁵ Bernáth Mihály kocsmabérlő 1877-ben jelentett üzletpangást. Azt panaszolta, hogy a községi lakosok a pálinkát Jászberényből hozzák, s

19 MNL JNSzML V.12 Jászdózsa Város Levéltára Prothocollum Actorum Politicorum Sedis Senatoriales 1851. IV. 16 / 215

20 MNL JNSzML V.12 Jászdózsa Város Levéltára Prothocollum Actorum Politicorum Sedis Senatoriales 1851. IV. 16/211

21 Kálmán 1916: 129

22 MNL JNSzML V.12 Jászdózsa Város Levéltára Prothocollum Actorum Politicorum Sedis Senatoriales 1852. IV. 17

23 MNL JNSzML V.12 Jászdózsa Város Levéltára Prothocollum Actorum Politicorum Sedis Senatoriales 1853. XII. 9. /9

24 MNL JNSzML V.12 Jászdózsa Város Levéltára Prothocollum Actorum Politicorum Sedis Senatoriales 1852. XI. 27

25MNL JNSzML V. 19. Jászdózsa Város Tanácsi, képviseltestületi és közbirtokossági jegyzőkönyv 1869. V.8 /165. Braun Jakab jelentős mértékben járult hozzá a községi költségvetéshez: 565 forintot fizetett a kocsmajogért, ami az 1878-as összebevételhez számolva 6%.

ezen kocsmák áraival ily magas haszonbér mellett nem versenyezhet, kérte tehát a haszonbér leengedését. A tanács szerint azonban az italok rossz minősége és drágasága miatt nem vásároltak a bérlőnél, és mivel a községnek többrendbeli építkezések miatt a pénzre különös szüksége volt, a kérését nem teljesítették.²⁶

Mindezen konfliktusok ismeretében egyáltalán nem meglepő, ha Jászdózsza nem bizonyult vonzó célpontnak az 1860-as években, a Jászságban csak Mihályteleken élt kevesebb zsidó család. Egyébként még a leginkább városias Jászberényben is az derült ki, hogy a közösség alig képes a rabbi eltartására, aki heti öt forintos fizetéséből megélni nem tudott, nélkülözött. Az együttműködés szép példája – mert a konfliktusok mellett létezett ilyen is –, hogy amikor Gyurka József katolikus segédlelkész értesült erről, a Jászkunság című lappal összefogva mozgalmat indított a lelki vezető megsegítésére.²⁷

A zsidók betelepülése csekély létszámuk miatt nem rajzolhatta át Jászdózsza társadalmát: az 1850-es évek végén a 2620-as lakosságából tizenkét fő volt mindössze héber.²⁸ Amikor néhány év múlva a jászsági rabbi, Büchler Áron kimutatást készített az itt lakó zsidókról, öt családot sorolt fel, köztük volt Ernst Dávid és Stern (Csillag) Bernát is.²⁹ Az 1870-es népszámlálás idején is csak 5 zsidó család lakott Jászdózsán, összesen tizenhárom fő;³⁰ 1900-ban 83,³¹ 1910-ben 69, 1920-ben pedig 35 fő zsidó lakosa volt a községnek.

Az 1880-ban készült népszámlálás egyébként 34 német anyanyelvű személyt is jegyzett Jászdózsán, amely meghökkentően magas arány, hiszen az egész Jászságban mindössze százhusz németet írtak össze. Mi volna a magyarázata, hogy több mint negyedük a Jászság egyik „legódonabb hangulatú” faluját választotta? Talán az akkor negyvenhét zsidó lakos egy részének anyanyelvére utalhat ez? Az 1900-as népszámlálás szerint mindenesetre már csak hat német anyanyelvű lakosa volt Jászdózsának, egy személy esett egyéb kategóriába, a többiek viszont magyarok voltak. 1910-ben egy német és két horvát anyanyelvű embert, három külföldi honost, két külföldön élőket jegyez a népszámlálás, miközben az összlakosság 4121 fő.

Adódik a következtetés, hogy a polgári korszak száz évének sokkal kisebb mértékű hatása volt, mint a megelőző évszázadnak: a község etnikai-kulturális megoszlása lényegében az 1920-as években is azonos maradt azzal, ami a 18. században kialakult. A nagy magyarországi népességmozgások a 19. századra lezárultak, egyre inkább az endogámia vált jellemzővé,³² az idegenek beköltözését korlátozták. ³³ Az 1700-as évek elején sokkal

26 MNL JNSzML V.26 Jászdózsza Város Levéltára Közgyűlési jegyzőkönyvek 1877. VI.9. /23

27 Kálmán, 1916: 86, 91

28 Palugyai 1856, 141 A jászsági zsidóság létszáma még 1941-ben is csak valamivel haladta meg az 1400 főt, közülük hatszáz Jászberényben éltek. (Csósz 2006)

29 Jászkerületi összeírás (Jászberényi Kerület) kelt 1863. XI. 25, Büchler Áron

30 Kálmán 1916: 129

31 Népszámlálás, 1900

32 Kocsis–Nagy Varga, 1993

33 Bagi 1995: 110. Vágó Imre viszneki lakos például 1818-ban folyamodott lakhatásért, és a kérését azzal támasztotta alá, hogy két lánya amúgy is ide ment férjhez, az ő „szárnyaik alatt ... remélni minden táplálását öreg napjaiban.” Kérelmét azonban elutasították, mondván: “népünk el vagy on szaporodva”. Az elzárkózásra később is találni példát a Jászságból: “Az ötvenes években egy olyan funkcionárius, aki már jó pár éve élt a városban, de családi kapcsolatai nem voltak, ugyanakkor fontos pozíciót töltött be, egy gyűlésen a következő mondatokkal kezd-

áthatóbb változások zajlottak: egy 1698-as vizsgálat például 189 jázsági lakosról derítette ki, hogy voltaképpen szökött jobbágy, aki a vármegyei hatóság és adózás miatt hagyta el korábbi lakhelyét. Jászdózsára leginkább a közeli Heves megyei községekből érkeztek, s az 1699-es Pentz-féle összeírás szerint a betelepülők-helyiek aránya 46:54 volt. Igaz, a helybeliek nagy része sem dicsekedhetett török kor előtti jázsági jelenléttel, hiszen a helybeli minősítés pusztán annyit jelentett, hogy az illető felmenői 1620-ban is itt laktak.³⁴ 1745 azonban felülírta a származásbeli különbségeket: a jász öntudat fő alakítója a redemptió munkájában való részvétel volt. És bár a generációk váltakozása a vagyonok hullámzását is hozta – a 19. századra már gyakran előfordulhatott, hogy egyes irredemptus családok vagyona meghaladta a szegényebb redemptusokét –, a vagyoni különbségeket a feudális hármasság elfedte.³⁵

1848-cal azonban felfeslett ez a lepel: a vagyoni helyzetnek meghatározóbb szerepe lett.³⁶ Ez a körülmény pedig utat engedhetett a zsidók érvényesülésének is. Ernst Dávid, akit a fejezet nyitányában megidéztünk, összeszólalkozáskor a hivatal iránt tanúsított tiszteletlensége miatt öt forintra büntettek,³⁷ hamarosan községi képviselő lett.³⁸ S ugyan már-már közhely a zsidóságot a kapitalizmus és a polgári kor bajnokaként³⁹ ábrázolni, akik a feudális privilégiumok eltörléséből nyereséget kovácsoltak, éppen Ernst Dávid volt az, aki a szabad verseny korlátozásáért lépett fel, amikor kérvényezte: a vidéki kereskedők – tudniillik Jászdózsa-vidéki – csak egy bizonyos napon árulhassanak. A tanács azonban a polgári törvényekre, az iparszabadságra hivatkozva és azért, hogy egyébként is ritka esetben történik az idegenek községbeni kereskedése, a kérelmet elutasította.⁴⁰

te beszédét: „Bár eléggé régen lakom már Kisújszálláson, tudom, hogy engemet gyűtmentnek tartanak...” Ekkor valaki közbeszólt: „Gyűtment majd csak a fia lesz, maga még senki.” (Szabó 1991)

34 ³⁵Kocsis 2005: 71–75. Ugyanezen munka 194. oldala közli a jászdózsai beköltözőket is. Bálint Mihály (Erk), Csató György (Ecséd), Csöke Mihály és Csöke Orbán (Verpelét), Dobróczy Gy. (Tar), Garos Máttyás (Heves megye), Gulyás István (Nagyfüged), Kis György (Tarnabod), Kozák Pál (Detk), Nagy András (Nagyfüged), Nagy Márton (Tarnaörs), Soltész György, Soltész Márton (Mátramindszent), Tasy István (Víznek).

35 Bagi 1995: 72

36 Meghatározóbb, de azért még nem kizárólagosan meghatározó. Tanulságos felidézni a Leopold Lajos által hozott példát, miszerint „Gyorsvonaton, ahol harmadik osztály nincs, akárhányszor látni a második osztály folyosóján meghúzódó módos parasztokat, akik nyilván restellnének az urak közé ülni s harmadik osztályon utaznak azok a kiscgazdák, mesteremberek, kiskereskedők, akiknek vagyona nem egy elsőosztályos utasét meghaladja” (Leopold 1912: 160). Ahogyan a korábbi korokban is fontos szerephez jutott: A státusbeli különbségek mellett és tőlük függetlenül súlyos gazdasági egyenlőtlenségek is megosztották az apró falusi közösségeket. ... Melyik ígás állataira büszke szántóvető tekintette volna magát egyenrangúnak a saját falujabéli szegény zsellérekkel, akik sovány parcelláik megművelésekor saját izmaikra voltak utalva? (Bloch 2002: 380)

37 MNL JNSzML V. 19. Jászdózsa Város Levéltára Tanácsi, képviselőtestületi és közbirtokossági jegyzőkönyv 1869. VII. 246/251

38 Adat erre: MNL JNSzML 26 Közgylési jegyzőkönyvek 1878. II.9/11

39 Mind negatív, mind pozitív értelemben. Sombart a gazdasági centrum 17. századi Délről Északra való áthelyeződését nagyrészt a zsidók déli országokból való elűzésével magyarázza (Sombart 2001). Vagy: „modernitás fő hordozójává az asszimilánsokból álló polgárság vált” (Ungváry 2012: 14), Karády Viktor: A hazai zsidóság sokrétű modernizációs tevékenységét a fentiekben nemegyszer modellértékűnek minősítettem (Karády 1995: 36)

40 MNL JNSzML V. 19. Jászdózsa Város Levéltára Tanácsi, képviselőtestületi és közbirtokossági jegyzőkönyv 1869. I. 17. / 66

Zsidók a célpontban

A Monarchia időszakában a zsidóságnak legfeljebb elszórt atrocitásokkal kellett szembenéznie.⁴¹ Az antiszemitizmusra nem volt széleskörű fogadókészség, és az 1880-as években Istóczy Győző antiszemita pártja jelentéktelen tömörülése maradt az országgyűlésnek. Bár a zsidóellenes gondolatok megmutatkoztak a társadalommagyarázat szintjén, a Katolikus Néppárt programjában vagy éppen a Hangya mozgalomban,⁴² a parasztság kevésbé volt velük szemben ellenséges. Fakad ez abból, hogy a zsidók földszerzése ekkor és a későbbiekben is leginkább csak a 100 holdon felüli birtokokat érintette,⁴³ a vidéki társadalom túlsúlyát adó parasztságnak tehát nem jelentettek konkurenciát. „Avval nem törődik, ha a zsidó házat vagy bármilyen nagy ingó vagyont szerez is, a földhöz amúgy sem engedi nyúlani. [...] Ebből a szemszögből vizsgálja a kérdést és nem lát a zsidóban gazdasági ellenfelet.”⁴⁴ – adott számot például a jászárokszállási állapotokról Herbert János. Érdemes Weis István meglátását is idézni: „A kereskedők már sokkal idegenebbek a falvakban, sok köztük a zsidó. Az antiszemitizmus inkább a gazdák felsőbb rétegeit érinti, a többség bízik bennük, de a zsidóság eltérő életmódja, szokásai elkülönítik őket a falusi társadalomtól.”⁴⁵

A Monarchia széthullását követő időszak változást hozott ebben az állapotban. Noha a Horthy-rendszer saját keresztény és magyar önképének erősítése érdekében is hangsúlyozta a kommün vezetőinek zsidó származását, a jászági példák éppen azt mutatják, hogy a zsidók elszenvedői és ellenállói is voltak az 1919-es eseményeknek.⁴⁶ Jászdózsán a Kommün például zsidók részvétele nélkül alakult.⁴⁷ A helyi tanács működéséről alig maradt fenn érdemleges információ, hacsak nem vesszük annak, hogy a direktórium felemelte a maga számára a napidíjat;⁴⁸ hogy Kiss Salamon (1846–1934) főbíró „kommunista üldöztetéseknek volt kitéve”⁴⁹, vagy hogy a kommün bukása után a kommunista érzelmű pék letartóztatása miatt nem maradt a faluban, aki a szegény lakosság kenyerét megsüthette volna.⁵⁰

A két világháború közti időszak fehérterrorral és zsidókat korlátozó törvénnyel, az 1920-as Numerus Claususszal kezdődött, de Bethlen István miniszterelnökségét már konszolidálódó viszonyok jellemezték. A harmincas évek újra feszültséggel voltak terhesek, különösen az 1938-cal kezdődő évek, amikortól sorozatos törvények korlátozták a

41 Braham 2000: 19–20

42 Romsics 2010: 71–88

43 Kerék 1939: 123–130

44 Herbert 1992, 108.

45 Weis 1931: 49–50

46 Csósz 2014: 108–112. Egy kunsági visszaemlékezés szerint: „Most következett a Horthy- rendszer. ... A zsidókat okolták a történekeért, ami talán igaz is volt. De azért nem mindnyájan azonosítottuk a hallottakat és történeket, mert volt ott sok magyar is, aki iparkodott a polcra jutni és parancsolni. Többek között a Garbai Sándor nevű suszter is, aki az első köztársasági elnök lett.” (Romsics szerk. 2009: 225)

47 Csósz 2014: 108: A proletárdiktatúrára hivatkozva elítélt jászági személyeknek is mindössze csak 10%-a volt zsidó származású. A helyi zsidó kispolgárság inkább volt elszenvedője az eseményeknek.

48 MNL JNSzML V. 32 Jászdózsza Város Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyv 1919. VIII. 18.

49 Frühwirth - Wenzel 1930: 145

50 MNL JNSzML V. 32 Jászdózsza Város levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyv 13/1919.

zsidóság gazdasági jelenlétét.⁵¹ Horthy Miklós nem gördített akadályokat ezen törvények meghozatala elé, de szelektív antiszemitizmusa⁵² ekkorra már-már kisebbik rossz volt a szélsőjobboldali csoportok zsidóellenességéhez képest. 1942 után úgy tűnhetett, hogy enyhülés következik, hiszen újabb zsidóellenes törvények már nem születtek, és egyre közeledett a háború vége. A jázsági zsidóságot áthatotta a bizakodás, hogy itt nem történhetnek meg a keleti területeken lezajlott szörnyűségek.⁵³

Bár Jászdózsán – a Kommün időszakához hasonlóan – a továbbiakban is gyenge maradt a pártélet, a harmincas években a Magyar Élet Pártján (MÉP)⁵⁴ kívül nyilas párt is alakult.⁵⁵ A korabeli sajtó alig-alig számolt be a működésükről, ezért is meglepő, hogy az 1939-es választásokon végül helyi születésű, nyilas képviselőt is küldött a választókerület a parlamentbe Orosz Mihály középiskolai tanár személyében. A férfi egykor jómódú, de aztán elszegényedésnek indult család tagja volt: a nagyapát, Orosz Lászlót 1878. december 31-én választották Jászdózsa főbírójává. A bírói furkóst végül nem sokáig vitte, mert már a következő év végén, 1879 októberében elhunyt,⁵⁶ tarnamérai öröksége kevesebb, mint 10 holdat tett ki,⁵⁷ bár ezen felül vélhetően jászdózsai birtok is maradt utána. Tekintélyét jelzi a házasodás révén szerzett rokonsága: húga, Orosz Anna (1841–1918) Turi Tamás másodbíró, jászdózsai tanácsos felesége lett. Fiának, Orosz Ferencnek (1874–1938) 1938. december 20-án bekövetkezett halálakor foglalkozásként azonban már a napszámos szerepel, az ő István nevű fia viszont már a paraszti életét is elhagyta, 1918-ban mint fővárosi gyári tisztviselő házasodott meg. Az országgyűlési képviselővé megválasztott Orosz Mihály apja, Orosz János (1877–1955) kisbirtokos; fivére, János (1903–1984) pedig kereskedő volt, vagyis a család polgárosodásnak indult.

Orosz Mihály 1905-ben született. Gimnáziumi tanulmányait Jászapátin végezte, majd a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán szerzett matematika-fizika szakos tanári oklevelet. 1933-tól 1939-ig Sopronban volt szerződéses tanár. Ekkoriban kezdett részt venni jobboldali megmozdulásokban, míg végül 1938 tavaszán csatlakozott a hungaristákhoz.⁵⁸

Az 1939-es választáson a Jázsági felső járásban 3870 szavazatot kapott, míg ellenfele, a MÉP párti Ulain Ferenc 3837-et: mindössze 33 szavazattöbbséggel lett tehát képviselő. Nem volt könnyű győzelem. A választás előtti hetekben a jázsági sajtója éppen a nyilas propagán-

51 Braham 2000: 21–27

52 Turbucz 2012

53 Csósz 2006

54 *Jászvidék*, 1939. március 11. (9) 11. A jászdózsai MÉP-vezetőség. Elnök: Béres Pál. Társelnök: Kiss Lajos igazgató-tanító, Kiss L. József, Turi P. Miklós főbíró, Béres M. István, Bollók József szabó, Papp József, Kiss János. Vezetőtitkár: vitéz Imreh Lajos. Titkárok: Békéssy György, Bozóki Béla.

55 II. Rákóczi Ferenc utca 5 szám alatt működött Tábori István vezetésével. 1945-ben hat ülőpadot, egy asztalt valamint Szálasi Ferenc, Csia Sándor, Vágó Pál, Szögi Géza és Abonyi Ferenc fényképeket foglaltak le. Irataik és pénzkészletük ekkor már nem volt fellelhető, a volt pártvezető szerint oroszok vitték el. (MNL JNSzML, Főszolgabírói iratok 297/ 1945)

56 MNL JNSzML. Jászdózsa tanácsulési jegyzőkönyv: 1879. X.1

57 MNL JNSzML V.199 Jászdózsa Város Levéltára Telekkönyvi Birtokívek 127/1881

58 Almanach, 1939: 272

da színvonalán támadta: Orosz Miskaként hivatkoztak rá,⁵⁹ külföldi ügynöknek bélyegezték;⁶⁰ győzelmekor pedig apokaliptikus víziókat festettek.⁶¹

Némelyek a nem kellő mozgósításban,⁶² mások abban látták Orosz sikerének a titkát, hogy az államból csak a tehetéltlenséget érző jáász tanyai lakosság dacból szavazott az ellenzéki jelöltre: „a jáákóhalmi és dózsai sártenger lakóinak ellenzékiekedésén buktunk el. Ez teszi érthetővé, hogy négy évvel ezelőtt Jenesre szavaztak. S ha anarchista vagy kommunista programmal léphetne fel valaki, arra szavaznának, hogy kimutassák gyűlöletes elkeseredésüket”.⁶³

Fontos azonban megiszívlelni azt is, hogy nem feltétlenül a nyilas mozgalom miatt volt vonzó jelölt Orosz Mihály: a Jáász dózsán leadott szavazatok 71%-át (1144) kapta, ami lényegesen több mint a nyilas párt tagsága.⁶⁴ A választókerület többi községében nem is volt ekkora előnye. Jáászárokszálláson például a szavazóknak már csak alig több mint harmada szavazott rá (693 fő) – noha Orosz anyai részről innen származott.⁶⁵ Mivel a Jáászágban már korábban is előfordult, hogy egyes politikusok mellett csak azért buzdítottak, mert jáász,⁶⁶ feltételezhető, hogy nem a politikai program mozdította elő sikerét, hanem az a személyes ismertségen alapuló falusi összetartozás egyik megnyilvánulása volt. Ez önmagában még így sem lett volna elég, de arra elegendő volt, hogy a szavazókat megosztó négy jelölt közül nála gyűljön fel a szavazatok (így is enyhe) többsége.

Orosz Mihály egyébként csak néhány hónapig maradhatott a parlament tagja. Kiderült, hogy megválasztása előtt nem volt állandó foglalkozása, vagyis a választhatóság kritériumának nem felelt meg, mandátumát megsemmisítették.⁶⁷ Rövid parlamenti szereplése majd bukása nem gyakorolt komolyabb hatást a helyi nyilas mozgalomra, amely továbbra is néhány, jellemzően szegényebb család ügye maradt. A mozgalom méreteire jellemző, hogy a rendkívül

---

59 *Jászvidék*: 1939. VI.10. vagy *Jász Újság*: 1939. VI.29

60 *Jász Újság* 1939. VI.1.: „Abban a gazdatársadalomban, amely épp olyan mereven utasította el a tőle teljesen idegen bolsevizmust, mint vissza kell, hogy utasítsa a nem az ő testére szabott, szintén idegenből importált nyilas-mozgalmat”. vagy *Jász Újság* 1939. VI.29.: „Orosz Miska Hevesivány tanyavilágának búcsúján megjelent, Apátinak apraja – nagyja oda zárandokolt, úgyhogy kihalt volt az egész község. Ott akkor vallotta be a nyilas vezér, hogy őket nem lehet megbántani, mert hátuk mögött a német birodalom vezére, Hitler áll. Ez ugyan nem igaz, de hazaárulás, ha még a külfölddel is konspirálnak.”

61 Húsz év óta első ízben van Jáászapátinak ellenzéki követe. ... Nem várhatunk többé a kormányhatalomtól semmit, hiszen megtagadtuk elveit, reformjaira nem vagyunk kíváncsiak. ... Jajgathatunk a szegénység miatt, a nincsentlenség, a ruhátlanóság, a munkanélküliség miatt: szavunk nem fog eljutni oda, ahová szánjuk.

62 *Jászvidék*, 1939. június 10. (19) 26.

63 Nigrinyi Ferenc: Miért buktunk? *Jászvidék*, 1939. június 17. (19) 27. Jenes András független kisgazdapárti programmal lett a választókerület országgyűlési képviselője 1935-ben. (Kiss 2012: 132)

64 *Jászvidék*, 1939. VI.10. Az 1945-ös földreform idején kevesebb mint húsz nyilas párttagtól vették el a földjét. (MNL JNSzML XVII 522 Földigénylő Bizottság iratai, 402/945.) Ha ehhez a számhoz bőven adunk pártoló rokonokat, ismerősöket és hozzávesszük a háború utáni letagadást is, még úgy is nehezen elképzelhető, hogy a lakosság negyede nyilas szimpatizáns lett volna, főleg, mert a helyi földosztó bizottság igyekezett minden talpalatnyi földet felderíteni s a legkisebb indokkal is elvenni a tulajdonosától.

65 Orosz János (1877. V.13 – 1955. II.1.) és Guba Marcella (1874. I.26 – 1927) fia, a szülők házasságkötése 1897. I.15-én.

66 Katona 2002

67 *Népszava*, 1940. február 1. (68) 25.

szigorúan és önkényesen eljáró⁶⁸ jászdózsai Földigénylő Bizottság is csak tizenöt párttagot talált, akiknek birtokát földosztás céljára lefoglalta; ezen földbirtokoknak csak a harmada haladta meg az 5 holdat, a legnagyobb is csak 11 holdat tett ki.⁶⁹ Lényegében bármilyen kis szerepvállalás miatt a listára kerülhettek: így volt, aki már 1940-ben,⁷⁰ más 1942-ben kilépett a pártból,⁷¹ de megemlíthető az az akkorra már elhunyt férfi is, aki 1944 januárjában mindössze két hétig volt a pártban helyettes ellenőr, mégis egy hold földjét el szándékoztak venni.⁷²

Nehéz ugyan rekonstruálni a háború időszakában a zsidók és nemzsidók közötti közhangulatot Jászdózsán, de az jelzésértékű, hogy látványos konfliktusokra nincs forrás⁷³. A deportálást túlélő Erdős István visszaemlékezése szerint „a második világháború eseményei megrendítettek mindenkit a faluban.”⁷⁴ Még a nyilas párttagok sem keltettek hangulatot a helyi zsidókkal szemben.⁷⁵ Egy 1944-ben megjelent uszító cikk pedig valószínűleg olyan szándékkal születhetett, hogy a zsidóság iránt mutatott együttérzést megtörje: „ellenségeink országában élő zsidók a legvéresebb megtorlást készítik számunkra. A purimban ünnepezt, hetvenezer perzsát kiirtó gyilkosok perverz utódai hatványozottan véres purimra készülnek. Elgondolásuk szerint Magyarország felett majd azok a zsidók ítélkeznek, akik megmenekültek a budapesti pokolból. Ezelőtt huszonöt évvel már bemutatták a zsidók vész-törvényszékét, pedig akkor Magyarország még valóságos paradicsom volt a zsidók számára. Elgondolkozhatnak a zsidók sorsán töprengő humanista szép lelkek, hogy milyen sorsot szán nekik is és mindnyájunknak a zsidó humanizmusa.”⁷⁶

Hogy a zsidóság deportálása nem a helyi parasztgazdák vágyát tükrözte – 1944. május 23-án összesen huszonhét fő került a Jászárokszálláson létesített gettóba⁷⁷ – mutatja, hogy a Szolnoki Népügyészség mindössze egyetlen jászdózsai ügyet tárgyalt, a vitéz Imreh Lajos (1897–1967) tanító elleni eljárás azonban felmentéssel és a lakosság szimpátiatüntetés számba menő akcióival ért véget. A Népbíróságon mellette tanúskodott Fehér

68 MNL JNSzML XVII 522 Földigénylő Bizottság Iratai ad 15/945 A Földigénylő Bizottság elnöke szerint “az ingatlan összeírási íven feltüntetettek fasiszta magatartásukkal kizsákmányoló rendszer pártolói voltak. Továbbá nem földműveléssel foglalkoznak. Nyugdíjasok és elhanyagolt földbirtokok tulajdonosai voltak.” A bizottság működésére jellemző adalék: “A helyi Földigénylő Bizottság tagjai a földbirtokrendezés során valamennyien kitelepültek Herczegfalvára, anélkül, hogy az elhagyott tisztségük betöltéséről gondoskodás történt volna, illetőleg, hogy a helyi Földigénylő Bizottság újjáalakításáról gondoskodás történt volna. A Földigénylő Bizottság felgyülemllett hivatalos iratai, levelezései, kitöltött és elrontott föld és házhely igénylési nyomtatványok összevissza a legnagyobb rendtelenségben maradtak hátra a helyi Földigénylő Bizottság irodájában illetőleg az irodában lévő íróasztalon.”

69 Birtokösszeírási ív a 600=945 M.E számú rendelet alapján megváltásra illetve elkobzásra kerülő birtokokról

70 MNL JNSzML XVII 522 Földigénylő Bizottság Iratai 384/945

71 MNL JNSzML XVII 522 Földigénylő Bizottság Iratai 388/945

72 MNL JNSzML XVII 522 Földigénylő Bizottság Iratai 382/945

73 Magyarország területén a háború végéig nem zajlott pogrom, nem úgy másutt Európában, elég csak a jászvásári, az antwerpeni, a bukaresti, a tykocini vagy a lvovi pogromokra utalni.

74 Illés 2015: 16. Erdős István a háború után Svájcba került, először a hatvanas években kereste fel újra Jászdózsát. Adományaival segítette a helyi plébániát, a rendszerváltás után nagy szerepet vállalt a szociális otthon megszervezésében.

75 Szepessy

76 *Jászvidék*, 1944. augusztus 26. (24) 36.

77 *Jászvidék*: 1944. május 27. (24) 22.

Kálmán kommunista titkár és ifj. Béres István, a Kisgazdapárt helyi elnöke is. Az eljárás 1945 augusztusában kezdődött és csak 1947 novemberében ért véget, felmentéssel. Azzal vádolták, hogy 1940-ben mint munkaszázad parancsnok kikötöttetett egy munkaszolgálatost. A nagyon kevés tanú részvételével zajlott tárgyalás során kiderült, hogy a tényleges döntést az orvos javaslatára („alaptalanul jelentkezett orvosi vizsgálatra”) az alezredes hozta, és bár Imreh viselkedése „erkölcsileg rosszálló értékítélet” alá esett, bűntényt nem követett el.⁷⁸ A meg-megismétlődő eljárások élénk beszédtemát szolgáltatottak a Nemzeti Bizottságnak is: „Imreh tanító 27 éves jászdózsai tartózkodása alatt mindig és mindenki előtt köztiszteletnek és közmegebecsülésnek örvendett, a felhozott vádakban nem hiszi, hogy bűnös lehet” – mondta például Szikszay képviselő.⁷⁹

A Budapesti Népbíróság anyaga további négy jászdózsai kötődésű ügy anyagát őrzi. Egy hat elemít végzett, Zaránkon szolgálatot teljesítő tizedest a bagólyuki gettóban elkövetett cselekedeteiért idéztek be. A Zaránki Nemzeti Bizottság valamennyi pártja igazolta ugyan a férfi „feddhetetlenségét”, „demokratikus gondolkodását”, sőt azt is kiemelték, hogy a front elvonulása után díjtalanul vállalta a helyi rendőrség újjászervezését, a népbíróság ezt nem fogadta el. A csendőr mellett tanúskodók⁸⁰ vallomásánál többet nyomott a latban egy kiskörei asszony szava, akit a csendőr egy kihallgatás alkalmával pofon ütött. A pofon esetleges megtörténtét egyébként a vádlott sem tagadta, azt viszont igen, hogy ez háborús bűnnek minősülne. A per folyamán azonban kirajzolódott: a szadista bagólyuki vallatók mindegyike megszökött az országból, így a vádakkal az egyedülként Magyarországon maradt, a gettóban a vallomásokot írógépen rögzítő csendőrőrmesternek kellett szembenéznie. „Én nem menekültem el, következtethető, hogy lelkiismeretemet valami nagy bűn nem terhelheti, mert különben nem mertem volna itthon maradni. ... Megmaradtam annak az egyszerű földművesnek, aki azelőtt voltam.” – vallotta a férfi, és bár a Zaránki Nemzeti Bizottság kezeskedett érte („nevezett a legszolidabb és példásabb társadalmi tevékenysége folytán a község lakosságának szeretetét és megbecsülését, sőt tiszteletét bírja”), végül nem kapott engedélyt arra, hogy a per ideje alatt szabadlábban védekezzen és elláthassa hatholdas gazdasága feladatait. „Ez a pár hét, ami előttünk van az őszi szántás és vetés ideje – aminek elmulasztása és földjeimnek szántatlanul és vetetlenül való hagyása nem csupán közérdek – reám nézve egyénileg is katasztrofális, mert családom létfenntartásáról vagy pusztulásáról van szó” – állt 1945 októberében írt kérvényében. Majd néhány hónap múlva a felesége küldött kérelmet: „Nem lehet a tekintetes Népbíróság előtt sem közömbös, hogy az emberek értékes termelő és országépítő munka helyett alaptalan vádakkal terhelve fogházban

78 MNL JNSzML Népjegyzéség Nü 3679/1945, VII 788/945

79 MNL JNSzML Nemzeti Bizottság jegyzőkönyve: 1947. I. 26. Engel István (1895) kereskedő 1915 decemberétől harcolt az orosz fronton, 1916 júniusában hadifogságba esett, ahonnan csak 1920-ban tért vissza. 1932-ben nyerte hadnagyi előléptetését. (De Sgardelli, 1936)

80 Lövey Gyuláné vallomása jól megvilágítja az egyes ember mozgásterét az elnyomó rendszerben. Gressai Márton erki lakos feleségét és lányát gettóba hurcolták, nem engedték, hogy meglátogassa őket. Lánya 14. születésnapján azonban Kiss István felelősségére engedélyt kapott, hogy a családjával egy órát beszélhessen. Kiss István látszólag ellenőrzött ugyan, de két órát engedte beszélni őket, amiért Gressai “nem tud kellőképpen hálás lenni.” Miként a tóba hulló vízcepp, úgy ennek a hatása sem gyűrűzhetett tova, de a felszín simaságát megzavarta.

sínylődjének, mialatt családjuk teljes nyomorba jut.” Az egészségében megtört – 1945. augusztusi letartóztatása során bántalmazták – férfitra ötévi kényszermunka helyett végül két és fél év börtönt rótt az egri népbíróság 1947. október 6-án.⁸¹

A fentebbi két történet nem bizonyoság arra, hogy Jászdózsa minden lakosa ellenálló kőszirtként dacolt volna a nyilastengerrel. Van ellenpélda is. Így megemlíthető az a Beszkart kalauz, aki sárga csillag viselésének elmulasztásáért jelentett fel egy asszonyt,⁸² vagy az a földműves, akit az ukrainai munkaszolgálatosokkal történt kegyetlenkedése miatt csak mint „pálcás tizedest” emlegettek. Pere során egy felsőbb hatalomnak alárendelődő férfi képe bontakozott ki – amolyan merle-i Rudolf Lang –, aki ugyanolyan pedantériával kényszerítette gyaloglásra a munkaszolgálatosokat a szabályzat szellemében,⁸³ mint későbbi kényszermunkája során végezte a kocsisi teendőit. 1947-ben éppen ezen megbízhatósága okán került szabadlábra.⁸⁴

Anyja révén jászdózsai származású volt ugyan, de Jászberényben született és jászsági háromholdas birtokára már nem tekintett megélhetésként az a főhadnagy, aki a nyilas hatalomátvétel idején Budapesten élt, és főhadnagyi rangban vezetett egy nyilas csoportot. Neve a kényszersorozásokkal és a zsidó vagyontárgyak elkobzásával fonódott össze, és már-már szimbolikusnak tekinthető, hogy egy könyvüzletben hajtotta végre több munkaszolgálatos kivégzését. Felesége a bíróságon igyekezett ugyan bizonyítani férje feddhetetlenségét, sőt azt is, hogy titkos ellenálló volt, hogy Wallenberg-től kapott köszönő levelet, Szmirnov gárdaezredes pedig örömmel fogadta átállását Budapest ostromakor. Ezeket az állításokat azonban írásos bizonyítékkal alátámasztani nem tudta, a vádlói szerint pedig közreműködött a kegyetlenkedésekben, gyilkosságokban, Fejér Vilmosnétól számos antik könyvet vett át állítólagos megőrzésre, de azt csak akkor adta vissza, amikor már bíróság elé került. 1947. december 11-én halálra ítélték, de az ítéletet 1948 novemberében megsemmisítették, és vagyoneklobzással, valamint élethosszig tartó közmunkával váltották fel. A végső ítélet végül mégis kötél általi halál, amit 1949. május 21-én, 7 óra 17 perckor végre is hajtottak.⁸⁵

A fentebbi ügyekben közös motívum, hogy jellemzően a paraszti közeget már elhagyó emberek szerepeltek bennük, akiket nem helyi eseményekkel vádoltak. A szórványos adatok azt mutatják, hogy Jászdózsán kevesebb volt az atrocitás. Erre bizonyíték, hogy Hantos (korábban Heller) Sándor deportálásának és kirablásának dacára is úgy döntött, szülőhelyén, Jászdózsán kezdi újra az életét, illetve folytatja azt a kereskedést, amelyre édesanyja még 1908 májusában kapott engedélyt.⁸⁶ Volt példa továbbá a szolidaritás kimutatására is. Így vitéz Imreh Lajos tanító és leventeoktató meghagyta sportszakosztály vezetői minőségében

81 BFL XXV1.a/1948/1568.

82 BFL XXV.2.b - 6936 - 1945

83 Faludi Jenő munkaszolgálatos orvos orvosi táskáját a kocsira helyezve menetelt, vádolt hátulról egy bottal ráhúzott Faludi fejére, Faludi felháborodtan állt vele szembe, de akkor már nem merte megütni, ellenben az orvosi táskáját ledobatta a kocsiról. A bíróságon csak ezt a táskaledobást ismerte el, ezt a szabályzat értelmében tette „még az ügyeletes orvosnak is mindig a kezében kellett vinni a táskáját.”

84 BFL VII.5.e: 1949/19917

85 BFL XXV1.a /1946/ 2259

86 MNL JNSzML V. 211 Jászdózsa város levéltára. Kereskedők és iparosok nyilvántartása 1904–1940.

a zsidó származású Hantos Jánost, sőt amikor Erdős István 1944 áprilisában visszautasította a sárga csillag viselését, ő ezt tudomásul vette. „Engel István jászdózsa zsidó hadnaggyal a legszorosabb barátságban volt, és míg katona volt az Engel Istvánnak szóló csomagok is mind az Imreh Lajos nevére lettek elküldve, melyek mind sértetlenül jutottak Engel István kezéhez.” Béres Béla úgy is emlékezett, hogy Imreh Lajos összejárt Engel Istvánnal, „minden egyes vasárnap délután Engel István lakásán voltak, vagy rádiót hallgattak, vagy kártyáztak.”⁸⁷ Mi magyarázhatja ezt a viszonyulást? Valószínűleg az, hogy a zsidóság kicsiny, generációkon keresztül helyben lakó csoportja a kereskedelmi pályán összpontosult, s így nem alakult ki érdekellentét a földre vágó parasztsággal. Inkább kuriózum volt a Heller (Hantos) család, akinek volt 18 hold földje is a fakereskedése mellett.⁸⁸

Igaz viszont, hogy a helyi parasztság nem is aktivizálódott a zsidóság védelmében, látványos ellenállásról nem számolnak be a források. Hogy miféle pszichológiai indítékok álltak e mögött, azt ma nehéz rekonstruálni. Kézenfekvő volna materiális okokat keresni erre, például a zsidó vagyon megszerzésének lehetőségét,⁸⁹ ám ez elégtelen magyarázat. Az 1939-es zsidótörvény elkobozta ugyan a földeket, de ez a zsidóellenesség megerősítésére helyben már nem volt elegendő: egyrészt a szegényparaszti tömegbázis megteremtéséhez⁹⁰ kevés volt a rendelkezésre álló birtok,⁹¹ másrészt pedig az volt a tapasztalat, hogy még a hadirokkantak kárára is inkább a középosztály tagjai, az „urak” részesültek a lefoglalt javakból.⁹² Amennyiben a zsidók iránti passzivitást az anyagi érdekek motiválták volna, úgy kézenfekvő volna ezen viselkedés továbbélése a későbbiekben is, amikor az állami propaganda célkeresztjébe egy másik csoport, a gazdagparasztság került. Már annál is inkább, mert az így megszerezhető anyagi javak (például mezőgazdasági eszközök, tárgyi kultúra más elemei) még inkább illeszkedhettek volna a szerzők igényeihez. Ezek az évek inkább éppen a szolidaritás kimutatására szolgáltak bizonyossággal.

Gazdagparasztok a célpontban

A háború lezárulta nem jelent békés időszakot a tragédiákon keresztülment zsidóság számára sem. A kunmadarasi, illetve miskolci pogromok az antiszemitizmus letragikusabb és leglátványosabb megnyilvánulásai,⁹³ de a források arról is tájékoztatnak, hogy a magyar állam a nyilas korszak után is számos módszerrel gördített akadályt a zsidók érvényesülése elé. A már említett Hantos Sándor sorsa jó példája ennek. Túlélte a koncentrációs táborát és hazatért, ám a helyi földigénylő bizottság kisajátította a 18 hold szántóföldjét a földosztás céljaira. Han-

87 MNL JNSzML Nemzeti Bizottság jegyzőkönyve: 1947. I. 26. Engel István (1895) kereskedő 1915 decemberétől harcolt az orosz fronton, 1916 júniusában hadifogságba esett, ahonnan csak 1920-ban tért vissza. 1932-ben nyerte hadnagyi előléptetését. (De Sgardelli, 1936)

88 MNL JNSzML XVII. 503–13 Földbirtok-rendezési tanács Jászdózsa 13/39/945.

89 Ungváry, 2012; vagy akár Tadeusz Słobodzianek színdarabja, a Mi osztályunk.

90 Romsics 2010: 197–200. 1940-ben másfél millió hold szétosztására volt terv, de nem valósult meg végül.

91 *Jászvidék* 1939. X. 7.

92 Csósz 2014: 216–217

93 A kommunista párt által nagyban gerjesztett eseményről: Ungváry 2002

tos Sándornak nemcsak saját tulajdonáért kellett kiállnia, de meg kellett védenie a deportálás miatt ismeretlen helyen tartózkodó édesanyja és két fivére jussát is. Groteszk helyzet, hogy a bizottság arra hivatkozva vette volna el a földjét, hogy abból 3 holdat 1939. szeptember 1-je után szerzett. Hantos Sándor igazolta, hogy nem adásvétellel, hanem örökösödés útján jutott hozzá, így földje a szétosztástól mentesült.⁹⁴ Küzdelmei azonban ezzel még nem értek véget: az iparkamara döntése nyomán ugyanis nem üzemeltethette tovább fakereskedését, mivel az közkereseti társaságként volt bejegyezve, ő pedig az üzlet folytatását egyedül kérelmezte.⁹⁵

Hantos Sándor küszködése nem párhuzam nélkül való. A zsidó ingatlanokról szóló háború utáni beszámoló a következő képet festi: „Hantos Miksa örököseinek ingatlanát fia, Hantos Sándor kezeli. A többi zsidó ingatlanok közül az Engel Ignác örököseinek háza használhatatlan állapotban van, amennyiben a megszálló orosz katonaság feldúlta. Özv. Heller Lászlóné lakóházát a Demokratikus Magyar Ifjúság használja. Özvegy Polacsek Mórné, özvegy Grünwald Miksáné és Bánhidi Sándor lakóháza haszonbérlet útján van hasznosítva. A haszonbér a községi pénztárba fizettetik be a közterhek fedezésére. Az ingóságok annak idején leltározattak, azonban a megszálló orosz katonaság azokat majdnem teljesen elpusztította.”⁹⁶ A hadi cselekmények tehát tovább rombolták mindazt, ami a zsidó életekből-értékekből a nyilas uralmat túlélve megmaradt.

1946 szeptemberében Rákosi Mátyás több társadalmi csoportot nevezett meg ellenségként, köztük a legnépesebb a „népi érdekközösséget már régen megtagadó, az urakkal szövetkező szűk zsírosparaszt réteg” volt.⁹⁷ A tévesztési kampányok fontos része volt ennek a társadalmi rétegnek a felszámolása, hiszen vagyoni függetlenségük, mintaadásuk és a más falusi csoportra gyakorolt hatásuknál fogva ők fejtettek ki a kommunista társadalomátalakítási kísérlettel szemben a legnagyobb ellenállást.⁹⁸ Az államhatalom az erőszak széles skáláját alkalmazta velük szemben, köztük szóbeli és fizikai terrort, vagy a jogsértő módon alkalmazott adminisztratív eszközöket (adóztatás, föld adásvételének korlátozása).⁹⁹

A falusi társadalom azonban egészen másként válaszolt, mint a zsidóellenes propaganda idején. A Jászság területén a pártfunkcionáriusok arra panaszkodtak, hogy a fálvak lakói általában együttéreznek a kipellengérezett „kulákokkal”.¹⁰⁰ Pusztamonostoron az öregasszonyok azzal szidták a tévesztásokat, hogy „ti vagytok a falu szegényei”.¹⁰¹ Az érzékelhető társadalmi ellenállás végül megtorpanásra készítette a hatalom helyi képviselőit,

94 MNL JNSzML XVII. 503–13 Földbirtok-rendezési tanács Jászdózsa 13/39/945.

95 MNL JNSzML IV. Főszolgabírói iratok 2097. 1945.

96 MNL JNSzML IV. Főszolgabírói iratok 1945 781.

97 Rákosi 1952, 88–91.

98 Varga 2006

99 Ö. Kovács 2012: 423–425

100 MNL JNSzML XXXV.41.b2 MDP Jászberény járási bizottság 1949–1953: 1949.03.12. „Középparasztok viszonya nem kielégítő a demokráciával szemben, nagy többségük a kulákság befolyása alatt áll, és ha egy kulákot kipellengérezünk, akkor legtöbbször sajnálják őket, és így esett mikor Oláh János jászberényi kulákot a hangszórón keresztül kipellengéreztek, akkor Fecske János középparaszt sajnálkozását fejezte ki és mondván: nem érdemi meg, mert olyan jól bánik a cselédeivel és szereti még a szegény parasztot is.”

101 1950.VIII.31.

javaslatok érkeztek az önmérsékletre.¹⁰² Mi magyarázhatja a két viselkedésforma közötti különbségeket? Az egyik ok, hogy míg a zsidók deportálását egy kiépített adminisztrációs hálózattal¹⁰³ rendelkező állam vezényelte le, addig a gazdagparasztok egy elégtelenül működő, instabil rendszerrel álltak szemben.¹⁰⁴ Különösen rosszul működött a kommunista párt vidéken, ahol nagyon kevesen lettek párttagok.¹⁰⁵

Egy másik fontos különbség, hogy a zsidóellenes propaganda a háborús években zajlott, amelyek veszteségeivel fásultságot idézett elő az emberekben.¹⁰⁶ A gazdagparaszsággal szembeni kampányt viszont egy gazdasági fellendüléssel leírható időszakban kezdték,¹⁰⁷ s míg az egyéni parasztgazdálkodás gyarapodást hozott, az ideálnak bemutatott termelőszövetkezeti munka csak szegényes megélhetést biztosított.¹⁰⁸

Egy harmadik indok, hogy amíg a zsidóellenes propaganda a társadalom csak egy kis csoportját érintette, addig a kommunista diktatúra nagy tömeget, az egész vidék átformálására törekedett.¹⁰⁹ Ennek következménye, hogy pszichológiai szempontból nehezebb volt a világot én és másokra¹¹⁰ lebontani, a megváltozott helyzet már mindenkire befolyást gyakorolt. Bár voltak deportálások, a „kuláknak” bélyegzett emberek többsége mégis a faluban maradt, életük továbbra is jól látható volt a falusi többség számára. Ez a fajta közelség, az áldozattal való állandó szembesülés valamelyest csökkentette a kegyetlenséget, amit nem lehetett technicizálni.¹¹¹ A központ túlzásait a helyi párttagok is igyekeztek tompítani.

És végül egy negyedik indok: a gazdagparaszság mint társadalmi csoport nem képezett hatékony ellenséggépet. Már a szovjet rendszerben sem definiálták egyértelműen, kit értenek a „kulák” kategória alatt: bár gazdasági jellemzőkkel írták le, mégis mentális kategóriákat vagy a szovjethez való viszonyulást értettek rajta.¹¹² Egy jászberényi pártfunkcionárius fejtegetése – „középparaszság leszakítása a kulákság oldaláról még nehezen megy, mert nehezen értik a szocializmus fejlődését”¹¹³ – tehát hibás volt: a „kulák” inkább volt a „nép” ellenfogalma. Nép alatt egyszerre értettek magyarokat és vidéki „egyszerű embereket”,

---

102 Például: XXXV.41.b2 MDP Jászberény járási bizottság 1949–1953: 1950.07.02. „Kulákoknak adott háttérre reális legyen, nehogy a rövid háttérre kiszabása miatt a dolgozó parasztságunk sajnálkozását nyerje meg, mert ezzel többet ártunk, mint használunk.” vagy MNL JNSzML Jászdózsa Vb jegyzőkönyv 1955. 09.12. „a kulákoknál a jegyeztetés erejüknek megfelelően történjen, ne csillagászati számokkal, mert azt nem tudjuk velük kifizettetni.”

103 Érdemes például a csendőrségre utalni. 1246 háború utáni jegyzőkönyv csak 22 esetben említ rendes csendőröket; mint testület rendelkezésre álltak. (Molnár 2013)

104 McDermott–Stibbe 2006

105 Ö. Kovács 2012: 210–219

106 Csósz 2014: 205–224

107 Honvári 2002: 469–479

108 Varga 2006

109 Horváth 2016

110 Hofstede–Gert–Minkov 2010: 16; Lorenz 2001: 82–85; Erik Erikson írta le a látszafajképződést, amely során egy nép csak a saját tagjaira érez kötelezőnek alapelveket, más népekkel szemben viszont fellépést enged. Ez érhető tetten a nemzeti szocialista és a kommunista rendszerek gondolatvilágában is.

111 Milgram 1974: 36–43

112 Fitzpatrick 1994: 30–32

113 MNL JNSzML XXXV.41.b2 MDP Jászberény járási bizottság 1949–1953

ám a „kulákok” mindkét kategóriába besorolhatóak voltak.¹¹⁴ Nacionalista alapon tehát nem lehetett értelmezni a jelenséget, a hivatkozott szociális indokok pedig gyengébbnek bizonyultak a nacionalizmusnál.¹¹⁵ A „zsidó” ezzel szemben jól definiálható ellenség volt. A helyi zsidóság csoportja kicsiny volt, de a helyi társadalomtól szokásaikban, paraszti közegből kirívó neveikben (amelyre a kurzus is előszeretettel hívta fel a figyelmet¹¹⁶) vagy éppen foglalkozást választásukban is eltértek. A vallási hagyományok, a valláson belüli párválasztás szintén megakadályozta a feleket, hogy egymás életének résztvevői legyenek, még akkor is, amikor a mindennapokban sokszor jó viszonyt ápoltak, és a parasztlakosok előszeretettel hiteleztek a zsidóktól.

Mint azt a jászdózsai zsidóság története mutatja: a betelepülést követő konfliktusok néhány évtized elteltével elültek, a zsidók részei lettek Jászdózsa életének. Noha találni köztük tanácsstagokat (a nyitányban bemutatott Ernst Dávid) és olyat is, aki földbirtokkal rendelkezett (Heller család), mégis jellemzően olyan pályákat választottak, amelyek a paraszti őslakosság számára nem gyakoroltak nagyobb vonzerőt. Voltak keresztény kereskedők is, de a zsidók szinte kizárólagosan kereskedők voltak. A zárt, történelmi hagyományok által összekovácsolt helyi többség elfogadta a zsidó kisebbséget, de egyes házasságban megmutatkozó közeledésre nem volt példa. Ha a vészkorszakban a szolidaritásnak számos jelét is találjuk, amelyben kifejezésre kerültek a helyi lakosság fenntartásai a politikai kurzussal szemben, látványos ellenállásra nem hozható példa. Hantos Sándor visszatelepülése elviékben a zsidóság vidéki újrakezdésének példája lehetne, ám az elébe gördített állami akadályok (földreform, iparendély) ezt végül nem tették lehetővé. A következő évek a zsidó kultúra vidéki eltűnését hozták szegényítve ezzel a magyar vidéket.

Felhasznált irodalom

- Bagi Gábor 1995: A Jászkun Kerület társadalma a redempciótól a polgári forradalomig, 1745–1848. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei 52.
- Benda Gyula 2005: A helytörténetírás feladatai. In: Korall 21–22. pp. 5–11
- Bloch 2002 Bloch, Marc 2002: A feudális társadalom. Osiris K., Budapest
- Bolgár Dániel 2008: A kulák érthető arca. Fogalomtörténeti vázlat. In: Horváth Sándor (szerk.): Mindennapok Rákosi és Kádár korában. Új utak a szocialista korszak kutatásában. Budapest, Nyitott Könyvműhely, pp. 50–93.
- Bolgár Dániel 2011: A kulákküldözés fogalomtörténeti vetülete. Múltunk, 2011/2. pp. 51–61.
- Braham Randolph L. 2000: The Politics of Genocide. The Holocaust in Hungary. Wayne State University Press. Detroit

¹¹⁴ Bolgár 2011; Bolgár 2008

¹¹⁵ Lukacs 2013: 51–54

¹¹⁶ MNL PML Elnökségi iratok - 50/1935: „Felhívom, hogy a névmagyarítási mozgalmat tovább folytassák, különösen társadalmi munkával igyekezzenek az eredményességet biztosítani. Az 1935/36 években az iskolán kívüli népművelés keretében fejtsenek ki tevékenységet ebben a vonatkozásban.”

- Czettler Jenő 1995: Jász gazdák – szász gazdák. In: Czettler Jenő: Mezőgazdaság és szociális kérdés. Századvég K., 277–288
- Csösz László 2006: A jázsági zsidóság a vészkorszakban. In: Jázsági Évkönyv, 13. évf. 90–110.
- Csösz László 2014: Konfliktusok és kölcsönhatások. Zsidók Jász-Nagykun-Szolnok megye történelmében. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 12. Szolnok
- De Sgardelli Caesar 1936: A magyar királyi budapesti 29. honvédegyalozezred és a magyar királyi 29. népfőlkelő gyalogezred hadtörténeti emlékkönyve. Budapest.
- (online: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MEVH_AlakulatTort_024/ 2018.05.06)
- Fitzpatrick, Sheila, 1994: Stalin's Peasants. Resistance and Survival in the Russian Village after Collectivization. New York / Oxford. Oxford University Press
- Frühwirth Mátyás–Wenzel István (szerk.) 1930: Jász-Nagykun Szolnok vármegye Trianon után. Budapest
- Herbert János 1992: Jászárokszállás nagyközség monográfiája. Budapest, Jázságért Alapítvány
- Hofstede, Geer–Gert Jan, Hofstede–Minkov, Michael 2010: Cultures and Organizations: Software of the Mind. London /New-York
- Horváth Gergely Krisztián 2015: Örökségünk és adósságaink. A rurális társadalomtörténet lehetőségei Magyarországon. In: Ethnographia. 126. pp. 417–433
- Horváth Gergely Krisztián 2016: Vidék egy agrártársadalomban? A rurális társadalomtörténet lehetőségei. In: Pap József–Tóth Árpád szerk. Vidéki élet és vidéki társadalom Magyarországon. Rendi társadalom – polgári társadalom 28. Hajnal István Kör–Társadalomtörténeti Egyesület. Budapest. 11–28
- Illés Anita 2015: A szeretet és a hit ereje: Erdős István életútja. Jászdózsai Polgárórség. Jászdózsa
- Kálmán Ödön 1916: A zsidók letelepülése a Jázságban. Budapest, Múlt és Jövő Szerkesztősége
- Karády Viktor 1995: Zsidóság és modernizáció a történelmi Magyarországon. In: Csombor Erzsébet szerk. Évkönyv 1995 – Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyvei 3. Esztergom. pp. 9–36
- Katona Csaba 2002: Jászok vagy nem jászok? – Egy nyitrai nemes „leszármazottai” és a jász öntudat a 19–20. század fordulóján. In: Fons, 9. (2002) 1–3. (Tanulmányok a 60 éves Gecsényi Lajos tiszteletére) 383–398.
- Kerék Mihály 1939: A magyar földkérdés. Mephosz K., Budapest
- Kocsis Gyula–Nagy Varga Vera 1993: A ceglédi reformátusok exogám házassági kapcsolatrendszere (18–19. század). In: Történeti és Néprajzi Tanulmányok Ceglédről. Cegléd. pp 77–91
- Kocsis Gyula 2005: A Jázság társadalma, népessége, gazdálkodása a XVI–XVII. században. Akadémiai K., Budapest.
- Kókai Magdolna 2003: Exogám házassági kapcsolatok Jászárokszálláson. In: Tóth Péter Pál

- (szerk.) Emlékképek II. Fejezetek Jászárokszállás történetéből. Budapest. 219–261
- Leopold Lajos 1912: A presztízs. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest
- Lorenz, Konrad, 2001: A civilizált emberiség nyolc halálos bűne. Cartaphilus K., Budapest
- Lukacs, John 2013: A Short History of the Twentieth Century. Cambridge–Massachusetts, Harvard University Press
- Mályusz Elemér 2003: Falutörténet. In: Klió szolgálatában. Válogatott történelmi tanulmányok. MTA Történettudományi Intézete. Budapest. 513–518
- McDermott, Kevin–Stibbe, Matthew, 2006: Revolution and Resistance in Eastern Europe: An Overview. In: McDermott, Kevin–Stibbe, Matthew ed. Revolution and Resistance in Eastern Europe Challenges to Communist Rule. Oxford / New York. Berg. 1–17
- Mezősi Károly 1997: Petőfi családja a Kiskunságban. Bibliotheca Cumanica 1. Kiskunfélégyháza
- Milgram, Stanley, 1974: Obedience to Authority. An Experimental View. London. Tavistock
- Molnár Judit 2013: „Ürügy a deportálás.” A csendőrök felelősségre vonása 1945 után. In: Gyarmati György–Lengvári István–Pók Attila–Vonyó József szerk. Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben. Kronosz K., Pécs/Budapest. pp. 332–349
- Ö. Kovács József 1989: Mintavétel Kecskemét XVIII. századi történetéből: a mezővárosi társadalom és a zsidóság. In: Bács-Kiskun megye múltjából 10. – Gazdaság és társadalom. Kecskemét. 391–427
- Ö. Kovács József 2012: A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politika társadalomtörténete. 1945–1965. Korall. Budapest
- Papp Izabella 2004: Görög kereskedők a Jászkunságban. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 6. Szolnok
- Rákosi Mátyás 1952: A népi demokrácia útja. In: Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. Budapest, Szikra. 81–121
- Romsics Ignác (szerk.) 2009. Csonka Mihály élete és világképe. Osiris. Budapest
- Romsics Ignác 2010: Magyarország története a XX. században. Budapest. Osiris
- Sombart Werner 2001: The Jews and Modern Capitalism. Batoche Books. Ontario
- Szabó László 1982: Jászság. Gondolat. Budapest
- Szabó László 1991: A falu paraszti közössége. In: Jászkunság. pp. 65–77
- Szepessy András é. n.: Jászdózsa története az 1920-as évektől 1959-ig. Kézirat. https://vitkovics12.wordpress.com/jaszdozsa/szepessy-andras_jaszdozsa-tortenete-az-1920-as-evektol-1959-ig/ 2017. október 30.
- Szűjártó M. István 2014: A történész mikroszkópja. A mikrotörténelem elmélete és gyakorlata. L’Harmattan
- Szilágyi Miklós 1984: Az agrártörténet, a társadalomtörténet és a néprajz összefüggései a helyi kiadványokban. In: Ethnographia / A Magyar Néprajzi Társaság értesítője • 95. évf., Budapest, 1984. 114–117
- Turbucz Dávid 2012: Horthy Miklós antiszemitizmusa – A kormányzó szerepe a zsidóság sorsának alakulásában 1919 és 1944 között. In: Kommentár, 2012/5. sz. 51–64

Ungváry Krisztián 2002: Két röpirat – politikai hangulat Magyarországon 1945–1946-ban. 2000. 59–67

Ungváry Krisztián 2012: A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon 1919–1944. Pécs–Budapest. Jelenkor K.– OSZK.

Varga Zsuzsanna 2006: A falusi társadalom feszültséggócái az 1950-es évek közepén. In: Múltunk, 2006/4. pp. 223–239

Weis István 1930: A mai magyar társadalom. Magyar Szemle Társaság. Budapest

Weis István 1931: A magyar falu. Budapest. Magyar Szemle Társaság

Felhasznált levéltári források

BFL = Budapest Főváros Levéltára

XXV.1.a: A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Népbíróság iratai. Büntetőperes iratok

XXV.2.b: A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Népművelés iratai. Büntető iratok

MNL JNSzML = Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára

IV. 1. Főszolgabírói iratok 1945

V. 19. Jászdózsa Város Levéltára Tanácsi, képviselőtestületi és közbirtokossági jegyzőkönyv (1869)

V. 211. Jászdózsa város levéltára. Kereskedők és iparosok nyilvántartása 1904–1940

V. 32. Jászdózsa Város Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyv 1919

V.12. Jászdózsa Város Levéltára Prothocollum Actorum Politicorum Sedis Senatoriales

V.199. Jászdózsa Város Levéltára Telekkönyvi Birtokívek

V.26. Jászdózsa Város Levéltára Közgyűlési jegyzőkönyvek (1877–1885)

XVII. 503–13 Földbirtok-rendezési tanács Jászdózsa

XVII. 522–12. A Jászdózsai Földigénylő Bizottság iratai

XXV. 76.47. Népművelési iratok

XXXV.41.b2 MDP Jászberény járási bizottság 1949–1953

MNL PML = Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára

V. 1087 Cb Páty nagyközség iratai. Elnökségi iratok

(Footnotes)

1 Házassági anyakönyvek felhasználásával (MNL PML digitalizált adatbázis alapján)

Csörgő Terézia

A MATEMATIKATANÁR, SZIKSZAI JÓZSEF

Az elmúlt évszázad ötvenes, hatvanas éveinek leheles diákjaival néha találkozáva, a velük készült interjúkat olvasva azt tapasztaltam, hogy a volt kedves tanáraik közül elsőként matematikatanárukat, Szikszai Józsefet említik meg. A tanár urat második jászberényi időszakában is szerették a gyerekek, szívesen dolgoztak vele, s kiváló eredményeket értek el. Ezt közvetlenül láttam, hiszen kollégák voltunk. Ebben a dolgozatban bemutatom a zseniális tudású, igazi tanár munkásságát, aki törekedett felszínre hozni a tehetséget, és segíteni a tanítványok pályaválasztását. Az emlékező volt diákjai, kollégái a tanárt és az embert egyaránt megidéztek.

Szikszai József (1930–1993) Jászapátiban született 1930. augusztus 28-án. Édesanyja Vincze Mária, édesapja Szikszai Miklós volt, akik 14 hold földön gazdálkodtak, majd tsz-tagként mentek nyugdíjba. Egy nővére volt, Katalin, aki tanítónő lett, és Tiszaszőlősön is oktatott.

1957-ben vette feleségül Halmai Annát. Nóra lányuk 1958-ban született, aki három fiúunokával ajándékozta meg, közöttük egy ikerpárral.

1961-ben Húsvétkor feleségével, kislányával és néhány tanítvány

A középiskolát szülővárosában, Jászapátiban végezte 1941 és 1949 között. Tanulmányait az 1949/50-es tanévtől a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen folytatta. 1953. július 20-án kapta kézhez a diplomáját, matematika–fizika–ábrázoló geometria szakos tanár lett.

Az egyetemi évei alatt, 1951. VIII. 1 és IX. 2 között Kislődön /Városlőd/, illetve 1952. VII. 23 és VIII. 23. között Veszprémfajszon katonai szolgálatot teljesített, szakaszvezető rendfokozata volt.

Szegeden az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Közlekedésmérnöki Karát 1951-ben hozták létre, azonban egy évre rá, 1952 nyarán áthelyezték Szolnokra. Ez az intézmény Közép-Európa első vasútépítési, vasút üzemeltetési szakképzést nyújtó intézménye volt. Itt kezdte tanári pályáját Szikszai József, tanársegéd volt. Itt lett 1953-ban a Pedagógus Szakszervezet tagja. Az egyetem 1955-ben visszakerült Budapestre, s ekkor Szikszai Józsefnek az volt a kérése, hogy a jászberényi gimnáziumba helyezték.

Első jászberényi tanársága 1955. augusztus 31. és 1963. december 31. között

1955. augusztus elsejével meg is kezdte munkáját a jászberényi fiúgimnáziumban, ahol főleg matematikát tanított. Már az 1955/56-os tanév végén, amikor még csak egy éve tanított Jászberényben, munkáját Bihari Sándor igazgató a következőképpen jellemezte:

„Szakmailag kiválóan felkészült, szaktárgyait, különösen a matematikát nagy lelkesedéssel és módszeresen tanítja. Az egyetemi oktatási módról a középiskolai módszerre való áttérés kezdetben nehézséget okozott neki, de ezekkel a nehézségekkel sikeresen megbirkózott, mint azt a sikeresen vezetett érettségi vizsga is mutatta. Egyre eredményesebben veszi tekintetbe a tanulók életkori sajátságait, gondolkodásbeli színvonalát, és az oktató-nevelő eljárást ahhoz méri. Óráira alaposan és rendszeresen készül elő, követelményeinek helyes alakítása érdekében az egész tankönyvi középiskolai anyagot igyekezett már kezdetben áttanulmányozni. Dicséretes törekvést mutat minden órája a tanulók önállóságra és gondolkoztatásra nevelése terén. Magyarázatai világosak. [...] Nyugodt egyéniség. Tanítványaival türelmesen foglalkozik, több gondja legyen azonban arra, hogy minden órán legalább két-három tanulót jegyre feleltessen, a tanulók munkáját rendszeresen értékelje, és az osztályozó naplóba folyamatosan kellő számú jegyet biztosítson. [...] Szakmai és osztályfőnöki kérdésekben szívesen kér tanácsot idősebb kartársaitól. Szakos kartársakkal való kapcsolata kifogástalan.”

Az igazgatói jellemzésben olvasható az is, hogy jó lenne, ha aktívabban venne részt az iskola életében, a nevelői közösség minden megnyilvánulásában „annál is inkább, mert idejének túlnyomó részét a tanári szobában tölti előkészületeivel, szakfolyóiratok olvasásával”. Nem találtam utalást arra, hogy ezt teljesítette-e. A kor elvárásainak megfelelően azonban 1960-ban befejezte a kétéves Filozófia története tanfolyamot.

Már az első jászberényi tanévében egy 20 fős csoport osztályfőnöke lett, de csupán három évig. Ugyanis az 1958/59-es tanévtől egy új, humán osztályt kapott, melyet 1962-ben le is érettségiztetett. Az osztály érettségi elnöke Győri Gyula, a jászapáti gimnázium hírneves

tanára volt, aki gimnazista korában tanította is Szikszai Józsefet. A humán tagozatosság ellenére az osztályban többen választották a matematikát, fizikát felvételi tárgyként, például hat mérnök, négy orvos lett közülük.

Az osztály tagja volt Kármán Antal gépészmérnök, a Jászberényi Aprítógépgyár Rt. Igazgatóságának elnöke, aki a következőképpen emlékezett: „Az, hogy a mi osztályunk híresen összetartó volt és ma is az, nagyrészt neki, Szikszai tanár úrnak is köszönhető. [...] Ötvenként minden érettségi találkozót megtartottunk és megtartunk (tavaly volt az 55 éves), sajnos már alaposan megfogyatkozott, 13 fős létszámmal... Amíg élt, természetesen mindegyiken ott volt osztályfőnök urunk is. Halála után is szeretettel emlékezünk rá, a találkozók alkalmával a Jászberényben eltemetett volt osztálytársaink mellett az ő sírját is mindig meglátogatjuk és megkoszorúzzuk a Szent Imre temetőben.

Nagyon jól és eredményesen tanította a matematikát és a fizikát. Nekem untig elég volt az, ha az óráin odafigyeltem, annak alapján a házi feladatokat pillanatok alatt meg tudtam csinálni, azon kívül otthon tanulnom nem kellett. Rábeszélte, hogy az akkori Középiszkolai Matematikai Lapok folyamatos feladatmegoldó versenyein vegyek részt. Jó tanácsokkal segített, biztatott, úgyhogy 1960 és 1962 között, két évben is magas pontszámokat sikerült elérnem. Annak idején ezt a gimnázium dicsőségkönyvébe – nem tudom, hogy pontosan ez volt-e a neve, és egyáltalán megvan-e még – is beírták. Én matematikából tulajdonképpen az egyetemi felvételi vizsgán és az első egyetemi tanévben is abból éltem, amit tőle tanultam: az egyik legjobb feladatmegoldó voltam. Büszke vagyok arra, hogy kedvenc tanítványa lehettem.”

Ebbe az osztályba járt Bartos Nándor mérnök is, aki osztályfőnökére és középiskolai tanulmányaira így emlékezett: „Remek tanár volt. Én tőle tanultam meg a matematikát. Az általános iskolában sajnos csak a „számtanig” jutottam! Nem is akartam gimibe menni, de apám beíratott. Néhány hét alatt azonban átprogramozódtam, kiderült, hogy mi a különbség a számtan és a matek között. Utána simán ment minden, jeles érettségi, felvételi a műszakira. Az egyetemen is sokáig abból éltem, amit tőle tanultam. Kiváló, nagy tudású ember volt. Sajnálom, hogy nem került be abba a névsorba, mely néhány kortársát posztumusz pro urbe díjra emelte.”

A matematikán, fizikán kívüli világot jeleníti meg Bartos Nándor a következő mondataival: „Leginkább a külsőségekre emlékszem. Mindig pontos volt, szigorú, de következetes. Hosszú ideig fehér svájci sapkát viselt. Nem állt jól neki. Mindig úgy nézett ki, mint aki nem borotválkozott. Még a borotválkozás után is. Úgy rémlik, hogy dohányzott, de nem szeretete, hogy osztályának egy része a fiú WC-ben cigizik. Gyakran ellenőrzést is tartott.”

Hagyó László munkapszichológus, gyógypedagógus is szeretettel emlékezett volt osztályfőnökére: „Jó indulatú, segítőkész, szerény ember volt. Ma már tanítják a tehetséggondozást, ő viszont már akkor csodálatosan tudott a tehetségekkel bánni. Volt egy mondása, ami mindig eszembe jut: »Egyszerű, józan paraszti ésszel kell megoldani a legnehezebb feladatokat is.«”

Az interneten néhány éve olvastam Szekeres István okleveles építőmérnökkel készített interjút, mely az értékmegőrző helytörténeti weblap, a Hírös Naptár 2014. január 9-i számában jelent meg. Örültem, hogy ismét egy leheles öregdiákról szerezhettem ismereteket.

Szikszai József tablón szereplő képe

Ő 1962-ben végzett a gimnáziumban, s időközben kiderült, szintén ebbe a legendás osztályba járt. Az akkor 70 éves Szekeres István, a BÁCSVÍZ Zrt. korábbi igazgatójának gondolatai jól mutatják Szikszai József, a tanár szerepét egy diák életében „14 évesen Jászberényben, a jó hírű Lehel Vezér Gimnáziumban lettem középiskolás. Erős, tudásra éhes osztályba kerültem: érettségi után a 29 tanulóból 15-en egyetemen folytattuk tanulmányainkat. Osztályfőnököm, Szikszai József zseniális matematikatanár volt. Miközben bevezetett a tantárgy rejtelseibe, ahogy számonkérte a szorgalmi feladatokat – amelyek miatt gyakran nem jutott időm játékra, mozira – egyúttal megtanított arra, hogy legyen mindig határozott cél az életemben, és az elem kerülő feladatot akár áldozatok árán is, de mindenképpen meg kell oldanom. Ezzel az életfelfogással, a kitartásra való ösztönzéssel el is döntötte sorsomat.”

Nemcsak a saját osztályába járók emlékeznek rá ily módon, hanem a más osztályban tanított, régi tanítványai is. Az 1958-ban érettségizett Völgyi Kálmán orvos ezredes a 225. jubileumi évkönyvben az iskolai emlékeiből írt le néhányat, íme, egy azok közül: „Tanáraink mindegyike egyéniség volt, én nagyon felnéztem rájuk. Gazdag útravalót kaptunk tőlük az élethez a kötelező tananyagon kívül is. [...] Szikszai és Várszegi tanár urak matematika és fizika tudásukkal imponáltak.” Szintén 1958-ban érettségizett Szabóné Fekete Ágnes, aki azt írta, hogy „öt nem tanította, de szerénysége, csendessége tetszett neki”.

Papp Géza, az Olajterv Zrt. nyugalmazott elnök-vezérigazgatója 1960-ban érettségizett, egy Jászsági Évkönyvben közölt interjújában mondta: „A tanárainkra jó szívvel emlékszem. Leginkább a kiemelkedő tudású Szikszai József matematikatanárt kedveltem.”

„Szikszai tanár úr olyan meggyőzően és türelemmel tanította a matematikát, hogy aki nem szerette ezt a tárgyat, az is megszerette” – hangzott el Besenyi Vendel agrármérnök beszédében az 55. érettségi találkozójukon, melyet az iskola évváró ünnepségén indítottak.

„A fizikát szerettem a legjobban, de a matematika, a biológia és a történelem is kedvenc tantárgyaim közé tartozott. Kiváló matematikatanárunk volt Szikszai József személyében” – emlékezett az 1966-ban érettségizett Molnár Sándor informatikus professzor.

Turjányi Sándor szintén 1966-ban érettségizett, majd Debrecenben járt egyetemre. A végzés után a Matematikai Intézetben tanársegédként, később adjunktusként dolgozott, két történettel emlékezett az emberre. „Szerettem olvasni mindig is. S mint a legtöbb kiskamasz én sem ismertem még a saját korlátaimat.

Megesett, hogy egész éjszakát átolvastam, és gyakorlatilag éjszakai pihenés nélkül mentem az iskolába. Az egyik alkalommal Szikszai tanár úr óráján elaludtam. Ráadásul elég hangosan horkoltam is. A közelben ülő osztálytársaim megpróbáltak felébreszteni, ami csak félig meddig sikerült nekik. Félálomban azonban meghallottam, amit Szikszai tanár úr mondott nekik: »Hagyják, hadd aludjon! Álmoság ellen az alvás a legjobb orvosság.« Geometriai szerkesztéseknél az egyik síkmértani alapfeladat az, hogy egy adott egyenesre egy adott pontból merőlegest állítsunk. Én a standard eljárások helyett egy kicsit eltérő, talán körülményesebb, de ugyancsak célra vezető szerkesztést csináltam. Az átlagos tanári reakció erre sok esetben az lett volna, hogy bizony az alapvető dolgokat meg kell tanulni, s begyakorolni, nem csak ad hoc módszerekkel ötletelni.

Ő azonban figyelmesen megnézte, s mivel az is célravezető volt, azt mondta, hogy ez így is jó, de megmutatta az egyik szokásos rövidebb eljárást is. Úgy vélem, az ő szakmai hozzáállásának egyik kulcs eleme az volt, hogy az adott szituációban elhangzottakat értékelte, s nem a diák korábbi előélete alapján mondott véleményt.”

A facebook közösségi oldalon közzétett kérésemre válaszolta Miklós Pintácsi Katalin egykori leheles diák: „A két bátyámat tanította (jelest kaptak tőle). Csak arra emlékszem, a beceneve „KOFI” volt, a nagy koponyát így becézték.”

Kollégái közül Halmai György tanár úr – szintén matematika–fizika szakos – ezt mondta: „Nagyon tehetséges matematikus, jó tanár volt.”

Az első osztályába járt Rigó Lehel, volt leheles diák és volt leheles tanár a következőket osztotta meg velünk: „A tanár úr a gimnázium első három évében (1955–1958) volt az osztályfőnököm. Az osztályfőnöki teendő mellett matematikát tanított nekünk. Nem ma volt már, így csak néhány emlékképem van róla. Harmadikban Pécsre mentünk osztálykirándulásra. Vonattal utaztunk, s még előttem van, ahogy útközben rejtvényt fejtett. Diákként komoly, szigorú tanárnak ismertem meg, négy évvel később azonban, amikor a

Az 1987-ben megjelent szakköri füzet

Lehelbe kerültem tanárnak, más benyomások értek róla. Mosolygós, nagyon közvetlen kolléga volt. Körülbelül egy évvel később elment a gimnáziumból, s amikor búcsúztattuk, a francia szakos tanárkolléga, Nyújtó László hegedűszóval kísérté végig az épület lépcsőházában.”

1964-ben valóban munkahelyet változtatott, mert Jászberényben lakásproblémáját nem oldották meg. Az iskolában volt egy kis szolgálati lakás, ahol a családjával lakott. A város nem becsülte meg tudásának és tanítványai eredményének megfelelően. A kazincbarcikai Irinyi János Vegyipari Technikum állását pályázta meg és nyerte el, s rögtön egy háromszobás lakásba költözhetett a család.

Kazincbarcikai évei 1964. január 1. és 1972. július 31. között

Az Irinyi János Vegyipari Technikumban nyolc éven át szintén eredményes munkát végzett. 1967-ben Lini István igazgató a következőket írta: „Munkáját pontosan végzi. Érdeklődése inkább a matematika felé irányul. [...] Szakmailag kiválóan felkészült. A matematikát és a fizikát is módszeresen tanítja. Tanításában a lehetőségekhez mérten alkalmazza a szemléltetést. Tanítványaival türelmesen foglalkozik. A matematikai szakkört lelkesedéssel vezeti és eredményeket ér el azzal is, hogy tanítványait igyekszik a Matematikai Lapok tanulmányozására, ott megjelenő feladatok megoldására szoktatni. [...] Munkájának eredményességét bizonyítják a képesítő vizsga eredményei is. A képesítő vizsgákon tanulóink szinte nehézség nélkül állják meg helyüket, s az egyetemi felvételi vizsgákon is sikerrel szerepelnek. [...] Alapos felkészültségét állandó önműveléssel gyarapítja, bővíti. Továbbképzését ideológiailag sem hanyagolta el.” (1968-ban elvégezte a hároméves Marxista Esti Egyetemet.)

Ekkortájt készült a doktori cím megszerzésére. Lini István igazgató támogatta az elképzelését. 1971. július 3-án a doktori vizsgabizottságnak készített javaslatát a következőkkel zárta: „Szakmai felkészültsége, a tudomány iránti szeretete és érdeklődése alapján a doktori cím elnyerése iránti kérelmét elfogadni szíveskedjék.”

Ebben az iskolában végzett a jászapáti születésű Szekeres Imre, aki vegyészmérnök, majd politikus lett. A következőket mondta Kazincbarcikára kerüléséről és Szikszai Józsefről Pethő Lászlónak egy Jászszági Évkönyvhöz készült interjúban: „... érdeklődésem inkább műszaki-természettudományos irányba fordult. Már hetedik, nyolcadik táján a matematika, a fizika és a kémia érdekelt a legjobban... Miután kiderült, hogy én ezt komolyan gondolom, apám is utánajárt a dolgoknak. Volt egy jó ismerőse Apátin, akinek a fia, Szikszai József matematikát tanított Kazincbarcikán a Vegyipari Technikumban. Tőle érdeklődött, és végül én oda felvételiztem, eredményesen. Nekem ő lett a kedvenc tanárom a technikumban, rendkívül tehetséges ember volt.”

Az 1971/72-es tanév volt az utolsó kazincbarcikai éve, továbblépett Borsod megye leghíresebb gimnáziumába.

Miskolc, Földes Ferenc Gimnázium 1972. VIII. 1 – 1985. III. 15 között

A matematika magasabb szinten történő tanítása lehetett az oka, hogy 1972. augusztus 1-jétől már a miskolci Földes Ferenc Gimnázium alkalmazásában állt. 13 éven keresztül végzett ott kiemelkedő oktató-nevelő munkát és lett meghatározó a diákok életében. A Wikipédián található iskolatörténet egyik mondata is erre utal: „Az iskola legendás hírű tanárai voltak többek közt: Pápay Sándor, Polányi Imre és Szikszai József.”

Az 1976-ban készült igazgatói, sok szempontú minősítésben olvasható: „... öt éve tanít... a matematika II. /speciális/ és a matematika I. szakosított osztályokban igen szép eredménnyel. Tanítványai közel 100 %-os beiskolázást nyerne a felsőfokú intézetekbe, és ott példászerűen megállják a helyüket. Óráit a modern matematikai szemlélet, a sokoldalúság, a matematikai gondolkodtatás jellemzi, s ennek is következménye tanítványainak eredményessége és a matematika iránti szeretete. [...] Osztályfőnöki tevékenysége lelkiismeretes, gondos pedagógus egyéniségre vall. Az iskolai közösségi és társadalmi munkából elsősorban a tehetségek, és ezek közül is a fizikai dolgozók tehetséges gyermekei gondozása terén veszi ki részét. Évekig az iskola munkavédelmi felelőse. Minden megbízatást szívesen és pontosan teljesít. Kollegiális. Ítéletalkotásában igazságosságra törekszik. A tantestület megbecsült tagja.”

Kálmán László igazgató 1980-as kiegészítő minősítésében konkrét eredményeit is felsorolja a bevezető jellemző mondat után: „Szakmailag és pedagógiailag igen képzett szaktanár, aki ismereteit és módszereit rendszeresen fejleszti, és maga is alkotó módon vesz részt a továbbképzéseken.”

A Földesben érte el diákjaival a legtöbb kiemelkedő szintű, dobogós eredményt. A tanulókat ösztönözte a Középiszkolai Matematikai Lapok (KöMal) versenyfeladatainak megoldására, a különböző matematika versenyekre – Arany Dániel Matematika Verseny (ADMV), Országos Középiszkolai Tanulmányi Verseny (OKTV) – történő felkészülésre és azokon való részvételle. Tanítványai közül sokan jutottak be az ADMV és az OKTV döntők első tíz helyezettje közé. Az egymást követő évek döntőbeli eredményei bizonyítják, hogy a kemény munkának megvan az értelme.

Az 1977–78-as tanévben a KöMal pontversenyében tanítványa I. helyezést ért el. Egy évvel később, 1979-ben az OKTV-n negyedik helyezett tanítványa a magyar diákcsoport tagjaként részt vett a londoni matematikai diákolimpián. 1980 újabb szép eredményt hozott. Az OKTV-n 2. helyezést ért el egy tanítványa, a KöMal pontversenyében pedig ismét I. helyet. 1982-ben és 1984-ben az ADMV-n 2. és 3. helyezések születtek. 1984-ben a KöMal feladatmegoldó versenyében 3. helyezést ért el a tanítványa. Ugyanebben az évben rendezték meg a Ki miben tudós? tévés vetélkedőt, ahol a matematikában a diákja a legjobb nyolc között szerepelt.

Földesbeli tanítványai közül néhányuk emlékező mondatai is a zsenialitását bizonyítják. A Divány (divany.hu) pályázatot írt ki az „Ország legkreatívabb tanára” címmel. 2017-ben a Szupertanár címet Számadó László nyerte el, aki a budapesti Árpád Gimnázium matematikatanára. Egy vele készült interjúban az újságíró kérdésére: „Kik inspiráltak és segítettek abban, hogy tanárrá válj?” – a következőt válaszolta: „Miskolcon a Földes

Ferenc Gimnáziumban érettségiztem speciális matematika tagozaton. Szikszai József volt a matematikatanárom. Ő az első, akit ki kell emelnem.”

A Földes Ferenc Gimnázium honlapján találtam az 1984-ben érettségizett Chrabák Zoltán (Ede) emlékező írását, melyből néhány sort idézek: „... Adósságaink, és amit akkor nem kaptunk meg sincs immár kivel elszámolni. Pedig elég lenne egy-egy mondatnak elhangoznia. Valahogy így: »Áldja meg az Isten az emlékét is, Szikszai József tanár úr!« Milyen szerencsénk volt, hogy ilyen embereket megismerhettünk! Vajon manapság is vannak még ilyenek? Olyanok, akik csak teszik a dolgukat, de nem karriervágyból vagy semmitmondó pedagógusdíjakért. Nem dicsőségért vagy elismerésért. Hanem csak azért, mert ez a dolguk. És nem akarnak kitűnni mással, csak a munkájukkal. Nem akarnak más háttára mászva nagyobbak látszani. Nem akarnak mást, csak tanítani, nevelni. Embereket emberségükben megerősíteni, kibontakozni hagyni és ebben őket segíteni. Azt a folyton krétaporos sötétbarna köpenyt nem feledhetem, s azt sem, aki viselte – nyugodjon békében, bárhol is temették el. Példája máig iránytű, a legfontosabb ismeret – sok értéktelenül csillogó üveggyöngy között egy szerény, de valódi érték.”

A Napkelet Almanach mutatta be Gyarmati Attila edelényi tanárt, aki „Középiskolai tanulmányait a Földes Ferenc Gimnázium speciális matematika tagozatán folytatta, ahol Szikszai József tanár úr vált hamar nemcsak az ő, hanem mások példaképévé is, mint az iskola nagy tanáregyénisége. A nyugodt, szelíd, határozott és jó humorú ember hatására jelentkezett a KLTE (Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen) egyszakos matematika képzésére”.

Az iskolai munka mellett rendszeresen küldött tudományos és módszertani cikkeket, feladatokat a Matematika tanítása című lapba. Az 1972–73-as években például *Egy szélsőérték-feladat* megoldása kapcsán felmerült problémák címmel jelent meg sorozata a Matematika tanításában. A KöMal-ban is nagyszámú feladata és feladatmegoldása jelent meg. Közel 100 feladatot adott közre, kettőt mutatok be ezek közül:

A Matematika tanítása 1973. októberi számában jelent meg a következő feladat, mely a 751. sorszámot kapta: „Legyen a háromszög egyik oldala és kerülete adott hosszúságú. E háromszögek közül határozzuk meg azt, amelyre a másik két oldal aránya a legnagyobb.” A KöMal 1976. 3–4. számában a Gy. 1614. feladat: „Milyen feltételt kell kielégíteniük az a, b, c számoknak, hogy az $x^2+xy+y^2+ax+by+c$ kifejezés értéke minden (x, y) számpárra pozitív legyen?”

1976-ban a KöMal 4. számában egy korábbi felvetésre készített cikke jelent meg, amelyben a szakköri munka módszereit mutatja be, néhány gondolat ebből: „... ízelítőt adok az általam vezetett szakkör munkájából anélkül, hogy a szakkör egész munkáját ismertetném, mely csak egy része azoknak a törekvéseknek, amelyek iskolánkban – a miskolci Földes Ferenc Gimnáziumban – a matematika iránt érdeklődő tanulók tehetségének kibontakoztatására irányulnak. A szakkör tagjai tagozatos IV. osztályos tanulók, akik a Középiskolai Matematikai Lapok rendszeres megoldói. Így természetes, hogy a szakköri összejöveteleken (a beküldési határidő elmúltával) a KöMal feladatok megoldását megbeszéljük, értékeljük a különböző megoldásokat. Gyakran fűzünk ezekhez megjegyzéseket, kiegészítéseket vagy

új kérdést vetünk fel, amelyekre igyekszünk választ is adni. Így többször előfordult, hogy a szóban forgó feladatokhoz hasonló vagy új feladat született. A szakköri tagok általános iskolai szakköröket is vezetnek olyan 8. osztályos tanulóknak, akik iskolánkban matematika tagozaton szeretnék folytatni tanulmányaikat. Az általános iskolai tanulókkal való foglalkozásra feladatgyűjtéssel készülünk. Forrásként elsősorban a KöMal-ban megjelent feladatokat használjuk fel, bizonyos könnyítésekkel, változtatásokkal. E tevékenységi formák vezettek arra a gondolatra, hogy félretéve a szakköri munka hagyományos feladatmegoldó formáját, közös munkával feladatokat készítsünk.”

Négy feladat megoldási folyamatának részletes levezetésével bizonyítja, hogy „... a matematika elsajátításának fő mozgató rugója az érdeklődés fenntartása, a felfedezés öröme, a sikerélmény, ahogy mondani szokás, az ehhez vezető út pedig az önállóság, aktivitás, tevékenységi formák helyes válogatása a játéktól a megfeszített munkáig”.

A Bolyai Társulat Borsodi Csoportjának versenybizottsági tagjaként végezte a versenydolgozatok javítását. A rádió által rendezett matematikai feladatmegoldó műsor szerkesztésében is részt vett. A Természettudományi Ismeretterjesztő Társulatban a matematikát népszerűsítő előadásokat, s tanári továbbképzéseket tartott szakmai, módszertani témákban. Pedagógiai pályázatokon kétszer első, egyszer 2. és kétszer 3. helyen végzett pályamunkájával.

Miskolci évei alatt írta és 1977-ben adták ki szakköri füzetét, melynek címe: Háromszöggel kapcsolatos feladatok koordináta-geometriai megoldása. A Módszertani Közlemények 1978. 2. számában Tóth Balázs véleményezte a szakköri füzetet: „Középiskolai szakköri foglalkozásokon jól használható könyv. Tanulságos tanárnak, diáknak egyaránt. Nagy érdeme, hogy segítségével az érdeklődő tanulók élményszerűen ismerkednek meg a különböző koordináta-rendszerekkel, és saját tapasztalataikból ismerik fel, hogy egy alakzat leírására néha egyik, néha másik rendszer a célszerűbb.” Ez a könyve 2017-ben a gödöllői Fizikatanári Ankéton is forrásmunka volt.

1977-ben kapta meg oktatási, tudományos és a matematikát népszerűsítő tevékenységéért a Beke Manó-díjat. A díj odaítélésekor a szaktanári munka mellett Győr-Sopron megyei szakfelügyelő is volt. Ugyanebben az évben, 1977-ben a budapesti Eötvös Lorán Tudományegyetem Természettudományi Karán védte meg doktori disszertációját cum laude minősítéssel, oklevelének száma: D-2062/1977. Bölcsészdoktori értekezésének címe: Koordinátageometria a középiskolai matematikában.

Mindig törekedett a legújabb módszertani ismeretek megszerzésére. 1985. január 11-i dátummal Szabó József egyetemi docens, tanfolyamfelelős aláírásával kapta meg az iskola azt az értesítést, amelyben olvasható: „Szikszai József tanár [...], aki 1984-ben részt vett a Kossuth Lajos Tudományegyetem által szervezett 90 órás szakmai komplex továbbképzésen. Dolgozatát Sümei László adjunktus mellett »A középértékek egy lehetséges feldolgozása és tanítása a középiskolában« címmel írta. Minősítése: kiválóan megfelelt.”

Ebben az évben megkapta a „Kiváló Dolgozó” kitüntetést, melyet nem vett át, s nem fogadta el az előző évi decemberi pénztalimat sem. Az 1984. december 10-i igazgatói minősítésben

olvasható: „Egyéniségére a pontosság és a precizitás a jellemző. [...] Önmaga és környezeti értékrendjének megítélésében nem mindig ért egyet az iskolai és más szervek véleményével, ezért konfliktusai adódnak.” A magas szintű, eredményes tanári munka ellenére 1985-ben március 15-ével lezárult a Földes gimnáziumbeli működése. Szikszó kis középiskolájába, a Szepsi Csombor Márton Gimnáziumba távozott, ahol 1985. március 16 és 1986. július 31-e között tanított.

Újból a Lehel Vezér Gimnázium, 1986. augusztus 1-je és 1991. június 30-a között

1986. augusztus 1-től újra a jászberényi Lehel Vezér Gimnázium tanára lett. A gimnáziumban ugyanis megüresedett egy matematika–fizika szakos álláshely. Mile Ferenc a nagy tudású, híres tanár vált meg az iskolától. Helyére keresett az akkori igazgató, Izsó Gyuláné hasonló kaliberű, tapasztalt matematikatanárt. Szikszai József az ő hívására érkezett Jászberénybe. (Itt jegyzem meg, hogy 1964-ben Mile Ferenc Szikszai József helyére érkezett a gimnáziumba, most megfordult a helyzet.) Feladata a tehetségnevelő munka volt, a korábbi gyakorlat folytatása, a diákok buzdítása a versenyfeladatok megoldására, a versenyeken való részvétellel. Ezt a feladatot azonban már új igazgató vezetése alatt látta el.

Az 1986/87-es tanévben kezdte igazgatói pályáját a matematika–fizika szakos Nagy András, aki az intézmény vezetőjeként gyakran látogatta a tantestület tagjainak óráit. A Szikszai József óráin tapasztaltakat röviden így összegezte: „... az óráin semmi olyan kuriózumot, »mutatványt« nem tapasztaltam, nem láttam, amiket mi is ne alkalmaztunk volna az óráinkon. Ám a teljes pontosságra, precizításra törekvését a tanulótól is megkövetelte. Mi a feladat, mi a cél, mit csinál(j)unk, miért és hogyan? Tág teret adott a tanulók kreativitásának, ötleteinek, s mindig kérte, kérdezte más megoldások, gondolatok, módszerek lehetőségét is. Egy-egy feladatnál, főleg a témák eleji minta feladatoknál a teljes megoldásra, majd a feladat paramétereitől függően a megoldhatóságára is ki kellett térni, és a megoldások számának vizsgálatán is akkurátusan végigmentek. Tanítása érthető, következetes, világos, a »miérték és hogyanok« logikai láncolatának a logikus folyamata volt. Különösen a nagy óraszámú matematika (B) fakultációs csoportokban volt elemében a 11. és 12. évfolyamokon. Tanítványai itt is eredményesen szerepeltek a matematika versenyeken és a felsőfokú felvételi vizsgákon. Kiemelkedő volt pályája végén tanítványa, Gutai Zsolt országos első helyezése a matematika OKTV döntőjében. Ilyen sikert csak nagyon kevés tanár tud elérni, de aki eléri, az maga is egy tanár talentum (egy matek zseni), és abban az élete munkája csúcson sodródik ki.”

Gutai Zsolt országos első helye mellett évente voltak kiemelkedő eredményű diákjai. Például 1987-ben Kovács Ágnes az ADMV-n, 1991-ben pedig Horváth István a matematika OKTV-n elért eredményéért kapott miniszteri dicséretet. Diákjai közel 100 %-ban felvételt nyertek egyetemekre, főiskolákra.

Nagy András igazgató úr érdekes szakmai dolgot is megemléített: „Felejthetetlen pl. az a mnemotechnikai (a megtanulást és visszaidézést elősegítő egyszerű nyelvi módszer) fogása, amit a középértékek közötti viszonyra talált ki. Két vagy több pozitív szám középértékeit

szerinte »hamisan« kellett tanítani. Pontosabban HaMiSaN!!! A nagy betűkből ugyanis jól kiolvashatóan az ilyen számok (H)harmonikus, (M)mértani, (S)számtani és (N)égyzetes középértéke éppen ebben a sorrendben növekszik, de legalább is nem csökken...”

A szintén matematika–fizika szakos Szabó Ildikó kezdő tanárként azt látta, hogy: „Önállóságra nevelte a rábizottakat. Segítőképz volt, szakkörön tanította a fiatal kollégákat, fontosnak tartotta a tapasztalatcserét.”

Szikszai József mindenkor pedagógus, tanár volt, aki a tudását, módszereit át akarta adni tanárkollégáknak is. Olyan foglalkozásokat javasolt, amelyeken a havonta megjelenő KöMal feladatok tanulói megoldása és a beküldési határidő után a matematika munkaközösség együttesen elemezze és oldja meg a feladatokat. Egy ideig működött a dolog. A Szikszai József vezette foglalkozásokon „a jelen lévő kollégákkal elmondtuk egyik-másik problémára a saját javaslatunkat. Ilyenkor nagyon örült és dicsért minket, mint a »diákjait« ... Ezekhez a megoldásokhoz Jóska sokszor hozzátett még másik megoldási módszert is. Na és ha mi nem mondtunk, hát ő mondott megoldási módszert. Természetesen a nehezebb feladatok megoldásához nem elég az intuíció, a logikus gondolkodás, hanem rengeteg tényanyag, összefüggés, már bizonyított tételek ismerete, tehát komoly matematikai »fegyvertár« szükségeltetik. Jóskának óriási arzenálja volt. – emlékezett vissza Nagy András.

Szakirodalmi tevékenységét is tovább folytatta. 1987-ben a Tankönyvkiadó jelentette meg A hatványközepek című szakköri füzetét. 2010-ben ezt a könyvet forrásként felhasználta az Eötvös Loránd Tudományegyetem egy hallgatója a Szélsőérték-feladatok különböző megoldási módszerei című szakdolgozatához.

Aktív tanári pályájának utolsó öt évében tanított diákjai is csak felsőfokon beszéltek róla. Néhányukat sikerült elérni, közreadom gondolataikat.

Az 1987-ben érettségizett Farkas Aurika azt idézte fel, hogyan motiválta őt: „Nem volt haverkodó, de ha feloldódott, nagyon aranyos gesztusai, bókjai voltak, s ezzel segítette az embert a matematika szépségeinek felfedezésében. Motivált hozzáállás esetén egy szeretetteljes kézfejpaskolás mosollyal fűszerezve nagy kontraszt volt a szigorúan összehúzott vastag szemöldök után. Néhány kedves szó és szeretetteljes apró gesztusok – ez a legjobb kifejezés –, ahogy a szigorú matematikatanár mögül előbújít a humánus, a gyermekszerető ízig-vérig pedagógus.”

A matematika OKTV-n első helyezett Gutai Zsolt 1989-ben tett érettségi vizsgát. A tanárára, Szikszai Józsefre a következőkben emlékezett: „Engem második osztálytól segített. [...] A speciális matematika anyagból nagyon sok mindent igyekezett átadni. Megígérte, hogy segít bekerülni a Matematika Diákolimpiai Előkészítő Szakkörbe, ami Budapesten volt kététhetente, ha megnyerem másodikban az Arany Dániel Matematika Versenyt. Sikerült is, és így harmadik osztálytól járhattam a szakkörbe. Rengeteg olyan tudást igyekezett átadni és sikeresen, amiről egyébként nem szereztem volna tudomást, mert sajnos a gimnáziumi fakultáció anyaga nem tartalmazta. Ráadásul más szemléletet is hozott, sokkal mélyebb ismeretekre tudtam szert tenni... Fontos volt, hogy kevésbé poroszosan tanított, kicsit úgy, mint később az egyetemen. Igyekezett az értelmünkre hatni, hogy magunktól jöjjünk rá a tananyag

lényegére. Ha lett volna akkor matematika osztály a gimnáziumban, sokat profitálhattak volna a tudásából.”

Az OKTV első helyezéről a Szolnok Megyei Néplap 1989. május 16-án számolt be. „... együtt örül Gutai Zsolt tanára, Szikszai József és az iskola igazgatója, Nagy András. Tanára, aki számontartja az országos jövőendő matematikusait arra büszke, hogy tanítványa olyan jó nevű iskolák versenyzőivel együtt küzdött az első helyért, mint a debreceni Fazekas, a győri Révai, vagy a szombathelyi Nagy Lajos Gimnázium. Az igazgató jóleső érzéssel nyugtázza, hogy Gutai kiemelkedő eredményéhez tehetségén és dicséretes szorgalmán kívül a magasfokú szaktanári munka is hozzájárult” – olvasható az újságban.

Ácsné Szász Éva szoftveres tesztmérnök – 1990-ben érettségizett – négy történetet mesélt el, amelyek Szikszai József egyéniségére utalnak:

„A tanár úrra jellemző volt a sötétbarna köpeny és az, hogy megtanított bennünket gondolkodni. Azt mondta: a többi benne van a tankönyvben.

Történt egyszer, hogy a táblánál állva egy feladat megoldásánál megakadtam. Álltam, álltam, mire a tanár úr arra kért, hogy hagyjam el az osztályt, menjek végig a folyosón, majd jöjjenek vissza. Értetlenül fogadtam a kérését, nem tudtam, ezt miért kell megtennem. Visszafelé jövet az ajtó előtt állva megszeppenve kopogok, belépek, előttem a tábla, és látom a hibát. Igen, arra is tanított, hogy ilyen esetben a feladattól el kell távolodni és újragondolni.

Kaptunk egy feladatot, aminek többféle megoldása volt. A tanár úr minden esetben közölte, ha valaki olyan megoldást tud, amire ő nem gondolt, az év végén megkapja az 5-öst. És volt erre példa!

Az első évben (1986) történt. Dolgozatírás után kiderült, hogy csak egy dolgozat lett hibátlan. A tanár úr ekkor hozzám lépett egy nagy zacskóval és azt mondta: vegye ki, ez a magáé! Egy szem Negró volt benne – máig őrzöm!”

Parádi Csaba, aki Szász Éva osztálytársa volt, írásában más oldalról közelít Szikszai József emlékéhez. „Általában egy nap többször volt matek óránk, többnyire nem tömbösítve. Dolgozatot néhány hetente írtunk, fontos volt számára az önálló munka, és ebben nagyon igaza volt. Ha a dolgozatot a délelőtti órán írtuk, akkor a délutáni órán ugyan nem osztotta ki a dogákat, de mindenkiről tudta már addigra, hogy ki milyen hibákat követett el a feladatokban. Tanár úr a hatványközepek mestere volt. [...] Egy-egy verseny vagy dolgozat után az adott feladatokat néha két-háromféle módon oldotta meg, amiből az egyik rendszeresen a hatványközepek segítségével történt. Mindannyiunkat mindig arra ösztökélt, hogy döntsük el, mivel akarunk foglalkozni komolyan az életben. Nem érhet valaki egyszerre a matematikához, a fizikához, a biológiához, a kémiához. Ha valaki mindenben jó próbál lenni, akkor semmiben sem jó. Gyerekként ezt nem nagyon értettük, de az idő őt igazolta. Az utóbbi 20 évben cégvezetőként rendszeresen eszembe jut, hogy nagyon fontos specializálódni, pedig ő – valószínűleg – nem tanult menedzsmentet és nem is volt vállalkozó.”

1986-tól kezdetben az iskola szolgálati lakásában lakott, később a Szent László utcai lakótelepen vett lakást. Nyugdíjasként már ott élt. Zárkózott ember volt, keveset járt rendezvényekre. Matematikusként szerette a logikai játékokat, ezek és a kártyázás lehetősége

is megtalálták. Kármán Antal így ír erről: „Arra emlékszem, hogy azokban az években, amikor bennünket tanított, rendszeresen összejártak ultizni Schuk és András igazgató urakkal.”

Rejtvényeket oldott meg, megoldásait el is küldte a feladványok kitűzőinek. Például a Magyarország című újság 1966. július 3-i számában, a Könyvkiadás IX. fejtörő játék megfejtői között olvasható, hogy Szikszai József Kazincbarcika, Tavasz u. 3. szám alatti lakos könyvjutalmat nyert.

Szabó Ildikó egyik kedves élménye is a játékhoz kötődik. Szikszai Józsefnek „tetszett, hogy nő lételemre tudtam ultizni”.

A második jászberényi élete során „bizonyos »réteg rendezvényen« mindig szívesen részt vett. Ez a tanévente kétszer az iskolánkban tanító férfi tanároknak és a tanárnőink férjeinek-barátainak sportos délutánja, estéje volt. Mindig volt közös vacsora, s főleg szellemi sportokat űztünk. Ezek voltak a sakk, a kockvetés meg az ultizás. Az ultizásban Jóska mindig részt vett. Ott is, nyilván akaratlanul, de élvezettel »tanított« bennünket. 2-3 lap megjáratása után már jól átlátta, kinél milyen lapok voltak. Figyelmesen játszott, megjegyezte milyen lapok mentek már ki, s milyenek vannak még bent. Játéka logikus, kemény, célra vezető volt. Kontrái mindig bejöttek, a mi kontráink meg vele szemben rendre a rekontráival buktak. Egy-egy parti után—a matematika órákhoz hasonlóan—kielemeztük a játékot. Ki játszott jól, ki és hol hibázott, hogyan lehetett volna másként, jobban? Ám az estek végén ő mindig bőséges pénznyereséggel, mi meg általa hasznos trükkökkel, tapasztalatokkal gazdagodva, de megkönnyebbült zsebbel távoztunk” – mesélte Nagy András.

A kiemelkedően eredményes tanári munka alapján jogosan várt szakmai, országos elismerést, de a csúcsteljesítmény után csak két évvel később, 1991-ben részesült a „Kiváló Pedagógus” kitüntetésben. Az Új Néplap 1991. június 4-én be is számolt erről. Ez az elismerés számára már megkésett, hírek szerint ezt a kitüntetést sem vette át.

Az utolsó jászberényi éveiben súlyos beteg volt, testi szenvedései, vélt vagy valós csalódásai növelték megkeseredettségét, befelé fordult. A zseniális matematikatanár tragikus elhatározással huszonöt éve, 1993-ban befejezte földi pályafutását. Halálának híre az Új Néplap anyakönyvi híreiben 1993. augusztus 10-én jelent meg. Jászberényben temették el.

1962-es osztályának tagjai a tanulmányaik befejezésével is tartották vele a kapcsolatot, s halála után is gondoltak rá. Bartos Nándor ezt írta erről: „A 7. érettségi találkozónkon (1997) fogalmazódott meg, hogy rendezzük osztályfőnökünk sírját. 1998-ban összegyűlt a pénz, elkészült a síremlék terve, amit Kaszab József sírköves kivitelezett a Szent Imre temető 10. parcellája 32. sorának 6. helyén.” Az egyszerű síremlék méltón őrzi a legendás tanár örök álmát, akinek egész tanári pályájára igaz volt Einstein mondása: „A legnagyobb tanári művészet, hogy az alkotás és felismerés örömét ébresszék.”

Források

Kármán Antal és Bartos Nándor volt leheles tanítványok Szikszai József első jászberényi éveivel kapcsolatos, sok mindenre kiterjedő segítsége.

Nagy András nyugalmazott igazgató Szikszai József második jászberényi éveivel kapcsolatos, többoldalas, több szempontú segítsége.

Szikszai József tanári pályájának dokumentumai

Kármán Antal – Pethő László: Az olaj és a pálinka, mint sikerforrások. Interjú Pap Gézával, az Olajterv Zrt. nyugalmazott elnök-vezérigazgatójával. In: Jászsági Évkönyv. Jászberény, 2015

Pethő László: Modellek a döntések hátterében. Interjú Molnár Sándor informatikus professzorral. In: Jászsági Évkönyv. Jászberény, 2017

Szolnok Megyei Néplap, 1989. május (40. évfolyam, 101–117. szám), 1989-05-16/113. szám

Új Néplap, 1991. június (2. évfolyam, 126–150. szám), 1991-06-04/128. szám

Magyarország, 1966. 07. 03. száma ELTE Rektori Kabinet, Adat- és Stratégiai Információkezelési Iroda

http://www.hirosnaptar.hu/index.php?oldal=cikk&cikk=vallomasok__szekeres_istvanokleveles_epitomernok

<http://www.lvg.hu/content/besenyi-vendel-beszede>

<http://www.noiszem.hu/matektanitas-szupertanar/> Szupertanár - Cirkusz az egész világ, avagy a matematikanitás művészete 2017. szeptember 27.

<http://docplayer.hu/48039516-Kutatotanarok-es-kutatointezetek-egyuttmukodesi-formai.html>

https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%B6ldes_Ferenc_Gimn%C3%A1zium

http://mandadb.hu/common/file-servlet/document/873990/default/doc_url/kozepiskolai_76_4.pdf

https://hu.wikipedia.org/wiki/Szikszai_J%C3%B3zsef

www.bolyai.hu/BekeManoEmlekdij_osszes.xls

http://mandadb.hu/common/file-servlet/document/890490/default/doc_url/Matematika_tanitas_5.pdf

http://mandadb.hu/common/file-servlet/document/875021/default/doc_url/kozepiskolai_76_8.pdf

http://mandadb.hu/common/file-servlet/document/942734/default/doc_url/A_matematika_tanitasa_1979_40001.pdf

<https://napkeletnepe.hu/2018/01/17/gyarmati-attila/>

Gyarmati Attila: Unokáink is olvasni fogják

http://epa.oszk.hu/02200/02295/00004/pdf/EPA-02295_Jaszszagi_Evkv_1996_202-tol.pdf

<https://www.schoolandcollegelisting.com/HU/Miskolc/295103737167899/F%C3%B6ldes-Ferenc-Gimn%C3%A1zium-%C3%96regdi%C3%A1k-Egyes%C3%BClet>

http://acta.bibl.u-szeged.hu/39536/1/modszertani_018_002.pdf

Kovács István László

A JÁSZBERÉNYI SZENT KORONA TÖRTÉNETÉHEZ

Az előzmények

Csaknem tizenkét esztendő után, 1968. június 11-én került vissza a Nagyboldogasszony templom tornyának csúcsára a Szent Korona, és 2019. augusztus 15-én lesz 50. évfordulója az 1956 novemberében lerombolt toronysisak helyreállítását és a templom felújítását követő újraszentelésnek.

El kell mondanom, hogy jelen írásomhoz elsősorban az adta az inspirációt, hogy ötven évvel ezelőtt, 1968 májusában munkám váratlanul Jászberénybe szólított egy nem mindennapi megbízatással. A feladat a Nagyboldogasszony templom toronysisakjának felújításához, pontosabban a Szent Koronával ékesített toronycsúcsához kapcsolódott. Többben is megírták már a Nagyboldogasszony templom történetének az 1956-os forradalomhoz, valamint a helyreállításhoz kapcsolódó fejezeteit, ezért a témának szorososan a koronához kapcsolódó, illetve eddig kevésbé ismert vonatkozásaival, dokumentumaival szeretnék foglalkozni. A történet folyamatossága érdekében megkerülhetetlen, hogy már ismert, illetve publikált tényekről, mozzanatokról, visszaemlékezésekről is említést tegyek. Az építészeti-műszaki vonatkozások megkívánják, hogy idézzek a tervezés dokumentumaiból, a történeti kutatás, az egykori fotók, a műszaki leírás és a tervlapok anyagaiból is.

Szent Korona

A mai Magyarország katolikus templomai között egyedül a jászberényi Nagyboldogasszony templom hordozza évszázadok óta toronycsúcs-díszként a magyar Szent Korona mását.¹ Határainkon túl is csak az 1563 és 1830 között 11 magyar király és 8 királyné/királynő koronázásának helyszínéül szolgáló pozsonyi Szent Márton székesegyház, valamint az ipolybalogi Szent Miklós templom tornyának csúcsán látható a korona. Az ipolybalogi torony ékessége 1464 óta emlékeztet arra, hogy 1304 nyarán a Károly Róbert és Vencel közötti trónviszály idején e templomban őrizték a Szent Koronát. Jászberényben 1802-ben helyezték a torony csúcsára, jelezve ezzel a jászok hűségét a mindenkori királyhoz.²

Budapesten a Regnum Marianum templom tornyát díszítette a korona másolata 1931-től 1951-ig, azaz a templomnak a Sztálin-szobor építése miatt elrendelt felrobbantásáig. Lakiteleken 1997. augusztus 20-án szenteltek fel egy új, ökumenikus kápolnát, oromzatán a Szent Korona másával.³

1 <http://lexikon.katolikus.hu/T/toronycs%C3%BAcsd%C3%ADsz.html>

2 <http://www.jbnagytemplom.hu/tortenete.htm>

3 <http://lexikon.katolikus.hu/L/Lakitelek.html>

*A korona, a párna és a bojtok maradványai a helyszínen
(Fotó: VÁTI Műemlék Osztály)*

Jászberényben „1956. november 4-én szovjet találat érte a templomtornyot (egy harckocsi gyújtógránátja csapódott bele),⁴ mely ennek következtében leégett, ilyen módon a korona is megsemmisült. Ezt követően több mint egy évtizedig csonkán árválkodott a torony. A műemlék-felügyelőség szakmai állásfoglalásának köszönhetően az 1968–69-ben zajló újjáépítés folyamán visszakerült a kereszt alá a korona, jóllehet a helyreállítás színvonala hagyott némi kívánnivalót maga után. A korona alatt található párna egyik bojtjának hiányát 1981. július 3-án Sáros András gimnáziumi tanár, a renoválás egyik fő szorgalmazója és fia, László vették észre a templom és a torony fotózása közben.”⁵

A toronysisak helyreállításának 13 évig húzódo története igen változatos, ellentmondásos és abszurd mozzanatokot sem nélkülöző volt. Egyes helyi állami és egyházi vezetők ott akadályozták a folyamatokat, ahol csak tudták. Például 1959-ben gyűjtést szerveztek, melynek nyomán 1,1 millió forint gyűlt össze, ami nem bizonyult elegendőnek a felújításhoz, így végül – a nem megalapozatlan helyi szóbeszéd szerint – a Lenin Tsz istállója készült el az összegből.

Megindulhat a tervezés

A Középülettervező Vállalatnál meghíúsult korábbi próbálkozás után a VÁTTI (Városépítési Tudományos és Tervező Intézet) nevében Dragonits Tamás, a Műemléki Osztály vezetője vállalta a toronysisak újjáépítésének, illetve a templom felújításának tervezési munkáit. 1965. február 26-án meg is érkezett a plébániára a tervezési szerződés. Lombár Pál építészmérnök, megbízott tervező a nyár folyamán megkezdte a helyszíni felméréseket, ehhez hozzá tartozott a plébánia udvarán tárolt, sérült, roncsolódott vörösrézlemez-maradványok vizsgálata az eredeti formák rekonstrukciója érdekében. A tervezéshez szükséges építéstörténeti vizsgálatot Tóth Melinda művészettörténész, egyházi műemlékeink kiváló kutatója végezte.⁶

A Mayerhoffer-féle tornyot 1761-es elkészülte után valószínűleg csak egyszerű fedéssel láthatták el. Ez a fedés hamarosan tönkrement, és 1802-ben Cardetter Tamás pesti ácsmester kapott megbízást a toronysisak rézzel való fedésére. A toronyra készült három terv közül a tanács a fennmaradt jegyzőkönyv szerint az elsőt választotta.

„... Cardetter Ur is tartozik a pactált 6250 rftért a sub No lévő Rajzolat szerint (meg hagyatván a toronynak mostani kőrakása a maga állapottyában), annak tetejét egyrészen Rézzel bé feddetni és a Rajzolon látható Czirádákon kívül a szegelleteken oda illő aranyozást tétetni, a Keresztet pedig, Koronát és Vánkust tűzben Aranyoztatni és minden néven nevezendő Materiálékot és mester embereket tulajdon költségen meg szerezni ...”⁷

A templom homlokzati felújítására vonatkozó tervezési megbízás legnehezebb pontjának a toronysisak helyreállítása számított, ugyanis a lezuhant és teljesen deformálódott sisak

4 A szemtanú Járomi József *Vihar a városban* című könyvében eltérően idézi fel a történeteket.

5 Hajdu Ágnes: *A Főtér története az utóbbi évtizedekben – Jászberény története a harmincas évektől az ezredfordulóig*, 341. o. szerk.: Pethő László, Jászberény, 2017 Jászvági Évkönyv Alapítvány

6 Tóth Melinda művészettörténész: *A jászberényi r.k. Főplébánia templom építéstörténeti kutatása*, 1965. december, Lechner Nonprofit Kft. Dokumentációs Központ

7 Komáromy József: *Adatok Jászberény múltjából*, Pesti Könyvnyomda és Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1939

részletformái a gondos kihajtogatás, egyengetés és összehasonlítás után is csak nehezen voltak rekonstruálhatóak. A toronysisak helyreállításához olyan eredeti fényképfelvételekre, rajzokra volt szükség, amelyek a toronyot eredeti állapotában mutatják. Alkalmas fényképekből két darab állt rendelkezésre, az egyik oldalról, a másik pedig szemből készült. Erős nagyítás mellett sem tisztáztak azonban minden kérdést a fényképek. Nem adtak támpontot például a roncsok között megtalált pálmalevélszerű, valamint virágfüzérre emlékeztető díszítményekkel kapcsolatban.

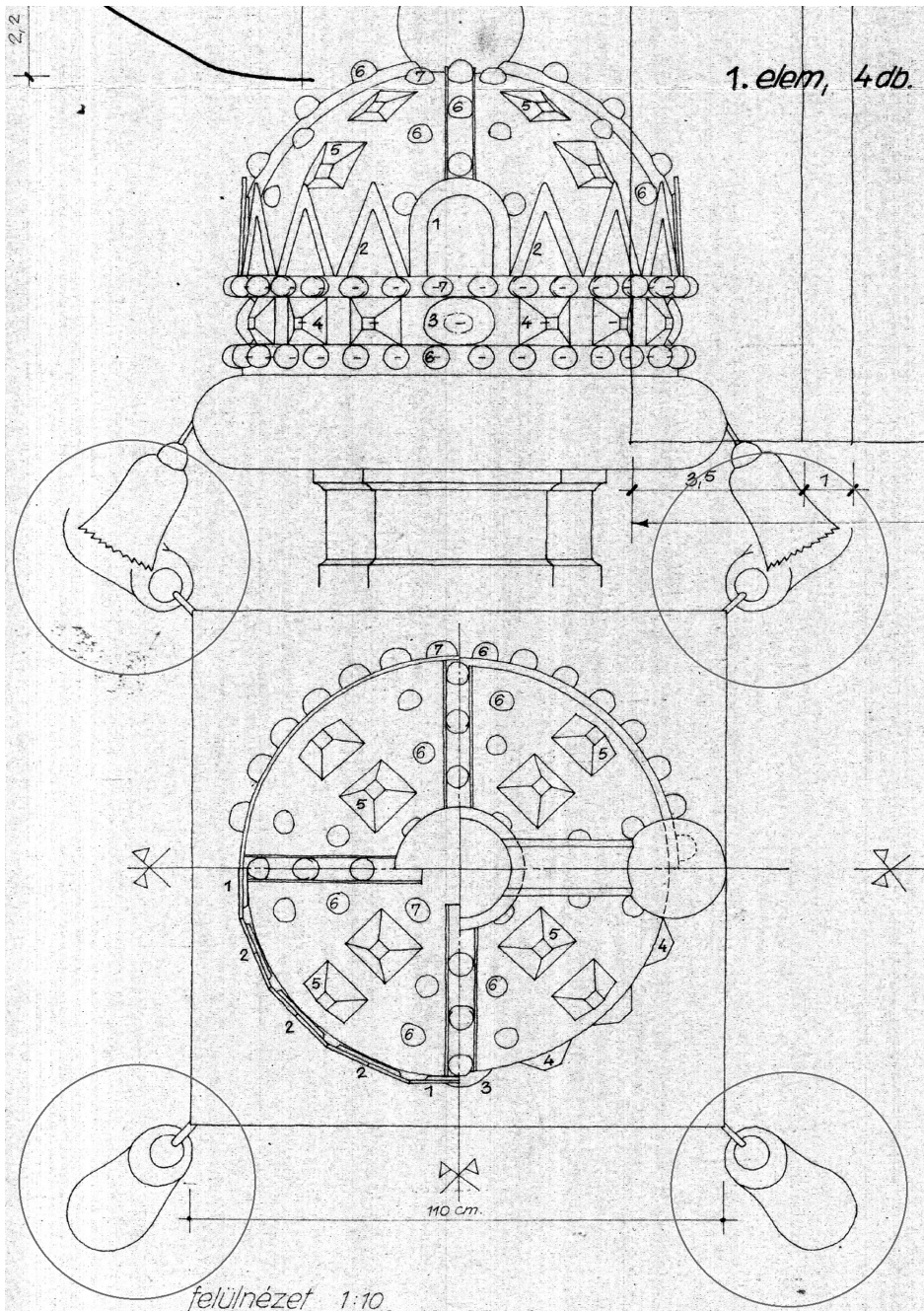
„Sajnos az eredeti Cardetter-féle terv minden valószínűség szerint elkallódott. A jászberényi levéltárban őrizték. Komáromy József, a Jász Múzeum volt igazgatója, aki a rajzot publikálta is, a levéltárban külön fontos anyagként kezelte. Szerinte még a háború utolsó éveiben megvolt, tudomása szerint azonban elveszett. A rajz valóban nem található meg a levéltárban (ma a levéltár a szolnoki Megyei Könyvtárban van), és a Jász Múzeum anyagába sem keveredett, így csak Komáromy publikációjában áll rendelkezésünkre elégtelen reprodukció formájában; a többszöri másolás folytán egyes, minket érdeklő részletei szinte kivethetetlenek” – írta Tóth Melinda.

Az elveszett eredeti terv és az alkalmatlan fényképek miatt a VÁTTI tervének műszaki leírása kiemeli, hogy „Az új toronysisak munkáinak megkezdése előtt szükséges a plébánia udvarán lévő régi toronysisak lemezfedés maradványainak szakember – bádogos – által történő kiválogatása. A roncsok között ugyanis olyan toronysisak-elemek találhatók – lásd a mellékelt fényképanyagot –, amelyek megfelelő, bádogos szakember által végzett kiegyengetése az új toronysisak biztosabb méret és formai kialakítását teszi lehetővé. [...] A toronysisak lemezfedése az eredeti sisak fedéstechnikájával azonos módon készül. Az eredeti fedéstechnika, valamint a domborított díszeknek a lemezfedésre történő felerősítési módja a helyszínen rendelkezésre álló eredeti sisakroncsokon felismerhető. [...] Az eredeti korona és párna javítható és kiegészíthető, mivel az alkatrészei a helyszínen kevés kivétellel megtalálhatók, és mivel vastagabb lemezből készült, nem szenvedett olyan mértékű károsodást, mint a sisak többi alkotó eleme. Aranyozni – laparannyal – a koronát az összes díszítéseivel, a rajta lévő keresztet, valamint a koronát tartó párna négy sarokbojtját terveztük.”⁸

1965. november 15-én a Városi Tanács Építési Osztályán a műemléki albizottságot képviselő Sáros András, Paksy Gábor területi főépítész és Terjéki Miklós építési osztályvezető előtt bemutatta a tervező az elkészült terveket és a tervezéssel kapcsolatos fotóanyagot. A jelenlévők a terveket elfogadták. A tárgyaláson készült jegyzőkönyv szerint „A Bizottság megállapítja, hogy a toronysisak tervei a rendelkezésre álló anyag felhasználásával a lehető legpontosabb kivitelben készültek és a régi toronysisak formáit hűen tükrözik vissza. A tervező a torony arányait helyesen választotta meg, és a romos anyagban szereplő díszítményeket is a helyükre tette. Csupán néhány díszítménynek a helye bizonytalan, mert a rendelkezésre álló fotóanyagból ezek elhelyezése pontosan nem állapítható meg.”⁹

⁸ *Műszaki leírás*, VÁTTI Műemlék Osztály, Lombár Pál, 1965. december, Lechner Nonprofit Kft. Dokumentációs Központ

⁹ *Jegyzőkönyv*, Jászberény, 1965. 11. 15., Lechner Nonprofit Kft. Dokumentációs Központ

A korona és kereszt részletterve (VÁTTI Műemlék Osztály, Lombár Pál, 1968. április)

VÁROSEPÍTÉSI TUDOMÁNYOS ÉS TERVEZŐ INTÉZET BUDAPEST. I. KRISZTINA KRT. 99. Műemléki osztály		16z.03-16-2/2-68
JÁSZBERÉNY-Föplébánia templom		1:50, 1:10, 1:2
toronysisak végződésének - korona és kereszt - részletterve		
Rajzoló: LOMBÁR PÁL	Tervező: LOMBÁR PÁL	Osztályvezető: DRAGONITS JÁNOS 1968. április hó.

*A korona és kereszt részlettervének fejléce (VÁTTI Műemlék Osztály,
Lombár Pál, 1968. április)*

Küzdelem az engedélyek megszerzéséért

A toronyfelújítás fáradhatatlan előmozdítójának és krónikásának, Sáros András tanár úrnak a kéziratos naplójából vett számos idézettel igyekszem felidézni az engedélyek megszerzése és a kivitelezési munkák körüli nehézségeket.

1966 januárjában „Bozóky János apát plébános örömmel újságolja, hogy a VÁTTI megküldte a terveket.” A templom toronysisak és homlokzat-helyreállítási munkáihoz – a VÁTTI-től 1966. január 15-én érkezett tervdokumentáció felülvizsgálata alapján – február 21-én adta meg az OMF az építési engedély kiadásához feltételként előírt műemléki hatósági hozzájárulást.¹⁰

„Az (építési) engedélyt csak úgy adja ki (a tanácselnök) ha az OMF is megadja az engedélyt, és ha a püspök is hozzájárul az építéshez. A püspök pedig csak akkor ad engedélyt, ha a város megadja az ép. engedélyt” – írta február 25-én Sáros tanár úr. Igen furcsa a püspöki válasz, hiszen az egyházi „engedély” az építési hatóság számára tulajdonosi hozzájárulásnak minősül, mely feltétele minden építési engedély kiadásának. Az egri Püspöki Hivatal hozzájárulásának késedelme csaknem fél évig akadályozta a helyreállítás folyamatát. „Bozóky apát plébános már két levelet írt, de egyikre sem válaszoltak. Nem tudja mire vélni a nagy hallgatást. [...] Rémes, hogy amikor világi vonalon mindent el tudunk intézni az újjáépítés ügyében, éppen az egyháznál akadnak el a dolgok” [...] – írja naplójában a tanár úr, megemlítve, hogy a plébános tőle is kérte az egri érsek válaszána sürgetését a torony ügyében írt városi és plébániai megkeresésekre.

Az eredménytelen levelezés, több hónapos várakozás után 1966. július 9-én Sáros András és Terjéki Miklós városi főmérnök megkísérelték, hogy személyesen tisztázzák a püspökkel az egyházi hozzájárulás ügyét. Bizonytalanok voltak a látogatás sikerében, de abban is, hogy fogadják-e őket a püspök. Brezanóczy Pál 1956-tól 1959-ig káptalani helynökként, majd apostoli adminisztrátorként vezette az egri egyházmegyét, 1964. október 28-án szentelték

¹⁰ Szakhatósági hozzájárulás, OMF, 1966. 02. 21. Lechner Nonprofit Kft. Dokumentációs Központ

címzetes püspökké. Végül 1969-ben kapott egri érseki kinevezést.¹¹ A találkozás váratlanul jól sikerült, a fogadtatás rendkívül előzékeny volt, a püspök mindent megígért, hosszú hallgatását az iktatóban sajnálatosan elkeveredett levelekkel magyarázta. Július 21-én meg is érkezett Egerből a levél az egyházi hozzájárulással. Szeptemberben kiderült, hogy „...a torony építési engedélyét még nem adják ki, előbb vállalkozót kell keresni”.

Az Országos Műemléki Felügyelőség saját építésvezetőségeinek leterheltsége miatt nem tudta vállalni a munkát. 1966 novemberében végül a plébánosnak sikerült magánvállalkozót találnia a torony újjáépítéséhez. Bozóky János bírta az OMF részéről Dercsényi Dezső igazgatónak az állami támogatásra vonatkozó ígérletét, hivatalos levélben is kérte az anyagi hozzájárulást, egyidejűleg gyűjtést is indított a városban az építkezés javára. Decemberben megszületett az építési engedély is.

Az építkezés évei

Telt-múlt az idő, az állami támogatás ügyében még nem döntöttek, és a gyűjtés is vontatottan haladt. Sáros tanár úr hosszabb szünet után, 1968 januárjában jegyezte fel naplójában a plébános személyében történt változást. Az egyházközség képviselő-testületének követelésére ugyanis pénzügyi szabálytalanságok miatt nyugdíjazták Bozóky Jánost, az új plébános Tajti Lajos lett. A vállalkozó, Ongjerth Richárd a faanyagok beszerzési nehézségeire hivatkozva a terv szerinti ácsszerkezetet acélvázra kívánta módosítani. Az OMF-nél folytatott egyeztetés során a VÁTTI ellenvéleménye dacára megállapodás született, mely szerint Ongjerth majd áttervezi a torony-fedélszékét vasszerkezetűre, Urbán István, a VÁTTI statikusa pedig ellenőrizni fogja a tervet, melyhez az OMF jóváhagyása is szükséges.

Még nincs részletrajz a koronához, a vasszerkezetet még nem hagyta jóvá a statikus, nincs még műszaki ellenőr, nem történt meg a „munkaterület-átadás” sem, de a plébános bejelentette a munkakezdést a tanács műszaki osztályán. 1968 első hónapjaiban tehát ugyancsak rendhagyó módon folyik a munka. Két bádogos dolgozik, csinálják a díszeket a régiék alapján. A sérült, *eredeti korona eltűnt*. Sáros András *a plébánost* (!) kérte, hogy vezesse az építési naplót, készülöben a vasszerkezet, bontják a torony ideiglenes fedélszékét, a tanár úr egy, a múzeumban lévő rajzról és a Révai lexikonból rajzolta le a koronát, hogy a meglévő részek alapján meg tudják csinálni. A tervező, Lombár Pál nagyon sajnálja, hogy *az eredeti koronát ellopták*, pedig kérte Bozóky János plébánost, hogy zárja el, mégis kint hagyták az udvaron.

Április végére el is készült az új korona, igaz, hogy a hozzá szükséges tervekről csak május elején ad hírt a napló. 1968. május 13-án érkezett Tajti Lajos esperes-plébános levele a VÁTTI Műemléki Osztályára, melyben sürgősséggel kérte a tervező helyszínre küldését az elkészített kereszt és korona felülvizsgálata céljából. Megírta, hogy az aranyozót is a helyszínre hívta, tervbe vették ugyanis az aranyozás megkezdését. Lombár Pálnak azonban előre egyeztetett

¹¹ Brezanóczy Pál 1958-tól a Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnökség Kékes Pál fedőnéven nyilvántartott ügynöke volt. https://hu.wikipedia.org/wiki/Brezan%C3%B3czy_P%C3%A1l; letöltés: 2018.09.17.

megbeszélése volt Sopronban. Dragonits Tamás, a Múemléki Osztály vezetője nem óhajtott késedelmet okozni, így aztán engem, az iroda fiatal építész munkatársát küldött május 15-én Jászberénybe. A tervezői művezetés során ellenőriznem kellett a tervek alapján a torony csúcsán elkészült díszmű-bádogos munkát, valamint feladatomból volt a párna, a korona és a kereszt aranyozásának engedélyezése, amennyiben azok a tervek szerint készültek el. Az írásomhoz szükséges anyagok gyűjtésének kezdetén első gondolatomban a plébániára vitt volna, feltételezve, hogy ott porosodik az irattárban bejegyzéseimmel, vázlataimmal a régi építési napló, mely krónikája is lehet a templom helyreállításának. Sajnos ez a vágyam nem teljesülhetett, mert szakszerűtlenül bántak az iratokkal, és nem maradt fenn az egykori napló. Szerencsére Sáros tanár úr naplója megemlékezik erről a napról is, és összefoglalta a helyszíni ellenőrzés lényegesebb megállapításait: „Szedik szét a koronát. Pestről lejött *Lombár egyik segédje*, és sok mindent kifogásolt a koronán. A díszeket máshová kell elhelyezni és minden ráhelyezett dísz körül kell forrasztani. Hézag nem lehet.”¹² Majd néhány nappal később, a hibák kijavítását követően feljegyezte: „Kedvemért összerakják a kész koronát, keresztet és párnát.” Öt nap múlva már azt írhatta: „A koronát bevitték a tanácsterembe, ott fogják aranyozni.”¹³ Eredeti elgondolása szerint sátrat épített volna az aranyozó mester a toronycsúcs állványzatán, hogy a szélről védetten dolgozhasson odafent a finom aranyfüstlemezekkel. Valószínű, hogy elsőre nem mérte még fel a magasban végzendő, több napos munka körülményeit, mert a realitás végül más helyszínt határozott meg.

Június első felében már így tudósított a tanár úr: „Pünkösöd vasárnap. A korona, a párna a *4 bojtjal* és a kereszt bearanyozva ki van állítva a templomban. Nagyon sokan megnézik. Jó ötlet volt a felrakás előtt kirakni.” *Helyére került tehát valamennyi párnabojt is*. Beszámol arról is, hogy néhány „jó szemű” ember kritizálta az elkészült koronát. Nincs nyoma annak, hogy a bemutatás során elhangzott-e szakszerű ismertetés a toronycsúcsra kerülő másolatról. Mindazokban, akik a fényképekről ismert, gazdagon díszített, finom ötvösmunka emlékképével pillantották meg a koronát, valóban csalódást kelthetett a 90 cm átmérőjű tárgy, leegyszerűsített, jelzésszerű díszítéseivel. Érdemes lett volna elmondani, hogy a korona mását már 1802-ben úgy tervezték, hogy 40 méter magasban, a legalább 50-60 méter távolságból feltekintő szemlélő számára jelenítse meg hűen a Szent Koronát.

Június 11-én végre megszülethetett a következő bejegyzés: „Ma tették fel a párnát, a koronát, a keresztet. A munka egész nap tartott, bár hideg, borús idő volt, sok ember nézte mindig. Délután 5 h-kor került fel a kereszt, majd kitűzték a bokrétát. A kereszt egy kicsit nagyknak látszik, és újszerű a gömb is a végein.”¹⁴

Több mint egy évet vett még igénybe a toronysisak díszmű-bádogos munkáinak és az épület felújításának befejezése. Sáros András értő és kritikus szemmel kísérte figyelemmel a munkákat, álljon itt néhány, ebben az időszakban rögzített bejegyzés a naplójából: „A párkány gimnázium felé eső részét nagy igyekezettel javítják. Szerintem így sem jó. [...] Pontatlan formák, nem párhuzamos párkányok és lapos, nem plasztikus díszek [...] nem

12 S. A. naplója 104. o. 1968.05.15.

13 S. A. naplója 107., 108. o. 1968.05.21., 26.

14 S. A. naplója 109., 116. o. 1968.06.02., 11.

követik híven a tervrajzot, más arányokat és formát adtak a toronynak. [...] Kezdem bánni, hogy ennyi időt, energiát fordítottam az újjáépítés elősegítésére. Ha tudtam volna, hogy kontárok építik, inkább vártam volna türelmesen. [...] Itt volt Lombár (1969. július) 18-án. [...] Állítólag sok mindent kifogásolt, be is írta a naplóba, de úgy látszik, minden marad. Lombár szerint »református nyakat« csináltak a templomnak, ő nem ilyet tervezett.”

„Aug. 15-én volt a felszentelés [...] Itt volt Brezanóczy Pál egri érsek. Az ünnepi mise után nagy bankett volt a plébánián. [...] Meghívták a városi tanács illetékes szerveit, de senki sem ment el. (Bányai VB. elnök beteg volt, a helyettese nem mert elmenni, mert Szolnokon letiltották. Ugyanígy az épít. oszt. vezetője sem. A műemléki albizottság vezetője is kimentette magát.)”¹⁵

Gondolatok a Szent Korona sorsáról

Járomi József, a járási könyvtár akkori vezetője így írt könyvében: „A szemtanúk közül többen állították, hogy a Nagytemplom tornyát a szovjet laktanyából *előre becélzott* löveggel lőtték le. Szemtanúk állítása szerint ez *jeladás volt a harc kezdetére*. Hogy mennyire igaz ez az állítás, arra írásbeli bizonyíték nincs. Az biztos, hogy a laktanyából lőtték a tornyot, mert magam is, mikor hazafelé mentem, hallottam a lövedék hangját fölöttem. Ekkor én a templom és a laktanya között tartózkodtam. Arra azonban nem figyeltem a megdöbbenésem miatt, hogy ezzel kezdődött-e el a lövöldözés. Trabanarszky szovjet főhadnagy szerint az »Ellenállás helyei: [...] a Városi Nagytemplom, ahonnan géppuskából nyitották meg a tüzet, a szovjet laktanyára.«,¹⁶ „Kocsis Ferenc nyugalmazott teológianár, az egri Jézus Szíve Templom plébánosa, aki 1956-ban a jászberényi főtéri római katolikus főtemplomban volt káplán, állítja: »A torony bejárati ajtaja a belövés után zárva volt, Altordai jött, kérte a kulcsot, mondván: ég a templom tornya. Amikor a torony lezuhant, a roncsok között se *emberi tetemet, se fegyvereket nem találtunk*.«”¹⁷

A Nagytemplom toronycsúcsát díszítő korona elpusztítása szimbolikus, visszahelyezése is az, csaknem kilenc évvel megelőzve a Szent Korona hazatérését. Országszerte egyetlenként *szakrális kisugárzása, spirituális erőtere* volt a jászberényi Szent Koronának, ne csodálkozzunk tehát, hogy „1946-ban a hatalomra kerülő kommunista városvezetés el akarta távolítani a templom tornyáról a kereszt alatt található koronát. Az elképzelés megvalósítása anyagi okok miatt megghiúsult (az állványozás 28 ezer forintba került volna).”¹⁸ Ám húsz évvel később, a toronysisak helyreállításának időszakában sem talált mindenkinél kedvező fogadtatásra a Szent Korona. „Ugye korona nélkül?” – így reagált 1966 júliusában Andrási Béla országgyűlési képviselő, amint arról értesült, hogy elkészültek a toronysisak tervei.¹⁹

15 S. A. naplója 193. o. 1969.08.15.

16 Járomi József: *Vihar a városban, A forradalom és a szabadságharc napjai Jászberényben 1956-ban* Jászberény 1995, 129. o.

17 Uo. 130. o.

18 Hajdu Ágnes: *A Főtér története az utóbbi évtizedekben – Jászberény története a harmincas évektől az ezredfordulóig*, 341. o. szerk.: Pethő László, Jászberény, 2017 Jászsági Évkönyv Alapítvány

19 S. A. naplója 043-044. 1966.07.10.

A Szent Korona léte önmagában is elegendő okot szolgáltatott ahhoz, hogy 1956. november 4-én a bevonuló szovjet hadsereg két célzott lövéssel szimbolikusan ledöntse a toronysisakot. Az idézett, 1946-os előzmény is megerősíti, hogy nem véletlenül kerülhetett célkeresztbe a Nagytemplom tornya. Tény, hogy a toronydöntés hangsúlyos nyomatékot adott a forradalom leverésére az aznap hajnalban megindult katonai invázióknak, valamint félreérthetetlenül kijelölte a kommunista diktatúra restaurációjának kezdetét.

Nem tudjuk, hogy valóban magasabb szempontok alapján, előre tudatosan kiválasztott célpontként esett-e áldozatul a magyar államiság jelképét, a Szent Koronát a magasba felmutató jászberényi templomtorony, azt azonban tudjuk, hogy ledöntése igen jól beleillett *a múltat* és annak jelképeit *végképp eltörölni* szándékozó ideológia és a nyomában megvalósuló embertelen világ keretei közé.

Sebők Balázs

AZ 1918-AS SORSFORDÍTÓ ESZTENDŐ EMLÉKEZETE

Éppen száz esztendeje sorsfordító események zajlottak Magyarországon és ezen belül Jászberényben. A vérzivataros Nagy Háború utolsó éve, a fegyverletétel, a frontokról hazaözönlő katonatömegek problémája, a király hatalomról való lemondása, a nemzeti tanácsok megalakulása és az ország kezdődő katonai megszállása mind-mind erre az esztendőre estek. Az alábbiakban több forrást, illetve forrásrészletet közlünk 1918-ból, amelyek Jászberény, illetve a jászberényi emberek múltjával kapcsolatosak. A forrásokat városi közgyűlés ülései, a helyi sajtó és a katonai alakulatok dokumentumai közül válogattuk, amelyek megmutatják, hogy milyen nehézségekkel, gondokkal, problémákkal kellett szembenézniük a hátszág lakóinak, illetve a frontokon szolgáló berényi katonáknak. Az 1918-as esztendő hozta meg a majdnem négy és fél évig húzódó I. világháború végét. Az év nagy részében katonáink még idegen földön, messzi frontokon harcoltak az egyoldalú és értelmetlen háborúban. Az antant óriási túlereje ellen a csodával határos módon, hosszú ideig ki tudott tartani a császári és királyi haderő, benne a sok magyar katonával. A breszt-litovszki különbékével Szovjet-Oroszország de jure is befejezte a háborút és óriási területeket engedett át a központi hatalmaknak, amely területeket megszállni sem volt egyszerű. A legyőzött és megszállt Románia esetében is majdnem ugyanez volt a helyzet, azzal a különbséggel, hogy a román parlament nem tette hivatalossá a bukaresti különbékét, ami a későbbiekben súlyos következményekkel járt Magyarországra nézve. Szerbiában 1915 ősze óta megszálló alakulataink állomásoztak, hiszen több mint egy év alatt, nagy nehezen sikerült megtörni ennek a kis országnak az ellenállását. Igaz, a szerb hadsereg – az uralkodóval együtt – külföldre tudott menekülni, újból megszervezve az ellenállást, amely a háború utolsó évében az ún. balkáni fronton nehezedett az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregére. A Monarchia fő frontja ekkor az olasz front volt, amely a Piave folyó mentén, illetve nyugatabbra az Alpok háromezer méteres csúcsai között húzódott. 1917 őszen Olaszországra kis híján sikerült döntő csapást mérni a caporettói áttöréssel, azonban angol és francia csapatok segítségével az olaszok stabilizálni tudták a frontot. A sok jászberényit is a soraiban tudó 29. honvéd gyalogezred is erre a frontszakaszra került a háború utolsó évében, míg az azzal párhuzamosan felállított 29. népfőkelő honvéd gyalogezred Románia megszállási feladataiban vett részt. A háborús hátszág városában, Jászberényben ha lehet, tovább súlyosbodott a széles néprétegek helyzete, mai szemmel nézve elképzelhetetlen megélhetési nehézségekkel. Sok családból behívták katonának a családfenntartót, így a háztartásbeli nők maradtak egyedül a gyerekekkel. Egyre több rokkant, illetve súlyosan sebesült katona tért haza a frontokról, de sokaknak csak a halálhírét hozták haza, feltüntetve azt a Városházán időről időre kifüggesztett veszteséglista névsorában. Tovább rontotta a helyzetet a háború vége előtt kevéssel elhatalmasodó spanyolnátha járvány, amely tömegével szedte áldozatait

a lerongyolódott országban. Ehhez társult még az a társadalmi feszültség, amelyet a háború időszakában tovább gazdagodó, sokszor a katonáskodás alól felmentett kereskedő- és gazdálkodó réteg viselt dolgai miatt alakult ki. A hátszországban óriási volt az elégedetlenség, a fennálló társadalmi viszonyokat mind többen tartották igazságtalannak, jó tápanyagot adva a megerősödő helyi szociáldemokratáknak, akik 1917-től Jászberényi Újság címmel baloldali, ellenzéki lapot hoztak létre. A Jászberényi Újság a legtöbbször nyilvánvalóan élesen kritikus hangnemben írt a fennálló közállapotok kapcsán, viszont egyedüli sajtótermékként ma is megkerülhetetlen forrása korszak feldolgozásának. A lap főszerkesztője az a Lázár Henrik volt, akit később a Tanácsköztársaság helyi vezetőjeként látunk viszont. A száz évvel ezelőtti, 1918-as esztendő kapcsán tehát rendkívüli időkről beszélhetünk, amely nagyban meghatározta az ország és a város jövőjét is. A háború befejezését övező bizakodás csak rövid ideig tartott, hiszen a lakosság és a hazaözönlő frontkatonák életkörülményei kilátástalanok voltak és hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a győztesek részéről nincs kegyelem. Igazságos rendezéséről, békéről szó sem lehetett, sokkal inkább fűtötte a győzteseket a reváns, így az önmagát védtelenné tevő, hadseregét leszerelő Magyarországra addigi történelme legnagyobb megalázása várt.

Beköszöntő.

Cibo, M. Kir. 29. honvéd gyalogezred tábori lapja, 1918. január 20. 15. szám.¹

Mindig vannak mélyenjáró elmék, akik a dolgok jelenségeit előrelátva, a közóhajtás rejtett kívánságait látható mezbe öltöztetik. Ez a kis tábori újság is ilyen impulzus hatása alatt látott napvilágot, amelyet Wodlutschka Károly százados, ezredsegédtiszt teremtett elő úgyszólván a semmiből. Az első pár szám hektográf anyaggal lett sokszorosítva, s tán mondanunk sem kell, hogy ez a kezdetleges sokszorosítási eljárás a harctéren kívánt kis mennyiséget sem bírta előállítani. Wodlutschka százados azonban nem elégedett meg a parányi termelés eme kicsi mennyiségével, hanem a tárcájába nyúlt, amelyet azután az ezred tisztikara is követett és így megszületett a 29. honvéd gyalogezred kősajtója is.

Ez történt 1917. január 7-én, tehát éppen egy évvel ezelőtt. Akkor a Kárpátok között a Cibo patak völgyében állt az ezredünk. A szeszélyes kanyargású Cibo sok jót tett nekünk pompás vizével és iránta való hálánkból a mi kis harctéri lapunkat az ő nevéről ünnepélyesen „Cibo”-nak kereszteltük. Azóta nagy utat futott meg a csaták istene, s dübörgő kocsija után lódulva, lihegő mellel, acélos karokkal Bukovina túlsó felére zavartuk az orosz. Az ütközetek heves áradata nem egy kiváló tisztünket sodorta magával és a legénységünk tömött, virágos kertjét is örült kézzel tépázta meg. Sokakat a harcok vihara söpört le a küzdőtérről, másokat a betegség távolított el a frontról, a helyükre új emberek álltak a haza védelmére. Ezek az új bajtársak nem ismerik a „Cibo”-t, amely annyira összeforrt a mi lelkünkkel és az elmúlt idők eseményeit elevenítik fel emlékezetünkben. Ezeknek az új embereknek mondjuk el, hogy a „Cibo”-nak eddig 15 száma látott napvilágot, s az alapot 1383 koronával emelte meg, nem számítva bele

---

¹ Jász Múzeum, Kele József gyűjteményéből. 3450.

a nyomdai felszerelést, amely 1000 koronánál több értéket képvisel. A háború szerencsés bevégezése után szintén pénzzé lehet tenni a főszerelést, amely az alapot a duplájára emeli majd és ez az ezred elesett hőseinek özvegyei és árvái javára fog szolgálni.

Van némi büszkeség annak a felemlítésében, hogy a 40. honvéd hadosztály kebelében a „Cibo” volt a legelső tábori újság. Az ő bemutatkozása után keletkeztek a többi tábori ezredek harctéri lapjai. Hogy a „Cibo” egy időre mégis szünetelni volt kénytelen, ez az állapot a lap alapító lelke, Wodlutschka Károly százados távozása után következett be. A tábori újságban szunnyadó erőt rajta kívül senki sem tudta észrevenni, s a „Cibo” úgy járt, mint az édesanyját vesztett gyermek, aki mostohája gonoszsága miatt eszmesorvadásba esett és csendesen megszűnt magáról életjelt adni, amely körülményt a bekövetkezett mozgások, harcok még inkább elősegítették. És most, hogy az irányító kéz nagy szeretettel újra munkához fogott s életető erőt lehelt a már halottnak vélt tábori újságunkba, nem kell külön megmagyaráznunk, hogy ma, a háború ötödik esztendejében mit jelentenek a harctéri lapok. Egyedül és elsősorban ők hivatottak alapul szolgálni a nemzet nagy történelméhez. A nagy küzdelmek, a véres tusák hamisítatlan, tiszta leírása hol lehetne méltóbb helyen megörökítve, mint a harctéri újságok hasábjain. A magyar honvéd hősi küzdelmeit, háborús életviszonyait csak a tábori lapok tehetik maradandó emlékekké, mert a magunk csekély örömeinek és nagy bajainak őszinte leírásai csak akkor tükör nekünk, ha a mi lapunkba, a mi dolgainkat, mi magunk iktatjuk és testáljuk örökségül az utánunk jövő fiatal nemzedéknek.

Hogy lapunk megindításakor mennyire tudatában voltunk testet öltött szándékainknak, bizonyítékul nemes Nagy Pál altábornagy úr Önagyemlétsága meleg szavakban nyilvánított buzdító kijelentése tegyen tanúságot, mikor azt mondta: „A 'Cibo'-t nagyon szeretem, csak csináljátok tovább. Nem is gondoljátok, hogy milyen fontos dokumentum lesz ez a háború után.” Most, hogy régi nevével, de új, izmos tetterővel a „Cibo”-t újból merészszerű szárnyaira bizzuk, a velünk egy táborban Istenért, Királyért és a Hazáért véres harcokban küzdő bajtársainknak ő általa küldünk forró, testvéri üdvözetet.

*József főherceg levele Nyitrai László szakaszvezetőhöz
Jászberényi Újság, 1918. szeptember 15. II. évfolyam, 37. szám*

Egy szürke táborilap, József főherceg markáns, mindnyájunk által ismert, kedves fényképével. A címzés kívül: József főherceg vezérezredes, Tábori posta... Nyitrai László szakaszvezető, I. R. 68., Kaposvár, Baracken spítál.

A tartalma: Vitéz fiam! Leveled vétele után tüstént megtettem a szükséges lépéseket, hogy ha lehetséges, részesíttessenek szüleid segélyben. Remélem, sikerülni fog. Mindenesetre bizonyos idő elteltével írdál nekem, hogy volt-e eredménye közbejárásomnak. Remélem, sebed nem súlyos s hamar meg fogsz gyógyulni. Az Isten áldjon és oltalmazzon meg téged, vitéz fiam! Üdvözl József főherceg vezérezredes, 1918. VIII/12.

Egy jászberényi magyar gyerek édesanyját nem részesítették segélyben. József főherceg közbejárásáért folyamodott és íme itt a válasz. Egy királyi herceg szavai az ő vitéz katonájához. Sorából egy fiát féltő atyának aggódása cseng ki. Az Isten áldását és oltalmát kéri sebesülésére, ki talán oldala mellett harcolt fenn a vad Doberdó sziklai között. Ó, a magyar katonák bálványja. Nem tiszteletet éreznek iránta vitézei, ennél sokkal többet: szeretetet, odaadó ragaszkodást. Bajtársi szeretet köti össze a nagy magyar hadvezért, a királyi herceget a rongyos bakával. Esztendőök óta járnak a járatlan utakat fenn a Doberdón, lenn az albán mocsarakban. Állnak napokig térdig érő vízben a lövészárokban. Átélték a kegyetlen kézítusák borzalmas perceit, vagy dermesztő hidegben, hózivataros éjszakákon őrizték állig fegyverben édes hazánk kapuit a magyar bakák. Éheztek, fáztak, véreztek. S bírják e krisztusi szenvedéseket. Bírják, mert ott van mindenütt velük a magyar herceg. Velük örül, velük sír. Vigasztalja, ápolja a sebesültet, biztatja a csüggedőt, atyailag gondoskodik még a hozzátartozóiról is. Félisteneknek nőttek ki magukat alatta a magyar vitézek. Ha jön a halál tébolyult istenének órája, áldoznak oltárán: örvénylő, zúgó patakokban öntözi piros vérük a harctereket. S ilyenkor a herceg, a hadvezér könnyezik, siratja a magyar vért. De egy magasabb, egy szent cél ezt kívánja, s ha már másként nem segíthet, vigasztaló szavával enyhíti az égő fájalmakat. Igazi érző, magyar szív dobog nemes keblében.

A hadseregben vasfegyelemnek kell lenni. Erős szigorúság, roppant akarat, s erőnek kell lenni, hogy ezt az óriási tömeget rendben tarthassák. Mégis hasonlítsuk össze azt, amikor egy 18 éves fiatal gyerekhadnagy megállít egy rokkant, rongyos bakát s csak hogy hatalmát gyakorolhassa, ráordít a szegény bakára: „Miért nem tisztelegsz, azt a paraszt...” S egy királyi herceg, hadvezér ezeket írja vitézének: „Az Isten áldjon és oltalmazzon Téged, vitéz fiam.” Egy egész világ van a két mondás között. Az egyik ragyog, mint az ég legfényesebb csillaga, a másik sötétlik, mint egy gránáttölcsér, mely telve van a hiúság s a gőg undok sarával. A fenséges ajkáról elhangzó szavak olyanok, mint egy fehér galamb, mely zöld, üdítő olajágot visz a sebesültnek. Az ő harcedzett szíve tudja átérezni az anyjáért aggódó fiú kérésének fontosságát s „tüstént” megteszi a szükséges lépéseket. Az a kis hadnagy nem látja a tépett, rongyos katonában a hőst. Ő csak megsértett hiúságának bosszúját tudja vele éreztetni. Sokan, nagyon sokan nem látják a béna sebesültben az érettünk küzdő oroszánt, ki átélte a kínok kínját, csak a rongyos ruhát látják, a sápadt, beteg arcot. S nem kérdezi tőlük senki azt, amit egy királyi herceg aggódva tudakol: „Remélem, sebed nem súlyos s hamar meg fogsz gyógyulni.” Pedig példát vehetünk József főhercegtől, megtanulhatjuk tőle a magyar hőst tisztelni, becsülni. Mert nézzünk a világ négy tája felé. Az a mindenféle szétszórt ezer és ezer fehérlő keresztfa, az a sok-sok behorpadt, igénytelen kis sír, vagy büszke obeliszk mind a magyarok bátorságát hirdeti. Az ő porladozó csontjuk, hősieken elvérzett, kihűlt szívük szellemei örökké fölöttünk fognak lengeni. József királyi herceg és e nagy szellemek hadserege vigyázni fog ránk, a magyarok szent honára...

(SZ.I.K.)

Olasz röplap a Piave mentéről, melyet repülőgépekről szórtak a magyar állások fölött²

[...]

Magyar katonák!

[...] Kiért harcoltok? Volt idő, mikor a hadseregek a szabadság diadaláért küzdöttek s nem a zsarnokság győzelméért, s akkor olaszok és magyarok őszinte barátok voltak. Emlékezzetek! És gondoljátok el, hogy ellenben most arra használjátok a fegyvereiteket, hogy a német igát tegyétek a nyakatokra! Nézzétek csak, mi történik Budapesten! Jelenleg a német bérenczek egy valóságos kémkedési-hálózat után fáradoznak, és vele a magyar népet akarják bekeríteni és figyelem alatt tartani. A német kémkedés főnöke, Consten őrnagy, gróf Károlyi Mihály ellen dolgozott, de a Függetlenségi 48-as Párt elnöke leleplezte az egész dolgot, amelyből világosan kitűnt, hogy a német Magyarhonban is éppen úgy garázdálkodik, mint más ellenséges területen, mindenféle zsarolás és rágalmozás mellett. Egy igazi magyar közmondás szerint egész bátran lehet kimondani, hogy „Mégis hunczut a német, hogy a fene enne meg!”

A rokkant katonák népünnepélye. 1918. szeptember 22.

Jászberényi Újság, 1918. szeptember 29. II. évfolyam, 39. szám

A zene mélabúsan játszik, az utca kövezetén a lerongyolódott baka fa lába kopog. Sűrűforog a jóságos nép, feketébe öltözve a férfi legénység, ünnepi ruhába az asszony népség. Vasárnap van. A nagy litániáról párosan hazajövet arról beszélgetnek, hogyan ünnepeljék meg méltóan a rokkantak napját. Ez a vasárnap különbözik a többi vasárnaptól, hogy ezen a napon jobban melegít a nap, szívünkbe fájdalmas s mégis halvány örömsugár férközik. Rokkant népünnepélyre készülődnek. Készülődtek Jászberényben. Mindenki ott akart lenni. Ott is volt mindenki, csak néhány gazdag földbirtokos úr és iparvállalkozó tartotta magát távol. Nem is ezerholdasok, nem is iparbárok, csak felmentett katonák, és úgynevezett hadimilliomosok. Igen, mert ha megnéznénk a telekkönyvet, azt állapíthatnánk meg, hogy a háború alatt a teher alig bírta a fehér papirost, és most a birtok tiszte, sőt nagyságában is gyarapodott. Ezek az urak mindig utálattal fordultak el a szegény emberektől, saját magukat sem szerették szegénységükben, annál inkább fordultak el a szegény egykező, egy lábú és félszemű hadirokkantaktól, mert nem nézhették a szegényeket. Lelkiismeretük fekete, szívük nincsen. Nem bírják a gondolatot, hogy értük szenvednek, értük, az ő vagyoniuk megvédése közben lettek nyomorékokká. Megérdemelnék, hogy azok névsorát közölnék, akik nem küldötték el koronáikat, és akik távollétükkel tüntettek, de mindezt nem tesszük, eljön még az idő, mikor a számonkérő szék elé állítják őket...

A jászberényi rokkant hősök saját felsegítésére tartott népünnepély sikeréről és az egyetemi ifjúság által a rokkant katonák, hadiözvegyek és árvák javára rendezett műkedvelő estélyről a következőkben számolunk be. Vasárnap délután 2 óra után csak úgy özönlött Jászberény népe a szépen feldíszített Margit-sziget felé. Három órakor a 11. honvéd

² Jász Múzeum, Kele József gyűjteményéből. Sipos István, a 68. közös gyalogezred katonájának ajándéka. 1918. augusztus 29. K/8-35. 4324.

pótzászlóalj vonós zenekara rázendített egy szép magyar indulóra és megkezdődött a jótékony vásár. Négy óra felé Bathó Jánosné és Weisz Istvánné családjuk kíséretében érkeztek meg, mint a népünnepély elnökei, kik részére a rendezőség külön helyet biztosított. Sétahangverseny alatt Jankovics rokkant katona bohóckodott és mulattatta a közönséget. [...] Közben a rokkant katonák összegyűltek, Bathó Jánosné és Weisz Istvánné elnökök asztala elé vonultak fel és keresetlen, egyszerű szavakkal, könnyes szemekkel köszönék meg ezt az igazi erkölcsi és anyagi támogatást, amely nem várt sikert hozott népünnepélyünknek. este nyolc órakor körülbelül 4000 személy volt a Margit-szigeten, megkezdődött a táncz, még pedig két zenekar mellett, s minden rendezavarás nélkül – a rokkant katonákhoz méltóan – fejeződött be.

Az egyetemi ifjúság estéje este fél 9 órakor kezdődött a „Lehel” szálloda emeleti helyiségében. Néhány percczel fél 9 óra után Faludi Imre orvostanhallgató lépett az emelvényre, s gonddal megírt, gyönyörű prólogust mondott. Egyszerűen, minden mesterkélés nélkül beszélt. Egészséges emberekhez szólt, rokkant, szenvedő katonákról és hallgatói figyelmét teljesen lekötötte úgy, hogy a közönség zúgó tapsal jutalmazta fáradságát. Utána a „költő és paraszt” című zeneszám következett. Ferdinándy Gizike kisasszony adta elő zongorán a tőle megszokott ügyességgel. Hegedűn Maschanczker Jenő kísérte, akinek művészi játéka meglepte a hallgatóságot. Almásy Mária és Maschanczker Sándor páros jelenete következett. Molnár Ferenc: „Csótiné rossz szokása” c. egy felvonásban jelentek meg a színpadon. Almásy Mária igen kedves volt szerelmes leány szerepében és otthonias, míg Maschanczker Sándor a bárgyú udvarló szerepét kitűnően alakította. A közönség jól mulatott. „Visoki uram szerencséje” cz. jelenetben a székely magyar parasztot kitűnően játszotta Baráth László zászlós. Blum sorsjegyárúsító hivatalnok szerepében pedig Halász Dénes orvostanhallgató tüntette ki magát. Zs. Papp Tamás kedves zongorajátéka után Gábor Andor „Kávéházi jelenetét” adta elő Paládi és Maschanczker. Pincér szerepében utóbbi mesés volt. A hálás közönség sokat tapsolt. Jakab László hadnagy elmésen konferált, ezenkívül a népünnepély szervezési munkáját egyedül teljesen végezte és így részben neki köszönhető a szép erkölcsi és anyagi siker. Tíz óra felé megkezdődött a táncz és kitűnő hangulatban tartott addig, míg fáradtan pihenni nem tért a fiatalság. A rokkantnap rendezősége ezúton fejezi ki hálás köszönetét az összes helybeli hadirokkantak, özvegyek- és árvák nevében mindazoknak, akik jószívű adakozásaikkal és felülfizetéseikkel enyhíteni igyekeztek megszomorított életük nyomorát. [...]

Terjed a spanyol betegség

Jászberényi Újság, 1918. október 13. II. évfolyam, 41. szám

Nálunk is, mint szerte az országban, hetek óta lappang ez az újnak mondott spanyol betegség. Eleinte csak szórványosan ütötte fel a fejét, néhány haláleset is előfordult, a legutóbbi napokban azonban teljes erővel tört ki a felnőtt lakosság és iskolás gyermekek között is. A járvány terjedése miatt pénteken bezárták a főgimnáziumot, és az összes iskolákat. Mivel

a betegség igen ragályos, nehéz ellene a védekezés, de éppen úgy, mint minden fertőző betegség ellen, úgy a spanyol nátha ellen is aképp védekezhetünk eredményesen, ha igen gyakran mossuk kezeinket és fokozottabb figyelmet fordítunk a tisztaságra. Kerüljük, ha csak lehetséges, a nyilvános helyeket, az összezsúfolt lakásokat. Ha valahol megbetegedés történt, azonnal különítsék el a beteget és ne engedjenek hozzájuk látogatókat. Nagy hibának tartjuk azt, hogy mivel a betegség újabb keletű, és miniszteri rendelet nincsen rá, hogy ellenőrzés végett a betegségi eset nyilvántartandó, illetve bejelentendő – hogy a városi főorvos az orvosokkal egyetértőleg nem intézkednek a járvány megfékezésére. Az emberek szájról szájra adják, hogy itt fekszenek öten, ott fekszenek 6-8-an a fertőző betegségben, az orvosok is kimerülten végzik már a munkájukat, és mégsem láttunk tőlük olyan intézkedést, mely akadályozására irányulna. Szerintünk már az iskolákat napokkal előtte be kellett volna zárítani és nem szabadott volna eddig várni, míg a baj ily rohamosan elterjedt. Ezer szerencse, hogy nálunk nem igen szed áldozatokat, és haláleset csak ritkán fordul elő, mégis igen sürgős, hogy a betegséget ismertető és ellene védekezésre tanító közleményt adjon ki a főorvos, illetve a polgármester.

Nem szabad késlelkedni, mert ha a nép között üti fel a betegség a fejét, a mi népünk között, aki csak a legritkább esetben szokott orvost hívatni, fájdalmas következménye lehet a járványnak. Ahol tehát megbetegedés történik, azonnal hívjanak orvost, a beteg feküdjön ágyba, vegyen magára vizes borogatást, esetleg egy fél gramm aspirint, míg az orvos megérkezik. Idegeneket ne engedjenek a beteg szobájába. Talán ilyen formán sikerrel jár a védekezés a járvány ellen.

Legyen világosság

Jászberényi Újság, 1918. október. 20. II. évfolyam, 42. szám

Soha olyan szüksége nem volt az embereknek a világosságra, mint most. Az egész városban pusztít a fertőző betegség, irgalmatlanul szedi áldozatait, nem kíméli a több gyermekes családapát, elrabolja az elmúlás az árvák anyját, menyasszonyt, vőlegényt egyaránt. A nagy világháborúban négy és fél éven át küzdő harcos, aki ezer veszély közben is megmaradt, most itthon ágyban, párnák között, vagy szegényes vackon pusztul el fertőző betegségben, rövid pár nap alatt! Ugye borzasztó állapot ez! És mindenki tehetetlenül áll a veszedelmes betegséggel szemben. Az orvosi tudomány tud enyhítő gyógyszereket nyújtani, nem is nagyon drága a szer, amellyel igen szép eredményeket lehet elérni, de ehhez is szükséges a megfelelő alkalom.

Ugyanis a beteg lelkiállapotának egyensúlyban tartása minden gyógyszernél többet ér. Ha a beteg tiszta fekhelyen, kitűnő levegőn fekszik, világosságban, kedély hangulata még a gyötrő láz alkalmával is kielégítő és így állapota hamarosan javulhat. Ha azonban bűzös odúban, vackon, szennyben fetrengenek egy szobában 5-6-an betegen, esetleg sötétben, rettenetes gyertyafüstös szobában vagy rossz petróleum világítás mellett, természetes, hogy az ilyen szomorú állapot sietteti a pusztulást. Már pedig sajnos most ilyenek az állapotok

ebben az igazi magyar Jász metropolisban. Este tizenegy órakor, néha még előbb is elalszanak a villam lámpák, gyertya, petróleum nincsen, és így a szerencsétlen, lázas betegek sötétben fetrengenek a kórházakon, vagy a földön. Az orosz rabigát keresztül szenvedett embertársaink nem szenvedtek annyit, mint a lázas beteg a füstös vagy teljesen sötét szobában. Vizes borogatásra, gyógyszer adásra volna szüksége, de nem látnak hozzátartozói éjjel, mert nincsen világítás.

Utána érdeklődtünk a dolognak, illetékes helyről azt a felvilágosítást nyertük, hogy azért nincsen éjjeli villam világítás, mert nem lehet szemet kapni és ezenkívül mert a villam telep gépezetei rosszak és a háború miatt azok a legnagyobb utánajárás mellett sem javíthatók. Mentegőzésnek nem jó ez a védekezés, enyhítő körülménynek sem tudható be, hogy a villamtelep gépezete rossz és a háború miatt nem javítható, mert ha az ország különböző részeiben, de főleg Budapesten a háború alatt, de jelenleg is rendeznek be és alakítanak át ipartelepeket, mindenféle szükségleti cikkhez és szerszámok készítésére, akkor egy 30000 lakosú város gőzfürdőjének, körzeti malmának és villam világításának ellátásához szükséges gépjavitást is el lehet készíttetni, pláne most, mikor már a háború mégis csak a befejezéséhez jár közel és egy ilyen veszedelmes járvány pusztít, mint a spanyol betegség. Szénelkérdés megoldása pedig egyenesen nevetséges.

Ugyanis illetékes helyen azt mondták, hogy három métermázsza szénnel kellene egy éjszakán át több, ha azt akarnák, hogy reggel öt óráig legyen világosság! Hát van a városban valaki, aki elhinné, hogy ha az új részvény társaság, amely a villamtelep átruházását kérte, hogy nem tudott volna-e elég szemet szerezni, mikor azt látjuk, hogy még vannak igen sokan egyesek is, akik tudnak fűtésre is szemet szerezni, dacára annak, hogy ez – tudomásunk szerint – tiltva van. Nem beszélünk a többi malom tulajdonosáról, de főleg Vallus Istvánról, akinek még a háború alatt a malma szénhiány miatt egy percre sem állt meg. Ezzel szemben Jászberény város dédelgeti a villamtelep vállalkozót, ad neki kölcsön 250 métermázsza szemet, nemhogy befolyásával oda hatna, hogy a világítás akadálytalan legyen. Közben pedig az éj sötétjében és a füstös gyertya mellett – ha ugyan van – szedi a halál az áldozatait. Hát jól van ez így? Legyen már egyszer világosság!

Védekezés a spanyol betegség ellen

Jászberényi Újság, 1918. október. 20. II. évfolyam, 42. szám

A jászberényi ker. munkásigazgató pénztár a spanyol betegség rohamos terjedése miatt a következő utasítást adja ki mihez tartás végett. A spanyol betegség (spanyol nátha) hirtelen lép fel hidegleléssel vagy borzongással. Tünetei: magas láz, nagyfokú elesettség, fej, hát, és végtag fájdalma, zavaros, vizenyős, véres szemek, torokfájás, száraz köhögés, néha nátha és orrvérzés, hányás vagy hasmenés. A betegség főleg a fiatalokat támadja meg, de megkaphatják idősebbek is. A betegség a levegőn át is fertőz, de főleg a beted köhögése, lehellete, vagy tüszentése által, különösen ott, ahol zsúfoltan laknak és hiányos a szellőzés. ennél fogva kerülni kell az olyan helyeket, ahol spanyol beteg van, úgyszintén, ahol sok

ember, tartózkodik, a szellőzés hiányos, mert sok ember között könnyen akadhat spanyol beteg is, aki baját lábán hordja.

A spanyol beteget lehetőleg el kell különíteni, ha másként nem lehetséges, az egészségeseket kell a háztól elvinni. A beteget azonnal ágyba kell fektetni s ott addig tartani, amíg a láza teljesen el nem múlik, s azután is több napon át pihenjen a szobában. A beteg szobát gyakran kell szellőztetni, mert a szellőzés kiviszi a fertőző csirákat, s a tiszta levegő megóvja a beteget a veszedelmes kísérő betegségektől (tüdőgyulladásától). Ügyelni kell, hogy a beteg másra rá ne köhögjön, vagy tüsszentsen. Aki ilyen beteggel érintkezett, öblítse torkát fertőtlenítő szájvízzel (1%-os hydrogen superoxyd, 3%-os borvíz, 1%-os rhymol, vagy más szájvizek). Amely pénztári tag családjában a betegség jelentkezik, azonnal hívja a kerületi pénztári orvost, lehetőleg azonban az orvosért reggel 8 óra előtt küldjenek, mert a később hívott orvosnak nem áll módjában a beteget aznap meglátogatni. Fekvő betegekhez az I. IV. ker. Gere, III. V. VII. ker.-ben Firiczky, II. VI. VIII. ker.-ben Neumann Lipót főorvos hívandó. Az Elnökség

Ezredünk utolsó napjai – harctéri feljegyzések alapján. Írta: Sződy (Szladek) Jenő alezredes, az egykori 29. honv. gy. ezred századosa, század- és zászlóaljparancsnoka³

[...] Hogy hány óraker indultunk, azt pontosan nem tudom. Úgy 1 óra délután lehetett egy telefonparancsra, melynek szövegét nem ismerem, az ezredparancsnok parancsára a legnagyobb sietséggel elindultunk Fiera di Primieronak. Nagy keveredés támadta az úton. Tüzérség, vonat, gyalogság, géppuskás osztagok össze-vissza keverve. Rettenetes kavarodás. A menetütem azonban gyors volt. Immer előtt 2 óra 30 perckor délután az egész oszlop megállott. Ezredparancsnokunk állítólag Immer első házában tárgyalta az olaszokkal. Az olaszok géppuskái az út mellett tőlünk kb. 10-15 lépésre fel voltak már állítva. Az én lovam az ide-oda cikázó autóktól megijedve, hátrafelé farol s én a szerpentinről lovastól a 10 méterrel lejjebb fekvő útra esetem. Egy kis zúzdással megúsztam ezt is. Lovam úgy néz ki, mintha vágóhídról került volna ki.

Ezredparancsnokunk öt vagy tíz perccel 3 óra előtt tárgyalását befejezte az olaszokkal és a menetoszlop elején lévő tisztek állítása szerint e szavakat kiáltotta trénnünk felé: „Vonat előre!” Vonatunk lassan elindult, de nem messzire, mert az előttünk Imerbe ért cseh hadosztály részei részegen útját állották. Teljesen leittasodva az úttest mellett állottak és hangosan énekeltek. Tréncocsijaik a legtöbb helyen az úton keresztbe állottak, úgy hogy a mi saját legénységünk előtt haladó vonatunk nem tudott előrevergődni. Tehát a vonatunkat kellett most kíségetenünk a bajból. Balról meredek sziklafal, jobbra az úttól pedig néhol 50-80 méter mély szakadék. Tisztjeink a legénységgel karöltve a mélységbe dobálták le az utat elálló fogatolás nélküli kocsikat, de tengert könnyebb lett volna kimerni kanállal. A menetoszlop élén haladó III. és II. zászlóaljunk nagy része túlhaladt saját vonatunkon s mikor én az I. zászlóaljjal előre értem, a két zászlóalj legénysége az olaszok által már le volt fegyverezve. Itt már nem volt mit tenni.

³ De Sgardelli Caesar: Huszonkilences honvédek hadtörténete. Budapest, 1936. 236-237.o.

Az olaszok minden oldalról bekerítettek bennünket. Lőszer nélkül nem is tehattünk semmit. Közvetlen közléről fel voltak állítva géppuskáik és gyalogsági ágyúik. Most összegyűjtöttek bennünket Fiero di Primiero-nál, - melynek főterét elborította az ezer számra eldobott sisak és puska – s visszahajtottak Imerbe. Igen csúnya látvány. Kocsijaink teljesen kifosztva, irataink úton-útfélen szétdobálva. Tőlem mindent, amivel ölni lehet, elvettek. Arra a kérdésünkre, hogy mi történik velünk, azt felelték, hogy a tábornokukat kell bevárunk és aztán mehetünk haza. Sajnos nem úgy történt.

Imerben néhány tisztet magamhoz vettem, a zászlóalj körpecsétjével egy negyedív papirosra egy utolsót pecsételtem s utána megsemmisítettem a körpecsétet. 5-én étlen-szomjan gyalogmenet Fonsaso-ba. 6-án gyalogmenet Arsie-be. Eddig sérült térdemmel gyalogoltam, de tovább gyalogmenetre képtelen lévén, Friedman Ernő tart. eü. hdgy. bekötözött s az olaszok velem együtt őt is Bassanon át autón Rosa fogolytáborba szállítottak. Arsie-ben láttam utoljára derék jó legényemet, Haberstoch Marcit, ki mindkét lábán gránátsérüléssel lett volna kénytelen megtenni az utat, de a később beérkező 29. ezredbeli legénységtől megtudtam, hogy útközben hősi halált halt. Itt Rosa-ban vehettünk magunknak ennivalót – akinek olasz pénze volt. Itt választották el a tisztikart a legénységtől. November 8-án délelőtt indultam Friedmannal autón Cítadella fogolytáborba s onnét délután 5 órakor gyalogmenet a pályaudvarra. [...] November 9-én délelőtt 8 órakor érkezünk Revere Scalara. Innét gyalogmenet Quingentole fogolytáborba. Itt már több nemzetiségű tiszt keveredett össze. Quingentole volt a fogolytiszi elosztó tábor. A 29. ezred tisztjeinek a zöme Monferrato-Mirabello (Provincia Alessandria) fogolytáborba, én azonban San Damiano d’Astira kerültem. De itt a helyzet kibírhatatlan volt, s a sokféle nemzetiségű tiszt mind másfelé húzott. Egy szláv nemzetiségű, úgy látszik, bomlottagyú tiszt vaskorona rendjét egy kutya nyakába akasztotta, mely az udvaron össze-vissza szaladgált. Ez nem nekem való hely. Kértem az áthelyezésemet Monferrato-Mirabelloba, amit az olasz fogolytábor parancsnok, Galtine olasz kir. alezredes megértéssel fogadott és szeretettel teljesített is. Itt mondok neki köszönetet érte. Streitmann tart. 29. honv. gy. ezredbeli hadnaggyal úgy emlékszem, 1919 februárjában egy fegyver nélküli olasz őr kíséretében vonaton II. osztályon elutaztunk Mirabelloba, ahol jelentkeztem a szintén fogságban lévő Franz Leó 29. ezredbeli őrnagy úrnál, akivel egy szobában helyeztettem el. Itt láttam viszont volt kedves alantosaimat mind. [...] Konszolidált állapotok, elég jó étkezés, jó, de igen sűrű elhelyezés. [...]

Jászberény város közgyűlésének 1918. november 22-i rendkívüli ülése⁴

357 kg

20142-ki-1918

A kivágandó fák megjelölésére kiküldött bizottság jelentését bemutatja. Állandó bizottság javasolja, hogy a kiküldött bizottság jelentésében jelzett fáknek a kivágását a képv. testület rendelje el és pedig úgy, hogy a város belterületén a fák kivágásával a városgazda és Kazy János műszaki tiszt, a külterületen pedig Kiss László mrbiztos bízassék meg úgy, hogy a

4 MNL JNSZML V-1-156. Közgyűlési jegyzőkönyv 1917-1919. 631-634.p.

kijelölt fákat elsősorban csakis a hadból hazatért katonák vágathják ki fele tuskó, fele gallyért, és az egész vágatási munkálatokat a v. főmérnök műszaki felügyelete alatt végezhetik. Javasolja továbbá, hogy a faderekekát a város fuvaroztassa be, azt elsősorban fent jelezett katonák munkásokkal vágassa fel és a tüzelőanyag hiányában szenvedő lakosságnak arányosan adassa el. Moco István indítványozza, hogy a Kossuth utca 2 oldalán elhúzódnó 2 sor fát is vágassa ki a város, s csak a vendégoldal vastagságúak hagyassanak meg. Többek hozzászólása után Siklói főmérnök azt indítványozza, hogy tekintettel arra, hogy a most hazatért katonák lakosság legnagyobb része tüzelőanyag hiányában szenved, s a rossz közlekedési viszonyokra tekintettel a városban sincs elegendő anyag, tekintettel továbbá arra, hogy a lakosság hangulatának lecsillapítására igen nagy befolyással lesz, ha a hazatért katonák munkaalkalomhoz, egyben tüzelőanyaghoz jutnak, hogy a fák kijelölésére kiküldött bizottság ruháztassék fel tejhatalommal arra nézve, hogy mindazon, vendégoldal vastagságot meghaladó fákat, amelyeket az említett okokból kifolyólag a bizottság kivágandónak tart, kivágathassa az állandó bizottság javaslatában foglalt feltételek mellett. A képv. testület az állandó bizottság javaslatát Moco István és Siklói István főmérnök indítványával együtt egyhangúlag elfogadta, egyben arra tekintettel, hogy a kijelölt és kijelölendő fák kivágatása rendkívül sürgős, s ehhez képest ezen határozatnak fellebbezésre való tekintet nélkül végrehajtandónak kell lennie, elnöklő polgármester elrendeli a névszerinti szavazást s a kérdést úgy teszi fel, hogy azok, akik a jelen határozatnak az esetleges fellebbezésre való tekintet nélkül azonnali végrehajthatóságát kívánják kimondani, azok igennel, akik nem, azok nemmel szavazzanak. Igennel szavaztak [...] összesen 57-en. Nemmel senki nem szavazott, mely szavazás eredményéhez képest a közgyűlés a következőleg határozott.

A város képv. testülete utasítja a főmérnököt, hogy a város bel- és külterületén kijelölt és az alábbi rendelkezések szerint még kijelölendő fák kivágatását az ő műszaki ellenőrzése mellett azonnal foganatosíttassa és pedig úgy, hogy a város belterületén a fák kivágásával Válinti János városgazda és Kazy János műszaki tiszt, a város külterületén pedig Kis László mrbiztos bízik meg úgy, hogy a fák kivágatását fele tuskó, fele gallyért elsősorban csak a hadból hazatért katonák eszközölhetik. Kimondja a közgyűlés Moco István és Siklói István indítványához képest arra tekintettel, hogy a hadból hazatért katonák legnagyobb részének tűzrevalója egyáltalán nincsen, s így ezen lakosság izgalmainak csillapításához nagyban hozzájárul, ha a lakosság ezen része megfelelő munkaalkalomhoz és tüzelőanyaghoz jut, hogy a meglévő fa kijelölő bizottságot tejhatalommal ruházza fel arra nézve, hogy a fent körülírt okoknál fogva a bizottság által kivágandónak talált vendégoldalnál vastagabb fákat a város bel- és külterületén kivágassa úgy azonban, hogy a fa derekának a városba való befuvarozását elrendeli, elrendeli továbbá, hogy a behordott famennyiség felapróztassék és a tüzelőanyag hiányában szenvedő lakosság részére arányosan szétosztassanak.

A fa felaprózása elsősorban a hadból hazatért munkásokkal eszközölendő, az értékesítéssel pedig a városi tanács bízik meg. A fakijelölő bizottság jelentésében foglaltak ellen Fábián jászberényi lakos részéről beadott észrevétel kiadatik Kazy János műszaki tisztnek, hogy a tényállást állapítsa meg és arról 48 óra alatt a polgármesternek tegyen jelentést. Kimondja a

képv. testület, hogy ezen határozat arra tekintettel, hogy a városban nagy tüzelőanyag hiány van, s így a lakosságnak tűzrevalóval való ellátása rendkívül sürgős, az esetleges fellebbezésekre való tekintet nélkül azonnal végrehajtandó.

Jászberény város közgyűlésének 1918. november 22-i rendkívüli ülése⁵ 370 kgy; 20096-ki-1918

Olvastatott öngyméltósága gr. Apponyi Albert országgyűlési képviselőnek Jászberény város választó közönségéhez írt következő búcsú szózata: Jászberény város választó közönségének. Amidőn a politikai élettől búcsúzom, első kötelességem, hogy hálatelt szívvel forduljak ahhoz a választó közönséghez, mely engem 36 éven át tisztelt meg szakadatlanul bizalmával. Nem adhatok részletesebben számot elhatározásom indokairól, mint ahogyan az elvbarátaimhoz intézett búcsú szózatomban tettem. Csak arra kérem mindazokat, akik eddig bennem bíztak, higgyék el most is, hogy azért távozom, mint hazám ügyét nem akarnám szolgálni, hanem azért, mert csak így szolgálhatom. A mellőzhetlen szükségszerűséggel bekövetkező új irányok békés, lehetőleg zökkenés nélkül való érvényesülését, nemzeti hagyományaink lehető legnagyobb részének megmentését elő nem mozdítaná, hanem inkább veszélyeztetné az, ha további politikai működésre igényt tartanék. Amiért küzdöttem, abból igen sok megvalósul, ha más alakban is, mint ahogyan gondoltam. A haza függetlensége nem kérdés tárgya többé. A nemzeti egység fenntartása csak egészen más alapon lehetséges, mint aminőn én azt felépíteni iparkodtam és ez új alapnak lerakása csak úgy sikerülhet, ha a régi rendszer feléledésének minden gyanúja eloszlik. Ezért is szükséges, hogy a politikai látóhatárról letűnjön az a név, mely elválaszthatatlanul összeforrt ezzel a rendszerrel. Hogy miért és miként fejlődtek a dolgok ide, arról a búcsúzás pillanatában nem illik szólnom. Bizonyára az én emberi gyarlóságomnak is volt benne része. Ki az, akit ilyen szemrehányás nem érhet? Mégis lelki megnyugvással távozom a közéletből, mert mindig legjobb hitem szerint, önzetlenül és becsületesen iparkodtam szolgálni a hazát. Ami sikertelenség van hosszú politikai pályámban, abból semmi árnyék sem eshetik Jászberény városának választó közönségére. Önöknek csak abból jut osztályrész, ami sikert el tudtam érni; és Önöké az a ritka dicsőség, hogy országszerte ragyogó példáját adták a politikai jogok tiszta és önzetlen gyakorlásának, az elvhűségnek, a polgári erénynek. Nem csak hálával, de őszinte bámulattal adózom ezért több évtizeden át hű választóközönségemnek. Ha csak ezt eredményezte volna politikai összeköttetésünk, akkor sem lett volna meddő az országra nézve. Mert politikai rendszerek változhatnak, de változatlan az a törvény, hogy az erkölcsi erők romlatlansága dönt első sorban a nemzetek fennállásáról és felvirágzásáról. Önök pedig erkölcsi erőtenyezővé váltak hazánk alkotmányos életében. Isten áldja meg szeretett városunkat és annak minden lakóját minden jóval! Isten vezérelje Önök elhatározását a közelgő képviselő választásoknál, melyek közelsége egyedüli oka annak, hogy nem mondok le már most megbízatásomról. Hazafiságuk és a magyar nép lelkében élő egészséges ösztön meg fogja Önöknek mutatni a követendő utat. Örökké hálás képviselőjük.

Budapest, 1918. november 9. Apponyi Albert.

⁵ MNL JNSZML V-1-156. Közgyűlési jegyzőkönyv 1917-1919. 649-651.p.

Az állandó bizottság javaslata ez ügyben:

Többek hozzászólása után ez ügyben a képv. testület egyhangúlag a következő határozatot hozta.

Határozat

Képv. testület Öngyméltósága gr. Apponyi Albert országgyűlési képviselőnek búcsúszózatát, amely arról értesít, hogy a bekövetkezett új irányok békés, lehetőleg zökkenés nélkül való érvényesülése, nemzeti hagyományaink lehető legnagyobb részének megmentése érdekében a további politikai működésre igényt nem tart. Mert a nemzeti egység fenntartása csak egészen más alapon lehetséges, mint aminőn azt ő felépíteni iparkodott, s ez új alapnak lerakása csak úgy sikerülhet, ha a régi rendszerrel elválaszthatatlanul összeforrt név a látóhatárról letűnik, amely elhatározását mély sajnálattal veszi tudomásul, hosszú politikai működése alatt a haza és a városunk érdekében kifejtett önzetlen, becsületes és közhasznú működéséért hálás köszönetét fejezi ki és soha meg nem szűnő ragaszkodásáról biztosítja. Az eredeti búcsú-szózatnak jelen határozat kapcsán a városi múzeumba leendő elhelyezését és megőrzését rendeli. Elhatározza gr. Apponyi Albert országgyűlési képviselőnek arcsképe megfestését s annak a városi közgyűlési termében leendő elhelyezését. Ennek haladéktalan végrehajtásával a városi tanácsot megbízza, s egyidejűleg felhatalmazza, hogy a felmerülő költségeket a város pénztárából utalványozza ki. Ezen határozatban foglaltakról a képv. testület Öngyméltósága gr. Apponyi Albert országgyűlési képviselőnek külön átíraton értesíti. Miről Banner János városi múzeumőr az eredeti búcsú-szózat csatolásával, a városi tanács pénztárnok számvevő ezen határozattal értesítettnek.

Szabó Géza

A JÁSZOK ŐSHAZÁJÁBAN, A DIGOROK FÖLDJÉN

Édesapám és Dzaszohov Muzafer barátsága emlékének

*Oszétek. Színezett fotó
a Zichy-expedíció gyűjtéséből
(Néprajzi Múzeum Fotótára F1223)*

A jász etnikum eredetének, őshazájának meghatározása több mint két évszázada foglalkoztatja a kutatókat. Mint arra Selmeczi László legutóbb is felhívta figyelmet, a 18. században az még kérdésként sem merült fel, hogy eredetileg is magyar nyelvűek voltak-e, inkább csak az elnevezésük eredetét, jelentését vizsgálták.¹ Horváth Péter 1801-ben a jászok jazig elnevezését a tót nyelvű, szláv népekhez kötötte.² Horváth István negyed századdal később ezt már cáfolta, s a római kori feliratú köemlékek és írott források említette jazig elnevezéseket egyértelműen a szarmatákkal hozta kapcsolatba.³ Gyárfás István is lényegében ezt a szálát követte, amikor a 19. században arra a következtetésre jutott, hogy valaha létezett egy külön jász nemzet, amelynek az ókorban jelentős szerepe volt nemcsak Ázsiában, hanem még Afrikában is. Szerinte a jászok lakhelye a nyugatra költözésük előtt a szarmaták földjén volt.⁴

A jászok nevének, eredetének megfejtésében teljesen új irányt jelentett, amikor 1899-ben V. I.

Lamanszkij a moszkvai régészeti társulat lapjának hasábjain kifejtette, hogy a középkori orosz krónikákban említett jászok azonosak az alánokkal, illetve az oszéteknek nevezett népességgel, akik a kunokkal együtt vonultak nyugatra, s Magyarországon telepedtek le.⁵ Az egykori kaukázusi Alánia lakóinak leszármazottairól pedig már akkor is köztudott volt, hogy megőrizték indoiráni, a szkítáktól, szarmatáktól örökölt nyelvüket is.⁶

Az orosz eredmények ismeretében a magyar kutatók közül 1912-ben Melich János hívta fel a figyelmet arra, hogy a jász elnevezés a Kaukázusban élő oszétek elődeinek, az alánok egy

1 Selmeczi 2012, 5. Selmeczi László: Az atyák emlékezeti. A Kaukázustól a Zagyva-Tarna völgyéig. Jászági füzetek 47. Jászberény, 2012.

2 Selmeczi László 1981: A négyszállási jász temető. Előzetes közlés az 1980. évi feltárásról.

3 Horváth 1829, 20–21., 60.

4 Gyárfás 1870, I. 292–293. Gyárfás István: A Jász-kúnok története I–IV. [1870, 1873, 1883, 1885]

5 Ламанский 1899, 294. Ламанский, Владимир Иванович 1899: Заметку об ясах аланах. XI. Археологический съезд. Киев.

6 Миллер 1881. II. 44–99. Миллер, Всеволод Фёдорович 1881: Осетинские этюды, ч. I–III. Москва. (1992)

Az oszétek tánca (A Zichy – expedíció gyűjtéséből – Néprajzi Múzeum Fotótára F1393)

csoportjának a neve, akiket a grúzok osz-oknak, oszéteknek (osz-ethi – oszok országa) hívtak, s a magyar nyelvbe szláv közvetítéssel került.⁷ (Bár a tudományos köztudatba kevésbé került be, mint később majd látni fogjuk. Az első oszét területen kutató magyar expedíció, Zichy Jenő és munkatársai, 1897-ben megjelent kétkötetes munkájukban részletes beszámolót közöltek útjukról, s mint már akkor leírták, „az osszetet az alánnal (osz, ász, jász) veszik egy népnek”).⁸

Lényegében ma is az az általánosan elterjedt, és már számos hazai és kaukázusi régészeti letettel is alátámasztott vélemény, hogy a magyarországi jászok elnevezése, anyagi kultúrája szorosan kapcsolódik a kaukázusi oszétek hagyatékához.⁹ Sőt, a Kaukázus előteréből a 8. században északabbra húzódó alánok (ászok) közül kerülhettek ki azok a honfoglaló magyarokkal együtt a Kárpát-medencébe beköltöző alán töredékek is, akiknek emléke többek között az Eszlár (Oszlár) és Varsány helyneveinkben maradt fenn.¹⁰ A jász hagyományok és a falvaikat, temetőiket feltáró Selmeczi László ásatásai, valamint az okleveles adatok is arra

⁷ Melich 1912. Melich János: A jász népnévről. Magyar Nyelv VIII. 113-119; Selmeczi 1996, 69. Selmeczi László: A jászok betelepülése a régészeti leletük tükrében. In: Zúduló sasok. Gyulai Katalógusok 2. 67-80. Gyula. A négyszállási I. számú jász temető. BTM Műhely 4. Budapest.

⁸ Zichy 1897, I. Zichy Jenő: Kaukázusi és középázsiai utazása I-II. Budapest.

⁹ Selmeczi 1981; 1992, 1995; 1996; 2001; 2005a; 2005b; 2007., stb. Selmeczi László: A négyszállási jász temető. Előzetes közlés az 1980. évi feltárásról. Communicationes Archaeologicae Hungariae; A négyszállási I. számú jász temető. BTM Műhely 4. Budapest; A jászok etnogenezise. In: Tanulmányok és Közlemények. Debrecen_Szolnok 127-144; Egy eltűnt jász település nyomában. In: A Jász Múzeum Évkönyve 1975-2000. Jászberény, 2001. 127-149; A jászok eredete és középkori műveltsége. Jászsági füzetek 37. Jászberény; A jászok betelepülése Magyarországra. Korai jász sírok a négyszállási temetőben. Communicationes Archaeologicae Hungariae. 565-586; A jászok betelepülése, a magyarországi jászok a 13-15. században. Jászsági Évkönyv 2007, 102-116. stb.

¹⁰ Selmeczi 1992, 75.

mutatnak, hogy a jászok népe a Kaukázus északi lábától a tatárok elől menekült a 13. században nyugatra, és egy részük a kunokhoz csapódva Magyarországon telepedett le.¹¹

A régészeti hagyatékuk egyértelműen arra mutat, hogy állatállományuk jelentős, földművelésük fejlett volt.¹²

A jászok eredeti nyelvének meghatározásában döntő fordulat pedig az volt, amikor Fekete Nagy Antal 1957-ben a körmenyi Batthyány-levéltárnak az Országos Levéltárba került anyagában megtalálta azt az oklevelet, amelyen az első és máig egyetlen jász nyelvemlék van. A Budán 1422. január 13-án kelt oklevél hátoldalán egy kétnyelvű, a pilis jászok között készült, 42 szót tartalmazó jegyzék olvasható, amelyet a rátaláló besenyőnek vélt. Az alaposabb feldolgozás során Németh Gyula az oszét nyelv segítségével fejtette meg a szavakat, munkája nyomán az is egyértelművé vált, hogy az oszét nyelv két nyelvjárása közül nem az iron, hanem a digor változathoz állnak közelebb a kifejezések.¹³ Az elmagyarosodott középkori jászok eredeti nyelvének az iráni népek közé tartozó oszétekkel való rokonságára rávilágító forrás közlése nemzetközi szinten is nagy érdeklődést váltott ki, külföldön számos további tanulmány foglalkozott vele.¹⁴ Az oszét nyelv sok szempontból egyedülálló, hiszen az indoeurópai nyelvcsalád iráni csoport keleti ágának egyetlen élő nyelve, amelyen a Nart-eposz is íródott. Az eddigi egyetlen középkori jász nyelvemlék másolata ma a Jász Múzeum kiállításán látható.

A jászok eredetének kutatása során a régészeti leletek és a már említett nyelvemlék párhuzamai, szoros oszét kötelékeinek vizsgálatakor általában kevés szó esik arról, hogy az iron és digor népcsoportok területe máig jól elkülönül, nyelvük mellett szokásaik, hagyományaik

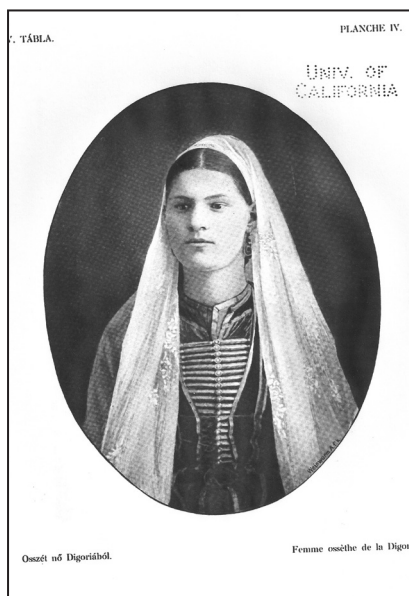
Oszét nő, Zichy, 1897., V. tábla

¹¹ Selmeczi 1992, 62.

¹² Selmeczi 2005, 101–120.

¹³ Németh 1959. Németh, Julius: Eine Wörterliste der Jassen, der Ungar- ländischen Alanen (Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst, Jg. 1958, Nr. 5, Berlin; Szabó László 1996, 45–57; Szabó László: Társadalom, etnikum, identitás. Folklor és etnográfia 91. KLTE, Debrecen.

¹⁴ Németh 1959; Абаев 1960. Абаев, Василий Иванович: Немец Ю. Список слов на языке ясов, венгерских алан: перевод с немецкого и примечания В. И. Абаева. Орджоникидзе, 1960; Becker 1965. Becker, Henrik: Zur Jassischen Wortliste (in: Wissensch. Zeitschr. d. Friedr.-Schiller-Univ. Jena, Heft 1, Jg. 14, 159–161; Ritter 1976. Ritter, Ralf-Peter: Bemerkungen zur «Jassischen Wörterliste. Acta orientalia hungarica 30, 245–50; Кузнецов 2015. Кузнецов Василий Александрович: Ясы и куны Венгрии. Владикавказ. 2015.

Dirgor nő (Zichy 1897, IV. tábla)

is számos vonásban eltérnek, kapcsolataik már irányokba mutatnak.

A magyarországi jászok eredete szempontjából ismereteink mai szintjén már ezeknek a kisebb-nagyobb eltéréseknek is lehet jelentősége. Az, hogy az eddig egyetlen jász nyelvemlékünk a digor nyelvjárás szavait tartalmazza, mindenképpen indokolja, hogy a velük kapcsolatos ismeretekre a jövőben még jobban figyeljünk. Ezért az irodalmi adatok, példák rövid áttekintése mellett a kutatást ezúttal elsősorban a digorok földjén tett saját, 2016-os terepi megfigyeléseim közreadásával szeretném segíteni.

A digorok (дигорæ, дигорæнттæ) első említésével a 7. századi örmény földrajzi leírásokban találkozhatunk „asdigor” alakban, ami egy a számos érv közül, ami arra mutat, hogy az iron-digor nyelvjárás kialakulása jóval a mongol invázió előtt megtörtént. Továbbá ez az elnevezés V. A. Kuznyecov szerint arra mutat, hogy a nyugati oszétok önel-

nevezésének tartott digor név, a digor törzs két etnikai komponensből tevődött össze. A nyelvészeti analízis szerint pedig a digor szó nem iráni, hanem helyi, kaukázusi eredetű, s jelentése: adyge.¹⁵ Az Észak-Kaukázus alán törzsei régészeti leletanyagának elemzése is arra utal, hogy az oszétek iron törzsének tagjai is a helyi, későkobáni régészeti kultúra feltehetően ibér nyelvű leszármazói, akik a szarmata törzsekkel időszámításunk első századaiban kerültek kapcsolatba.¹⁶ Kalojev is arra hívja fel a figyelmet, hogy a digor területeken a régészeti feltárások anyaga, a Nart-eposzokhoz köthető helynevek összességében – a bronzkor óta, a szkíta-szarmata időszakon át tartó folyamatos szálként – a digorok kialakulásának egyik fő központját jelzik.¹⁷

Az oszétek középkori történetéről már az írott forrásokból is sokkal egyértelműbb adataink vannak, sőt még a népi emlékezet is egészen meglepő részleteket őrzött meg. A digoroknál például a mai napig számos legenda őrzi a pusztító mongol hadjáratok emlékét, s még azt is, hogy hagyományaik szerint a hódítók egyik ősszel még a Digor-szorosba is betörték.¹⁸ A mai kutatás egyik sarokpontját továbbra is V. A. Abaev azon véleménye jelenti, hogy a digor nyelvjárás az ironhoz képest jobban őrzi a közös ősnyelv archaikusabb jellemzőit, ugyanakkor

15 Кузнецов 1993. Кузнецов Василий Александрович: Алано-осетинские этюды. Владикавказ, 1993; Selemczi 1996, 73-74.

16 Кузнецов 1993. Кузнецов Василий Александрович: Алано-осетинские этюды. Владикавказ, 1993; Selemczi 1996, 73-74.

17 Калоjev 1971, 35., 38. Калоjev, Борис Александрович: . Осетины. Историко-этнографические исследования. 2-е изд. Москва, 1971.

18 Калоjev 1971, 31.

Oszét férfi (A Zichy – expedíció gyűjtéséből – Néprajzi Múzeum Fotótára F1304)

a digor és az iron ugyanazon nyelv fejlődésének két, egymást követő szakaszához tartoznak.¹⁹ A régészeti leletekben és a szokásokban mutatkozó kisebb-nagyobb eltérések azonban egyre inkább felvetik annak a lehetőségét is, hogy rokon, de nem egymás utáni fejlődési fokon álló, hanem sokkal inkább két eltérő utat bejáró csoport nyelvéről van szó.

A digor írásbeliség az ironnal párhuzamosan a 19. század közepén alakult ki, azonban az oszét irodalmi nyelv alapjául szolgáló iron dialektus aránya kezdetektől jelentősebb volt, ami időnként a digor nyomdatermékek szinte teljes megszűnéséhez vezetett. A lenini nyelvpolitika alapján aztán a digorok nyelvét mint az oszét nyelv iron dialektusa melletti, 1937-ig kifejlesztett irodalmi nyelvet kezelték, akkor azonban ábécéjüket ellenforradalmi minősítették és betiltották. Az ironok ritkán beszélnek a digort, és nehezen is értik.

Viszont a digorok jól megértik és beszélnek is az iront, mert a szovjet időkben az volt az oszétek egyetlen irodalmi nyelve, és a mindennapi

életben ma is az iron a meghatározóbb. Jól mutatja ezt az is, hogy a 2002-es népszámláláson Oroszországban mindössze 607 ember vallotta magát digornak, s 2010-ben már csak 223-an.

A digorok ma Oszétia öt völgyesorosa közül csak egyben, az Uruh folyó völgyében fekvő legnyugatibban laknak Digor és Iraf járásban. Az oszétek 1774-es csatlakozását követően 1781-ben ők is az Orosz Birodalom részévé váltak. A cári kormány a 19. század első felében igyekezett elkülöníteni a keresztény és a moszlim falvaikat, ezért egy részüket a síkságra telepítette, ezek a családok alapították a Terek jobb partján a mai Mozsdok közelében Csernojarszkoje (Дзæрæштæ, 1805) és Novo-Oszetyinszkoje (Мусгъæу, 1809) településeket, a század közepén pedig Digort (1852). Később jelentős számú moszlim költözött Törökországba is, ahol az örmény határhoz közeli Kars város közelében telepedtek le (Digor, Szarükamüs és Hamamli).

A kaukázusi népek közötti eltérések egyik sajátos és legjobb fokmérője a széles körben elterjedt, de mindenki által magáénak érzett, s ennek megfelelően az egyes népcsoportokra hangolt Nart-legendák motívumai, így az iron és digor hagyományok közötti finom eltérések is kiválóan tükröződnek benne. Például a Nart-eposzok egyik központi alakja, Szoszlan/Szoszrukó nemcsak az oszéteknél, hanem a kabardoknál, abházoknál, balkároknál csecseneknél és még számos más kaukázusi népnél is kedvelt.²⁰ Neve török eredetű, Abaev szerint a híres grúz

¹⁹ Абаев, Василий Иванович: Осетинский язык и фольклор. Москва, 1949.

²⁰ Абаев 2016, XXXVI. Абаев, Василий Иванович: Introduction The Ossetian Epic “Tales of the Narts”. In: Tales of the Narts: ancient myths and legends of the Ossetians. Translated by Walter May; edited by John Colarusso and

Tamar királynő (1160–1213) oszét férjére, Dávid Szoszlanira vezethető vissza. A digor változatban azonban Szoszruko alakja hiányzik, csak Szoszlan nevét ismerik.²¹ A Szoszruko név a „fenyegető” jelentésű Szoszlán adige nyelvű megfelelője.²² A Nart-eposzok Szoszlan és Batradz ciklusában mindekettő kitűnik a többiek közül harcias, emberfeletten hősies alakjával. Azonban Batradztól, a legyőzhetetlen erejű, becsületes, egyszerű gondolkodású hőstől eltérően Szoszlan a legerősebb ellenségek elleni harcban mindenféle cselet és ravaszságot bevet, míg a nála gyengébb és a legyőzött ellenséggel szemben kemény és könyörtelen. Különösen rossz színben tünteti fel az eposz a Totradz, Alimbeg fia elleni harcban.²³ Szoszlan jelzője *næræmon*, ami annyit jelent viharos, fékezhetetlen.

Alakja különösen a digoroknál volt népszerű, számos mesében is feltűnik, a hegyoldalokban látható hatalmas ősi kősztlék közül többet is a síremlékének tartanak, de számos kőről gondolják azt is, hogy azon ült a hős. A nyári ünnepüket is Szoszlanról nevezték el, s a völgyeik fölött átívelő szivárványt is „Szoszlán íja”-nak nevezik, hasonlóan a perzsákhoz, akik azt saját hősről „Rusztém íja”-ként emlegetik.²⁴

Dumézil külön tanulmányt szentelt a kis-ázsiai Mithrahoz hasonlóan kőből születő, a Napot megjelenítő hősnek. Szoszlan gyakran délben éri el győzeleimt – hiszen a napsütés akkor adja neki a legtöbb erőt. Számunkra azonban egy másik vonása a jázsági hagyományok miatt még fontosabb. A Nap ellopásának motívuma széles körben ismert, a Nart-eposzban ez Szoszlan és Tar fia, Mukara harcában jelenik meg.²⁵ A Nap megtestesítője nyilvánvalóan Szoszlan, a hideg tél nyilvánvaló jelképe, a jég alatt rejtőzködő gonosz lény pedig Mukar, akinek neve ismerősen cseng a jászoknak is.²⁶ A Kárpát-medencében csak a jász népcsoport területén riogatták a gyerekeket azzal, hogy elviszi őket a Mókár. Ami jelzi, hogy náluk ismert volt és máig megőrződött a digor mítoszelemek egy része. Régészeti leleteink szempontjából pedig Szoszlánon a lánya miatti sérelmét megtorló Balszag kerekének a sírokból előkerülő kicsinyített másai vezetnek

Digor férfi (A Zichy – expedíció gyűjtéséből – Néprajzi Múzeum Fotótára F1220)

Tamirlan Salbiev.

21 Abaev 2016, XXXVI.

22 Abaev 2016, XXXVII.

23 Abaev XXXVI.; Kovacs J. Béla (ford.): A Nap gyermekei. Nartok. Jász-Alán hősmondák. Budapest, 2008.

24 Abaev 2016 XXXVII.

25 Миллер 1881, I. 35., 36; Dumézil 1986, 404., 117. Dumézil, George: Mítosz és eposz. Budapest, 1986.

26 Kovács 2008, 83-91.

A település üdvözlő kompozíciója

ugyanezen területre.²⁷ Ezért különösen fontos számunkra, amint arra Abaev felhívta a figyelmet²⁸, éppen a digor válozatokban a csodás kerék neve Oionon, ami a szerző szerint Szent Jánosra utal. Szoszlan legnagyobb ünnepét a nyári napéjegyenlőségkor, Keresztelő Szent János napján (június 21.) Nar falu közelében tartják, ahol állítólagos sírja is található. Ilyenkor a kosokat a hős tiszteletére vágják le, és az emberek könyörögnek neki, hogy jó időt küldjön.²⁹ Abaev szerint Szoszlán lényegében a régi pogány napisten Oionon, vagyis Szent János az új keresztény napisten kereke ellen harcol, és meghal ebben a harcban.³⁰ Az már a magyar honfoglalás kori ötvösrekeink értelmezése szempontjából sem mellékes, hogy például az égi kereket, mint istenfegyvert egyedül a komló tudta megállítani.³¹

Az elmondottakból is látható, a digor hagyományok párhuzamai számos esetben arra mutatnak, hogy a náluk megőrződött motívumok szálai szélesebb, de inkább a Kaukázustól délre lévő iráni területek felé mutatnak és nem a sztyeppe irányába.³²

27 Selmeczi László például a négyszállási I. temető 309. és 340. sírjában tárt fel kerék alakú amuletteket (Selmeczi 1992). Kovács 2008, 83-91.

28 Abaev 2016, XXXVIII.

29 Csibirov 2008, 68. Чиби́ров, Людвиг Алексе́евич: Традиционная духовная культура осетин. Владикавказ, 2008; энциклопедия 2013, 100-101. Энциклопедия: Осетинская этнографическая энциклопедия. Владикавказ, 2013.

30 Abaev XXXVIII.

31 Kovács 2008, 156.

32 Szabó 2018. Szabó Géza: Égi ajándék: a komló – a honfoglalás kori tarsolylemezeink díszítéséről. Életünk LVI/8-9 (2018) 1-11.

Az indoírani népek csoportjába tartozó jászok őshazájában több magyar kutató is járt már,³³ ezek egyik korai előfutára volt 1895-ben az első Zychy-expedíció. Gróf Zichy Jenő a keleti kutatásokban személyesen is érintett volt: családjának Kaukázusban maradt rokonságát is szeretete volna felkutatni. Első, máig legkevésbé ismert útja elég nehezen indult, a hivatalos körök támogatását idehaza és Oroszországban is csak igen mérsékelt módon sikerült elnyernie. Az előzetes tervben a Kaukázus két oldala és a Kaszpi-tenger melléke, Dagesztán mellett Örményszág felkeresése is szerepelt.³⁴ Az utóbbi helyett azonban – a három és fél hónapra nyúlt út során többször megváltoztatott terv szerint – a gróf inkább Ashabad, Buhara, Szamarkand meglátogatása mellett döntött. Türkmenisztán, Üzbegisztán sivatagából hazafelé átszelték Grúziát, majd Novorozsjszk és Moszkva érintése után a Szentpétervárra érkező Zichy Jenő gróft fogadta az orosz uralkodó, II. Miklós cár.

A gondosan előkészített expedíció Budapestről 1895. április 30-án indult a szekszárdi apátplébános régész Wosinsky Mór, a kolozsvári egyetem két tudósa, Bálint Gábor nyelvész és a gyorsírásos naplót vezető Szádeczky-Kardoss Lajos, illetve a kaukázusi nyelveket ismerő, örmény származású Csellingerián Jakab részvételével. Vonatuk Lembergen keresztül a harmadik napon érkezett Odesszába, majd Novorozsjszkot, Krasznodart elhagyva a második hét végén már az Elbrusz északi oldalán folyó Kubán völgyében lakó kabardoknál gyűjtöttek, utána a sztyeppén azonosították Madzsar nevű település helyét és ott feltárásokat is végeztek.³⁵ Wosinsky feladata volt a tervezett ásatások megvalósítása és felvételek készítése a magukkal cipelt fényképezőgéppel. A temetkezési szokásokról, a viseletről, a gazdálkodásról készített felvételek nemcsak a magyar, hanem a kaukázusi népek kutatása szempontjából is pótolhatatlan értékeket jelentenek. Az expedíció május végén érkezett a mi szempontunkból legizgalmasabb szakaszához, a magyarországi jászok őshazájába, a mai Oszétiába (Észak-Oszét Alán Köztársaság) és az azzal szomszédos területekre. A kutatók figyelme mindenre kiterjedt: a településszerkezet, a házak, a házbelső, a férfi- és női viseletek, a szokások leírása, fotózása mellett folyamatosan gyűjtötték a tárgyakat is. Mint azt maga Zichy is megfogalmazta: „... ezzel óhajtottam alapját vetni hazai múzeumunkban is egy kaukázusi osztálynak, amely ma minden európai gyűjteménynek oly fontos és nehezen egybeállítható alkotó része.”³⁶ Európa figyelmét a rézkortól újabb és újabb hullámokban érkező népcsoportok Kaukázusig követhető régészeti hagyatéka irányította a területre. Különösen az oszétoknál őrződtek meg a bronzkorig követhető szokások, díszítőelemek. A bronzkori Kobán-kultúra és a szkíta-szarmata anyagi kultúra továbbélése, ugyanakkor itt a Kis- és Közép-Ázsia, valamint az Altáj felé is mutató kapcsolatok rendszere miatt az

33 Sajnos a tényleges terepi munkára csak kevés kutatóknak volt lehetősége, s ezt nem pótolhatják a már rendszeresnek és gyakorinak mondható testvérdelegációs látogatások sem, mint amilyen legutóbb az „Alán nyomok” 2016-os nemzetközi nyári egyetem programjai voltak, ahol szintén népes hivatalos jászági delegáció vett részt.

34 Az utazás eseményei részletesen követhetők Szádeczky-Kardoss Lajos eredetileg gyorsírással készült naplója alapján, melynek ártírt, teljes szövegét az expedíció után több mint száz évvel Schelken Pálma adta közre. Szádeczky-Kardoss 2000. Szádeczky-Kardoss Lajos 2000: Zichy-expedíció Kaukázus, Közép-Ázsia, 1895. Szádeczky-Kardoss Lajos útinaplója. Gyorsírásból megfejtette: Schelken Pálma. Budapest, 2000.

35 Szádeczky-Kardoss 2000, 92–95.

36 Zichy 1897, XLVI.

évezredek alatt egyedülálló fontosságú csomópont alakult ki.³⁷ Az európai utazók például már a 19. században sem kis meglepetéssel tapasztalták a hasonlóságot a földművelés területén a német és az oszét dzibirnek (дзыбыр) nevezett könnyűeke között.³⁸ Számos eszköznek még a megnevezése is egyezett, sőt, a hegylakó oszétek között a komlóval főzött ünnepi sört is a német fülnek ismerős alut, aluton (æлутои) szóval illették.³⁹ A nyelvi kapcsolat az indoeurópai nyelvek indoiráni ágával, az oszétek nartokról szóló nemzeti eposzának Angliáig megfigyelhető párhuzamai mind arra mutattak, hogy a Zichy-expedíció által is érintett Kaukázusi rész Európa őstörténetének egyik kulcsfontosságú területe. Mivel az archaikus elemek a Kaukázus középső részein különösen jól fennmaradtak, a kutatók többsége arra gondolt, hogy ezek az indoeurópai kultúrkör keleti terjeszkedésének a hegyek között elzárva kivételesen jól megőrződött maradványai.⁴⁰ Az utóbbi évek kutatásai azonban egyre több érvet hoznak fel amellett, hogy valójában ez nem egy, a feltételezett nyelvtörténeti fejlődés alapján kialakuló végpont, hanem a különböző réz- és bronz fegyverek, ékszerek alapján jól követhető régészeti tárgyak elterjedéséhez hasonlóan kiindulópontja számos, Európát érintő változásnak. Az öreg kontinens népeinek olyan évezredekben át újabb és újabb hullámokban való kulturális és etnikai felülrétegződésének tanúbizonysága, mint amihez hasonló folyamatok napjainkban ismét különös erővel hatnak területünkre.⁴¹

A nartok leszármazottjainak földjén például a vendégbarátság a mai napig kötelezően megtartott szokás, ahogyan azt a Zichy-expedíció tagjai a Bakszán völgyében Atazsukino faluban egykor meg is tapasztalhatták.⁴² Ebédjükét alacsony, háromlábú asztalkákra tálalták. Az egyikre köles- és barna kenyeret főtt tojással, szőlőt, mellé pedig tálakban kétféle, minden háznál frissen főzött sört tettek. Az egyik egy sárgás színű, kölesből készült savanykás ital volt – a magyarországi jászok és a kunok körében is ismert *boza* –, a másik pedig egy keserű és füstös árpasör.⁴³ A következő asztalkán egy csészében tojásos, lisztes palacsintaféle lepény, egy-egy réteg tejföl, mellette tea, cukor, citrom, valamint kétféle összehajtott, sajttal, illetve édes töltelékkel készült sütemény volt. A harmadik, kis peremes asztalkán szolgálták fel a nyárson sült birkahúst, a saslikot.

---

37 Der Kaukasus 2015. Der Kaukasus im Spannungsfeld zwischen Osteuropa und Vorderem Orient: Dialog der Kulturen, Kultur des Dialoges (im Gedenken an den 140. Geburtstag von Alexander A. Miller): Materialien der Internationalen Fachtagung und Humboldt-Kolleg. Sankt Petersburg, 2015.

38 Zichy 1897, 298. Калоев, 1973, 13–14.

39 Abajev a Skandináviáig hasonló módon sör jelentéssel elterjedt szóban látta az oszétek indoeurópai kapcsolatainak egyik fontos bizonyítékát (Абаев 1949, 338–347). Sajnos sem az orosz, sem a szemmel láthatóan az alapján készült magyar fordítások nem tükrözik ezeket a látszólag csak árnyalatnyi, de az italok története szempontjából rendkívül fontos különbségeket (Kovács 2008, 265.; Istvánovits–Kulcsár 2009, 252.) A nagyobb mennyiségben ivott sörré a Nart-eposzokban mintegy másféltucatször – és a mai gyakorlatban is inkább – a багаэны szót használják (Нарты; Калоев 2004, 156; Бедоева 2014, 15–18.), ami minőségét illetően inkább a *brew* kategóriájú barnasörökhöz áll közelebb. A hétköznapi gyakorlatban a sör megnevezésére a két szó jelentése mára már egybemosódott, gyakran szinonimaként használják (Szabó 1992).

40 Dumézil 1986, 131.

41 Szabó 2017a Szabó Géza: Eastern myth elements in the West in light of the Nart sagas and the archaeological finds of the Carpathian Basin. *Nartamongæ Nartamongæ* 2017 XII/1-2, 194-218.

42 Szádeczky-Kardoss 2000, 99–107.

43 Szádeczky-Kardoss 2000, 100.

Az ebéd idején zene szólt, a lányok táncolni a legények pedig énekelni kezdtek. Az expedíciós naplóban Szádeczky leírása szerint az egyik csinos kis fekete szemű lányon piros kaftán, lila alsószoknya, sárga-fehér alsóval, alatta piros bugyogó volt. A lányok fejét kendő fedte, melynek végét a nyakukra csavarták, az asszonyok pedig ezüstös díszítésű pártát hordtak. A nők kézfejét a ruha ujjának hosszan lelógó, kiszélesedő, gazdagon díszített vége takarta. A távozó vendégek a ház ajtajára régi szokás szerint a már ott megfordult nemzetségek jelei, az ott sorakozó tamgák mellé maguk is felvették címerüket.⁴⁴ Rövid vlagyikavkazi tartózkodásuk alatt Wosinsky a helyi múzeum gyűjteményét is megtekintette. A tudós pap számára az alig két évtizeddel korábban Koban falunál felfedezett, az ausztriai Hallstatt bronzkor végére, a vaskor elejére keltezhető temetőjéhez hasonló fontosságú sírmező leleteivel való megismerkedés meghatározó jelentőségű volt. A Kobán-kultúra hatása a gazdálkodás, az életmód, a szokások és a hitvilág területén, a geometrikus díszítések használata a ruhákon, a bútorokon, a söröskorsókon az oszétek mindennapi életében még jól megfigyelhető volt. Ezért vásárolt sajátjai mellett a helyi fényképészek e mozzanatokát és részleteket megőrkítő felvételeiből is.⁴⁵ Így kerültek albumába például a kor legnevesebb fotósainak, Roinashvili, Gadaev és Jermakov képei is.⁴⁶ Ezeken a korabeli szokások szerint a későbbi közlések során már gyakran az azokat Budapesten átdolgozó Weinwurm Antal neve szerepel – az utókorak nem kis fejtörést okozva.⁴⁷ Wosinsky Mór naplója sajnos elveszett, így időszerű lenne legalább a különböző gyűjteményekben lévő fotóhagyaték teljes anyagának összegyűjtése és feldolgozása. A mostani út során az első Zichy-expedíciónak a hazai múzeumainkban őrzött több mint kétszáz fényképfelvételének számos helyszínét, és készítői közül 13 fotós nevét és alkotásaikat sikerült beazonosítani. Pjatigorszkban a múzeumi kiállításban ugyanazon fotók másolatait láttam viszont, amelyekből Wosinsky is vásárolt annak idején.⁴⁸ A Grúz Hadiútról és a Kaukázus déli oldalán készített felvételekből pedig főleg a Tbiliszi Történeti Múzeumban találtam példányokat, amelyek azonosításában Lika Mamatsashvili segített.⁴⁹ Oszétia szempontjából is fontos lenne a világhírű névadó kobani lelőhelynek valaha a vlagyikavkazi múzeumban őrzött, az egykori Uvarov-gyűjteményhez tartozó anyagainak bemutatása. Mint az oszét kollegáktól megtudtam, ezekből a Wosinsky által lefotóztatott leletekből ma már alig pár darab van meg. A Zichy-expedíció a Középső-Kaukázusból a Terek folyását követve 1895. május utolsó két napján a Grúz Hadiúton haladt tovább a Darjal-hágót elhagyva ázsiai úti céljaik és a gróf grúziai rokonságának felkutatása felé.⁵⁰ Az Oszétiában gyűjtött anyagok leírása az 1897-ben kiad-

44 Szádeczky-Kardoss 2000, 104.

45 A vlagyikavkazi múzeum felvételeit is helyi fotós, felthetően a rendkívül sokoldalú, tárgyfotókat is készítő A. K. Engel készítette. Абрамов—Энглези 2012, 4–5. Абрамов, Григорий Юрьевич – Энглези, Александр. Фотографы Владикавказа. Владикавказ, 2012.

46 Alexander Roinashvili, F. Gadaev és Dimitrij Ivanovics Jermakov (1845–1916). Mamatsashvili 2014, 23–25;

47 Zichy 1897, V–VII. tábla.

48 Szádeczky-Kardoss 2000, 89.

49 Lika Mamatsashvili kedves segítségét, szakmai tanácsait ezúton is köszönöm.

50 Hazaérkezésük után Zichy Jenő a bírálatok ellenére két újabb expedíciót is szerveztetett a következő években. Az áttörő sikerű harmadik útját követően a régészeti, néprajzi, nyelvészeti és a zoológiai kutatások eredményeinek elismeréseként Zichy Jenő gróft 1898-ban a Magyar Földrajzi Társaság, egy évvel később pedig a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává választotta.

A kertekben a nálunk is megszokott növények vannak

ott két vaskos kötet tizenöt oldalán magyar és francia nyelven jelent meg, a kor vonatkozó tudományos eredményeinek meglepően részletes és korszerű szemléletű áttekintésével.⁵¹ A következtetések egy része ma is helytálló: „az osszéték magukat ironoknak, országukat Ironisztánnak nevezik; a grúzok osszinak hívják őket, az arab írók aszinak, az orosz krónikák jasszinak; az osszéték azonban áznak, (minek a jász, ász felelne meg).⁵² Az osszéték nyelve iráni, délhez fűzi, anthropológiája úgy látszik, az északi népekhez csatolja... Míg az ókori írók egy része Mediából (Sirván) származtatja őket, hagyományuk szerint a Don (Tanais) mellől jöttek, s bár egyideig szarmaták és szarmatamédek utódainak tartották őket, ma az osszétet az alánnal (osz, ász, jász) veszik egy népnek...⁵³ Akár keresztények azonban, akár mohamedánok, vallásuk teli van az ősi pogány kultusz maradákaival. Jár ugyan templomba is, de elzarándokol a dzuárokhoz is és marhát áldoz azoknak.”⁵⁴ Az ismertetésben az is olvasható, hogy az ironok és a digorok különböző dilektusban beszélnek, s társadalom szerkezetük is eltérő, a digoroknál a nemesek és a szabadok mellett jelentős volt a szolgák és rabszolgák aránya is.⁵⁵ Az osszétet kinézetük, a gyakori szőke haj és kék szem, szikár, magas termetük is megkülönbözteti a többi kaukázusi néptől, bár szinte völgyenként eltér az egyes antropológiai típusok aránya. A digorok például a leírás megfogalmazása szerint szép fekete szeműek, tatár hatásokból szár-

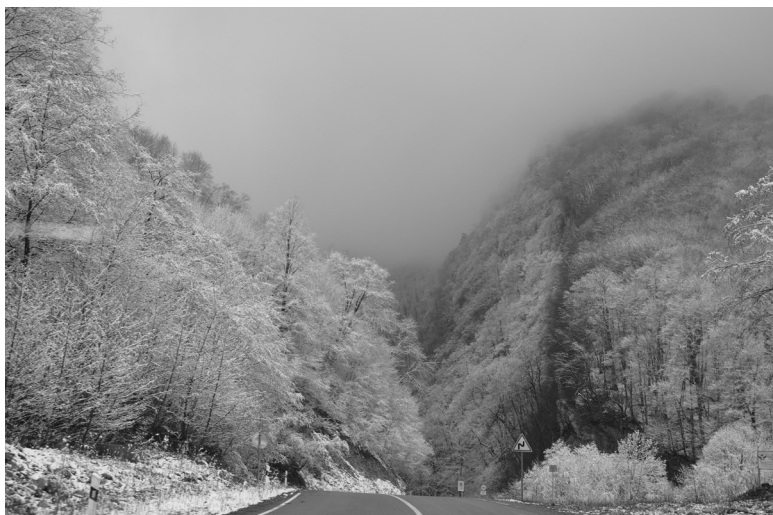
51 Zichy 1897, I. 66–81.

52 Zichy 1897, I. 70.

53 Zichy 1897, I. 67.

54 Zichy 1897, I. 71.

55 Zichy 1897, I. 74.

A Digor-szoros bejárata 2017. novemberben

mazó mongolság jellemzi őket.⁵⁶ Az oszétek eredetének áttekintése során előtérbe került Jurij Klaprot azon elképzelése is, hogy az oszétek Kr. e. 7. századra visszanyúló kis-ázsiai, méd-alán gyökerekkel rendelkeznek,⁵⁷ s ehhez kapcsolva az antropológiai vizsgálatok adatai között a kifejezetten déli, Mezopotámia felé mutató jegyek is említésre kerültek.⁵⁸

Ez a 19. század eleje óta hol erősebben, hol halványabban élő elképzelés az oszétek alapvetően sztyepei származása mellett (részben déli eredetet feltételező elmélet) egyébként teljesen új értelmezést nyer az utóbbi két évtized kutatási eredményei ismeretében.

A paziriki leletek vizsgálata alapján egy markáns kis-ázsiai vándorlást feltételeznek Közép-Ázsia irányába a Kr. e. 7. században.⁵⁹ Ez egyik magyarázat lehet az oszét hagyományokban, a Nart-eposzokban megfigyelhető korai déli elemek beépülésére már a keleti, sztyepei területeken. Az mindenesetre a rövid áttekintésből is látható, hogy a 19. század végén a kutatás rendelkezésére álló adatok az oszétek esetében a közös nyelvi kultúra mögött valójában eltérő szálakból összefonódó közösségre utaltak. Magyarországon lényegében a Zichy-expedíció kötetében jelent meg az első magyar (és francia) nyelvű néprajzi ismertetés a Kaukázus népeiről, s benne az első tudományos igényű összefoglalás az oszétekről és területükről.

56 Zichy 1897, I. 74.

57 Клапрот 1948. Клапрот, Юрий: Путешествие по Кавказу и Грузии, предпринятое в 1807-1808 гг. ИСОНИИ, вып. XII, Орджоникидзе, 1948.

; Гутнов 2001, 10-11. Гутнов, Феликс Хазмурзаевич: Ранние аланы. Владикавказ, 2001.

58 Zichy 1897, I. 69.

59 Marsadolov 2000. Marsadolov, Leonid: Variants in Models of Transition: The Cimmerian Traditions of the Gordion Tumuli (Phrygia) Found in the Altai Barrows (Bashadar, Pazyrik). In: Jeannie Davis-Kimball – Eileen M. Murphy – Ludmila Coryakova – Leonid T. Yablonsky (Eds.): Kurgans, Ritual Sites, and Settlements. Eurasian and Iron Age. BAR International Series 890. Oxford 2000, 247–258; Szabó 2017b Szabó Géza: The European connections of the Median period. In: Archaeology of Historical Period of Iran. 297-322. Tehran (Megjelenés alatt); Szabó 2018.

A fejezet szerzője, Posta Béla külön kitért a digor szokásokra is, megemlítve híres szent barlangjukat,⁶⁰ ahol évenként kétszer, a szénakaszálás és a gabona aratása előtt mutatnak be áldozatot, s az előző ünnep óta született gyermekekért is imádkoznak. A barlangban elhelyezett sokféle áldozati adomány között hosszúnyelű, az áldozati étel kimerésére szolgáló kanalakat, pénzt, golyót, nyilat, vadásztrófeákat, szarvasagancsokat, bölényszarvakat stb. sorolt fel. A legszentebb helyükön mondott esküt megszegni a leggyalázatosabb bűn volt, s a nők oda be sem léphettek.⁶¹

Ételeik, italaik között megemlítették a vajban főtt sajtörmelékekkel készült dzikkát és a töltött pirogokat, illetve a sör erősebb és gyengébb, ízletesebb változatát, a bagant, valamint a kölesből készített bozát is.

A részletes és átfogó ismertetés mellett csak az osztétek jelleméről, habitusáról írt meglehetősen negatív elemeket is tartalmazó sorai⁶² mutatják, hogy a szerző csak a korabeli, elsősorban orosz irodalom alapján és nézőpontjából, konkrét terepi ismeretek nélkül írta meg összefoglalását.⁶³

Kései utódként a Zichy-expedíció nyomait követve nyári szabadságom alatt Grúzia után 2016. július 25. – augusztus 16. között régészeti és néprajzi párhuzamok után kutatva sikerült bejárni Észak-Oszétia területét is. Meghívóm Oszétia nemzeti költője, Muzafer Dzaszohov és családja volt. A hazája határain túl is közismert író, szerkesztő Balassi-fordításaiért 2015-ben Budapesten vehette át a Balassi-szablya nemzetközi irodalmi díjat. Utána a szervezők régi vágyát is teljesítették, ellátogathattam Jászberénybe és megnézhettem Lehel kürtjét, amelynek legendáját egyik művében már korábban feldolgozta. Ezen az úton találkozhatott a közel negyven éve nem látott magyar barátjával is, édesapámmal és keresztlányával, a húgommal. Meghívása e régi barátságnak és családi kapcsolatnak is szólt.⁶⁴

Az Uruh folyó a szoros elején

Az újabb expedíció feldolgozásra váró gazdag anyagából ezúttal a digorok *földjén tapasztalt néhány* részletet emelek ki. A földrajzi környezet ismertetése mellett a már itt is többször említett Zadaleszki Nana – *Задалескы Нанайы барæгдон*, a falu ősanjának ünnepét szeretném legalább röviden bemutatni.

60 Itt a Digori-szoros híres szent helyére, a Zadaleszki Nana barlangjára gondol

61 Zichy 1897, I. 73.

62 Zichy 1897, I. 76.

63 Zichy 1897, I. 4.

64 Muzafer Dzaszohov és családja megtisztelő barátságáért valamint támogató segítségéért örökre nagyon hálás vagyok.

Az iron völgyoszorosok bejárása során is már sokat törtem a fejemet a digor területekre tervezett utam megszervezésén, de ebbe a Vlagyikavkáztól legnyugatabbra eső völgybe meglehetősen nehézkesnek tűnt az eljutás. Pedig olvasmányaim alapján mindenképpen szerettem volna eljutni a jászokhoz a nyelvemlékük szerint legközelebb álló digorokhoz,⁶⁵ és az indoiráni ősvallás élő gyakorlatát is fontosnak tartottam megnézni. Egy véletlen találkozás – vagy az oszétek hite szerint az útonjárókat támogató és védelmező Uasztürdzsi segítségének köszönhetően ez a vágyam is hamar teljesült. Oszétia Nemzeti Tudományos Könyvtár Ritka Fondok Gyűjteményében a 19. századi néprajzi és régészeti szakirodalmat kutattam, amikor véletlenül megütötte a fületem egy ismerős településnév: Madzsar. A híres közéleti személyiség, koreográfus, színész és művész Zsorzs Gaszinov baráti kapcsolatai miatt éppen arról a településről kerestem anyagokat, ahol annak idején Wosinsky is ázott. A gyors ismerkedés és barátkozás után meghívott a Digor-szorosba, az őszanya kultuszhoz kapcsolódó Zadaleszki Nana ünnepére.

A mai, a hegyek lábánál fekvő Digor települést az Urszdon folyó partján csak 1852-ben telepítették be újra, így ásátások híján itt csak a környezet nyújt némi támpontot a tatárok elől elmenekülő, vagy a Kaukázus völgyeibe húzódó digorok egykori életterének megismeréséhez – ahonnan feltételezhetően a magyarországi jászok elődei is útjukra indultak. A sztyeppe szélén, a Kaukázus lábánál lévő városka előtt hatalmas mező terül el jó minőségű feketefölddel, csernozjommal, rajta ismerős növényzet: kamilla, katáng, bogáncs és már ott is megjelent a parlagfű. Az utak mentén nyárfasor, az utcákon hárs-, dió-, szilva- eperfa, az épületek előtt virágok: mályva, büdöske, a benti virággyásokban pedig inkább rózsza, labdarózsza, szegfű, töröksegefű, őszirózsza tövek álltak.

Az öreg, téglalap alaprajzú, 2-3 osztatú házaknál még látható az oszlopos, paticosos falszerkezet, az ívelt, egymásba fordított cserepekkel fedett tető pedig szinte mediterrán hangulatot áraszt. Általános, hogy az újabb épületeket a régivel szemben építették meg, és azokat fallal összekötve egy teljesen zárt, szőlőlugassal befutott atrium-szerű részt alakítottak ki, ami mögött már csak a kert van. A kertekben keményhúsú, a rétesalmánkhöz hasonlóan savanykás nyári alma, cseresznye, meggy, kajszli, meggy, körte, birs, sárga-, kék fosószilva, a kerítésnél ribizli, málna, szeder, mogyoró, komló és a nálunk nem termesztett, apró piros bogyójú kalina látható. Az ágyásokban csemegekukorica, bab, tök, uborka, paprika, paradicsom, dinnye, nyári káposzta, krumpli, cékla, torma, kapor, a söprűnek szánt cirok volt. De sok a gondozatlan kert, az idősebbek még művelik a földet, a fiatalabbak azonban már itt is városlakóként élnek. Aprójószág, tyúkok, kacsák, libák, pulykák is szép számmal voltak a házaknál, amikor ott jártam, a tehének csordája éppen a lapályon szélesen terülő, több ágra szakadó Uruh folyó egyik szigetén delett. A tej házi feldolgozása általános, mint Lira Gotojeva elmondta, az ő családjában most is összegyűjtik a tej fölét és azt hagyják kicsit megsavanyodni, mert akkor könnyebben lehet köpülni, úgy készítenek vajat belőle. Ő ma is a huszonhat éve meghalt szüleitől örökölt köpülővel készíti a vaját. A Kaukázus lábának előterében lévő Digor környékén jól látható és érezhető volt, hogy ott a hasonló fekvésű iron részeken pár fokkal

A behavazott Zadaleszk a tél első napján (2017)

melegebb, egyben szárazabb mikroklima van. A teljesen sík és kissé hullámosabb részeket egyaránt tartalmazó, a sztyeppe déli szélén a hegyek lábánál fekvő terület nagymértékben a mi Jászságunkhoz hasonló, növényzetében és az állatvilágában is alig van eltérés. Szinte ugyanazon kép fogadja az oda érkezőt – csak a távolban kéklő Mátra helyett a Kaukázussal –, ugyanazon terményeket lehet látni a szántókon, zöldségeket, gyümölcsöket a kertekben, de még a mezőkön is hasonló virágok virítanak. A középkori betelepülőink számára a hely kiválasztásánál valószínűleg az ismerős táj és mikroklima, ahol a megszokott életformát is folytatni lehetett, jelentős szerepet játszhatott.

Ettől jelentősen eltér az a terület, ahova a 13. századi tatárhordák pusztításai elől a hegyek közé költözők behúzódtak, mai nevén Digor-szoros. Mint a többi völgnél, a bejáratánál a sziklafalat itt is csak egy szűk kanyon töri át. A keskeny, gyakran lavinák és kőomlások által rongált út a sziklafalba vájva kanyarog a zúgva rohanó Uruh folyó felett. A régi kis híd csak pár méter hosszú, de 85 m magasán van, másutt pedig a hiányos, korhadt, a léptek alatt is recsegő, ropogó deszkák intettek óvatosságra. Mielőtt véget érne a szoros, a sziklafalból fakadó forrásnál egy kis kápolnaszerű épület tűnik elő, amelynek falán tábla hívja fel a figyelmet arra, hogy – mint azt a Zichy-expedíció tagjai is tapasztalták – szokásaik szerint a szent helyre csak férfiak léphetnek be, akik ott mondják el ősi imáikat. Ehhez ott is elmaradhatatlan kellék a három egymásra helyezett töltött lepény, a pirog, a főtt hús és a vodka, vagy annak korábbi helyi változata, az arak. A hatalmas kihelyezett perselybe mindenki legalább három fémpenzt dobott, a valamivel arrébb lévő, az útrakelőket is segítő Uasztürdzsi szobra előtt elhaladva pedig keresztet vetettek. A kereszténységben Szent Györggyel azonosított, az égi- és a földi halandók világát összekötő lovas védelmező erejére itt különösen szükség van, hiszen ebben a

A Zadaleszki Nana barlangi szentélye

völgyben az aszfaltozott út csak nem régen készült el. De már az is számos helyen megrepedt, leszakadt.

A többinél keskenyebb, sziklásabb, mintegy 40 km hosszú völgy oldalát és végét hóhatár fölé emelkedő hegyek és gleccserek zárják le. Növényzet, élet szinte csak a folyó mentén, a sokszor függőleges sziklafalak alatti lejtőkön és kisebb teraszokon van. A mesterséges teraszok többségét még a bronzkorban, a Koban-kultúra idején alakították ki.

A szűkebb és a tágabb környezet is rendkívül gazdag régészeti és műemléki látnivalókban. A dombtetőn álló hatalmas kőoszlopok, sztélék, miként valószínűleg a bronzkortól a falu őregjeinek egykori tanácskozhelyét, a nihászt kerítő kőtömbök, a középén lévő lapos asztalt körbevevő kisebb üllőkék is ritka egységben megőrződött emlékei a múltnak. Valamivel magasabban Lezgor és Donifarsz inkább már műemléki látnivalókkal szolgál, ahol a középkori vár, lakótornyok és a halottak városán kívül még a régi alán katakomba is látható.

Azonban a szemben lévő oldalon megbúvó kis falu, Zadaleszk máig megőrizte az ősanya szinte változatlan formában megtartott ünnepeéhez (Задалескы Нанайы бæргæбон) kapcsolódó szertartásokat. A helyiek szerint ugyancsak az 1200-as évekig nyúlik vissza Nana tisztelete, aki a síkságon pusztító Aranyhorda csapatai elől a jól védhető szoros egyik barlangjába menekített 31 gyereket. Azok felnöve összeházasodtak és benépesítették a völgyet, hálás utódaik minden évben augusztus első szombatján emlékeznek Nanára, az ősanýára. Tiszteletének gyökerei azonban nyilvánvalóan az emlékezetrel átfogható századoknál is régebbi időből erednek.

A többségében a férfiakhoz köthető ünnepek mellett ez kifejezetten a nőkről, lányokról szól. Három kiválasztott család készítette elő az ételeket, főzte az ünnepi sört és a pálinkánknál valamivel gyengébb arakot. A lakomára az egész falut meghívták – messze földről is sokan

Az áldozati állatok megjelölésére használt bilogok és a lakomák felhalmozott maradványai

eljöttek. A tűzhely láncaát a kisgyermek homlokához érintve kivételesen a kiválasztott idős nő, a Nana áldotta meg az abban az évben született lányokat, valamint az új menyasszonyokat és az elé vitt ételeket, italokat is.⁶⁶

Kivételesen ő imádkozott, kérte az égiek segítségét a gyerekek egészsége, jóléte, boldog jövője érdekében, vette őket védelmébe.

Anyák kérték, hogy járjon közbe ügyeik megoldásában, lányuk egészséges szülésében, vagy távol lévő katonáskodó, tanuló fiúk védelmében.⁶⁷ Az udvaron elhelyezett tablókön emlékeztek az elmúlt mintegy másfél század Nanáira, amiből jól látható, hogy személyében a nagycsalád női vezetőjének az afszin - æфсин szerepe öröklődött tovább.⁶⁸

Az utcán felállított sátrakban az egész falu számára tartott lakomán – igaz külön asztaloknál – de részt vehettek a fiatalabb férfiak, valamint a nők és a gyerekek is. A lakomát ezúttal is a legtekintélyesebb férfiaknál az asztalfőre ültetett legidősebb ember, a fündzsü hisztar (фынджы хистар) és két segítője (дыккаг хистар, æртыккаг хистар) irányította a szigorú rendben elmondott imák és tósztok hosszú sorával.

Az asztalokra nem ugyanazok a húsok kerültek. A teljességet jelképező három pirog mellé csak a fündzsü hisztar asztalára helyeztek bikafejet, rajta a jobb lapockával, balra mellé az öt csigolyából álló nyakat, a „fiatalabb” hetvenesk elé a bordát, a fiatalokhoz pedig a lábszárat tálalták. Pontosan úgy, ahogy az a bronzkori hagyományokat megőrzött Nart-eposzokban olvasható: „*Mától fogva legyen az a szokás, hogy a legidősebbet a házban egy fejjel tiszteljék*

66 Mint feljebb ezt már leírtam, ezt máskor – például az iráni népeknél az egyik legfontosabb, a szénakaszálás ünnepén is – csak a kiválasztott férfi teheti meg.

67 Туаев 2016. Туаев, Темина Давидовна: Обычаи осетин. Владикавказ, 2016.

68 Туаев 2016. Туаев, Темина Давидовна: Обычаи осетин. Владикавказ, 2016.

*A Nart-tudományok XXI. századi paradigmaváltása elnevezésű konferencián
Muzafer Dzaszohov, Nagy Janka Teodóra, Lugvig Csibirov és a szerző*

*meg! Legyen ő a fejhez hasonlóan értelemmel megáldott! A nyelv pedig azt jelképezi, oktas-
sa nyelvével a fiatalokat, maradjon a nevelőjük, hogy megfogadhassák minden szavát...’’⁶⁹*
A levágott jobb fül ezúttal is a kiválasztott fiatalnak járt, természetesen az egy hörpintéssel
felhajtott arak és a megfelelő áldás kíséretében.

Két másik asztalnál – ahol főleg (ottani viszonylatban) középkorú férfiak, az egyiknél a helyiek, a másikon inkább vendégek ültek – szintén egy fündzsü hisztar és segítői irányították a lakoma menetét a szokásoknak megfelelő teríték mellett, de előttük csak kosfej volt. A nők és gyerekek, illetve a fiatalok lényegesen szerényebb asztalaiknál csak kétoldalt ültek, ott az asztalfőre nem is terítettek.

A falu messze földön híres szentélye azonban nem a településen, hanem a közelben lévő barlangban van,⁷⁰ ahová a hagyomány szerint Nana a tatárok elől a gyermekekkel először behúzódott. Ez Oszétia egyik legrégebbi és legtiszteltebb szent helye. A legendaváltozat szerint a Mahcseszk faluból való Asztanov családból az egyik fiatal egy angyalt látott röpködni, akit a barlangig követett. Ott azt látta, hogy ég a tűz, és felette van a mennyezetről függő láncon az üst is. Attól kezdve az egész szorosban tisztelni kezdték az angyalt, mint védelmezőjüket.

Régebben évente kétszer, aratáskor és szénakaszáláskor is a már egy évvel korábban kisor-solt és szalagokkal, fából faragott láncokkal, figurákkal jelölt bikát áldoztak a barlangnál.⁷¹

Pontosan egy héttel a szénakaszálásuk kezdetének július utolsó szombatjára eső ünnepe (*Дыгуры зæды бæрæгбон*) után jártam arra. A faluból csak egy kis fekete folt látszott a sziklafal

⁶⁹ Kovács 2008, 324.

⁷⁰ Туаев 2016, 248–249.

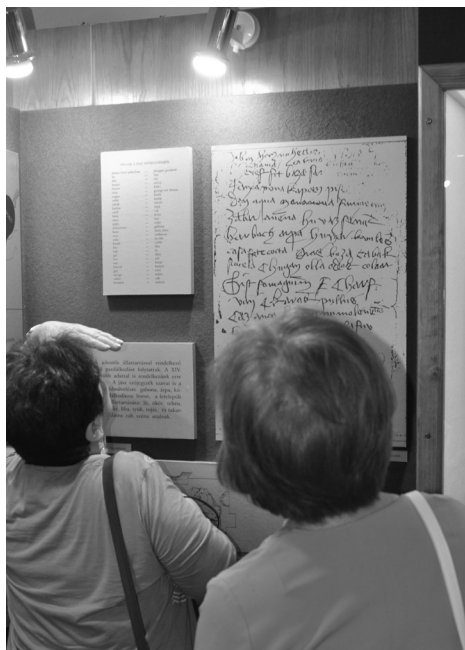
⁷¹ Туаев 2016, 248–249.

közepén, ami lenről megközelíthetetlennek tűnt. A csapás csak a szirt lábánál lévő kis tisztásig vezetett. Ott a véryomok és egy tuskó árulkodott arról, hogy a lakomához kiválasztott bikát addig vezették a saját lábán, ez a rituális vágás, nyúzás és perzselés helyszíne. Innen már csak egy alig látható kis ösvényen lehetett felmászni a barlanghoz. Az előtte lévő, kis kiugró teraszon először a hatalmas üstök tűntek elő, amelyekben a bikákat, juhokat főzik. A barlang bejárata mellé állított hússzedő kampók, villák, szűrőkanalak, beljebb pedig a felhalmozott ivószaruk sokasága látszott. A régészeti korú, hasonló tárgyakat tartalmazó kincsleletek szempontjából is elgondolkodtató, hogy az ételek, italok elkészítéséhez, tálalásához, vagyis a szertartáshoz használt eszközöket még ezen a településtől távolabb eső a helyszínen is ott tárolták.

A barlang hasadékszerű bejárata mintegy 8 m magas, 4-5 m széles volt, amelynek az elejét egy két méter magas kőfallal és az arra rakott, a sikeres vadászatok töménytelen mennyiségű szarvasagancsával fedett gerendákkal zárták le.

A bejáratától balra a lakoma közel 4 m hosszú, 12-15 fős asztala állt, a végében a fündszű hiszta faragott székével, mögötte áldozati állatok hosszú évek alatt megszámlálhatatlan mennyiségben felagatott szalagjai és a fa billogok, láncok, bika, valamint kos, tur koponyák adták a háttérrel. A szentély hátsó részén egy kis beugróban kereklapú, háromlábú asztalka, mellette néhány ülökével és egy kis tűzrakóhellyel mutatta, hogy a barlangban nem csak nagy lakomákat, időnként szűkebb körű szertartásokat is tartanak. Az asztalon álló, megkezdett üvegekben még habzó, friss sör mutatta, hogy nem sokkal előttem is jártak ott és emlékeztek régi rítusaik szerint. Mintegy szemléletesen bizonyítva: az oszétek nem csak évszázadok, de évezredek át is meg tudták őrizni az indoiráni gyökerű hagyományaikat. A barlang hátsó járatát az évszázadok alatt a lakomák maradványaiból felhalmozott koponyák torlaszolták el. Jobb oldalon volt a fiatal segítők helye egy rövidebb, nagyjából 2 m hosszú asztal, két oldalán padokkal, mellette a falnál pedig egy szekrényen a felhalmozott poharak, ivókürtök feküdtek. Középen pedig mint egy oltár, a leásott oszlopra kötözött szarvas koponya agancsai között ikonok lógtak, szó szerint is egybekapcsolva a két kultuszt.

A Zadaleszki Nana tisztelete a Digor-szoroson túl is széles körben elterjedt, gyakran nevezik az oszétek anyjának, védelmezőjének, Naphozónak, Fényhozónak is, ő vált az embereknek a

Roza Tandelova és Larisza Hekilaeva az ismerős digor szavakat keresik a Jász Múzeum kiállításán a legkorábbi jász nyelvemlékben

fényt, reményt, boldogságot hozó asszony szimbólumává.⁷² Neve a hasonló hangzás miatt óhatatlanul is eszünkbe juttatja a grúzoknak a keresztséget elhozó Szent Nino-t, a személyéhez kapcsolt tulajdonságok pedig Szűz Máriát. Miként az oszétek számára magától értetődő, hogy a keresztény Szent György férfi megfelelője Uasztürdzsi, ugyanúgy Szűz Mária női megfelelője a Zadaleszki Nana. Még régebbi időkben ugyanilyen páros volt a nartok tanácsában minden öregnél magasabban ülő Urizmag és bölcs felesége, Satana. A Zadaleszki Nana Naphozó, Fényhozó jelzője pedig jól mutatja a pirogokban is napjankig továbbélő óiráni napkultuszhoz való szoros kapcsolatát. Az is jól látható, hogy ez a párhuzamosítás nem csak a hitvilágot érinti, ez csak az ottani tükröződése a közösség mindennapjait is hasonló módon férfi-női oldalon irányító családfő (sokszor egyben a tanácsban legmagasabban ülő, vagy fündzsü hisztar) és felesége, az *afszin* párosának.⁷³ Az *afszin* szerepe az oszét társadalomban annyira erős volt, hogy gyakran férje halála után ő lett a család feje, és valamelyik fiát vette maga mellé segítségül. Halála esetén nem feltétlenül a családfő felesége, hanem a nagycsaládban lévő legidősebb feleség örökölte tiszttségét. Mint arra Abaev alapján Kaloev is felhívja a figyelmet, maga az *æфсин* elnevezés is óiráni, Közép-Ázsiában széles körben elterjedt, a masszagétákál és a szarmatákán a női katonai parancsnokot jelentette.⁷⁴ Ezek a társadalm szerkezetet is tükröző több évezredek hagyományok öltenek formát majd akkor is, amikor a 13. században a Kárpát-medencébe települő jászok településeik több mint felét a lovas védőszentjük, vagy az őszanya tiszteletéhez köthetően nevezik el.

Az oszétiai és ezen belül a digor területeket is érintő anyaggyűjtés az elmúlt két évben is folytatódott. Tavaly ősszel Nagy Janka Teodórával meghívást kaptunk a „A Nart-tudományok XXI. századi paradigmaváltása” címmel rendezett konferenciára, s az előadások megtartása után lehetőségünk volt a könyvtári és terepi kutatásokra is. A közösen végzett régész-néprajzos munka önmagában is teljesen új lehetőségeket nyitott meg előttünk. Talán az egyik legnagyobb eredmény az volt, hogy együtt a nők előttem korábban zárva lévő világába is bepillanthattunk. Sőt, a családi kapcsolataik alapján iron Roza Tandelovát és a digor Larisza Hekilaevát 2018-ban sikerült meghívunk Magyarországra, ahol két héten át kiegészíthettük adatainkat, és nem csak dokumentálhattuk, de meg is kóstulhattuk a bemutatók során készített hagyományos oszét ételeket és az általuk főzött sört. Ennek a friss anyagnak a feldolgozása még tart, reméljük, hogy ismét sikerül majd hozzájárulni a magyarországi jászok szellemi és anyagi kultúrájának, néprajzi értékeinek jobb megismeréséhez. Bízunk abban, hogy lassan sikerül majd előrébb lépni, támogatást nyerni a további terepi munkák feltételeinek hivatalos megszervezéséhez és folytatásához is.

---

72 Туаев 2016, 252.

73 Чиби́ров 2008, 405., 503.

74 Калоев 2004, 307.

Szádóczki Vera*

MAKÓ PÁL LEVELEI

*Bevezetés**Makó Pál levelezése*

Az utóbbi években, évtizedekben örvendetesen megszorodott azon kutatások, tanulmánykötetek, szövegkiadások, konferenciák száma, melyek 16–19. századi magyarországi tudósaink levelezését vizsgálják.¹ Szép számmal maradtak ránk ugyanis levelezések – sokszor válaszlevelekkel együtt –, melyekből rengeteg értékes információt nyerhetünk tudósaink érdeklődési területeiről, az információ (tudományos nézetek) áramlásának módjáról. Ezek alapján joggal feltételezhetjük, hogy a 18. században minden valamirevaló, és a kor áramlataiba bekapcsolódni kívánó tudósunk, bármely szakterületről legyen is szó, intenzív levelezést folytatott hazai és nemzetközi kollégákkal, barátokkal, tanárokkal. Nem lehetett ez másképp a jezsuita Makó Pál esetében sem, aki korának kiváló matematikusa, fizikusa, költője, pedagógusa volt.² Bizonyosan levelezett, ahogy arról a Szörényi László által megtalált és kiadott, Roger Boscovichhoz címzett levél is tanúskodik (válaszlevél nincs),³ de mégis egy szóval foglalhatjuk össze legpontosabban azt, amit levelezéséről tudunk: hiány. Elveszett, lappang vagy nem is volt? Ez utóbbit magam részéről nem tartom elképzelhetőnek, amit az a tizenegy, véletlenszerűen innen-onnan előkerült levél is jelez. Több levél utal arra, hogy nem az a kapcsolatfelvétel első és utolsó darabja, válaszol, kér, kérdez, de az előzmény és folytatás nem ismert.

Logikus feltételezésnek tűnt ott keresni levelezését, ahol élete során, főleg utolsó éveiben működött: jezsuita rendházakban, illetve olyan intézményekben, ahová a felosztatás után szállították a jezsuita anyagokat: a Magyar Nemzeti Levéltárban, a Budapesti Egyetemi Könyvtárban, Pannonhalmán, egyéb egyházi könyvtárakban, levéltárakban, de ez a kutatás nem járt sikerrel. Joggal gondolhatnánk, hogy váci kanonokként sokat tartózkodott e helyütt, és az ottani levéltár bővelkedik Makótól származó levelekben, iratokban, vázlatokban stb. De nem. Makó nemigen tartózkodott Vácott, így hagyatékát sem ott őrizték meg. Nincs a

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa.

1 *Magyarországi tudósok levelezése a 18. században*, szerk. SZELESTEI N. László. Bp., SZENAL, 2006; *Magyarországi tudósok levelezése: Tanulmányok.*; szerk. SZELESTEI N. László. Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016. A *Magyarországi tudósok levelezése* forráskiadvány-sorozatban és OTKA támogatással pedig további kötetek láttak napvilágot.

2 Életről és munkásságáról többek közt: WIRTH Lajos: *Makó Pál élete és életműve*. Jászberény, Jászberényi Tanítóképző Főiskola, 1997; Uő., *Kétszázötven éves a newtoni fizika hazánkban: Kerekgedei Makó Pál pályaképe*. Fizikai Szemle, 2013/7–8, 237–242; SZÁDOCZKI Vera: *Makó Pál és az 1777-es Ratio Educationis = Scientiarum miscellanea: Latin nyelvű tudományos irodalom Magyarországon a 15–18. században.*; szerk. KASZA Péter, KISS Farkas Gábor, MOLNÁR Dávid. Szeged, Lazi, 2017 (Convivia Neolatina Hungarica, 2), 229–241.

3 Szörényi László kiadása Makó Pál Boscovich-hoz írt leveléről: *Tudóslevelek művelődésünk külföldi kapcsolataihoz 1577–1797.*; szerk. HERNER János. Szeged, 1989, 135–141.

Budapest Vízivárosi Szent Anna Plébánia iratai közt sem, ahol utolsó éveit töltötte(?) és ahol eltemették. A kutatónak így tehát csak a remény maradt, hogy egyszer, valahonnan, véletlenül talán előkerül gazdagnak vélt hagyatéka és levelezése. Addig meg kell elégednünk ezzel a néhány darabbal, melyek ma is ismertek és hozzáférhetők.

A levelek közlésének módszere

Az előkerült levelek közléséhez a mintát Szörényi László szövegkiadása szolgáltatta. Ennek megfelelően egy-egy részben szerepel a levél eredeti latin szövege, annak magyar fordítása és tárgyi jegyzetek, melyek tartalmazznak minden olyan nevet, címet, helyet, dolgot, eseményt stb., melyek magyarázatra szorultak. A hivatkozott szövegkiadás nem jelentett támpontot a levelek sorrendbe helyezéséhez, mivel Szörényi csak egyetlen levelet közölt. Logikus lett volna időrendbe helyezni azokat, de több esetben nem ismerjük a keltezés dátumát, így ezt a módszert nem lehetett következetesen véghezvinni. Emiatt a levelek őrzési helye szerint közöltem azokat. Amennyire lehetséges volt, mégis időrendbe soroltam. Római számot kaptak a lelőhelyek, mintegy fejezetcímként, ha egy könyvtárban, levéltárban több levelet is őriztek azokat a fejezeten belül arab számmal jelöltem. A lelőhely bemutatása a szövegközlések előtt szerepel, mivel az az összes ott őrzött Makó-levéltre vonatkozik. Ez a rész foglalja össze, hogyan kerülhettek azok jelenlegi őrzési helyükre.

A levelek átírásában Kulcsár Péter szabályzata nyújtott támpontot.⁴ Ennek megfelelően alakult a szövegek helyesírása is. A j betűket mindenhol i-re cseréltem. Az u és v betűket a szó értelmének megfelelően írtam át vagy hagytam meg u-nak és v-nek. Így például az *vt*-ből mindenhol *ut* lett, az *uel*-ből *vel* stb. A & jelet *et*-re cseréltem. A rövidítéseket jelölés nélkül feloldottam. Amennyiben egy-egy szó kiolvashatatlanak bizonyult, a hiányzó részeket [...], a bizonytalan olvasatokat [?] jelöli. A megszokottól nagyon eltérő, de a levélben bizonyosan úgy írt szóalakokra a [!] figyelmeztet.

Ezúton szeretném megköszönni a munkámhoz nyújtott segítséget a Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tagjainak, a Váci Püspöki és Káptalani Levéltár, a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár dogozóinak és Szádóczki Bálintnak.

I. Verseskötetben megjelent levelek

Lelőhely

1752-ben, Nagyszombatban jelent meg Makó Pál első verseskötete *Elegiarum liber unicus* címmel. E kötetben két vers előtt egy-egy levél áll. Az első verset az *Elegia XV.*, cím nélküli vers után olvashatjuk az 52–67. lapokon. Maga a levél az 52–53. lapon található. A másik vers a 68–88. lapokon olvasható, címe *De remediis tristitiae*. A levél a 68. lapon megelőzi a verscímet. Mindenképpen levélnek foghatjuk föl e két prózai szövegrészt, mi-

⁴ Vö. *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata*, összeáll. PÉTER László = *Bevezetés a régi magyarországi irodalom filológiájába*, szerk. HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2003, 115–129. A latin nyelvre vonatkozó részt KULCSÁR Péter állította össze.

vel van címzése, a szokásos levélfordulatokat használja, végül elköszön és dátumoz. Arról jelenleg nincs tudomásunk, hogy ezt a két levelet valóban elküldte volna, és ha igen, akkor az eredeti példányok megvannak-e, vagy csak irodalmi fogás volt részéről a levelek közlése. Makó megírásukkor Bécsben tartózkodott, a címzett is minden bizonnyal bécsi lehetett, talán ott kéne keresni, de sajnos a bécsi jezsuita anyagok jelentős része megsemmisült.

I.

A levél szövege latinul

I. F. S. P. D. P. M.

Spero ex tuis litteris tibi esse melius; cupio quidem certe. Ego ita sum, ut neque alibi, neque aliter esse malim. Verum exó tón prokeimenón. Quod de De arte palcendimre me appellas iterum, nae tu mihi ridiculus es, qui non intelligas, quam multi otii, ac meditationis opus a me exigas. Etsi enim mitiores has musas intermisi potius, quam dimisi, non tamen ita me amant, ut non operae aliquanto plusculum requirant: quod sane si maxime velim sumere, occupationem algebra me fere habet, quam ut possim. Sed quid ego apud te haec ita loquor, quasi voluntatem aspernari tuam integrum mihi aliquando sit? Seduxi, ut tute monueras, nuper a curis mentem, carmenque illud, iuvenili olim calore fusum, expolire caepi. Sed gravis intercessit Tribunus plebis, libellus, inquam, eruditi Galli, a) a quo ea ingenii, ac nativi sermonis elegantia rem omnem exhaustam comperi, ut actum me agere intelligerem denique. Itaque disiunxi ab ea cogitatione animum, idque argumentum plane reliqui. Quid autem in eo iam praestiterim, e paucis, quae hic exscripsi, locis perspicies. Vale, et me in tuis habe. Viennae pridie Idus Maii. 1750.

a) Essais sur la nécessité, et sur les moyens de plaire. Par. Mr. De Moncrif. à Paris. 1738. Vide Memoir. de Trevoux. Mars. 1738. pag. 469.

Magyar fordítás

Makó Pál üdvözlését küldi I. F.-nek!

Remélem a leveledből, hogy jobban vagy: kívánom, úgy legyen. Én úgy vagyok, hogy sem mást, sem másképp nem szeretnék inkább lenni. Az igazság ez: ěxw tón prokeiménwn. Amikor az *Arte placendimre* rá akarsz megint venni, azzal igencsak nevetséges vagy számomra, mint aki nem tudja, milyen sok nyugalomnak és elmélkedésnek a szükségét űzöd el tőlem. Habár ezeket a szelíd műzsákat egy időre inkább szabadságra engedtem, de el nem bocsátottam, annyira azért mégsem szeretnek, hogy a csekélynél egy kicsit jobban keressenek: és ha mégis valóban nagyon elő akarnám venni, többnyire az algebra jobban elfoglal, semhogy ezt megtehetném. De mit beszélek ezekről úgy neked, mintha a te akarodat ép dolog lenne elutasítanom? Elcsábítottam a minap a gondoktól az elmét, amire te beszéltél rá, és azt a verset kezdtem csiszolni,

amelyet egykor ifjonti hévvel szereztem. Ám, mondom, egy tudós francia könyve, mint szigorú néptribunus közbelépett, amelyből a természetes és értelmes beszéd eleganciájáról minden dolgot oly kimerítően megtudtam, hogy végül úgy gondoltam, én is ezt adom elő. Így eltávolítottam a lelkem attól a gondolattól, és teljesen eltértem attól a tárgytól. És ezt a versben kiváltképpen ezekből a kis jegyzetektől, amelyeket itt leírtam, meg fogod látni.

Isten veled, és őrizz meg magadban engem!

Bécsben, 1750. május 14-én

Jegyzetek

A címzés feloldása: I. F. Salutem Plurimam Dicit Paulus Makó. A levél egy lehetséges címzettje Joseph Franz⁵ osztrák jezsuita, aki 1750-ben Bécsben matematikát, asztronómiát, fizikát tanított. Másik elképzelhető személy Fridvaldszky János⁶ mineralógus, aki ebben az évben teológiát tanult Bécsben.

to prokeimenon – a vitatott kérdés

Makó *De arte placendi* című műve olvasható versesköteteiben, az 1764-es (és az arra épülő) kiadásokat leszámítva. Azonban Makó minden kötetében megváltoztatta a mű címét.

2.

A levél szövege latinul

I. F. S. P. D. P. M.

Ego vero et proclivitati naturae, et tuae impulsioni morem libenter gessi; ac posteaquam placendi Artem dimisi e manu, omne otium, quod curis surripere potui, ad novum hoc argumentum contuli. Quaeras fortasse, quoniam id potissimum consilio sumpserim? Facere mihi medicinam volui. De carmine quod purgem non est: rude, ac properatum esse res ipsa, me tacente, loquitur. Plenius fortasse alias, ac politius illud habebis; nunc eum in modum distineor, ut respirare libere vix possim. At hem! Adányius meus, elegantis poeta ingenii, ut arrisit? Probatum tibi fuisse plane confido. Hunc ubi remiseris, toties commendatum tibi Gasonem accipies. Vale. Viennae VII. Kalend. Sept. 1750.

Magyar fordítás

Makó Pál üdvözlését küldi I. F.-nek!

Én valójában szívesen kedvében jártam mind természetes hajlamomnak, mind biztatásodnak; és miután kiadtam kezemből a *De arte placendit*, minden szabad időt, amit el tudtam csenni a kötelességeimtől, erre az új tárgyra fordítottam. Talán kérdezed, miért épp ezt választottam

⁵ Ladislaus LUKÁCS: *Catalogus generalis seu nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu 1551–1773*, I, Roma, 1987, 364–365.

⁶ LUKÁCS: *Catalogus generalis* I, 371; SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái* III.; Bp., Hornyánszky, 1894, 759–760.

ki tanácskozáásra? Orvosságot akartam magamnak készíteni. Nem a versből, amit megtisztítottok: ez azt mondja, miközben én hallgatok, hogy csiszolatlan és hamar munka. Talán más mű teljesebben, amaz meg csiszoltabban lesz a tiéd; most ily módon gátoltam magam abban, hogy lélegzetvételnyi szünethez jussak. És lám! Adányim, a finom tehetségű költő, hogy tetszett? Bízom benne, hogy egészen elnyerte tetszésed. Mihelyt ezt visszaküldöd, megkapod a neked már annyiszor ajánlott Gázsót.

Ég áldjon! Bécs, 1750. augusztus 26.

Jegyzetek

Adányi András⁷ (1715/1716? Dormánd/Mezőtárkány?–1795. Esztergom) jezsuita atya, a levélírás időpontjában ő Győrben a humaniorák repetens-mestere. Leghíresebb műve a *Fastorum Hungariae* (Cassoviae, 1742).

II. A budapesti Egyetemi Könyvtár levelei

Lelőhely

Makó által írt és hozzá címzett leveleket találhatunk a budapesti Egyetemi Könyvtár Tudóslevelek nevű gyűjteményében. Ez a gyűjtemény Pray György hagyatékából nőtte ki magát. A gyűjteményben a Makó Pál névhez sorolva négy levelet olvashatunk, egymásba illesztett kis alakú lapokon, egy kéz által összemásolva. Laftsák János név alatt egy Makóhoz címzett levelet őriznek, Laftsák kézírásával.

1.

A levél szövege latinul

Epistola P. Pauli Makó ad P. Josephum Kenyeres Societatis Jesu

Felix anni ineuntis auspicium precor. Chocolateae tuae negotium Palmae commisi, qui occasionem facilius odorabitur. Curam duarum Nolleti machinularum Hellius assumpsit, qui cupit, ut praecise significes, quid sumptuum fieri velis. Delige tibi e fuso Gravesandio, et Nolletto, quae curata voles; nobis enim ea de re cogitare nunc quidem otium non suppetit, nec scimus, quanam apud vos iam habeantur. Physicae exemplar unum Benkőni trade; pretium pecuniae a te pro reliquis hic assignandae superaddetur a me. Partis alterius sectio prima capite 18° accrevit de calore, frigore, et electricitate: eam Trattnerus iam habet: eius censuram legere poteris in adversa folii[?] huius parte manu ipsius Swietenii scriptam. In hominis gratiam de organo visus προβληματικως disputare constitui. Sectio altera iam pene expolita est huius argumenti:

Sectio II.

⁷ LUKÁCS: *Catalogus generalis* I. 7; SZINNYEI: *Magyar írók* I.; 66–67.

De Statica Fluidorum generatim

Caput I. De phaenomenis, quae a fluidorum vasis inclusorum pressione pendent.

II. De phaenomenis tuborum capillarum, variisque phisicorum opinionibus.

III. De theoria tuborum capillarum.

IV. De fluidis e vase erumpentibus.

V. De solidis in fluido mersis.

VI. Undis in fluido excitatis.

Postrema sectio ea continebit, quae ad aquam et aerem speciatim pertinent. In tubis capillaribus amplector theoriam Weitbrechtii sane elegantem, cuius synopsis ex actis Petropolitanis transcripsit Sigorgnius ne Authore quidem nominato. Boscovichius aliquot iam dies apud nos diversatur. Angulum a duobus arcibus in eandem partem concavis comprehensum esse infinitum 2^{di} ordinis facile deduces ex iis, quae de angulo a tangente et arcu comprehenso dicuntur. Si autem angulum duo arcus in plagas oppositas concavi efficiant, vide appositum schema [itt ábra], ubi si angulus rectilineus abc a duabus chordis interceptus sit infinite simus primi ordinis, angulus ebf erit eiusdem infinite simus, adeoque comparate ad angulum rectilineum finitum infinite simus 2^{di} ordinis. Sed haec tu ipse facile erues. Vale. Viennae 4. Jan. 1763.

Magyar fordítás

Makó Pál levele Kenyeres József jezsuitának

Kívánom, hogy a megkezdett év szerencsés legyen. A csokoládéd ügyét Palmára bíztam, aki könnyedén ki fogja kutatni az akciós vételt. Nollet két gépecskéjének gondját Hell magára vállalta, aki azt kéri, hogy pontosan jelezd, milyen költséget akarsz erre áldozni. Válaszd ki azokat magadnak a terjedelmes Gravesande-ból és Nollet-ből, melyekkel foglalkozni akarsz; erről a dologról ugyanis most nincs időnk gondolkodni, és nem tudjuk, melyek vannak már meg nálatok. Benkőnek add át a fizika egy példányát; a többi dologért az általad kiadott összeg értékét majd én megtérítem. A második rész első szakasza a 18. fejezetben a melegről, a hidegről és az elektromosságról szól: ez már Trattnernél van, ennek a lapnak a másik oldalán magának Swietennek a kezétől származó cenzúrárt olvashatsz. Feltett szándékom értekezni az ember miatt a látószerv problémaköréről. Ennek a tárgynak a második felosztása már az alábbiak szerint kikristályosodott:

II. Felosztás

A folyadékok egyensúlyi állapotáról általában

I. fejezet. A jelenségekről, melyek az edényekbe zárt folyadékok nyomásától függenek

II. fejezet. A hajszálcsövek jelenségeiről, és a fizikusok különböző véleményeiről

III. fejezet. A hajszálcsövek elméletéről

IV. fejezet. Az edényből kitörő folyadékokról

V. fejezet. A vízbe merített szilárd dolgokról

VI. fejezet. A vízben okozott hullámokról

Az utolsó felosztás azokat a dolgokat fogja összefoglalni, melyek különösképpen a vízre és a levegőre terjednek ki. A hajszálcsoveknél összefoglalom Weitbrecht nagyon választékos elméletét, melynek összegzését a szentpétervári iratokból átmásolta Sigorgnius a szerző megnevezése nélkül. Boscovich nálunk töltött néhány napot. Hogy két, egyazon oldalra hajló konkáv görbe által bezárt szög másodrendben végtelen, azt könnyen bizonyítod azokból, amiket az ív és az érintő által bezárt szögről elmondhatunk. Ha pedig a szöget két, ellentétes oldalra hajló konkáv görbe alkotja, lásd a mellékelt ábrán, és ezek az *abc* hegyesszög száraiból két húrt metszenek ki, akkor a húrok által alkotott szög első rendben infinitezimális lesz, és a görbék által alkotott *ebf* szög összehasonlítva az *abc* hegyesszöggel másodrendben lesz infinitezimális. De ezeket a dolgokat te magad is egyszerűen kinyomozhatod. Isten veled!
Bécs, 1763. január 4.

Jegyzetek

προβληματικός, ή, όν – a kérdésekre vonatkozó, vitatott, kétes
Kenyeres József⁸ (1724. Szombathely–1803. Rozsnyó) jezsuita páter 1759–1773 között, a levél datálása idején Nagyszombatban a matematika, filozófia stb. tanára.

2.

A levél szövege latinul

Litera P. Pauli Makó ad Illustrissimum Baronem Vanswieten

Obsecro te Vir Illustrissime, ut hoc manuscriptum, quantum commodo tuo fieri possit, revidere ne graveris, et exemplar chartae caeruleae involutum pro typothecca[!] reddere. Precor tibi ex animo felix ineuntis anni auspiciam. Vale

Magyar fordítás

Makó Pál levele a legkiválóbb báró van Swietennek

Kérlek téged, Méltóságos Úr, hogy azt a kéziratot, amennyire kényelmed szerint lehetséges, ne vonakodj újból áttekinteni, és a kék irat nehezen érthető másolatát a nyomdásznak visszaszolgáltatni. Szívből kívánok neked szerencsés újévet! Isten veled!

Jegyzetek

Gerard van Swieten⁹ (1700–1772) Mária Terézia udvari orvosa, aki fontos szerepet játszott az udvari és politikai élet más területein is, például a közoktatás szervezésében.

Nem derül ki, melyik mű kéziratáról beszél Makó.

⁸ LUKÁCS: *Catalogus generalis* II, 707.

⁹ Személyéről és szerepéről legújabbán például Barbara STOLLBERG-RILINGER: *Maria Theresia: Die Kaiserin in ihrer Zeit. Eine Biographie*, München, C.H.Beck, 2017, 504–515.

3.

*A levél szövege latinul**Litera Illustrissimi Baronis Vanswieten ad Patrem Paulum Makó*

En exemplar imprimendum. Faustum anni ineuntis auspiciam tibi precor, et voveo. NB. Statuisti Choroidem esse visus organum praecipuum. Sed graves difficultates hanc opinionem premunt. En aliquas:

Nervorum pulposa interior substantia in aliorum sensuum organis adest, ut sensus fiat.

Morbo optico per morbos in cavo Calvariae laeso, visus perit in illo oculo, cui prospicit, licet choroeides integerrima sit. Solet vulgo dici Choroidem esse continuam cum pia Matre membranam, sed verum non est: nec sclerotica est continuatio durae matris, sunt peculiare et distinctissimae membranae, quae diversam omnino a meningibus cerebri fabricam habent.

Rogo ut adeas Charissimum nostrum Gasser, ille tibi exhibebit choroeidem, et piam meningem ante microscopium positam: miraberis, scio, artificiosam choroeides fabricam, quam toties obstupui. Forte simul apparebit, quam parum apta sit choroeides superficies, ut visus ultimum organum sit. Si oculi bovini sub aqua positi, corneam reseces in toto ambitu, miraberis retinae structuram, et rete aliud vasculosum ante retinam positum.

Experimentum mariotte firmat contrariam sententiam: si enim radii cadant in centrum nervi optici, cadunt in vas sanguineum satis magnum, quod in medulla nervi haeret: hinc in hoc loco nervus caecus est.

Caeterum humor vitreus, cui lens crystallina insidet, si prematur a compresso bulbo, removel lentem a retina. Balaenae sclerotica crassa est, nec adeo dura: refert fere aurantii mali album corticem, qui inter pulpam, et fragrantem corticem externum ponitur.

Cum omnia tam bona sint in tuo opere, pauca, haec monere volui: liberum tamen semper erit, quamcunque opinionem sequi. Vale!

*Magyar fordítás**A méltóságos báró van Swieten levele Makó Pál atyának*

Íme, a kiadásra váró példány. Boldog újévet kívánok neked! Jól jegyezd meg! Azt állítottad, hogy az érhártya a látószerv sajátossága. De ezt a véleményt komoly nehézségek nyomják. Íme néhány: Az idegek belső, húsos anyaga más érzékszervekben is megvan, hogy az érzékelés működjön.

Mint hogy a koponyaüregben a betegségek a szembetegséget súlyosbítják, a látás abban a szemben is tönkremegy, amelyről gondoskodnak, jöllehet az érhártya teljesen ép. Azt szokták mondani felületesen, hogy a szemben lévő érhártya a pia materrel (lággyagyburok) alkot folytonosságot, de ez nem így van: és nem is a dura mater (keményagyburok) megkeményedett folytatása, és léteznek rendkívüli és igen változatos hárttyák is, amelyeknek az agyhártyától különböző alakja van. Kérlek, fordulj kedves Gasserunkhoz, ő meg fogja neked mutatni mikroszkóp alatt a szemben lévő érhártyát és lággyagyhártyát. Tudom, hogy el fogsz csodálkozni a szem érhártyájának művészi alakzatán, amint már én is annyiszor megcsodáltam.

Éppenséggel az fog kiderülni, hogy az érhártya felülete igen kevésbé alkalmas arra, hogy a látó szervrendszer célszerszáma legyen. Ha vízbe helyezett szarvasmarha szem szaruhártyáját teljes egészében levágod, megcsodálhatod a retina szerkezetét, és a retina előtt elhelyezkedő másik, gazdagon erezett hálót.

Mariotte kísérlete megerősíti az ellenkező véleményt: ha pedig a nap sugarai a látóideg közepére esnek, akkor egy elég nagy érre jutnak, ami az ideg közepén van, ezért ezen a helyen az ideg vak.

Egyébként az üvegtest-folyadék, amibe a szemlencse belesüpped, tartja távol a lencsét a retinától, ha a szemgolyó nyomás alá kerül. A bálna ínhártyája vastag, de nem kemény: leginkább a narancs fehér héjára emlékeztet, amely a gyümölcshús és az illatos héj közötti határt alkotja.

Mínthogy a művedben minden olyan jó, ezekre az apróságokra akartalak figyelmeztetni: egyébként mindig szabad lesz bármilyen véleményt követni. Üdv!

Jegyzetek

Válaszlevél az előző levélre.

4.

A levél szövege latinul

Litterae Caroli Scherffer ad P. Paulum Makó

Rogo meo nomine gratuletur plurimum Patri Makó per se, vel per epistolium suum, elegantissimam Oden, quam pro nuptiis Romanorum Regis impressit Latine.

Ego sane nihil elegantius legi post auream aetatem. Descripsi ipsam ex exemplari impresso, quod habebat Pater Noghera, et detuli ad Comitum Firmian harum rerum amantissimum, et qui mihi omnem hic exhibet humanitatem: vix exprimi potest idoneis verbis, quantum ipsi placuerit. Ita P. Boskovich in literis 27 Martii Mediolano ad me datis. Quibus meam quoque gratulationem adiungo.

Vestrae Reverentiae
Servus humillimus
Carolus Scherffer

Magyar fordítás

Karl Scherffer levele Makó Pál atyának

Kérem, hogy a nevemben gratuláljon Makó atyának magáért, vagy a levélkéjéért, az igen választékos ódájáért, amelyet a római király esküvőjére adott ki latinul.

Kétségkívül magam sohasem olvastam ízlésesebbet az aranykor után. Lemásoltam azt egy nyomtatott példányból, amely Noghera atyánál volt, és elküldtem az ilyen dolgokat igen szerető Firmian grófnak: ő irányomban csupa nyájasságot mutatott: alig tudott alkalmas sza-

vakat rebegni, annyira tetszett neki. Ugyanígy Boscovich páter is a március 27-én Milánóból hozzám küldött levelében. Ezekhez csatolom a gratulációmát.

Főtisztelendóságtek
alázatos szolgája
Karl Scherffer

Jegyzetek

A levél dátum nélküli, a benne említett óda II. József Mária Jozefa bajor hercegnővel kötött házasságkötése (1765. január 23.) alkalmából született 1765-ben, így a levél is ebben keletkezhetett.

Karl Scherffer¹⁰ (1716–1783) jezsuita atya, 1751-től Bécsben a matematika és filozófia professzora.

5.

A levél szövege latinul

[Címzés a lap külső felén, pecséttel]

Vacio

H.

Reverendissimo Domino Paulo Mako, Cathedralis Ecclesiae Vaciensis Canonico Abbati Sanctae Margarethae de Bela in Archi-Dioecesi Strigoniensi Sacrosanctae Theologiae Doctori (etc.) Domino mihi Colendisimo.

Budae

Laudetur Iesus Christus

Reverendissime Domine Abbas, et Canonice mihi Colendissime!

Scriptum, de quo in nuperna Epistola, Ambroni Typographo tradidit Adamus Takács Praedicans Kis-Vaciensis, non tamen nomine Authoris; sed dum aliud quidpiam, pro impressione ad ipsum deferret aiebat se habere epistolam illam dedicatariam, quam proposuit Ambroni, an vellet imprimere? Qui a praedicante acceptam subscriptamque[?] revisioni, atque revisam suis sumptibus impressit, sperans te exinde aliquid lucrum percepturum. Dum vero ex Praedicante quaereret: an cum consensu authoris res haec fieret? Reposuit: non, sed apud nostros plerique iam Praedicantes, inquiebat Epistolam hanc descriptam habent. Significando proinde haec nuper datam fidem exolvere et favoribus ac benevolentiae commendatur perdemisce[?] maneo Vacii 19. Martii 1784.

Reverendissimae Dignitatis Vestrae
Servus humillimus
Joan. Nep. Lafcsák

¹⁰ LUKÁCS: *Catalogus generalis* III, 1456, STOEGER: *Scriptores Provinciae Austriacae Societatis Jesu*, 313.

Canonicus Vaciensis mp.

Magyar fordítás

Vácon

Főtisztelendő Makó Pál Úrnak, a váci katedrális kanonokjának, az Esztergomi főegyházmegye bélai Szent Margit Apátság apátjának, a teológia doktorának (stb.), nagyra becsült Uramnak Budára

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Főtisztelendő Apát Úr és igen nagyra becsült Kanonokom!

Az írást, amelyről a minapi levélben szó volt, Takács Ádám kis-váci prédikátor átadta Ambro nyomdásznak, csak a szerző neve nélkül; de közben valami mást hozott magával kinyomtatásra, mint mondta: neki megvan az a bizonyos ajánlólevél, ezt Ambronak meg is mutatta, hogy vajon kinyomtatná-e? Ez a prédikátortól megkapott és ellenőrzésre átvett, majd átvizsgált levelet a saját költségén kinyomatta, ettől valami megszerzendő hasznot remélve. Amikor azonban a prédikátortól megkérdezte: vajon a szerző egyetértésével történt-e ez a dolog? Azt válaszolta: nem, de a mieinknél már a legtöbb prédikátornak van ilyen ajánlás.

A minap adott hűséget viszonzva, kegyességben és jóindulatban állhatatosan maradok,
Főtisztelendő Méltóságok
alázatos szolgája
Lafcsák János Nepomuk
váci kanonok sk.

Vác, 1784. március 19.

Jegyzetek

Lafftsák János¹¹ (1731. Vikartóc–1801. Vác) 1776-tól váci kanonok.

III. A Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött levél

Lelőhely

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) P398 Károlyi család nemzetségi levéltára. Missiles 100. d.

A levél szövege latinul

[Külső oldalon más kéz írásával:] Mako Paulus dd. 25. Januar 1781.

¹¹ *A Váci Egyházmegye történeti névtára II. A papság életadatai.*, összeáll.: CHOBOT Ferenc. Vác, 1917, 819.

Excellentissime Domine Comes!

Mitto ad vestram Excellentiam una cum epistola candidatum ipsum, cuius mores optimos, et in tractandis literis assiduitatem quartum iam in annum experior: quem proinde una mecum expertis gratiis, atque benevolentiae demisse commendo.

Budae 25 Jan. 1781.

Excellentissimae vestrae
Servorum infimus
Paulus Mako

Magyar fordítás

Nagyméltóságú Gróf Úr!

Jelen levéllel küldöm Méltóságtoknak azt a jelöltet, akinek igen jeles erkölceit, és a levélírásban való jártasságát négy éve tapasztalom: őt ennél fogva megpróbált barátságommal és jóakarattal alázatosan ajánlok.

Buda, 1781. január 25.

Méltóságtok legalázatosabb szolgája
Makó Pál

Jegyzetek

Autográf levél. Nincs címzett, sem hely, hová, kinek küldte. A legvalószínűbb címzett Károlyi Antal,¹² aki Szatmár vármegye örökös főispánja, a váradi és ungvári kerületi iskolák főigazgatója. Nem tudjuk azt sem, ki lehet az a személy, akit Makó ilyen jóindulattal ajánl.

IV. A Pannonhalmán őrzött levél

Lelőhely

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban ma egyetlen Makó által írt levelet őriznek, melyet egykori rendtársának, Paintner Mihálynak küldött, jelzete: 118. E 35/1–II, 95. szám. A teljes dokumentum címe: *Manuscripta Societatem Jesu concernentia. Epistolae originales ad Michaelem Paintner.*

Paintner Mihály gondosan gyűjtött és őrzött kéziratokat, műveket, amelyek jezsuitáktól származtak, hozzájuk kötődtek. Levelezést folytatott egykori tanáraival, volt rendtagokkal. Jelentős jezsuita gyűjtemény volt a birtokában, melyet végrendeletében a pannonhalmi bencészekre hagyott.¹³ A Makó-levél is e gyűjtemény részeként került a bencészekhez.

12 SZINNYEI: *Magyar írók* V. 1073–1074; Éble Gábor: *A nagykárolyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével.* Bp., 1913, II. tábla.

13 *A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kézirat katalógusa: 1850 előtti kéziratok.*, szerk.: SZABÓ Flóris. Bp., OSZK, 1981, 13–14.

A levél szövege latinul

[más kéz írásával a lap bal felső sarkában: Msptum Abbatis Makó

a lap jobb felső sarkában: M84.]

Ab anno 1761

Compendiaria Logicae Institutio 760.

8. maj.

Compendiaria Metaphysicae Institutio 761.

P. Viennae edita, saepius recensa, in

Compendiaria Matheseos Institutio 764.

Silesia, Helvetia, et aliti iuventuti praectecta

Compendiaria Physicae Institutio 2 volum.

62. et 763. 8. maj. cum figg.

Calculi differentialis, et Integralis Institutio.

Viennae 1768. in 4.

De arithmetiis, et Geometricis Aequationum

Resolutionibus. Viennae 1770.

Institutiones Arithmeticae Partes 3 in usum

Gymnasiorum, et Scholarum Grammaticarum

Budae 1778. Saepius recensae, et Germanicae quoque deditae.

Elementa Geometriae Practicae in usum

Gymnasiorum, et Scholarum Grammaticarum

Budae 1778.

Elementa Matheseos purae in usum Academiaram

Regni Hungariae. Budae 1779. Recusa ibid.

cum accessionibus compluribus.

Oratio in Universitatis Regiae Budensis inauguratione. Alii labores innumeri Budae Directoris

Viennae 1779. Prodiit ibid. etiam Germanice et Ass. in Cons. lit. pro publico.

Elegiacon auctum, et emandatum, adiecto odaris

in secundas Josephi II Aug. nuptias. Budae 1780.

Dissertationes Physicae 1) de Natura et Remediis

Fulminum. 2) de Aurora Borealis. 3) de Atmos-

phaera Lunae. 4) de Figura Telluris Budae 1782.

Priores dum prodierunt etiam Germanice Viennae,

prima etiam Ungarice Carolini.

Descriptio Provincia Moxitarum in Regno

Peruano e scriptis posthumis Franc. Xav. Eder e S. J.

Concionata, et notis illustratae. Budae 1791.

[más kéz írásával]

Elegiarum liber unicus. Tirn. 1752. 12.

Carminum libri tres. Opus idem cum superiore, sed elimatum et auctum, cum Dramation quo-

que Nicomedes accessit. Tirn. 1764. in 8. maj.

Ode in Josephi II. Imp. nuptias

Elegia de restituta Aug. M. Theresiae valetudine.

Magyar fordítás

E levélnél nem adok magyar fordítást, mivel ez csak megjelent műveinek katalógusszerű felsorolása. Elől a természettudományos művekkel, majd az irodalmi alkotásokkal.

Jegyzetek

Autográf írás. Címzés nincs, az őrző dokumentum címéből (*Epistolae originales ad Michaelem Paintner – Eredeti levelek Paintner Mihálynak*) kiindulva azonban állítható, hogy Paintner Mihálynak küldte. 1791. után keletkezett, mivel ez a felsorolásban szereplő legkésőbb megjelent mű.

*V. Váci levelek**Lelőhely*

A Váci Püspöki és Káptalani Levéltár (VPKL) Püspöki Levéltárában (VPL) két helyen őriznek levelet Makótól. Egyrészt Makó végrendeletének dokumentumai közt (VPKL VPK Püsp. hiv. Egyházkorm. Testamentaria Pauli Mako). Jelen dolgozatban az 1. számmal jelölt levél. Másrészt az Acta Privatorum Pauli Makó jelzet alatt két levelet (2–3. szám).

1.

A levél szövege latinul

Excellentissime ac Illustrissime Domine Praesul Domine gratiosissime,
Humanissimas Excellentiae Vestrae pro facto catenae meae iudicio ago gratias. Aurifaber Viennensis Springer eadem utpote a se factam, et saepius repurgatam coram iudicio iam recognovit, censitque valorem reliquiarum ultra 150 fl. etiamnum adsurgere: submisi nuper Kurtzio speciem facti pleno cum iure eadem recipiendi. Palatinum hodie praeter suam opinionem exspectamus. Mussatur de conventu quodam statuum ad diem 6t. Aug. indicendo, ad quem bini e comitatu quolibet, e quavis urbe regia singuli cum diurnis sint deputandi: Mag-nates, et Ecclesiasticas aiunt suis expensis comparare posse. Putantur petenda 12 tironum millia. His me experto affectui, et gratiis demisse commendo. Budae 6t. Jul. 1793.

Excellentiae vestrae

servus humillimus

Paulus Mako.

Expaulinus Verseghi ob suas Ertekezések
ad trium mensium correctionem Primati
Decreto Regio committitur.

Magyar fordítás

Excellenciás és Főtisztelendő Elöljáró Úrnak, legkegyesebb Uramnak,
Hálát adok Excellentiátoknak a láncom felbecsültetéséért. Tudniillik Springer, bécsi arany-
műves, miután ezt az általa megmunkáltat és a jelenlétében gyakran tisztogatott láncot már
megvizsgálta, és úgy becülte, hogy a maradék értéke még most is 150 Ft-nál több: elküld-
tem a minap Kurtznak, hogy művészi alakját teljes joggal a régivé tegye. Jelenleg ezen kívül
mára várjuk a nádort. Tétovázik a rendi gyűlés augusztus 6.-ára való összehívása kapcsán,
amelyre a megyékből két-két, a királyi városokból egy-egy főt kell napidíjjal kiküldeni: és
azt mondják, hogy a főurak és az egyháziak saját költségükön vehetnek részt ezen. Úgy
beszélik, tizenkétezer újoncot fognak kérni. Ezekkel ajánlom magam kegyesen kipróbált
érzelmeinek és kegyeinek.

Buda, 1793. július 6.

Méltóságok alázatos szolgálja

Makó Pál, Az egykori pálos Verseghit az Értekezései miatt egy királyi rendelet három
hónapnyi primási elzárásra kötelezte.

Jegyzetek

Az excellenciás megszólítás a püspöknek jár, e szerint a levél címzettje, Makó előljárójaként
a váci püspök, Splényi Xavér Ferenc lehet.

2.

A levél szövege latinul

Copia.

Admodum Reverendo et Clarissimo Domino Francisco Madarassy, Parocho Rimoczensis,
nepoti mihi charissimo. Admodum Reverende Domine Nepos, Nunquam me ac Aere minus
comparatum poterat deprehendere; furtum 500. fl. quod Pestini sub Deputatione passus sum,
iter nupernum Viennense admodum sumtuosum subsidium in editionem Hist. Crit. Steph.
Katona collatum aerarium meum valde enervarunt. Centum tamen florenos, quod unice pos-
sum cum exitu hujus mensis vel apud officium Vicariale, vel ubi volverit, deponam. Interea
me plurimum commendo.

Budae 13tia Julii 1793.

P. M.

mpia

[a levél alján más kéz írásával]

Praesentem Copiam suo originali

er omnia Conformem esse infrascriptus testor

Josephus Bartaloczky

Districtus Szécsényiensis Vice-Archidiaconus mpia
[piros, koronás címerben lévő B betűs viaszpecséttel hitelesítve]

Magyar fordítás

A főtisztelendő és igen kiváló/jeles Madarassy Ferenc úrnak, rimóci plébánosnak, legkedvesebb unokaöcsémnek

Főtisztelendő Öcsémuram! Sohasem voltam még ennyire szűkében a pénznek; az 500 Ft-os lopás, amit Pesten szenvedtem el a küldöttség alatt, és a minapi szerfölött költséges bécsi út, hogy Katona István *Historia Criticájának* kiadására támogatást gyűjtsek, jelentősen kiapasztották a pénztárcámat. Mégis száz forintot le fogok tenni, ennyit vagyok képes ennek a hónapnak a végével a helynöki hivatalnál vagy ahová a sors vet. Ezen kívül ajánlom magamat.

Buda, 1793. július 13.

Makó Pál sk.

Tanúsítom, hogy ez a másolat az eredetivel mindenben megegyezik.

Bartaloczký József

a szécsényi egyházkerület alesperese sk.

Jegyzetek

Másolat, melyet Barthaloczký József¹⁴ szécsényi kerületi esperes hitelesített. Időrendben és logikailag ez a levél a korábbi, bár ma a következő levél után csatolva olvashatjuk.

Madarassy Ferenc¹⁵ (1762. Jászapáti–1838. Pozsony) Makó második unokatestvérének, Makó Juditnak a gyermeke. Madarassy rimóci plébánossága kezdetén küldi hozzá Makó a levelet, melyben válaszol egy feltételezhető korábbi kérésre, hogy küldjön neki pénzt.

3.

A levél szövege latinul

Illustrissime ac Reverendissime Domine Episcopo, Domine et Patrone mihi Gratosissime,

Confisus de eximia Benignitate Illustritatis Vestrae humillimas preces meas gratoso eiusdem obtutui demissi substerno: Non ita pridem Beneficium Parochiale consecutus, pro subsidio rei domesticae instruendae ad pie defunctum Dominum Canonicum Mako, optimae memoriae Avunculum meum recurri, qui etiam pro insigni sua in me bonitate aliquorum subsidium resolvit, meque ante duas circiter hebdomades ad se pro levanda pecunia constituit, prout haec omnia (ex adnexo manuscripto) patent. Interim dum me nuper itineri accingerem, mortem Domini Avunculi mei intellexi, quidve mihi porro agendum esset, dubius adhaesi; cum tamen

¹⁴ *Series Parochiarum et Parochorum Archi-Diocesis Strigoniensis*, collegit Ludovicus NÉMETHY: Strigonii, 1894, 484.

¹⁵ SZINNYEI: *Magyar írók* VIII., 219–220.

Vacium descendissem, per Excellentiam suam Episcopalem ad illustritatem Vestram tanquam in Testamento hoc Exequentem inviatus sum. Hac igitur inviacione, et gratiosa benignitate Illustritatis Vestrae fretus, ad eandem humillime recurro et suppliciter insto, dignetur praepotenti sua intermediacione, et benigno patrocinio mihi auxilio esse; nunquam ego petitione hac mea Illustritati Vestrae molestus fieri praesumpsissem, nisi durum Aeconomia meae initium, expensae innumerae, et debita contracta me ad id impulissent; quapropter humillime insto, dignetur ista in benignam reflexionem sumere, et si quae adhuc residua Massa ex substantia Domini pie defuncti in Manus Illustritatis Vestrae veniret, me ex ea gratiose iuvare, aut saltem Haeridem Universalem obligationis suae admonere; qui tum propter aretum sanguinis nexum, tum propter evidentem caussae meae iustitiam flexibilem forte semet praestabit; tanto magis, quod resoluta per pie defunctum Dominum summa me iure concernere videatur. Namque, prout id eximiae Illustritatis Vestrae Sapientiae cognitum et perspicuum est, lege naturae constat, donationem etiam simplicem Dominium transferre, et obligationem inferre, ut res donata ex iustitia tradatur. Cum igitur Haeres Universalis omnibus et singulis defuncti obligationibus satis facere teneatur, priusquam legati possessionem adeat. Consequens est Dominum Laurentium Mako aliquali etiam obligatione hac in parte obstringi. – Caeterum haec omnia aequissimo Illustritatis Vestrae iudicio, et benignae protectioni humillime submitto, a qua etiam felicem desiderii mei eventum spero; qui gratiosissimis favoribus, et praealtis gratiis demisse commendatus, in humillimo sacrarum manuum osculo persevero

Illustritatis Vestrae

Rimóltz 24ª Augusti 1793.

Infimus Cliens
Franciscus Madarassy
Parochus Rimolczensis

[A levél hátulján más kéz írásával]

Praetensio Domini Parochi Rimocziensis quoad 100 Flnos, ex substantia pie defuncti Pauli Makó sibi resolvendos. dd 24^{ae} Aug. 793.

fasc. No 52 suae N 30.

Ad Acta Privatorum

Magyar fordítás

Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Úr, Uram és legkegyesebb Patrónusom!

Erősen bízva méltóságtok kiváló jóságában legcsekélyebb kéréseimet alázatosan kegyes tekintetek elé terjesztem:

Nem sokkal ezelőtt a plébánosi kinevezésemet követően, az otthoni dolgok rendezésére támogatásért fordultam a kegyesen megboldogult Makó Pál kanonok úrhoz, igen jó emlékezetű nagybátyámhoz, aki irántam érzett rendkívüli jósága miatt valamennyi támogatást fizetett, és mintegy két héttel ezelőtt értesített engem a pénzbeli segítségnyújtás ügyében,

minthogy ezek nyilvánvalóak (a csatolt kéziratból). Ezalatt, amíg a minap az útra készültem, értesültem nagybátyám uram haláláról, és kétségbe estem, mit is kell ezután tennem, amikor mégis Vácra fogok menni, miként Ő püspöki kegyelmessége Méltóságatokhoz a végrendelet ügyében eljárót magához rendelte.

Tehát e meghívásban és Méltóságatok kegyes jószágában bízva ehhez a legalázatosabban fordulok, és szünet nélkül alázatosan kérem, méltóztassék hatalmas közbenjárásával és nyájas oltalmával nekem segíteni; sohasem bátorkodtam volna ezzel a kéréssel Méltóságatoknak terhére válni, hacsak nem nyomasztó anyagi helyzetem eredete, számtalan kiadásaim és összegyűjtött adósságok arra nem kényszerítenének. Ezért alázatosan kérem, méltóztassék kegyes meggondolásra venni, és ha méltóságatok kezére jutna a kegyesen elhunyt úr vagyónából ez a maradék összeg, engem ebből szívesen megörvendeztetni, vagy legalább, mint kötelezvényének általános örökösét figyelmeztetni méltóztassék. Ez egyrészt a szoros vérségi kötelék, másrészt ügyem jogos kérése miatt bizonyítani fogja az ő hajlandóságát; annál inkább úgy tűnik, hogy a kegyesen elhunyt úr által hátrahagyott összeg jogosan illet engem. És mivel, ahogy az Méltóságatok rendkívüli bölcsessége számára is nyilvánvaló, a természeti jogban is az áll, hogy az adományozás is egyszerű tulajdonjogot biztosít, és azt a követelést támasztja, hogy jog szerint adják át az adományozott dolgot. Ezért tehát az általános örökös tartozik azzal, hogy a halott minden egyes kötelezvényének eleget tegyen, mielőtt hozzájut az örökségéhez. Ebből az következik, hogy bármiféle követeléssel Makó Lőrinc úr terhelhető. Egyébként mindezeket Méltóságatok legigazságosabb ítéletére és nyájas pártfogásába legalázatosabban ajánlom, miáltal is vágyamnak megfelelő szerencsés eredményt remélek; ajánlkozva szíves kegyetekre és tengermély hálátokra, szent kezeitek alázatos csókolásával maradok

Méltóságatok alázatos szolgája
Madarassy Ferenc
rimóci plébános
Rimóc, 1793. augusztus 24.

[A levél hátulján]

A rimóci plébános úr igénylése 100 Ft-ról, ami a kegyesen elhunyt Makó Pál hagyatékából neki kifizetendő. 1793. augusztus 24.

Jegyzetek

Autográf levél: A váci püspök ebben az időben Splényi Xavér Ferenc.¹⁶

Makó Pál 1793. augusztus 19-én halt meg, a budai felsővízvárosi Szent Anna templom kriptájában helyezték örök nyugalomra.¹⁷

Makó Lőrinc (1739–1807) Makó Pál testvére, örököse volt.

16 SZINNYEI: *Magyar írók* XII., 1367–1368, LUKÁCS: *Catalogus generalis* III., 1580; *Magyar Katolikus Lexikon* XII, 316.

17 *Felsővízvárosi Plébánia Halotti anyakönyvek 1782–1798.*, 397. MNL OL, mikrofilm: A 0049.

Wirth Lajos

SZÉP JÁNOS ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Amikor 2014-ben a *Jászberény története a kezdetektől a reformkorig* című kötetünk számára megírtam *A gimnázium első tudós tanárai* címet viselő dolgozatomat, az eredeti szándékom az volt, hogy Horváth Péter és Miháلكovics József pályájának ismertetése mellett a tudós kortársuk, Szép János életművét is bemutatam. Sajnos az adatgyűjtés során azt kellett tapasztalnom, hogy az amúgy is szűkös forrásanyagban jelentős ellentmondások vannak, amelyek feloldására nem volt elegendő a rendelkezésre álló idő. Így akkor kénytelen voltam Szép János méltatásától eltekinteni. Azóta viszont a vele foglalkozó irodalom több tanulmánnyal bővült,¹ így nincs akadálya, hogy életműve a Jászsági Évkönyvben is megkapja az őt megillető méltatást.

Szép János 1767-ben született Keszthelyen, egy módosnak korántsem nevezhető családban. A szűkös anyagi körülmények egész életét végigkísérték. Létezik ugyan olyan életrajz, amelyben pontos dátum olvasható születésének és halálának időpontjára vonatkozóan, de ez nem fogadható el hitelesnek, mivel a születés éve, valamint a halál hónapja és napja bizonyosan téves.

A tehetséges fiatalember gr. Festetics György nagyvonalú támogatásának köszönhetően folytathatta tanulmányait, amelyért több helyütt is köszönetet mond, egyebek mellett „első zsengéjének”, az *Aestetika*-fordításnak „Ajánló levelében”.

Tanári pályáját 1790 táján, Pécssett kezdte meg, innen küldte Budára a *Keszthely városának Párnásszus hegyéről való szemlélése s leírása* című költeményét, amelyik Szép János első, nyomtatásban megjelent műve (1790). Minden bizonnyal pécsi évei alatt készítette el Szerdahelyi György Alajos kétkötetes latin nyelvű esztétikájának magyar fordítását: *Aestetika, avagy a jó ízlésnek a szépség filozófiájából fejtegetett tudománya* címmel.² A könyv 1794-ben, Landerer Katalin nyomdájában jelent meg, Budán. Ajánlását a szerző 1793-ban még Pécsről keltezte, „a következő, 1793/94-es tanévben azonban áthelyezték Szombathelyre, ahol évi 450 forintos fizetéssel a humanitás I. osztályának (az I. Ratio Educationisnak megfelelően ötosztályos gimnázium negyedik osztályának) professzorává nevezték ki. 1807. szeptember 24-ével lett a II. humanitás osztály tanára, ám két év múlva a csornai premonstreiek átvették a szombathelyi gimnáziumot, ahol a továbbiakban csak szerzetesek taníthattak.” Így 1809. július 17-én Kassára helyezték át. Az új állomáshely elfoglalása nem volt zökkenőmentes, a főigazgató október 2-án ingerült hangú levélben reklamált, hogy Szép János még mindig nem indult el Kassára. Ebben közrejátszhatott, hogy ekkor már családos ember volt. Szombathelyi évei alatt feleségül vette Bollmüller Évát, és ugyancsak Szombathelyen született első lányuk, Alojzia.

Szép János kassai éveiről nem található adat az irodalomban, 1815-től azonban már a jászberényi gimnázium tanára volt, mint a II. humanitás osztály professzora, és „levéltári

adatok igazolják, hogy a legtöbb életrajzban szereplő 1824-gyel szemben 1827-ben nyugdíjazták, 600 forintos fizetésével. 1829-ben a kassai kerületi főigazgató azt kérte a Jászkun Kerülettől, hogy kiemelkedő tanári és jelentős irodalmi munkássága elismerésül táblabírói tisztséget adományozzanak neki, de a Kerület nem támogatta a kérést.” Ugyanúgy, ahogy még 1820-ban elutasították Szép János azon kérvényét, amelyben 500 forint kölcsönt kért a Kerülettől, hogy ki tudja adni Julius Caesar műveinek fordítását. Ilyen módon a fordítás csak jóval később, Szinnyei szerint 1831-ben jelent meg, a fordító utolsó publikációjaként. Az első kötet 1831-es megjelenését más forrásból nem sikerült megerősíteni.

A Jász Múzeumban digitalizált formában hozzáférhetőek a Nagyboldogasszony Római Katolikus Főplébánia anyakönyveinek bejegyzései, a halotti anyakönyvek 5. kötetében (1831 – 1846) olvasható, hogy Szép János 1834. július 23-án hunyt el, felesége Bollmüller Éva volt, ő pedig a gimnázium tanára. Az anyakönyvi bejegyzések a könnyebb kutathatóság érdekében nem időrendben, hanem betűrendben érhetőek el.

Augusztus 17-éről datálódik az a kérvény, amelyben Szép János árván maradt hajadon lányai: Alojzia, Juliánna, Ágnes és Franciska azt kérik a Nemes Jászkun Kerületektől, hogy részükre szegénységüket igazoló bizonyáglevelét adassék ki.

A kérvényt kivizsgáló Makó Lőrinc jászkapitány úgy találta, hogy az árvák kérése minden szempontból indokolt. Az édesapjuktól csak egy csekély értékű lakóház maradt rájuk, amely alapos felújítást kívánt, mert ha akkori állapotában próbálták volna eladni, legfeljebb 400 váltó forintot kaphattak volna érte. Ily módon egy-egy árva „örökösödésbeli jussa” igen csekély összeget tett volna ki.

Szép Jánosnak nem adatott meg a békés, nyugodt öregkor, és hosszú időn át az életműve sem kapta meg a megérdemelt figyelmet és elismerést. Csak az utóbbi évtizedekben fordult az irodalomtörténet, a filozófiatörténet és a neveléstudomány Szép János életműve felé.

Szép János irodalmi és tudományos működése

Szép Jánosról az újabb időkben megjelent életrajzokban az olvasható, hogy tanár, író, költő, műfordító. A jelen írásban a szépirodalmi munkásságával nem kívánok foglalkozni, ebből a tárgykörből a közelmúltban több tanulmány és kritikai szövegkiadás is napvilágot látott. Elsősorban az életmű azon darabjait veszem szemügyre, amelyek a jászberényi évekhez köthetők. Kivételként, éppen jelentősége miatt, az 1794-ben megjelent *Aesthetika, avagy a jó ízlésnek a szépség filozófiájából fejtegetett tudománya* című kötetet foglalkozom, amelyet a magyar esztétikai nyelv megteremtését célzó első próbálkozásként kell értékelni. Az említett mű alapjában véve Szerdahelyi György Alajos latin nyelvű esztétikájának fordítása, amelyen Szép jelentős rövidítést és tömörítést hajtott végre az eredetileg kétkötetes műhöz képest. Mind az eredeti, 1778-ban megjelent latin mű, mind a magyar fordítás sorsában közös, hogy egyik sem kapta meg a maga korában a megérdemelt figyelmet. Szerdahelyi műve hiába volt latin nyelvű, mégsem kapott külföldön akkora érdeklődést, amekkorát megérdemelt volna. Általában hűvös volt a fogadtatása, sőt gyakran lekicsinylően említették.

Szép János fordításával kapcsolatban pedig jól tükrözi a hazai viszonyokat, hogy a második, 1817-ben megjelent magyar nyelvű esztétika a kiadó Trattner János Tamás szerint ugyan fordítás, de „megérdemli a világ eleibe bocsátást, akár híres eredeti szerzője miatt,” akár azért, mert „azon tudomány részében, melyről kimerítve szól, hazai nyelvünkön az első”. A híresnek mondott szerző Eberhardt, a lefordított mű a *Theorie der schönen Künste und Wissenschaften*, a magát magyarázóként feltüntető fordító pedig Pucz Antal római katolikus plébános.

Az a tény, hogy Szép János huszonhárom évvel korábbi művére sem a kiadó, sem pedig Pucz Antal nem emlékezett (ne tételezzünk fel szándékos rosszindulatot), komoly hiba. Ráadásul a Trattner által feldicsért Eberhardt sem tartozik az esztétikatörténet nagyjai közé. Mint az egyik, Szép János fordítását elemző tanulmányban olvasható: „Szép munkája esztetikai szempontból külön méltatást nem igényelhet, de nyelve és műkifejezései megérdemlik a tüzetesebb tanulmányozást.”

A fordítás munkájában a legnehezebb a hiányzó magyar szavak megalkotása volt. Természetes dolog, hogy a javasolt szóalakok között voltak sikerültek, és voltak olyanok, amelyek nem tudtak gyökeret verni szaknyelvünkben. A Szép János által használt kifejezések két csoportra oszthatók. Az elsőben a fordító megtartotta az eredeti latin szóalakot, de javasolt mellé egy magyart, míg a második csoportban a magyar forma dominál. Az alábbi lista Barabás Balázs:³ *Szép János és a magyar esztétikai nyelv kezdetei* című, a Korunkban megjelent tanulmányából való, ahol „a szerző megtartotta az eredeti kontextusban szereplő szóalakokat:

állegóriák – titkos értelmű képek
Genie – reátermés, lélek
ironia – gúnyolás
karakter – természeti tulajdonság
logica – elmei valóság
proportio – szertartás
állatok kimetszett képeiből értendő dolgok – hieroglyphica
beszédeselek – rhetores
csudálatosság – mirabillitas
daganat – tumorem
egybevető – comparativa
egyenetlenség – discordiae
együgyűség – simplicitas
ékesség – gratia
elmebéli – subjectiva
erköltsu beszéd – apologus
felség – sublimitas
formák és különös módok – schermata

fő indulat – humor singularis
 gyönyörűség – amoenitas
 hír – famae
 játék mese – drama
 igazan – serio
 illendőség – decorum
 ítélő jegy – criterium
 játszodtatás – illusio
 jegyek – symbola
 jelenések – visiones
 képek – imagines
 képírás – iconismus
 látás határja – horizon
 másra néző – relativa
 méltóság – dignitas
 nagyság – magnitudo
 nevetséges – ridiculum
 őszinteség – sinceritas
 példa beszéd – parabola
 puszta, s elmebéliek – abstractae
 rövid mesék – aenigmata
 szótul különb értelmű rövid és huzomós beszéd – metaphora, et allegoria
 tétel – problema
 töb`re mondás – hyperbole
 tzifrázatok – emblemata
 újság – nouitas
 való – objectiva
 versezők – poetae
 vétel – theorema
 virgantz ész – ingenium.”

Ahogy a korábbiakban említettem, Szép János kassai tevékenységéről nem lelhetők fel irodalmi adatok. Nyilvánvalóan tanári feladatait ellátta, és ha a publikációinak jegyzékét megnézzük, bizonyosra vehető, hogy tudományos kérdésekkel is foglalkozott. 1815-től tanított Jászberényben, és *Epitomae Historiae regum Hungariae, Budae* és *Exercitationes scholasticae et philologicae, Pestini* című munkái egyaránt 1815-ben jelentek meg. Nagy valószínűséggel ezeket még Kassán írta, és vagy még Kassáról, vagy már Jászberényből küldte nyomdába.

A jászberényi katedra elfoglalása után valószínűleg egyből hozzálátott a tudományos munkához is, ami főként a neveléstanhoz kapcsolódott. Itt nemcsak a szorosán vett

neveléstudományi tárgyú fordításra és a Tudományos Gyűjteményben megjelent értekezéseire kell gondolnunk, hanem például *A magyaroknak constantzinápoli táborozások Zoltán fejedelem alatt. Egy verszetben leíratott Szép János által. Pesten, 1821.* című elbeszélő költeményére is, a hozzáfűzött: *Hogy a tudományok nagygyá teszik a hazát, a hazai és külföldi históriákból megmutatódik* című írással együtt.

Az említett írás címe, és Szép Jánosnak a tudomány és a nevelésügy iránti elkötelezettsége rejti a magyarázatát annak, hogy a kiadás feltételeinek előzetes tisztázása nélkül hozzáfogott Julius Caesar összes művének lefordításához. A nagy munkával 1820-ra elkészült, de nem sikerült kiadót találnia. A kiadás költségei igen tetemesek lehettek, ami abból is kitűnik, hogy a saját kiadásban való megjelentetéshez a Jászkun Kerületektől megpróbált 500 forintos kölcsönt kérni, ami majdnem egy évi fizetésével volt egyenlő. A kérelmet azonban a Kerületek elutasították. Az előfizetők gyűjtése sem járt kellő sikerrel, ami a Tudományos Gyűjteményben megjelent *Tudósításból* is kitűnik: „*Minthogy C. Julius Césár munkáinak, magyar kiadásáról költ első tudósításaim bizonyos akadályok miatt kevés helyekre érkezhettek el; azért ismét alázatosan jelentem a' nagy érdemű Publicumnak, hogy at ezen munkákra náló előfizetésnek (melly 4. for9ntból áll V. Cz.) ideje Pesti Sz. Jósef napi vásárig fog tartani. Az előfizetés módjának pedig ezt a' nemét választottam, melly szerént a' kik akarják, mindgyárt, mások pedig a' könyvnek kézhez vételével annak árát vagy a' könyvárasoknál, vagy a' T. Iskola-Igazgatóknál letehetik, mindenek pedig Pestről Eggenberger Jósef könyvárostól vásári alkalommal a kész könyver annak idejében elvihetik, ha az említett helyeken neveiket beiratták, s azok nekem onnan elküldettek.* Írtam Jászberényben September 25-dikén 1821.

Szép János

A' Szép Tudományok Tanítója.”

Az előfizetők toborzása nem járt kellő sikerrel, így csak 14 évvel az elkészülte után jelenhetett meg a fordítás. Színyeinél az olvasható, hogy: *C. Julius Cézár minden munkái magyarul. Buda, 1831., 1834. (A galliai háborúról I.–VIII. könyve)*

A korabeli folyóiratokban, az újonnan megjelent könyvek között (például a *Hasznos Multságokban*) azzal találkozunk: *C. Julius Cézár minden munkái, és háborúi magyarul Szép János által. Első kötet a' galliai háborúról I. II. III. IV. V-dik könyv. Budán A' kir. tudományok Egyeteme' betüivel. 1834.* Van, ahol feltűntetik, hogy a második kötet *A gall háború VI., VII., és VIII. könyvét* tartalmazza, a megjelenés helye és ideje azonos.

A *Tudományos Gyűjteménnyel* Szép János a megjelenése óta szoros kapcsolatban volt, első, ott megjelent írása az első évfolyam (1817) 4. számában (103. oldal) megjelent recenzió volt: *Válogatott levelek M. Tullius Ciceroból, és K. (C) Plinius Cecilius (Sekundusból) Szegeden 1816.* címmel.

Az évek során különféle műfajú írásai jelentek meg, recenziók, értekezések, a fentebb idézett felhívás, és reflexiók a műveivel kapcsolatos negatív kritikákra. A recenzensekhez szólt az alábbi *Kérelem*: „*Mindenkinek kötelessége maga becsületét, ennek megtámadtatá-*

sakor védelmezni; ilyen esetben forog most az enyim, midőn egy irigység vakította Tudós, kézzel lábbal rajta vagyon, hogy attól, érdememtől megfosszon. Minthogy pedig becsületem ezen alattomos rosszszul ítélő Tudósokat, most az olvasó Publicumot kívánja szégyeníteni, most a' Poétának hibákat hány szemére, melyeket megbizonyítani nem tud, 's azt előbb megbüntettetni akarja, mint sem perbe idézte volna; azért tisztelettel esdeklem az egész érd. olvasó közön Válogatott levelek M. Tullius Ciceroból, és K. (C) Plinius Cecilius (Sekundusból) Szegeden 1816.ség előtt, hogy ezen alattomos amittónak hitelt adni ne méltóztassék, miglen okait nyilván elő adni nem bátorkodik, én pedig azokra adandó feleletemet kinyomtatatom. (Tudományos Gyűjtemény, 5. évf. 6. sz. 127. o. 1821.)

Szép János''

A hazai, magyar nyelvű sajtó a kibontakozásától kezdve közölt pedagógiai tárgyú írásokat, a nemzeti nyelvű újságok éppúgy, mint a legrégebbi irodalmi és enciklopédikus jellegű folyóirataink. Eleinte csak kisebb-nagyobb közlemények jelentek meg, a felvilágosodás második szakaszától kezdve azonban megszorodtak az elméleti neveléstani témájú írások, a reformkorban pedig már tudományos igénnyel készült pedagógiai tanulmányok is olvashatók. Különös szerepe volt ebben a Tudományos Gyűjteménynek és a Felső Magyar Országai Minervának. A Tudományos Gyűjteményben fennállásának huszonöt éve alatt közel száz, míg a Felső Magyar Országai Minervában tizenkét év alatt több mint ötven nevelésügyi kérdéssel foglalkozó tanulmány jelent meg. Az egyes szerzőknek a pedagógia különböző kérdéseiről vallott nézeteit alapos összehasonlító elemzésnek vetette alá Fehér Katalin⁴ a Neveléstörténet című folyóirat 2004. évi 1.számában megjelent: *Vélemények, viták a nevelésről két reformkori folyóiratunkban* című értekezésében.

A Tudományos Gyűjtemény az elméleti pedagógiai és az anyanyelven való oktatást követelő tanulmányok mellett teret adott a korszak egy másik fontos kérdését, a nőnevelés reformjának szükségességét feszegető írásoknak is. A folyóirat 1821. évi 4. számában jelent meg Szép János közel negyven oldalas tanulmánya *Elmélkedés az asszonyi nem tanításáról* címmel. Ezt szokás a nőnevelési vita nyitányának tekinteni. A szerző régebbi és a kortárs szakirodalom alapján azt próbálja bizonyítani, hogy a nők is képesek ugyanazokat az ismereteket befogadni, mint a férfiak. Véleménye szerint: „*Testi és lelki, vagy elmebeli tehetségekre nézve nem alábbvalók az Asszonyok a férfiaknál. Olyan lélek, olyan ész lakik az Asszonyokban, mint a férfiakban.*” Álláspontja szerint már kisgyermekkorban azonos képzést kell biztosítani a fiúknak és a lányoknak, hogy a későbbiekben a tehetséges lányok a tudományok és művészetek különböző területein ugyanúgy kibontakoztathassák képességeiket, mint a fiúk. Számos példát hoz fel arra, hogy külföldön – ugyanúgy, mint hazánkban – vannak képzett, tudományokat művelő nők. Az éveken át zajló nőnevelési vita teljes vehemenciával 1823-ban, ugyancsak a Tudományos Gyűjtemény hasábjain kezdődött. Ebbe bekapcsolódtak a Felső Magyar Országai Minerva, a Hasznos Multságok, és egyéb folyóiratok szerzői is.

1823-ban Szép János megjelentetett egy harminc oldalas kiadványt *Gyermeki oktatás* címen, amely a XVI. századi francia humanista, Marcus Antonius Muretus *Institutio puerilis* című, hexameterekben írt neveléstani művének fordítása, ugyancsak hexameterekben, kiegészítve Antonius Constantinus „jegyzéseivel” (jegyzeteivel). Ezekhez csatolt még 6 oldalnyi „jegyzést” a Constantinápolyi táborozásról. Marc Antoine Muret eredeti műve mindössze ötoldalnyi terjedelmű, és az első kiadás címe: *M. Antonii Mureti: Institutio Puerilis comprehensa versibus ad captum puerulorum qui primis litteris imbuuntur accommodatis ad M. Antonium Muretum iuniorem., Romae, MDLXXVIII.*⁵

Az Antonius Constantinustól származó jegyzetek az 1584-es kiadásban már megtalálhatók. Ennek a kiadásnak⁶ különlegessége, hogy a 84 a szokatlan *XXCIV* alakban szerepel. A későbbi kiadások és fordítások, köztük a kétnyelvűek is, hol csak az eredeti Muretus-féle szöveget, hol a jegyzetekkel kiegészítettet közlik.

Szép János művének a következő címet adta: *Gyermeki oktatás, melyet Muretus Márk Antal adott Márk Antalnak, testvére' fijának, Constantin Antalnak jegyzéseivel együtt, mellyekhez járulnak némelly jegyzések a'constantinápolyi táborozás' leírására, mellyeket maga a 'szerző Szép János készített. Pesthen, 1823.*

Már maga a címadás okot adott Holéczy Mihály evangélikus „oskolarektornak”, hogy a Tudományos Gyűjtemény 1823. április 12-i számában megjelent recenziójában tartalmi és formai kérdésekben egyaránt keményen támadja a könyvet.

Az éles nyelvű bíráló valóban volt révkomáromi „oskolarektor”, de csak 1815. november 1-jétől 1816. február 19-ig (!!!). Onnan Csákvárra került rektornak, majd Nagyszokolyba lelkésznek. Kritikai megjegyzései között van megszívlelendő, az öntelt stílusa viszont idegesítő, főleg úgy, hogy természetesen az adott korszak mércéjével mérve, nem sok fogalma van az oktatásról. Ehhez járul, hogy egy 24+6 oldalas kiadványról 10 oldalas recenziót írni, enyhén szólva túlzás. Szép Jánosnak szándékában állt válaszolni a recenzióra, válaszát meg is írta, de valamiért kéziratban maradt, amelyet egy kiadatlan vers kéziratával együtt Földváry Kinga és munkatársai találtak meg.

Örvendetes, hogy az elmúlt két-három évtized kutatásai nyomán, részint az előkerült, addig ismeretlen kéziratoknak köszönhetően Szép János életműve megkapja az értékének kijáró megbecsülést. Külön örömmel tölthet el bennünket, hogy a pedagógiai tárgyú művei közül számos a jászberényi gimnáziumhoz, a Lehel Vezér Gimnázium elődjéhez kapcsolódik. Jogos tehát az a megállapítás, hogy a gimnázium első tudós tanárai: Horváth Péter, Mihálkovic József és Szép János voltak.

Irodalom

¹ Földváry Kinga: Új adatok Szép Jánosról, Keszthely költőjéről. *Irodalomismeret*, 1997. 1–2. 30–33.

² <https://books.google.hu/books?id=yNZdAAAAcAAJ>

³ Baráth Balázs: Szép János és a magyar esztétikai nyelv kezdetei. *Korunk*, 2003. december

⁴ Fehér Katalin: Vélemények, viták a nevelésről két reformkori folyóiratunkban. *Neveléstörténet (A Kodolányi János Főiskola folyóirata)*, Székesfehérvár, 2004. évf. 1. sz.

⁵ https://books.google.hu/books?id=_7FXAAAAcAAJ

⁶ <https://books.google.hu/books?id=CYWLHaY0EgYC>

Bende Andrea

A MUNKASZERVEZÉS ALAPJAI EGY DÉL-KOREAI NAGYVÁLLALTNÁL

A rendszerváltás során új termelő cégek jelentek meg az elektronikai üzletág piacán, közöttük például a Samsung, amely egy újfajta munkaszervezést és -kultúrát honosított meg Magyarországon. Ebben az értekezésben a Samsung fejlődését és a dél-koreai cégek munkakultúráját bemutató áttekintés olvasható.

Az ország a koreai háborút (1950. június 25. – 1953. július 27.) követően a világ egyik legszegényebb állama volt, nemzetközi segélyekre és kölcsönökre támaszkodott, majd az exportra építő gazdaságpolitikájának köszönhetően néhány évtized alatt az egyik leggyorsabban fejlődő gazdasággá vált, így bekerült az „ázsiai tigrisek” közé.

A fejlődő gazdaság céljainak eléréséhez, illetve az ázsiai pénzügyi integráció előidézéséhez előtérbe kellett helyezni a regionális pénzügyi együttműködések lefektetését. A szabad tőkeáramlás, a pénzügyi biztonsági hálók létrehozása, a valutakötvények piacának fejlesztése mind lehetővé tette, hogy Korea beilleszkedjen Ázsia integrációjába. Ennek hatására 2011. július 1-jén, az EU–Korea szabadkereskedelmi megállapodás hatálybalépésével új korszak vette kezdetét a kereskedelmi kapcsolatok terén. Az EU–Korea szabadkereskedelmi megállapodás az EU által valaha megkötött legnagyobb volumenű volt, és egyben az EU első, ázsiai országgal kötött kereskedelmi egyezménye. A megállapodás elsődleges célja – az európai társaságok számára – egy jobb piacra jutási lehetőség megteremtése volt a dinamikusan fejlődő versenyképes ázsiai piacokon.¹

Az ország iparát döntően a nehézipari ágazatok jellemzik, mint például a petrokémiai ipar vagy a hajógyártás. Ezeken kívül fontos szerepe van az autóiiparnak és a fogyasztói elektronikának is. Több koreai nagyvállalat ismert világszerte, köztük a Samsung, amely számos profillal rendelkezik. A Samsungnak az elektronikai üzletág mellett jelentős építőipari vállalatai is vannak. A Samsung C&T építette a világ legmagasabb épületeit, többek között a Burdzs Kalifát, a Petronas-ikertornyokat Malajziában. A Burdzs Kalifa egy szuper magas felhőkarcoló az egyesült arab emírségekbeli Dubajban.

A Samsungot ma az elektronikai üzletágban elért sikereinek köszönhetően a világ 10 legjobb márkája között jegyzik mint technológiai iparágvezető vállalatot.

A 2017-es év mérlege:

Megtörtént a HARMAN felvásárlása

Bemutatta a Galaxy S8, S8+ és Note8 típusokat

Bemutatta a világ első Cinema LED képernyőjét

Bevezette a QLED TV-ket és a The Frame termékeket a globális piacra.²

¹ Az EU–Korea szabadkereskedelmi megállapodás a gyakorlatban. Az Európai Unió Kiadóhivatala, Luxembourg, 2011. 3. oldal

² <https://www.samsung.com/hu/aboutsamsung/company/history/> Samsung, vállalat, történelem 2018.10.19. 16.16.

Észak- és Dél-Korea viszonyáról

Manapság a médiában gyakran olvashatunk Észak- és Dél-Korea újraegyesítésének lehetőségeiről. Afelől senkinek sincs kétsége, hogy az újraegyesítés csakis a déli országrész dominanciájával következhet be. Gazdaságilag Dél-Koreának érdeke lenne Észak-Koreával jó viszonyt kiépíteni. Ezt jól mutatja a következő hír:

„Az enyhülésben leginkább érdekelt Mun Dzse In dél-koreai elnök a háttérben igyekszik közvetíteni Phenjan és Washington között. De addig is régi-új tervekkel rukkolt elő: kapcsolják össze a két Korea út- és vasútvonalait.”³

A vasútvonal kiépítése több szempontból is hasznos lehet. A két Korea közötti jó viszonyból Dél-Korea gazdasága sokat profitálhatna. Északnak a kedvező fekvése, a nyersanyagok, mint kibányászatlan beruházási lehetőségek, a fiatalok, fegyelmezett, képzett munkaerő, a technológiák mind hozzájárulnának Dél-Korea fejlődéséhez. Az enyhülés szele annak is betudható, hogy a koreai kormány a törvényeiben nem hagyhatja figyelmen kívül a gazdasági szereplőket. Miért? *„A Samsung Electronics vállalatcsoport bevétele a koreai GDP 21%-át adja megközelítőleg.”⁴*

A koreaiak úgy tartják, hogy veszély helyzetén nem azt kell figyelni, hogy az elnök „lelép-e”, hanem egyenesen a Samsung elnöke az irányadó. A koreai kormány szemlélete alapján gazdaságilag az a fontosabb, hogy mi történik a vállalatokkal. A kabinet elsősorban a nagy gazdasági szereplőkre támaszkodik, ugyanis a cégek meghatározó alapot biztosítanak a koreai gazdaságnak, így az ő érdekeiket helyezik előtérbe.

A Samsung iparágvezető vállalatá fejlődéséről

A Samsung 1938. március 1-jén jött létre Lee Byung Chul alapításával. Fő profilja az élelmiszer-kereskedelem volt. Lee hamar belépett a nemzetközi üzleti életbe, és csatlakozott a Mandzsúriának exportáló koreaiakhoz. Cége ezt követően importtevékenységgel is elkezdett foglalkozni, mellyel hozzájárult a megszállás alatt lévő Korea alapvető szükségleteinek kielégítéséhez. Lee különleges üzleti érzékével elérte, hogy 1949-re a Samsung Szöul száz legjelentősebb cégének listáján a kilencedik helyre kerüljön. A koreai háború alatt – az országban állandósuló pusztítás ellenére – a Samsung vagyona hússzorosára nőtt. A cég ismét napi szükségleti cikkeket importált a lerombolt országba. Lee ekkor hozta létre a cukorgyárat és a textilüzemet. A cukorgyár sikere kiemelkedő szerepet játszott mind a modern Samsung megteremtésében, mind pedig a koreai gazdaság újjáépítésében. Ez a három társvállalat jelentette a Samsung csoport megalakulását és egyben a pénzügyi szektor felé való nyitást is. Innentől tekinthető a Samsung Korea domináns üzleti szereplőjének. A gyárak beindítása

3 https://hvg.hu/gazdasag/20180823_Koreai_felsziget_nemi_olvasas_osszeolvasasrol_majd Hány sücstálalkozó kell a 65 éves hadiállapot lezárásához? A két Korea harmadszor is nekifut 2018.10.20. 14:20

4 <https://www.forbes.com/sites/donaldkirk/2017/11/14/asia-richest-families-2017-how-the-lees-made-south-korea-the-republic-of-samsung/#2949ef47d5ce> Asia's Richest Families 2017: How The Lees Made South Korea The 'Republic Of Samsung' 2018.10.16. 19:30

jelentette a Samsung csoport számára a kereskedelmiről a termelői vállalati profilra való átállást. Az 1960-as évek gazdasági fejlődésének következményeként született meg a döntés az elektronikai iparba történő befektetésről. Ezt követően sorra alakultak a Samsung csoport elektronikai szektorba tartozó vállalatai. Az így létrejött elektronikai gyártókat magába foglaló vertikális rendszer azonban megkövetelte egy centrális telephely felépítését, és 1971-ben le is rakták a mai Samsung Electronics központ alapkövét.

A Samsung elektronikai iparba való bekapcsolódása televíziók gyártásával indult, de látva ennek belföldi és export sikereit a gyártott termékek körét hamarosan sikerült kibővíteni. A Samsung Electronics a 70-es évek közepétől kezdve hűtőgépeket, monitorokat, valamint mikrohullámú sütőket is gyártott. A 80-as évek elején pedig az első Samsung által konstruált PC-k és légkondicionálók is megjelentek a piacon.⁵

A cég legelső tengerentúli leányvállalatának székhelye az Amerikai Egyesült Államok lett, tekintve, hogy akkoriban az bizonyult a legbiztonságosabb befektetőhelynek. Az első kereskedelmi irodák 1978-ban kezdtek funkcionálni, az első tengerentúli gyárban pedig 1984-ben indult meg a termelés.

A Samsung Electronics 1982-ben Európában is megjelent, ebben az évben nyílt meg az első európai kereskedelmi iroda Németországban. Az első európai székhelyű gyáregység azonban nem Németországban, hanem Portugáliában kezdte meg a gyártást, ugyancsak 1982-ben. Két évvel később, 1984-ben alakult meg a Samsung Electronics Londonban található európai központja. A vállalat 1984 februárjától vette át a ma is használt Samsung Electronics Co. Ltd. nevet. A kereskedelmi irodák és gyárak terjeszkedése mellett kutatóközpontok is létesültek a világ különböző pontjain, és ezáltal a Samsung igazi globális méretű vállalattá nőtte ki magát. A 90-es években folytatódott a külföldi terjeszkedés. 1989-ben a magyarországi Orion 50%-os tulajdonjoga megvásárlásával megjelent a Samsung a Jászszáiban, Jászfényszaruban. A vegyes vállalat termelése 1990 áprilisában indult be, júniusra pedig a Samsung 100%-os tulajdonossá vált.⁶

A Samsung Electronics Magyar Zrt. bemutatása

A Samsung – bármely multinacionális vállalathoz hasonlóan – rendelkezik egy központtal, amely Koreában található. Emellett számos leányvállalata található Európa több pontján. A Samsung 1989 decemberében alapította a ma már közel kétezer embert foglalkoztató jászfényszarui gyáregységet. Ez volt Magyarország és Korea első közös gazdasági vállalkozása.

A jászfényszarui Samsung gyár 1990-ben kezdte meg a termelést, három évvel később 1993-ban exportálták az első itt készült termékeket az EU országaiba. A kilencvenes években folyamatosan bővült a gyártás, majd 2007 nyarán átadták a második gyáregységet is. Jászfényszarun az elmúlt 25 évben összesen mintegy 62 millió televízió került le a

⁵ SEH kézikönyv, 2017.1. A Samsung története

⁶ <http://epeuletta.hu/projekt/samsung-televiziogyar-jaszfenyszaru> Samsung televíziógyár, Jászfényszaru 2018.10.22. 13:44

gyártósorról a katódsugaras képcsövű hagyományos modellektől a projektoros készülékeken át a mai modern plazma, LCD, valamint LED kijelzős berendezésekig.⁷ Az elmúlt 29 év eredményes működésének köszönhetően Jászfényszaru ma már az európai televíziógyártás központjának minősül.

Az új szemléletű munkaszervezés módszerei

A munkaszervezés során az egyik legfontosabb dolog a munkaidő. Dél-Koreában természetes a napi 8 órán felüli munkavégzés. Korábban a munkahét 68 órában volt maximalizálva, ami napjainkra az új szabályok értelmében „csupán” 52 órára csökkent. Ez, 5 napos munkahéttel számolva, még mindig meghaladja a napi 10 órát. Ennek a „nemzeti szokásnak” a bevezetése egy koreai politikushoz köthető, aki szerint a modern kapitalizmusban a gazdasági siker titka a munkában töltött magas számú órákban keresendő. A korábbi, majdnem 14 órás napi munkavégzés következményeként azonban olyan egészségügyi problémák jelentkeztek, mint az alvászavar, a stressz, a gyomorbántalmak, amelyek nem segítik elő a hatékony munkavégzést. A munka mellett a családalapítás terén is visszaesés mutatkozott, ugyanis a 70-es években még egy milliónál is több gyerek született évente, 2017-ben azonban 400 ezer alá csökkent az újszülöttek száma a távol-keleti országban. Látható tehát, hogy a koreai nemzeti politikának szerves része a munkaidő szabályozása, a túlóra „elrendelése”.⁸

A koreai kultúrában fellelhető egy hierarchikus rendszer – a konfucianizmus vallásból kiindulva –, amelynek hatása napjainkban is érezhető. Ennek köszönhetően, ha első találkozáskor az életkorunkra és a foglalkozásunkra kérdeznek rá, az csupán azért van, mert az illető tudni szeretné, hogy hova pozicionálja magát a mi státuszunkhoz képest, ugyanis ettől függ minden. A koreai szemlélet szerint az életkor és a foglalkozás adja meg a szinteket. Ennek a rendszernek természetesen megvannak az előnyei, de ugyanúgy a hátrányai is. Előnye például, hogy konfliktusok nem fordulhatnak elő, legalábbis eltérő szinten, ugyanis a fölöttük lévőknek nem lehet nemet mondani, így kevésbé tudnak az emberek „összeakaszkozni”. Konfrontációk csak azonos szinten generálódhatnak.

A tiszteletadás szintén a rendszer előnyei között említendő. Mindenki nagyon kedvesen és tiszteletteljesen viselkedik egymással. A leghagyományosabb koreai üdvözlési forma a meghajlás, ilyenkor a fiatalabbnak mindig mélyebben kell meghajolnia az idősebb felé. A férfiak között még szokás a kézfogás, de a nők körében ez nem jellemző. Kézfogáskor a tisztelet jeleként jobb kezüket megtámasztják a másik fél bal kezével. Így tehát a konfucianizmusból adódó ételszemlélet tett jót és rosszat is a társadalommal. A fiatal generáció azonban kicsit másként gondolkodik, nyitottabbak a változásra, a lázadásra is, aminek jelei már látszódnak, jelenleg ez a generáció „bontogatja szárnyait”.

Fontos megemlíteni, hogy a koreai cégek nagyon környezettudatosak, folyamatosan

7 <https://www.portfolio.hu/vallalatok/uj-uzemet-avatott-a-samsung-idehaza.199871.html> Vállalatok, Új üzemet avatott a Samsung idehaza 2018.10.20

8 <https://mno.hu/hetvegimagazin/miert-azok-keresnek-kevesebbet-akik-tobbet-dolgoznak-2452599>. Magyar nemzet, Miért azok keresnek kevesebbet, akik többet dolgoznak? 2018.10.22 13:20

törekednek a minél hatékonyabb környezetvédelmi megoldásokra. Szigorú szabályrendszert állítottak fel, hogy kontrollálják és csökkentsek az ipari légszennyezést. Gondolatmenetük szerint a környezetvédelem és a fenntarthatóság része a nemzetközi versenyképes stratégiának. A gyárban megvalósul mindezek mellett a szelektív hulladékgyűjtés, amelynek bevezetésével felelősségre nevelik a dolgozókat.⁹

Nemzeti kultúrájukból adódóan fontosnak tartják a közösségi programokat. A szabadidőben végzett programok mind a munkakapcsolatok erősítését, az elhivatottságot a személyes kontaktusok ápolását célozzák. A kulturális értékrendjüket megfigyelve érdekes felfedezés, hogy a koreaiak a hozott szokásaikat megtartják annak ellenére, hogy külföldön élnek. Nacionális tudatuk nagyon erős, ezért ragaszkodnak ahhoz, hogy a Samsung nemzetközi jellegének megtartása mellett koreai vállalat maradjon. Ennek megőrzésére a folytonosság érdekében az új munkatársak számára oktatást szerveznek a koreai kultúráról. Mindez szintén annak bizonyága, hogy mennyire ragaszkodnak a nemzetükhöz, és kulturális vonalon is kezükben tartják az irányítást.

A fentiekben leírtakat olvasva megállapítható, hogy számos különbözőség és eltérés van a magyar és a koreai kultúra között. A Samsung leányvállalatainál – Jászfényszarun is – nemzeti kultúrájuk, szokásaik sajátosságai meghatározóak mind a munkában, mind a munkaszervezésben. Ez a röviden felvázolt kép az országról, a Samsungról talán magyarázatul szolgál és érthetőbbé teszi a magyar emberek számára, hogy a tradícióik milyen módon létesíthetnek hidat egy nemzet kultúrája és a munkaszervezés között.

Ahogy a fentiekben olvashattuk, érdemes tudni néhány érdekességet a Samsung Electronics-ról, mint technológiai iparágvezető vállalatról, az Európába történő belépéséről továbbá a jászsági gyár működéséről. Jelen esetben az anyavállalat és a jászfényszarui televíziógyár között légvonalban több mint 8000 km a távolság, Dél-Korea egy másik földrész messzi országa. A földrajzi helyzete eleve magában hordozza a másságot az élet bármely szegmensében, a kulturális szokásokban, az ipari, gazdasági berendezkedésben, munkamorálban stb. A 21. század Homo sapiense megértéssel fogadja és kezeli ezeket az eltéréseket, az intoleráns magatartás helyett a békés egymás mellett élés, létezés, munkálkodás politikáját választva. A Samsung családok százainak biztosít megélhetési forrást Magyarországon, amely megkérdőjelez és felülír mindenféle ellenérzést faji, vallási, életmódbeli, kulturális különbözőségük vonatkozásában.

Forrásjegyzék

Internetes források:

<http://epulettar.hu/projekt/samsung-televiziogyar-jaszfenyszaru> Samsung televíziógyár, Jászfényszaru 2018. 10.22.

⁹ Growth Strategy: Mitigating Climate Change and Developing New Growth Engines” OECD Economics Department Working Papers, No.: 798 (OECD Publishing, 2010, Paris)

https://hvg.hu/gazdasag/20180823_Koreai_felsziget_nemi_olvasas_osszeolvasasrol_majd_Hany_csucstalalkozo_kell_a_65_eves_hadiallapot_lezarasahoz?A_ket_Korea_harmadszor_is_nekifut 2018.10.20.

<https://mno.hu/hetvegimagazin/miert-azok-keresnek-kevesebbet-akik-tobbet-dolgoznak-2452599> Magyar nemzet, Miért azok keresnek kevesebbet, akik többet dolgoznak? 2018. 10.17.

<https://www.samsung.com/hu/aboutsamsung/company/history/> Samsung, vállalat, történelem 2018.10.19.

<http://varaljay.com/2012/05/koreai-hierarchia/> Hierarchia a koreai társadalomban 2018.10.18.

<https://www.forbes.com/sites/donaldkirk/2017/11/14/asiarichestfamilies2017howtheleesmade-southkoreathe-republic-of-samsung/#2949efa7d5ce> Asia's Richest Families 2017: How The Lees Made South Korea The 'Republic Of Samsung' 2018.10.16.

<https://www.portfolio.hu/vallalatok/uj-uzemet-avatott-a-samsung-idehaza.199871.html> Vállalatok, Új üzemet avatott a Samsung idehaza 2018.10.20.

<http://keia.org/page/filter-content-category?cat=Economics> Korea Economic Institute of America, Economy 2018.10.19.

<https://tereless.hu/keletkultinfo/drjenovszky.html> Terebess Ázsia E-Tár 2018.10.22.

Írott források:

Az EU–Korea szabadkereskedelmi megállapodás a gyakorlatban. Az Európai Unió Kiadóhivatala, Luxembourg, 2011

Korea's Economy volume 30, a publication of the Korea Economic Institute of America and the Korea Institute for International Economic Policy, Economic relations with Europe, Korea's economic Relations with the EU and the Korea-EU-FTA By Kang Yoo-duk, 2015

Korea's Economy volume 30, a publication of the Korea Economic Institute of America and the Korea Institute for International Economic Policy, Korea's role in Asian Integration, Financial integration in Asia, Development and Korea's role By Park Young-Joon, 2015

Academic paper series, Korean Firms' sustainability practices and their role in the green economy, a publication of the Korea Economic Institute of America, 2017.

For Korean green growth policy, see Randall Jones and Byungseo Yoo „Korea's green Growth Strategy: Mitigating Climate Change and Developing New Growth Engines” OECD Economics Department Working Papers, No.: 798 (OECD Publishing, 2010, Paris)

SEH kézikönyv, 2017. 1. A Samsung története

Bódisné Görbe Krisztina

JÁSZBERÉNYBEN BEVEZETT HELYI ADÓK ÉS A 2017. ÉV LEGNAGYOBB ADÓFIZETŐ VÁLLALKOZÁSAI

A települési önkormányzatok képviselő-testületei önkormányzati rendelettel helyi adókat és települési adókat vezethetnek be. A rendeletben az adóalap fajtáját, az adó mértékét, az adómentességeket és adókedvezményeket úgy kell megállapítaniuk, hogy azok megfeleljenek a helyi sajátosságoknak, az önkormányzat gazdálkodási követelményeinek, és az adózók széles körét érintően az adóalanyok teherviselő képességének. A helyi adózás struktúrája három fő rendszeremre, a vagyoni típusú adókra, a kommunális jellegű adókra és a helyi iparüzési adóra épül. Vagyoni típusú adók az építményadó és a telekadó, a kommunális jellegű adók a magánszemély kommunális adója, valamint az idegenforgalmi adó.

Jászberény Város Önkormányzatának Képviselő-testülete az alábbi helyi adókat vezette be: építményadó (1992)

helyi iparüzési adó (1994)

telekadó (2012)

magánszemély kommunális adója (2012)

idegenforgalmi adó (2016)

1. sz. táblázat: Helyi adóbevételek (2011–2017)

Évek	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Helyi iparüzési adó (eFt)	1 891 008	2 012 664	1 815 221	2 138 394	2 347 800	2 419 070	2 431 420
Építményadó (eFt)	153 030	270 971	292 311	303 793	318 166	329 027	334 237
Telekadó (eFt)	0	54 465	58 174	57 385	74 757	58 177	68 469
Magánszemély kommunális adója (eFt)	0	48 704	42 899	21 568	21 506	21 155	22 390
Idegenforgalmi adó (eFt)	0	0	0	0	0	3 614	4 979
Összesen (eFt)	2 044 038	2 386 804	2 208 605	2 521 140	2 762 229	2 831 043	2 861 495

Forrás: Jászberény PH Adóigazgatási Iroda

Jászberényben az 1992. évben, az elsőként bevezetett építményadóval adókötelessé váltak a lakás és nem lakás céljára szolgáló építmények. 20 évig három övezeti besorolás szerinti adóztatás valósult meg, amelyet a 2012. évtől a használati cél szerinti sávós adómértékkel történő adóztatás váltott fel. Az övezeti besorolás szerint a város belterülete I-es és II-es övezeti részekre tagolódott, míg a III-as övezetet a külterület alkotta. Az adómérték a 2002–2012. évig az I-es övezetben 225 Ft/m², a II-es övezetben 190 Ft/m² és a III-as övezetben 150 Ft/m² volt.

Az adózási szabályok átreformálásával a 2012. évtől az építmények tényleges használata lett a meghatározó, és a vagyontárgyak méretétől függően sávós adóztatás valósul meg. Az újonnan bevezetett adómértékek jellemzően a törvényileg maximált értékeknél jóval alacsonyabbak.

2. sz. táblázat: *Építményadóban a 2012. évtől a törvényi és helyi adómértékek*

Adómértékek használati cél szerinti sávós adóztatással	
Törvényi maximális adómértékek	Jászberényi adómértékek
2012. évben 1658,3 Ft/m ² 2013. évben 1722,9 Ft/m ² 2014. évben 1821,2 Ft/m ² 2015. évben 1852,1 Ft/m ² 2016. évben 1848,4 Ft/m ² 2017. évben 1846,6 Ft/m ²	a) általános használati célra szolgáló építmény: 225 Ft/m ² b) iroda célra szolgáló építmény: ba) 60 m ² -t meg nem haladó része után: 1000 Ft/m ² , bb) 60 m ² -t meghaladó része után: 500 Ft/m ² , c) kereskedelmi célra szolgáló építmény: ca) 200 m ² -t meg nem haladó része után: 300 Ft/m ² , cb) 200 m ² -t meghaladó, de 1000 m ² -t meg nem haladó része után: 500 Ft/m ² , cc) 1000 m ² -t meghaladó, de 4000 m ² -t meg nem haladó része után: 700 Ft/m ² , cd) 4000 m ² -t meghaladó része után: 1400 Ft/m ² , d) termelési és raktározási célra szolgáló építmény: da) 1500 m ² -t meg nem haladó része után: 300 Ft/m ² , db) 1500 m ² -t meghaladó, de 4000 m ² -t meg nem haladó része után: 400 Ft/m ² , dc) 4000 m ² -t meghaladó része után: 500 Ft/m ² . e) 2013. évtől hitelintézeti, pénzügyi, biztosítási és üzemanyagtöltő állomás célra szolgáló építmény esetén a hasznos alapterülete után 1600 Ft/m ² , f) jogerős bontási engedéllyel rendelkező és használaton kívüli adótárgyak esetében 0 Ft/m ² .

Forrás: Jászberény PH Adóigazgatási Iroda

A 2017. évben az adóalanyok száma 10 518 fő volt, ebből 4028 fő fizetett építményadót és 6490 adózó kapott adómentességet törvényi vagy önkormányzati kedvezmények alapján. A legtöbb építményadót a termelői szektorban működő vállalkozásoknak kellett fizetni. Az előírt adójuk 219 millió Ft volt. A kereskedelmi és általános (többnyire gépjármű tárolási) célra szolgáló építmények után 39-39 millió Ft adót kellett fizetni, míg az iroda céljára szol-

gáló építmények után 27 millió Ft, a pénzügyi tevékenységek céljára szolgáló építmények után 4 millió Ft volt az előírt adó.

Jászberényben 2017-ben összesen 15 683 db általános, 327 db iroda, 613 db kereskedelmi, 800 db termelési, raktározási, 18 db hitelintézeti, pénzügyi, biztosítási célra és üzemanyag-töltő állomás használati céljára szolgáló adóköteles építmény szerepelt az adózók nevén. A bevallott lakások száma 11 284 db volt, melyek után 199 millió forint helyi adómentességet vehettek igénybe azok a magánszemély adózók, akik nem vállalkozás céljára használták az építményeiket.

A telekadó szintén vagyoni típusú adó, amit az épülettel be nem épített földterület után kell fizetni. Telekadó alá nem tartozik a belterületen fekvő termőföld, amennyiben az tényleges mezőgazdasági művelés alatt áll, a külterületi termőföld, tanya, közút, vasúti pálya, temető, víztározó, erdő és mocsár. 2017-ben összesen 7478 adózóból 436-an voltak adófizetésre kötelezve. A bevallott telkek száma összesen 9397 volt, ebből 1384 telek után fizettek telekadót és 8013 telek mentes volt az adó alól törvényi vagy önkormányzati adómentesség címén. 436 adófizetőből 199 vállalkozás volt, akiknek az összesen előírt 72 millió Ft telekadó 88%-át kellett megfizetni.

3. sz. táblázat: Törvényi és helyi adómértékek a telekadóban

Törvényi maximális adómértékek			Jászberényi adómértékek 2012–2017. években
2012. évben 301,5 Ft/m ²	2014. évben 331,1 Ft/m ²	2016. évben 336,0 Ft/m ²	I. övezetben: 25 Ft/m ² , I. övezeten kívül: 0 Ft/m ² .
2013. évben 313,2 Ft/m ²	2015. évben 336,7 Ft/m ²	2017. évben 335,7 Ft/m ²	

Forrás: Jászberény PH Adóigazgatási Iroda

Jászberényben a lakások után a tulajdonosoknak vagy lakásbérlőknek kell magánszemély kommunális adóját fizetni. 2013–2017-ig két adózási kört különböztetett meg a rendelet, a Jászberényben állandó lakóhellyel rendelkező és nem rendelkező adózókat. A 2013. évben adómentességet kaptak a Jászberényben állandó lakóhellyel rendelkező adózók a 70 m²-t meg nem haladó lakásuk után. 2014-től a képviselő-testület bővítette az adómentességet, kiterjesztette a 100 m²-t meg nem haladó hasznos alapterületű lakásokra is.

Az önkormányzat által biztosított helyi adókedvezmények alapján 2013-ban 5384 db lakás, míg 2014-ben 8829 db lakás után nem kellett adót fizetni a jászberényi lakosoknak.

A 2017. évben 10084 fő adózóból önkormányzati adómentesség jogcímén 8913 fő adózónak nem kellett megfizetnie összesen 37,4 millió Ft magánszemély kommunális adóját.

4. sz. táblázat: 2017. évben a bevallott lakások hasznos alapterület szerinti megoszlása

Bevallott lakások	(db)
100 m ² -t meg nem haladó hasznos alapterületű lakások száma	9 256
100 m ² -t meghaladó, 140 m ² -t meg nem haladó hasznos alapterületű lakások száma	1 761
140 m ² -t meghaladó, 210 m ² -t meg nem haladó hasznos alapterületű lakások száma	359
210 m ² -t meghaladó hasznos alapterületű lakások száma	44
Összesen	11 420

Forrás: Jászberény PH Adóigazgatási Iroda

5. sz. táblázat: Törvényi és helyi adómértékek a magánszemély kommunális adójában

Törvényi maximális adómértékek	Jászberényi adómértékek
2012. évben 25 628,5 Ft/adótárgy	a) 0-70 m ² lakás esetében: 3000 Ft, b) 71-140 m ² lakás esetében: 6000 Ft, c) 141-210 m ² lakás esetében: 12 000 Ft, d) 210 m ² -t meghaladó lakás esetében: 24 000 Ft.
2013. évben 26 628 Ft/adótárgy	Jászberényben állandó lakcímmel rendelkező adózó esetében: a) 70 m ² -t meg nem haladó lakás esetében: 0 Ft, b) 70 m ² -t meghaladó, 140 m ² -t meg nem haladó lakás esetében: 6000 Ft, c) 140 m ² -t meghaladó, 210 m ² -t meg nem haladó lakás esetében: 12 000 Ft, d) 210 m ² -t meghaladó lakás esetében: 24 000 Ft. Jászberényben állandó lakcímmel nem rendelkező adózó esetében: a) 70 m ² -t meg nem haladó lakás esetében: 18 000 Ft, b) 70 m ² -t meghaladó, 140 m ² -t meg nem haladó lakás esetében: 24 000 Ft, c) 140 m ² -t meghaladó lakás esetében: 26 600 Ft.

2014. évben 28 145,8 Ft/adótárgy	Jászberényben állandó lakcímmel rendelkező adózó esetében: a) 100 m ² -t meg nem haladó lakás esetében: 0 Ft, b) 100 m ² -t meghaladó, 140 m ² -t meg nem haladó lakás esetében: 6000 Ft,
2015. évben 28 624,3 Ft/adótárgy	c) 140 m ² -t meghaladó, 210 m ² -t meg nem haladó lakás esetében: 12 000 Ft, d) 210 m ² -t meghaladó lakás esetében: 24 000 Ft.
2016. évben 28 567,1 Ft/adótárgy	Jászberényben állandó lakcímmel nem rendelkező adózó esetében:
2017. évben 28 538,5 Ft/adótárgy	a) 70 m ² -t meg nem haladó lakás esetében: 18 000 Ft, b) 70 m ² -t meghaladó, 140 m ² -t meg nem haladó lakás esetében: 24 000 Ft, c) 140 m ² -t meghaladó lakás esetében: 26 600 Ft.

Forrás: Jászberény PH Adóigazgatási Iroda

A 2016. év második felétől idegenforgalmi adó bevezetése vált szükségessé, mivel a városfejlesztési feladatok, beruházások megvalósítására hirdetett pályázatok között több olyan kiírás szerepelt, amelyeknél előnyt jelentett vagy részvételi feltétel volt az idegenforgalmi adó megléte. A beruházások minél alacsonyabb önköltséggel történő megvalósítása érdekében ezért úgy döntött a képviselő-testület, hogy bevezeti az idegenforgalmi adót. A jogi szabályozás szerint adókötelezettség terheli azt a magánszemélyt, aki nem állandó lakosként az önkormányzat illetékességi területén legalább egy vendégéjszakát eltölt. Az adó mértéke személyenként és vendégéjszakánként 300 Ft, a törvényi 505,6 Ft/fő/vendégéjszakánkénti adómaximumhoz képest. Jászberényben 2017-ben 16 szálláshely működött. A 18. év alatti életkorú vendégek 1653 vendégéjszakát töltöttek Jászberényben, nekik nem kellett törvényi adómentesség címén megfizetni az idegenforgalmi adót. Hallgatói jogviszonnyal rendelkezők 194, munkavégzés céljából 5092, ideiglenes iparüzési adó hatálya alá tartozók 8894 és közeli hozzátartozók 7 adómentes vendégéjszakát töltöttek el városunkban.

Jászberényben a helyi adók közül az iparüzési adóból származik a legnagyobb bevétel. A helyi iparüzési adóban adóköteles az állandó és az ideiglenes jellegű tevékenység. 2012-ben Jászberény város Képviselő-testülete 1,9%-ra csökkentette a kilenc éve egységesen minden tevékenységre bevezetett 2%-os helyi iparüzési adómértéket.

Helyi iparüzési adóban az önkormányzati adókedvezmények nyújtása terén az uniós csatlakozással jelentősen beszűkültek a lehetőségek. Törvényi szabályozás alapján azoknak a vállalkozóknak lehet adókedvezményt vagy adómentességet adni, akiknek a vállalkozási szintű adóalapja nem éri el a 2,5 millió forintot. Jászberényben 2012-től ezt az adómentességet az 1,6 millió forint vállalkozási szintű adóalapot meg nem haladó adózók kaphatják. A 2016. évtől törvényi változás alapján lehetővé vált a 20 millió Ft vállalkozási szintű adóalapot meg nem haladó háziiorvos és védőnő vállalkozók mentesítése az adófizetés alól, mely lehetőséggel Jászberény város Képviselő-testülete élt, és ezzel bővítette az önkormányzati adómentességek körét.

A 2011–2017-ig lezárt gazdasági évek helyi iparüzési adóbevallásainak összesített adatait a 6. számú táblázat foglalja össze.

6. sz. táblázat: A helyi iparüzési adóbevallások összesített adatai

Évek	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Adófizetők száma	1 802	1 940	2 109	2 248	2 290	2 285	2 326
Társas vállalkozások száma	1 184	1 279	1 365	1 416	1 426	1 435	1 390
Egyéni vállalkozók száma	618	661	744	832	864	850	936
1,6 millió Ft alatti adómentes adóalappal rendelkező adózók száma	1 162 (2,5 MFt alatt)	1 143	1 103	917	899	928	953
20 millió Ft alatti adómentes adóalappal rendelkező háziiorvos, védőnő adózók száma	0	0	0	0	0	6	18
Adómentesség alapján elengedett adó (eFt)	19 867	13 441	13 281	12 784	11 398	12 543	12 594
Megfizetett adóelőleg (eFt)	1 757 853	1 704 326	1 607 409	1 938 394	2 193 025	2 246 339	2 173 220
December 20-i adófeltöltés (eFt)	133 156	308 338	207 812	200 000	154 775	172 731	258 200
Adóbevétel összesen (eFt)	1 891 009	2 012 664	1 815 221	2 138 394	2 347 800	2 419 070	2 431 420

Forrás: Jászberény PH Adóigazgatási Iroda

A táblázatban szereplő adatokon túl fontos kiemelni a Jászberény város életében meghatározó szerepet betöltő nagy adófizető vállalkozásokat. Ezek a vállalkozások a befizetett adójuk mellett munkát és megélhetést biztosítanak Jászberény és a környező települések lakosai

számára, ezzel is hozzájárulva a város fejlődéséhez, gyarapodásához. Napjainkban már nem a munkanélküliség problémáira, hanem a munkaerőhiány csökkentésére, a hiányszakmák körének szűkítésére kell megoldást keresni. A Jászberényben gazdasági tevékenységet végző vállalkozások fejlődése, növekedése közös érdek, amelyben a város vezetése különböző beruházásokkal, támogatási programokkal, hiányszakmák népszerűsítésével és közös párbeszédekkel, fórumokkal próbál segíteni. A gazdaság szereplőivel folyamatos a párbeszéd, a fórumokon elmondhatják problémáikat, véleményüket és azokat a megoldásra váró feladatokat, amelyben az önkormányzat segíteni tudja őket.

A helyi adóbevételekben 80% körüli részesedést elfoglaló helyi iparüzési adónál kiemelendő, hogy az adóbevétel 62%-át az első 20 legnagyobb adófizető teljesítette 2017-ben. A város adóbevételének volumenében kiemelkedően teljesítő nagyvállalatok közül az Electrolux Lehel Kft. és a Jász-Plasztik Kft. Jász-Nagykun-Szolnok megye legnagyobb munkaadóiként is elismert cégek. A 2017. évi helyi iparüzési bevallások adatai alapján a legnagyobb helyi iparüzési adófizetők a befizetés mértéke szerinti csökkenő sorrendben:

ELECTROLUX LEHEL KFT.

JÁSZ-PLASZTIK KFT.

NEM JÁRULT HOZZÁ A NEVÉNEK KÖZLÉSÉHEZ

DOMETIC ZRT.

NEM JÁRULT HOZZÁ A NEVÉNEK KÖZLÉSÉHEZ

FORTACO ZRT.

NEM JÁRULT HOZZÁ A NEVÉNEK KÖZLÉSÉHEZ

TREND KFT.

NEM JÁRULT HOZZÁ A NEVÉNEK KÖZLÉSÉHEZ

SAMYANG EP MAGYARORSZÁG KFT.

JÁSZ-PLASZTIK RENT KFT.

HOLOCHER+BAUER KFT.

SIGNÁL-PRINT KFT.

CO-OP STAR ZRT.

MOLTEAM KFT.

SZERENCSEJÁTÉK ZRT.

JÁSZ-PLASZTIK AUTÓCENTRUM KFT.

NEM JÁRULT HOZZÁ A NEVÉNEK KÖZLÉSÉHEZ

NEM JÁRULT HOZZÁ A NEVÉNEK KÖZLÉSÉHEZ

AMOND KFT.

Az önkormányzat fontosnak tartja a nagy adófizető vállalkozók véleményét az általuk befizetett adóforintok felhasználásával kapcsolatosan is, ezért 2014-től lehetővé tette az 1 millió Ft feletti adófizetők részére, hogy a megfizetett helyi iparüzési adójuk egy részét megcímkézhessek különböző alapok számára. A rendelet bevezetésekor a Szakképzési

Ösztöndíj Alap javára lehetett felajánlani az adó 1%-át. A 2017. évtől azok az adózók, akiknek a tárgyévet megelőző adóévre megfizetett adója meghaladja az 1 millió forintot, rendelkezhetnek a helyi iparüzési adó 2%-ának a Szakképzési Ösztöndíj Alap és további 3% elosztásával az Oktatási Alap, a Kulturális Alap, az Egészségügyi Alap, a Szociális Alap, a Környezetvédelmi Alap, a Sport Alap és/vagy Infrastruktúra Alap részére történő felajánlásról. 2017-ben 188 adózó élhetett a felajánlási lehetőséggel, akik az összes helyi iparüzési adóbevétel 90%-át fizették meg. 2017-ben a szakképzési ösztöndíjra fordítható felajánlás összege 12,9 millió Ft volt az előző évek átlagos 7 millió Ft-jával szemben. Az oktatási alapba 2,5 millió Ft, a kulturális alapba 534 eFt, az egészségügyi alapba 4,2 millió Ft, a szociális alapba 0 Ft, a környezetvédelmi alapba 43 eFt, a sport alapba 545 eFt és az infrastrukturális alapba 19,6 millió Ft felajánlást érkezett, összesen 36 adózótól 40,3 millió Ft összegben.

Összegzésként elmondható, hogy a Jászberényben bevezetett helyi adók megfizetésében évről évre kiemelten teljesítenek a helyi lakosok és vállalkozások. Adóbefizetésükkel hozzájárulnak a város fejlődéséhez, a kitűzött célok megvalósításához és ezzel a város jövőjének alakulásában is meghatározó szerepet töltenek be, amiért köszönet illeti meg őket.

BUSCHMANN ÉVA

EMLÉKIDÉZÉS AZ I. JÁSZ EXPO KAPCSÁN

Interjú Hlavacska Andrásnéval

Szeretjük a jubileumokat, a jeles eseményeket számon tartani, megemlékezni róluk, ünnepelni adott esetben. Az emlékek idézése fontos mindennapi életünk során. Fontos az, hogy múltunkkal tisztában legyünk, visszatekintsünk időnként egy-egy pillanatra, fontosabb eseményekre, akár magánéletünkben, de nagyobb pátriánk, környezetünk jelesebb mozzanataira is. Nem jó, ha minden a feledés homályába vész. Talán nem sokan vannak, akik emlékeznek arra az eseményre, amelynek 1995-ben a Liska József Erősáramú Szakközépiskola adott helyet. Pedig nem lenne jó, ha ez is teljesen eltűnne a közelmúlt történéseinek homályában. Vagyis az, hogy mi is történt ott '95 nyarának derekán. Az I. Jász Expónak adott otthont az intézmény, amely az akkori viszonyoknak megfelelően igen fáradtságos munkát, nagy összefogást kívánt meg a kollégáktól, tanulóktól, szülőktől egyaránt. Jelen írással azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy időutazást tegyünk, és igenis nem feledve azt a tényt, hogy az expó honnan gyökerezik, felidézzük együtt a több mint húsz évvel ezelőtti expó történéseit, létrejöttét, bölcsőjét. Mindehhez a korabeli sajtóhíreket is felhasználtam, valamint a legilletékesebb embert, az intézmény akkori igazgatóját kértem fel, hogy legyen a segítségemre az emlékidézésben. Hlavacska Andrásné készséggel állt a Jászsági Évkönyv szerkesztősége rendelkezésére, így létrejöhett az alábbi interjú.

Az I. Jász Expó helyszíne a Liska József Erősáramú Szakközépiskola és Gimnázium volt.

Korabeli sajtóhírek az expóról

„Az 1995-ös Jász Világtalálkozó programjai között szerepelt a Jász Expo megrendezése. Ahogyan az akkori lapok erről beszámoltak a vállalkozások, cégek bemutatására már több kísérlet történt korábban, kevés sikerrel. 1995-ben első ízben rendezték meg az expót, a Liska József Erősáramú Szakközépiskolában. Az intézmény vezetése gondolta úgy, hogy lehetőséget biztosít a jászsági vállalkozók, kft.-k, bt.-k, kézműves mesterek, kisiparosok számára, hogy a térség érdeklődő közönsége számára bemutatkozzanak, találkozzanak, üzletet kössenek. Meg is hirdették az expót, melyet az iskola termeiben, udvarán kívántak megrendezni. Sajnos első körben az érdeklődés az említett szereplők körében igen gyérnek bizonyult. Az addigi húsz jelentkező közül közel a fele nem is a Jászsból került ki. Egyebek mellett az olaszországi Conselve városából érkezett egy 900 darabból álló kollekció, az ottani kézművesek szívesen vették, hogy bemutassák munkáikat. Az expóra invitálta a helyi újság a vállalkozásokat, hogy mindenki számára adott a lehetőség, csak élni kell vele.

A Jász Világtalálkozóra nagyon sok programot szerveztek – olvashattuk az akkori helyi újság megyei körkép rovatában : „A Liska József Erősáramú Szakközépiskola vezetése a világtalálkozó alkalmából jász expót szervezett. Az előkészületekről szólva érdemes volt hírül adni, hogy alig van érdeklődés az expó iránt. Az utolsó napokban viszont sokan jelentkeztek, így 40 kiállító portékáját, szolgáltatását láthatta a közönség. Az expót Göncz Árpád köztársasági elnök is felkereste.”

Az ünnepélyes megnyitóra sokan érkeztek.

A Hűtőgépgyár újságjában Horti János szintén írt a városban első alkalommal megrendezett expóról: „A Jász Világtalálkozó nyitónapjának, július 29-ének rendkívül gazdag, sokszínű programjából is kiemelkedett a Liska József Erősáramú Szakközépiskola és Gimnázium területén szervezett Jász Expo, illetve annak ünnepélyes megnyitója. Hogy miért kiemelkedő ez az esemény? Azért, mert a gazdaságról, életünk minőségének anyagi hordozóiról, képességeinkről, azaz munkánk gyümölcseiről van szó, amely egy kor lenyomata is.

Először került sor a Jász Expo megrendezésére, legalábbis ilyen nagyságrendben, ennyire szervezeten és ilyen magas színvonalon. Nagy vállalkozása volt ez az iskolának, fennállása óta a legnagyobb – az oktatást leszámítva. Az intézmény jó földrajzi fekvése, városcentrumhoz való közelsége, adottsága – tágas terek és termek – mind-mind megkönnyítette a döntéshozók helyzetét a helyszín kiválasztásának mérlegelésekor. Végül 45 kiállító határozott úgy, ismerte föl annak jelentőségét, hogy a Jász Expón a helye. Többségében jászberényiek, jászágiak mutatkoztak be, de országosnak is mondható az érdeklődés. Nemzetközivé pedig Jászberény olasz testvérvárosának, Conselvének a jelenléte tette.

Országunk legelső közjogi méltóságának, Göncz Árpád köztársasági elnöknek aktív részvétele a megnyitó ünnepségen és a kiállított tárgyak mustráján sokak számára felejthetetlen élmény volt. Az expo sokszínű palettáján egy-egy díszes csokrot jelentettek a jászapáti mester szobaszökőkútjai, a jászfényszarui kalaposok remekei, a textiltervező iparművész álmainak megelevenedése, a jászapáti tűzépes tetszetős építő- és díszítőanyag kollekciója, a Jászági Állami gazdaság életéről tanúskodó bemutatkozás, a conselveiek sokféle, szebbnél szebb portékája, a Relé Villamosipari Kft. (Jászberény) termékei, az Aprítógépgyár jelenléte stb.” – olvashattuk a lapokban.

Az első Jász Expóról beszélgettünk Hlavacska Andrásnéval.

– Sokan nem tudják, hogy a városban az immár második évtizedét ünneplő Jász Expó első alkalommal a jászberényi Liska József Erősáramú Szakközépiskola és Gimnázium kollektívája, diákjai, szülőközössége által jött létre, onnan datálódik. Kik voltak ebben a kezdeményezők, honnan indult az ötlet?

– Az 1995-ös Jász Világtalálkozó része volt az expó. A világtalálkozó létrejötté is egy ötlet volt. A rendszerváltás utáni gazdasági megújulásban mindenki próbálgatta a szárnyait, így jött létre a világtalálkozó is. Vagyis az volt a cél, hogy mutassuk meg Jászberényt. Az önkormányzat az intézmények felé felhívást tett közzé, hogy ehhez ki, mivel tud hozzájárulni, milyen ötlete van. A mi intézményünk vezetői és a kollégái közösen elgondolkodtunk, hogy miként tudnánk ebben közreműködni. Az iskolánk akkor még nem tekintett vissza olyan nagy múltra, hogy arról tudtunk volna színvonalas bemutatót készíteni. Az akkori oktatás pedig már megújulóban volt, de még gyermekcipőben járt. Tehát nem igazán tudtunk az oktatással kapcsolatosan olyan dolgokban részt venni a világtalálkozón, ami a nagyközönség széles körét érdekelte volna. Viszont akkor már elkezdődött az ipar transzformációja, aminek

vonzataként felmerült a szakképzés másféle szempontból, másféle megközelítéssel történő működtetése. Másra volt igény a megújuló gazdaságban. Egyre határozottabban előtérbe került az a koncepció, hogy az iskoláknak nem öncélúan kell a szakképzést végezni, hanem a gazdaság igényeihez igazodva. Akkor létesültek az új vállalkozások, kisvállalkozókkal kerültünk kapcsolatba, azt tudakolván, hogy a Jászságban milyen munkaerőre, milyen végzettségű képzett emberekre lenne szükség. Arra tettünk kísérletet, hogy a Jászság ipari keresztmetszetét bemutassuk egy kiállítás keretében, hogy a térség cégei mivel foglalkoznak, és milyen szakemberekre van szükségük működésük érdekében. Nos, az expó ötlete innen indult...

Mivel minden változott, szemléletet is kellett váltani a rendszerváltás után. Elsősorban nem az iskolarendszerű képzés ment át hatalmas változáson, hanem a felnőttképzés. Egyik napról a másikra kellett a képzést, az átképzést véghezvinni. Oktató, képző cégek alakultak az országban. Az egyik ilyen cég felhívására jelentkeztem egy egyéves általános menedzserképző kurzusra. Az Oxfordi Egyetem felnőttképzési menedzser kurzusa volt ez tulajdonképpen. Az ottani tankönyveket lefordították magyarra, abból tanultunk. A képzés Szolnokon zajlott, havi három alkalommal. Délelőtt rendszerint elmélet volt, délután pedig gyakorlati feladatok. Tanultunk vezetési ismereteket, tervezést, döntés-előkészítést, marketinget, humánerőforrást, emberismeretet. A marketing keretében például a gyakorlatban is megtanultuk, hogy a legfontosabb dolog, ha valamit termelünk, létrehozunk, akkor azt megismertessük a közönséggel. Úgy segíthetünk a cégeknek, ha bemutatjuk őket. Az expó ötlete valójában innen ered. Először az iskola vezetésével beszéltem meg, majd a tanárokkal, diákokkal, akik egyértelműen támogattak ebben. Az önkormányzat is mellettünk állt, „zöld utat” adott.

– *Hogyan kezdődött a szervezés?*

– Kiküldtünk egy körlevelet, és kértük a cégek jelentkezését. Az elején sajnos gyér volt az érdeklődés, kevesen reagáltak pozitívan. Az „expó” sem tartalmában, sem egyéb formában nem volt széles körben ismert. Ezért nem is nagyon érkeztek jelentkezések erre az eseményre. A holtpontról való elmozdulást az olaszországi testvérvárosunk, Conselve részvételi szándéka, terem igénylése jelentette. Azt követően fellendült az érdeklődés, végül több mint 40 kiállítónk volt.

– *Kis Zoltán volt akkor az országgyűlési képviselő. Ő szorgalmazta, hogy legyen Jász Expó. Ő miben segített? Illetve az önkormányzat?*

– Ő abban segített, hogy támogatta a döntésünket. Az önkormányzat is engedélyezte, hogy megvalósítsuk az első Jász Expót, tájékoztattak, hogy Kertész Ottó akkori alpolgármester fogja majd megnyitni. Pár nappal a megnyitő előtt szólt Kis Zoltán képviselő úr, hogy megtisztelti a rendezvényünket Göncz Árpád köztársasági elnök is.

Az ünnepélyes szalagátvágás Kis Zoltán és Göncz Árpád közreműködésével történt meg.

Az elnök úr a Jász Világtalálkozóra jött, és úgy döntött, miután értesült az expó híreről, hogy szeretne a megnyitónak részese lenni. Az expót ő nyitotta meg az ünnepélyes nemzeti színű szalag átvágásával. Meg kell jegyeznem, hogy intézményünkben a körülmények nem voltak igazán optimálisak egy expó lebonyolításához, ugyanis tantermekben és az udvarban rendeztük meg a kiállításokat. Minden nehézség ellenére számos ötlettel, építő jellegű elgondolással igyekeztünk az eseménynek színvonalat adni, megteremteni azokat a körülményeket, amelyek a legmegfelelőbbekké teheték a megnyitót. A zászlórúdra három zászlót helyeztünk: a magyart, az uniósat és Jászberény lobogóját. Lufikat fújtunk, a tanulók jégkrémet árultak. Megpróbáltunk mindent szépen összehangolni, megvalósítani, ami rengeteg munkával járt. Nem voltak paravánjaink sem, külön plusz feladatot jelentett ezek felkutatása a városban, majd a helyszínre szállítása. Ennek kivitelezésében nagyon sokat dolgoztak a kollégák, a tanulók és a szülők is. Sok diákunk és pedagógusunk áldozta fel a szünidejét, maximális energiát fektetve az előkészület munkálataiba. Nyitvatartási rendünk is volt, tanári felügyelettel, beosztott tanulókkal.

Hatalmas munka, teher volt mindennek a megszervezése, de amikor megtudtuk, hogy a köztársasági elnök is megtisztel bennünket, azt éreztük, hogy a munkánknak beérett a gyümölcse, elismerik azt. Göncz Árpád úr végig is nézte a kiállítást, amelyet ezt követően komoly érdeklődés övezett. Abban az időben még nem volt mindennapi esemény az expó országunkban, így valamennyi látogató és meghívott vendég fokozott érdeklődéssel szemlélte a vásárt.

Hlavacska Andráné, a házigazda intézmény vezetője is üdvözölte a megjelenteket az ünnepélyes megnyitó alkalmából.

A kiállítók sok megbeszélést kezdeményeztek, bonyolítottak le, amelyek eredményeként számos üzletet kötöttek, a végén nagyon elégedetten nyilatkoztak.

A zárás után a tantestület is összeült, hogy értékelje a rendezvényt, amely tíz napig állt az érdeklődők rendelkezésére. Ez igen hosszú időnek bizonyult, a tanárok, a diákok egyaránt nagyon leterheltek voltak. Tapasztalataink alapján azt a konzekvenciát vontuk le, hogy három nap tökéletesen elegendő egy ilyen jellegű vásár lebonyolításához. Szóba került a periodicitás is, amely során valamennyien az expó két évente történő megrendezése mellett voksoltunk, de a következő expó már megfelelőbb helyszínen, más cégnek a szervezésében valósult meg.

– Nagyon fontosnak tartom, hogy ilyen összehangoltan tudtak együtt dolgozni a kollégák, diákok, szülők egyaránt. Ez már maga egy érdem.

– A 25 éves vezetői pályafutásom alatt éreztem, hogy megbíznak bennem a kollégák. Senki nem tudta, hogy mit hoz az expó, mivé fog ez alakulni, lesz-e értelme annak, amit csinálunk. Mégis egy emberként küzdöttünk és vittük végig a folyamatot, amelynek eredményeként – a fentiekben említett körülmények ellenére – sikeres expót zártunk. Az iskola vezetőjeként mindvégig éreztem a támogatást munkám során, ami nagyon jóleső érzéssel töltött el. A vásár pozitív mérlege ennek is köszönhető volt, valamint az egymás iránt tanúsított feltétlen bizalomnak. Nem is gondoltuk volna, hogy a döcögős kezdet, a jelentkezések csekély száma után milyen szépen beindul az érdeklődés.

Azt sem tudtuk, hogy mekkora látogatottságot fog eredményezni az expó. Szerencsére minden jól alakult.

Jelen volt az Állami Gazdaság, a divatáru üzletek, az Aprítógépgyár, a Téba Tüzép, volt tükör- és üvegfestés, képviseltették magukat a szücsök és sokan mások. Színesítettük a programot autók kiállításával, tűzoltóautó bemutatásával, amelybe be lehetett szállni, megtekinteni belülről is. Ezt főként a gyerekek élvezték. Nagyon össze kellett hangolni és gondosan megtervezni, hogy mivel tudjuk a látogatókat becsábítani az expóra, hogyan tudjuk az érdeklődést felkelteni. Óvodás gyermekek rajzaiból kiállítást is rendeztünk, gondolván arra, hogy akkor jönni fog a család, a nagymama, a nagypapa, a szülők stb. Ezeket és még számos marketingfogást alkalmaztunk a siker érdekében.

Nagyon büszke vagyok arra, hogy az expó Jászberényben az iskolánk szervezésében indult el sok önzetlen, segítőkész résztvevő közreműködésével, munkájával. Mindez nagyon jó bevezető volt az intézményünk további gazdasági kapcsolataihoz is, profitáltunk belőle, továbbá megőriztük versenyképességünket. Nagyon ígéretes kezdet volt ez az első nyilvános együttműködés a térség gazdasági szereplőivel.

– *Mit szól a későbbi Jász Expókhoz, hogyan értékeli azokat?*

– Szerintem mindenki örül, ha az ötletét a későbbiekben megvalósulni látja sikeresen és magas színvonalon. Nagyon jó, hogy évente bemutatkoznak, találkoznak a gazdaság szereplői. Az pedig még külön pozitívum, hogy napjainkra már komoly városi rendezvénné formálódott az expó, amely más programokkal kibővülve jelentős gazdasági-kulturális eseményt jelent a térségben.

Bugyi Gábor – Fodor István Ferenc

A KOMMUNIZMUS ÁLDOZATAINAK EMLÉKTÁBLÁI

Február 25-e a Kommunizmus Áldozatainak Emléknapja az Országgyűlés 2000. június 13-án elfogadott 58/2000. számú határozata alapján. Az Országgyűlés tagjaira vonatkozó mentelmi jogot és a nemzetközi jogi normákat semmibe véve a Független Kisgazdapárt főtítkárárt, Kovács Bélát 1947. február 25-én hurcolták el Szibériába a szovjet állambiztonsági hatóságok. Ez volt az első lépés ahhoz, hogy kiépüljön Magyarországon a diktatúra. Ez a kommunista hatalom nyomatékos figyelmeztetése volt arra, hogy az ellenszegülőket rövid úton ki fogják iktatni.

Kovács Béla letartóztatásának tavaly volt 70 éve. A következő évet viszont – 1948-at – a fordulat évének nevezték a Kádár-korban, mert ettől az évtől számították a szocialista korszakot, amit ők haladó rendszernek tartottak. Ennek viszont idén van a 70. évfordulója. Ebből az alkalomból összegyűjtöttük a jázsági emléktáblákat, melyek a kommunizmus áldozataira irányítják az utókor figyelmét. Az emlékek nagyobbik része az elmúlt 18 évből származik, amelyek döntő többségben Jászberényben találhatóak.

Az 1919-es Tanácsköztársaság áldozataira több tábla is emlékezik. Jászberényben a gyászos végű, több halottat eredményező gyűlés áldozataiért emeltek táblát, felsorolva a halottak neveit az MSZMP városi bizottságának korábbi székházán a Jász Múzeummal szemben. Ezen a környéken történt 1919 májusában a Bokányi Dezső beszéde alkalmával kitört lövöldözés. Jákóhalmán Dohy Gáborra emlékeznek, az abonyi református temetőben kivégzett főjegyzőre. Ott cirkált páncélvonatán Szamuely Tibor, aki az azonnali ítéletet végrehajtott az elébe vezetett főjegyzőn. Dohynak Abonyban is van emlékoszlopa. Jákóhalmán 2009-ben a falu előljárói nem engedélyezték a főjegyző emlékművének elhelyezését a községházán, így az gazdakör épületének előterébe került. Jászapátin Joó Andorra emlékeztet a volt járásbírósal falán levő tábla, aki szintén 1919 mártírja.

Azoknak, akiknek van ugyan emléktáblája, de nem található rajta a kommunisták mártírjára utaló szöveg, nem szerepeltetjük itt. Egyikük Czettler Jenő, aki Jákóhalmán és Árok szálláson is kapott emlékhelyet, de úgy, mint országgyűlési képviselő és a Jászok Egyesületének megalapítója.

Magának Kovács Bélának is van emléktáblája Jászberényben, mivel az itteni börtönben is színlődött. A Szovjetunióba elhurcoltakra és a vallási áldozatokra is emlékeznek Berényben. Egy apró, de kellemetlen hiba található a SZORAKÉSZ (a Szovjetunióban volt rabok és politikai elítélt kényszermunkások szervezete) emléktábláján a jázsberényi városházán, ahol egy fölösleges pont miatt sok ember számára úgy tűnik, mintha nem 253 emberről, hanem csak egyről – a 253.-ról emlékeznének meg. Azt a fölösleges pontot jó lenne már sok év után eltüntetni! Rájuk a volt börtön falán – a Bíróság udvarán – is emlékezik egy tábla. A vallási áldozatokra – szerzetesek, apácák – a barátok templománál emlékeznek.

Jászboldogházán a vasútállomáson, Jászkiséren és Jászapátin azoknak a Budapestről kitelepítetteknek állítottak emléket, akik 1951-ben ezekre a településekre voltak kénytelenek lakásukat otthagyni a bizonytalanságba. Az apáti könyvtár panteonjában egy személynék – Rakovszky Ivánnak – állítottak emléktáblát, akit szintén kitelepítettként szállítottak ide, majd itt maradt és itt is halt meg.

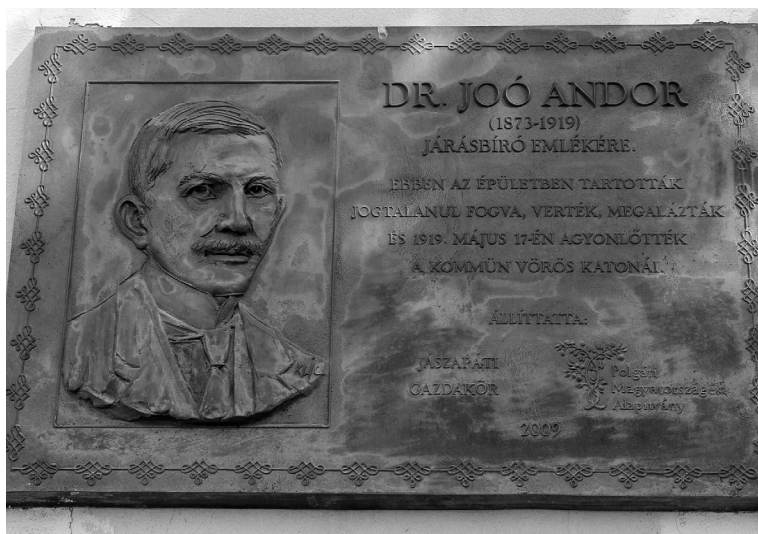
Örvendetes, hogy a korábbi, félelemben töltött évek után egyre többen bátorkodnak emléket állítani a kommunizmus áldozatainak, így valószínű, hogy ez a szám a közeljövőben is nőni fog.

Jászberény, 1919 áldozatai

Jászkisér, 1919 mártírja

Jászapáti, 1919 mártírja

Jászberény, 1946-ban elhurcoltak emléke a volt börtön falán

Jászkisér; kitelepítettek emlékének szöveges része

Jászapáti, kitelepített emléke

Jászboldogháza, kitelepítettek emléke

Jászberény, a szerzetesrendek felosztatásának emléke

Jászberény, városháza épületén a SZORAKÉSZ emléktáblája

Jászberény, az 1947-ben elhurcolt áldozat emléke

Fábián Nikolett

ÚJ MÓDSZEREK A HOLOKAUSZT OKTATÁSÁBAN

Bevezető

Hazánkban a jelenlegi gyakorlat az, hogy személytelenül, minden előkészítés nélkül zúdulnak a tanulókra a borzalmas képek, tények és számadatok anélkül, hogy ismernék az előzményeket vagy akár a zsidó nép kultúráját. A legnagyobb veszélye ennek az, hogy egy olyan védekező mechanizmus lép életbe, amellyel a jövőben igyekeznek elkerülni, háritani, hogy újra ebbe a témába bonyolódjanak. Pedig folyamatosan gondoskodnunk kell arról, hogy az újabb és újabb generációkban kialakuljon annak az igénye, hogy a holokauszthoz hasonló történelmi tragédiák ne ismétlődhessenek meg soha többé.

Hogy gondolkodnak tehát napjainkban a téma szakértői? Mit kellene változtatnunk a megszokott pedagógiai gyakorlatunkon?

Ne a halált, az életet tanítsuk!

A holttestek helyett mutassunk emberi történeteket az élni akarásról, az önfeláldozásról! Adatok, statisztikák helyett az egyéni sorsok segíthetnek átélni a történeteket. A pusztítás borzalmi helyett az odavezető út tanulságait érdemes hangsúlyozni, hiszen ennek tudatában tehetünk ellene, hogy hasonló folyamatok lejátszódhassanak.

A jeruzsálemi városnéző séták örök emlékek lesznek számomra. Vezetőnk határozott képet vázolt nekünk arról, hogy a történelmi események és az emberi természet hogyan eredményezték egy olyan város kialakulását, ahol sok az egyet nem értő, de egymás mellett élő csoport. Falak, kapuk, negyedek, vallások és irányzatok, különböző szokások, életmódok, és persze a mindent átható spiritualitás városa a sokszínű Jeruzsálem, ami minden ottélőnek szívügye, még ha másként is. Sokat tanultam az elfogadásról, a média minden tény eltorzító hatásáról, hiszen a nyugodt, békés egymás mellett élés képei sosem lesznek olyan hír értékűek, mint a terrorcselekmények, holott az emberek döntő többsége békében él.

Az idő múlásával egyre kevesebb túlélő mesélheti el a holokauszt borzalmait. Világszerte zajlik egy mozgalom, melynek keretében igyekeznek minél több interjút, videófelvételt, filmet készíteni a túlélőkkel, amíg lehet, amíg ezek az idős emberek még életben vannak. Ezek a filmek is átestek egy fejlődésen, hiszen az elsők vágatlanul készültek, hosszúak, az alapelv pedig az volt, hogy egy az egyben a túlélő szavait, érzéseit tükrözzék, és véletlenül se szakítsák őt félbe. Az alkotók abban bíztak, hogy minél részletesebbek ezek a beszámolók, annál hitelesebbek és hatásosabbak. A gyakorlat viszont azt igazolta, hogy sem múzeumokban, sem kiállításokon, sem a tanítási órákon nincs idő ezeket a visszaemlékezéseket úgy végighallgatni, hogy azok megbeszélésére, feldolgozására is legyen idő. A második sorozat a videóinterjúkat már rövidebb részletekre osztotta, ahol egy konkrét esemény elmesélése

történik pár percben, és ez jól használható a tanultak alátámasztására. Viszont a tizenévesek továbbra is unalmasnak találták ezeket a bejátszásokat, hiszen végig az idős túlélő arcát látni a filmen. Ezután fontos újítások következtek: eredeti helyszíneken kezdtek a túlélőkkel forgatni, és nemcsak a gettóban vagy lágerben töltött időről, hanem arról is, hogy előtte hol és hogyan éltek, illetve hogyan álltak talpra a háború után. Váltakoznak a helyszínek, a beszámolók rövidebbek, lényegre törőbbek, a szereplőket közelebről megismerve könnyebben azonosulni tudunk velük. Ilyen a *Legyen emléked szeretetté* című film, melyet a Jad Vasem Intézet munkatársai készítettek.

Ovadija Baruch holokauszt túlélő filmje az egész képzés csúcspontja és kvintesszenciája. Mindazt sugallja a film, amelyről egész héten beszélgettünk a képzés alatt, és már a holokauszt oktatás új irányelvei alapján készült. A filmet minden résztvevő megkapta, magyar feliratozású, és alkalmat adhat mély beszélgetésekre tanulóinkkal. Ilyen filmekre lenne szükség magyar helyszíneken, magyar túlélők történeteivel is! A film felkavaró, és sokat segítettek nekünk abban is, hogy egy ilyen film vetítésének és megbeszélésének mi a hatékony módszertana. Itt jegyezném meg, hogy az izraeli utamat követően láttam egy vadonatúj filmet (2018. január), amely az HBO saját gyártása, címe: *Szám a dédnagyapa karján*. A tanulmányutamon szerzett tapasztalataim alapján mondhatom, hogy az amerikai alkotók is a legújabb elvek figyelembe vételével készítették a filmet, amely befogadható és nem sokkoló, szívhez szóló és nem elborzasztó, nem monoton történetmesélős, hanem pörgős és látványos, kézzel rajzolt animációk tarkítják, valamint nem egy idős ember visszaemlékezése alapján, hanem egy fiatal gyerek, a dédunoka szájából hallhatjuk a történeteket. Akár egy 5. osztályba is bevihető film, mestermunka. Ha nem lettem volna a Jad Vasemben, talán észre sem venném, mennyi munka van mögötte, annyira könnyed. Már amennyire persze a téma engedte. Rövid és velős, 27 perc.

Az embermentők bátor tettei példamutatóak lehetnek a jövő generációi számára! Oscar Schindler nem az egyetlen ilyen ember, de természetesen óriási élmény volt látni a Világ Igazai emlékére ültetett fák közt az övét a Jad Vasem kertjében. Jeruzsálemben volt alkalmam megismerni és hallgatni a magyar származású David Gur személyében egy igazi ellenállót, aki a cionista mozgalom aktív tagjaként sok-sok zsidó társa életét mentette meg azzal, hogy hamis okmányokat készített nekik, kockáztatva saját életét. Az ő szavai meggyőztek arról, hogy az igazi hősök a hétköznapi hősök.

A második világháborúval foglalkozó történészek között hosszú idő óta folyik a vita Zofia Kossak-Szczucka ellentmondásos nézeteivel kapcsolatban: egyrésztől lengyel katolikus nacionalistának és antiszemitának írják le, amit ő valójában soha nem tagadott. Másfelől azonban személyében annak az őszinte és mindenekelőtt szimbolikus tettnek a megtestesítőjét látják, aki felhívást intézve a lengyel nemzet lelkiismeretéhez, az életét kockáztatta azzal, hogy részt vett a lengyelországi zsidók legalább egy részének megmentésében a német halálosztók elől. Ez a szervezethez, ez a fajta megszólítása a passzivitásba burkolózó tömegeknek mindenképpen hatott, és ennek gyakorlati jelentősége is lett. Úgy gondolom, hogy üzenete egyetemes: legyünk bármilyen kultúra részei, legyenek hagyományaink

bármennyire különbözőek, legyen más a vallásunk, embertársainkon kötelességünk segíteni, ha az alapvető emberi méltóságon, emberi jogokon tipornak, és tömegesen vannak emberek közvetlen életveszélyben. Az élet tisztelete minden felett kell hogy álljon. Erre utalnak Kossak-Szczucka szavai: „Kockáztattam az életem és befogadtam őket, nem azért, mert zsidók voltak, hanem, mert üldözték őket. Pusztulásra ítélték őket, noha nem követtek el semmit. Ez nagyon megrázott. Egyszerűen tettem a kötelességem, mint ember.”

A Marvel-generációnak, vagyis a képregények lapjain született szuperhősöket csodáló fiataljainknak is nagy szüksége lenne minél több olyan létező, hétköznapi ember cselekedeteit megismerni, amely útmutató arra, hogyan győzzük le magunkat, a félelmeinket, és hogyan tehetünk másokért sokat ott, ahol élünk. Valódi hősök történeteit adhatjuk át diákjainknak.

Ne azt emeljük ki, hogy nációk követték el a zsidók ellen a szörnyűségeket, hanem azt, hogy emberek emberek ellen!

Holokausztról beszélgetni diákjainkkal nem lehet anélkül, hogy ne tisztáznánk velük az antiszemitizmus fogalmát, eredetét, mozgatórugóit és következményeit az egyes történelmi korokban.

A fogalom szinte egyidős a zsidósággal, eltérő kultúrájuk mindig adhatott alkalmat kirekesztésre, bűnbakkeresésre, és a történelem egyik nagy tanulsága, hogy mi a közös vonása azon korszakoknak, amikor ezek az indulatok fellángolhattak: az emberi kilátástalanság, sikertelenség, a fejlődés hiánya, betegségek, járványok, szegénység és létbizonytalanság mindig kedveztek annak, hogy a nehéz sorsot külső tényezőkkel, külső ellenségképpel magyarázza a kor embere. Jézus kereszthalálától kezdve a pestisjárványokon át emberek eltűnéséig sok-sok mindent írtak a zsidók számlájára. Az emberek ősi, ösztönös félelmeire építve a zsidót a keresztény embert fenyegető veszedelemként mutatták be. A középkori vérvádaktól, inkvizíciótól a modern kor összeesküvés elméleteiig végtelenül egyszerű volt a bajok okaként a zsidó embereket megnevezni. Manapság is az egyik legelterjedtebb sztereotípiá, hogy a zsidók át akarják venni a világ fölött a hatalmat. Minél felvilágosodottabb volt viszont egy-egy kor, az ilyen nézetek helyébe a humánus, egyenlőségeszmény, tolerancia, liberalizmus, befogadás és a polgári szabadság gondolata lépett.

Szépen tükrözi például az „aranykor” felvilágosult, előremutató, emberközpontú felfogását sok olyan kinyilatkoztatás, mely a zsidó emancipáció mellett és az antiszemita gondolatok ellenében fogalmazódott meg a korszak fontos személyiségeitől. Jellemző ezekre az évtizedekre, hogy az ilyenfajta gondolkodás volt a meghatározóbb, jellemzőbb, így a kirekesztő hangok kisebbségben maradhattak. Kossuth: „*az antisemitikus agitációt mint a XIX. század embere szégyellem, mint magyar restellem, mint hazafi kárhozzatom*” – személy szerint teljes mértékben azonosulni tudok ezekkel a szavakkal, 2018-ban pedig többszörösen is.

Számomra a legszívszorítóbb részletek a gyerekekkel kapcsolatosak, hiszen ők a legártatlanabb áldozatai a soának. *A holokauszt művészete* című kiállítás billentett ki leginkább

az egyensúlyomból a továbbképzés során, hiszen az alkotások történetét és az alkotók sorsát is jól ismerve nagyon érzelemgazdagon adta át a vezetőknek a gettók és a lágerek világát. Pedagógusként próbáltam elképzelni, hogy ilyen szűkös lehetőségek közepette hogyan lehetett a gyerekekről gondoskodni, őket tanítani, nevelni, és leginkább tartani bennük a lelket. Ez annyira foglalkoztatott, hogy aznap este álmodtam is erről: gettóban élve próbáltam a rám bízott kicsikben fenntartani a gyermeki játékosságot, kíváncsiságot és örömet.

Embernek lenni az embertelenségben... ez maradt fegyverek híján a gettósított, deportált és gyűjtőtáborokban tengődő zsidók ellenállásának szinte egyedüli lehetősége. A történelmi eseményeket megváltoztatni nem tudták ugyan, de lelkiismeretük, méltóságuk érdekében a végsőkig őrizni próbálták emberi mivoltukat. Hogy hogyan? Voltak színházi előadások, önszerveződő csoportok, volt, aki verset írt, festett, volt, aki nyelvet tanult. Mindezt úgy, hogy napi 200 kalóriánál is kevesebb ételhez jutottak. Ezek azok az emberi momentumok, amelyeket meg kell mutatnunk diákjainknak!

A táborok világa külön létező??

Jogos összegzés Yechiel Dinur írótól, Auschwitz egykori foglyától a táborot külön planétának tekinteni. Aki átélte, akinek múltját és egész életét eltorzította a tábor valósága, aki az embertelenség áldozata, aki hiába is várta, hogy egy emberi világ rendjének megfelelően a borzalmaknak vége legyen. Nem csoda, ha úgy érezte, egy másik planétára került: távol a Föld nevű bolygótól és az emberi társadalomtól.

Kevésbé tűnik számomra jogosnak az a hárítás, ami a mai kor emberében egyfajta védőpajzsként munkál, amikor a szó, a haláltáborok világa szóba kerül. Egyszerűbb nem engedni közel magunkhoz a borzalmakat, nem engedni, hogy letaglózzanak, felkavarjanak. „Ez nekem túl nehéz téma”, „már megint a holokauszt?” – mondták az ismerőseim közül sokan, amikor invitáltam őket a *Saul fia* című film megnézésére. Nyitott, értelmes, empatikus emberek, akik féltik a nyugalmaikat. Az ilyen emberek is úgy tekintenek a táborok világára, mint nem evilági dologra, az emberi világtól független létezőre. Csak míg egy túlélőtől ez érthető, a mai kor kényelmes embere számára ez csak egy egyszerű lehetőség a nemet mondásra.

Ki kell tehát jelentenünk – bármennyire fájdalmas –, hogy a náci táborok borzalmi is az emberi világ részét képezik, az emberiségnek egy nagyon veszélyes és sötét oldalát a maga kegyetlenségével, önzésével, hatalomvágyával, embertelenségével. Ami pedig még fontosabb: szembe kell ezzel néznünk, mert ha nem tesszük, újra és újra megismétlődik. Gondoljunk az olyan genocídiumokra, melyek már a II. világháború után történtek: Srebrenica, hutuk a tuszik ellen Ruandában, etnikai tisztogatás Koszovóban... Az egyik legveszedelmesebb emberi tényező a közömbösség, ami nem engedte a tömegesebb embermentést a II. világháborúban, és ami szőnyeg alá söpri a holokausztot, mint ahogy a jövőbeni hasonló történéseket is mondván, hogy kellemetlen igazság. Vegyünk példát Németország jelenlegi vezetőitől vagy Ferenc pápától, akik az antiszemitizmus elleni küzdelem kiemelkedő, aktív szereplői napjainkban.

A II. világháború előtt, alatt és után történt események egyaránt fontosak!

A történelmi narratíva fontosságát minden előadónk hangsúlyozta. Egy angol nyelvű szóvicc is elhangzott, miszerint angolul a történelem: „his story”, azaz „az ő története”. Számtalan esetben lehettünk tanúi történelemhamisításnak, és megrázó belegondolni Hitler teóriájába a prágai zsidó múzeumról, ahol tervei szerint nyilván náci szemszögből mutattak volna be egy népet és a sorsát. A diktátor előre felkészült a történelem meghamisítására, mielőtt a rémtettek végrehajtotta volna. Hátborzongató elképzelni, mi lett volna, ha megvalósul.

A varsói gettóban tudatosan hoztak létre egy illegális archívumot Oneg Shabbat néven, melynek dokumentumait 3 tejeskannában rejtették el, ezek közül kettőt megtaláltak a háború után. Ringelblum és társai arra törekedtek, hogy a lehető leghívebben és legrészletesebben dokumentálják az egész közvetlen történelmet, az egyének és a teljes zsidó társadalom pusztulását.

Nem véletlen, hogy a Jad Vasem Intézet nagy igényességgel választja ki azokat az előadókat és forrásokat, akik és amik segítenek a mindenféle országból érkezett pedagógusoknak eligazodni a történelem útvesztőiben. Zsidó szakemberek narrációjában megismerni a XX. század vagy akár a régebbi korok eseményeit rendhagyó élmény, és úgy gondolom, hogy holokausztról előadni így a leghitelesebb. Yehuda Beuer professzort a jelenleg élő legnagyobb holokauszt szakértőnek tartják. Személyesen találkozhattunk vele, és hallgathattuk a szavait.

Chava Baruch személyében pedig magyar anyanyelvű előadót kaptunk a hazai történesekkel foglalkozó óráinkra. Szakmaisága, munkája, egyénisége, előadói stílusa, humánuma követhető példaként áll előttem. Személyes megközelítése lebilincselően érdekes, érzelmekre ható, tanulságos és iránymutató egyben. Megtanultuk tőle, hogy ne csak borzongjunk a szörnyűségek láttán, hanem itt is az emberi természet sajátosságait és a megrendítően emberi pillanatokot vegyük észre. Második generációs elszenvédője ő a II. világháború eseményeinek, a holokauszt túlélők gyermekeit szokás élő emlékgyertyákként is emlegetni. Liebricht kutatásai szerint létezik transzgenerációs trauma, mely köszönhető a családban elhangzott rémtörténeteknek, vagy akár annak a beszédes csendnek, ami a kimondhatatlan titkok velejárója. Ez a generáció nem lázadt, a gondoskodás és a munka élteti. Felmerül a kérdés, hogy a soá milyen hatással van a 3. generációra? Kutatandó terület, de van hatása, az biztos.

Iskolai munkámban az egyik legjobban, mondhatni egy az egyben felhasználható elem a magyar származású, fiatal, 4 gyerekes zsidó rabbi, Yeshaya Balog szövegelemző órája, melyen egy náci tiszt és egy zsidó áldozat naplójából ismerhetjük meg ugyanannak a transzport szerelvénynek az útját és az út történéseit. Ennél hatékonyabban nem mutatható be, hogy ugyanazt az eseményt mennyire más módon meséli el két szereplő, mennyire szubjektív a történetmesélés műfaja. A hiteles források alapján jól elkülöníthetők a tettesek, a passzív szemlélők és az áldozatok. A transzportot felügyelő náci tiszt karaktere riasztóan ismerős, a gyakran felbukkanó történelmi veszélyfigura: a hatalmat szolgáló, parancsokat teljesítő üres személyiség. A naplórészletek persze azt is megmutatták számunkra, hogy milyen gazdag dokumentum gyűjteménye van a Jad Vasem Intézetnek.

Mutassuk be a hiányt, amit a zsidó közösség eltűnése okozott városunkban!

Jó lehetőséget kínálnak a helytörténeti kutatások és források arra, hogy közelebb kerülhessünk a zsidó kultúrához. A saját, ismert településünk hétköznapjaiban sokkal könnyebben képzelhetjük el ezt a közösséget. Itt a Jászságban kutandó téma és jól használható forrásanyag egyaránt rendelkezésre áll. Kiss Erika: *A jászsági zsidóság emlékeiből* című könyve ráadásul ismerős családokat, személyeket is bemutat. Az ő élettörténetükön keresztül is sokat megtudhatunk a zsidó ember életmódjáról, szokásairól. Diákokkal érdemes körüljárni például az alábbi témákat: tanulás, ünnepek, étel, ruházat, naptár, család, lelki élet. Akik számára nem idegen a zsidó vallás és kultúra, jóval kevésbé találják meg őt az antiszemita gondolatok.

„Szent István népe vagyunk mi, testvéreim, valláskülönbőség nélkül, zsidók és keresztények egyaránt. Honszerző Árpád seregével jött be a zsidóság egy része turulos zászlók alatt, nagy része már itt lakott a régi Dáciában és Pannoniában, itt telepedtek le a római légiókkal még a honfoglalás előtt. Ez megcáfolhatatlan történeti tény. Ez ad nekünk jogot a Kárpát koszorúzza magyar földhöz. Véréinkkel és verítékünkkel öntöttük mi is, mint a földet túró magyar paraszt. Szent István Palládiuma véd 900 év óta és a Szent Korona, melynek fénye beragyogja Jákob sátrait is.”

Ez az 1940-es érzelmileg felfűtött beszéd egyértelműen mutatja, hogy a magyar zsidók mennyire a tudatában voltak azon régre visszanyúló gyökereiknek, amelyek őket a Kárpát-medencéhez fűzték. A honfoglalás óta itt élő magyarokkal való kapcsolatuk nagyon hullámzó képet mutatott az évszázadok során. A mindenkori királyok önkénye, érdeke, politikája, szellemisége nagyban meghatározta az ő sorsukat. Könyves Kálmán, Károly Róbert vagy Hunyadi Mátyás korában felgyorsulhatott a zsidók emancipációja, védelmet és jogokat kaphattak. Legalább ilyen fontos Bethlen Gábor szerepvállalása Erdélyben, vagy II. József Türelmi Rendelete, mely véget vetett a középkori korlátozásoknak. II. József egy másik rendelete engedélyezte a zsidók számára a német nevek felvételét, illetve azt, hogy a jiddis helyett németül beszéljenek. Ennek ellenére a magyarországi zsidóság asszimilációja nem a németiség, hanem a magyarok felé indult meg. A pesti hitközség 1834-ben magyar tannyelvű iskolát nyitott. II. József rendelete nehéz választás és kihívás elé állította a zsidóságot ekkor; egyfelől megnyílt számukra a modernizáció, a beilleszkedés kapuja, másfelől viszont ezzel pont saját identitásuk megőrzése került veszélybe. Egyenes út vezetett az ortodox és neológ irányzat szétválásához.

1867-ben, a kiegyezés évében az alábbi törvényt születt:

„1.§. Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottak nyilvánítanak.

2.§. Minden ezzel ellenkező törvény, szokás vagy rendelet ezennel megszüntetetik.”

Az egyenjogúsítás elérése és az első világháború közötti ötven év a magyar zsidók számára számbeli növekedést, valamint politikai és gazdasági megerősödést hozott. 1895-ben bekövetkezett a recepció, vagyis a zsidó vallást államilag elismert felekezetté nyilvánították, bevették a többi (katolikus, görögkeleti, unitárius stb.) közé. Általában véve a

zsidóság a dualizmus korában döntő súllyal bírt a magyar gazdaság irányításában. A zsidók túlsúlyának háttere Magyarország elmaradott gazdasági helyzete volt, ez tág teret nyitott a kezdeményezőkézséggel rendelkezők gazdasági tevékenysége előtt. Ilyen készséget a városi német polgárság és a zsidóság körében lehetett találni. A szellemi, kulturális vagy akár sportélet számára is sok kiemelkedő alakot adott a zsidó közösség, gondoljunk Molnár Ferenc, Ignótus, Bródy Sándor nevére, vagy Hajós Alfrédra, illetve az UTE és MTK alapítóira.

A keresztény és a zsidó középosztály ellentéte jellemezte ezt a korszakot is, ami vélhetően ellentétes irányú társadalmi mozgásukból adódott: a dzsentrik lesüllyedéséből és a zsidók felemelkedéséből. Mindez kiegészült a két fél kulturális orientációjának különbözőségével is. A keresztény tradicionalizmussal, múltba nézéssel és bezárkózással szemben a zsidó polgárság és értelmiség racionálisabb, a világra és kultúrára nyitottabb, kozmopolita értékeket favorizált. Ezen ellentétek nyomán az 1870-es évektől kezdődően Magyarországon is megjelent a politikai antiszemitizmus (Istóczy Győző, tiszzaeszlári per, Hangya, Bartha Miklós – Kazárföldön...)

Az első világháború ellentmondásos helyzetbe állította a magyar zsidókat. Itt volt a történelmi alkalom, hogy bizonyítsák hazaszeretetüket és hűségüket Magyarország iránt, amely a Monarchia részeként belekeveredett a háború örvényébe. Több ezer neológ és ortodox zsidó együtt jelentkezett a toborzóbizottságoknál, együtt harcoltak a fronton és együtt is estek el. Ugyanakkor a magyar zsidók tömeges kiállása sem vette elejét azoknak a vádaknak, hogy a zsidók kivonják magukat a harcokból. A háborús veszteség csak olaj volt az antiszemitizmus tüzére.

A XIX. század második felétől saját városomban, Jászberényben is érződik a politika és gondolkodás változásának hatása. 1840-ben fogadta el az országgyűlés azt a törvényt, amely szabad lakhatást és kereskedést biztosít a zsidóknak az ország egész területén. A zárt közigazgatási rendszerű Jászkun Hármaskerület, mely a redemptio (önmegváltás) révén a terület kizárólagos birtokosa volt, idegeneket nem, vagy csak nagyon nehezen engedett be. Így történhetett, hogy Buck Gábornak, aki a zsidó kereskedők közül elsőként kapott letelepedési engedélyt Jászberényben, 1850-ig kellett várnia. Ezt követően viszont felgyorsult a zsidó családok letelepedése, hiszen a jászok is érezni kezdték ennek előnyeit. 1853-ban már 260 fős volt a város zsidó közössége. Számarányukhoz képest sokkal jelentősebb volt részvételük a gazdasági és kulturális életben egyaránt. Jogászok, orvosok, bankvezetők, tanárok, iparosok, kereskedők, kocsmárosok, mesteremberek gazdagították a város életét minden értelemben. 1890. szeptember 10-én zsinagógát avattak.

Zsidó polgárok és családok aktív közreműködésével zajlottak a hétköznapok, és a soá egy azóta is betöltetlen űrt, hiányt hagyott hátra ezeknek az embereknek az eltűnésével. Sok egyéni történetet hallottam, olvastam, és nap mint nap szembesülök itt Jászberényben azokkal a dolgokkal - egyes épületektől a helyi autóbuszközlekedésen (Strompf Pál, mérnök) át az iskolámban egykor tanító tanárok (Gergely Adolf) örökségéig -, amiket a város zsidó lakossága hátrahagyott. Hosszú lenne felsorolni, de néhány példa: Székely Mihály

operaénekes, Jászberény díszpolgára), Holló Kálmán, Bender György, Székely András orvosok, az utóbbi szintén Jászberény díszpolgára vagy a Gimnázium egykori tanulói közül az akadémiussá lett Holló János és Háy László közgazdász egyaránt gazdagították a város életét és hírnevét.

Zsidó polgárok és családok aktív közreműködésével zajlottak a hétköznapiak, és a soá egy azóta is betöltetlen űrt, hiányt hagyott hátra ezeknek az embereknek az eltűnésével. Sok egyéni történetet hallottam, olvastam, és nap mint nap szembesülök itt Jászberényben azokkal a dolgokkal (egy-egy épülethez a helyi buszközlekedésen át az iskolában egykor tanító tanárok örökségéig), amiket a város zsidó lakossága hátrahagyott.

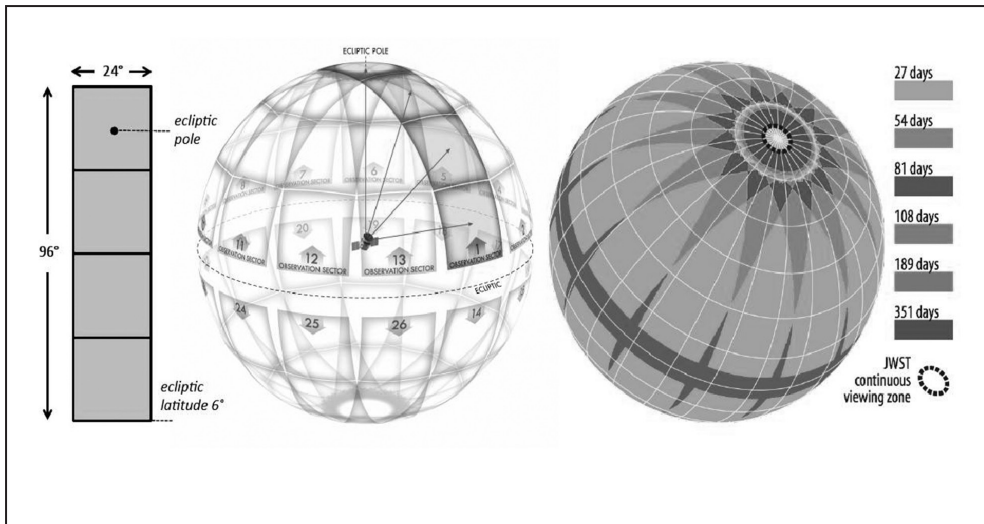
Zárszó

Ezen új irányelvekhez módszertani segédletet is bőven kaptunk, így készen állok arra, hogy segítsek kollégáimnak egy-egy holokauszt emléknapi megszervezésében, osztályfőnöki órákon felhasználható óratervek, óravázlatok készítésében, valamint gyakorlatban megvalósítható workshop, kooperatív vagy interaktív óra tervezésében. Ezt a munkát már meg is kezdtem, hiszen pedagógusként sok-sok fiatalra, kollégáim segítségével pedig még több fiatalra lehetek hatással, ez a multiplikátor szerep pedig felelősség.

Kalup Csilla

PULZÁLÓ, FEHÉR TÖRPECSILLAGOK¹*Fehér törpék*

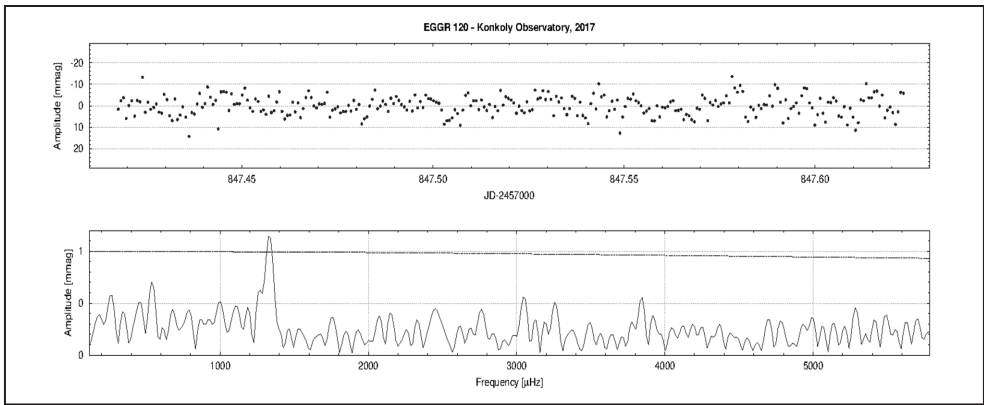
Mielőtt elmélyülnénk a részletekben, kezdjük egy egyszerű kérdéssel: mik azok a fehér törpék? Ennek megválaszolásához tökéletes kiindulópontként szolgál a Napunk. Mint tudjuk, a Napunk is egy csillag, még hozzá egy ereje teljében lévő, átlagos, sárga törpecsillag – igen sok hozzá hasonló létezik a Világegyetemünkben. Ha egy sötét, fényszennyezés mentes éjszakán bámuljuk a csillagokat, azt gondolhatjuk, hogy ezek a sziporkázó drágakövek az égbolt sötét abroszán olyanok, mint a nyugodt lelkek, ám valójában nem is tévedhetnénk nagyobbat. A csillagok belsejében folyamatos harc dül, hatalmas, ellentétes erők próbálnak felülkerekedni egymáson.

A TESS misszió által 2x13 sávra osztott égbolt, ahol az egyes sávokat 27 napig fogja mérni a távcső. Egyre fentebb haladva a gömbön a sávok átfednek, így az egyre sötétebben jelölt régiók az átfedés miatt egyre jobban megnövekedett expozíciós időket jelölik, azaz hogy az adott területen valójában hány napig fog mérés zajlani.

Amikor egy több fényév átmérőjű csillagközi gáz- és porfelhőből megszületik egy csillag, nem más történik, minthogy a tömegéből fakadó gravitáció hatására a felhő összehúzódik.

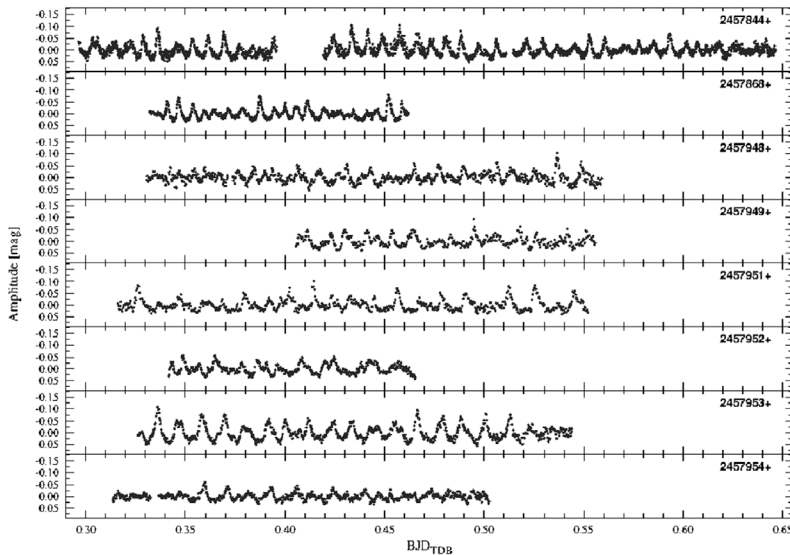
¹ Sódorné Bognár Zsófia témavezetőmmel eddig ismeretlen, pulzáló fehér törpecsillagokat kerestünk a 2018 áprilisában felbocsátott TESS űrtávcső missziójának előkészítéseként

Az EGGR 120 fénygörbéje és Fourier-spektruma

Az összehúzódás során energia szabadul fel, ami egy darabig szabadon kisugárzódik, egy idő után azonban, amikor a felhő már kellően sűrű lesz, nem jut ki, hanem elkezd fűteni azt. Mindez addig történik, amíg a felhő, az öcsillagunk belseje el nem éri a kb. 15 millió celsius fokot. Ekkor lesz elég forró ahhoz, hogy belsejében a hidrogén atommagok egyesülni tudjanak a hélium atommagokkal. Ez az egyesülés, a fúzió nagyon erősen energiatermelő folyamat: miközben a hidrogén héliummá alakul, az energia sugárzás formájában szabadul fel, ez a sugárzás a csillagok fénye, ami olyan erős, hogy legszívesebben szétvetné az egész csillagot. Csak azért nem teszi meg, mert a gravitáció nem engedi, továbbra is össze akarja nyomni a csillagot, s e két ellentétes erő éppen kioltja egymást. Így stabilizálódnak a csillagok, ezzel a szüntelen csatározással élnek le millió évekig az életüket. Aztán, mint minden élőlény a Földön, végül ők is meghalnak. Haláltáncuk akkor kezdődik, amikor a csillag magjában a hidrogén mennyisége lecsökken, s ahogy telik az idő, már nem lesz elég a fúzió fenntartásához. A fúzió megszűntével megszűnik az energiatermelés is, így a gravitáció győzedelmeskedik, nincs már ami ellentartson neki. A csillag elkezd összehúzódni, az összehúzódás hatására pedig (ahogyan láttuk a csillagok születésénél is) növekszik a hőmérséklete, amíg el nem éri azt az értéket, ami már elegendő a hélium fúziójának beindulásához: ekkor a hélium atommagok szén atommagokká egyesülnek. Ez is energiatermelő folyamat, így a csillag újra képes ellentartani a gravitációnak és stabilizálódni.

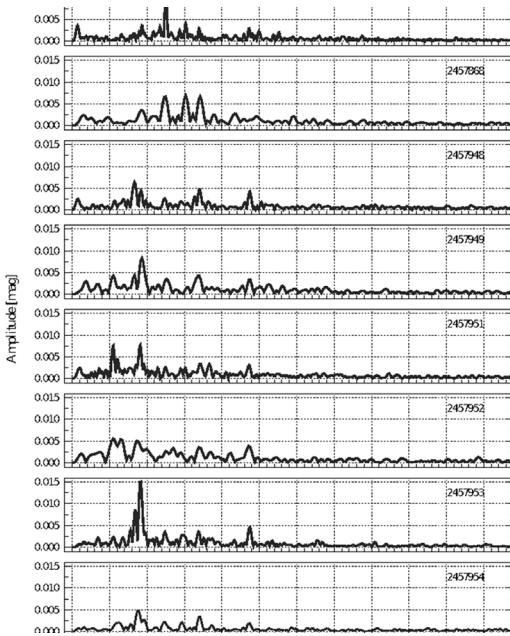
Hogyan néz ki egy ilyen csillag, ami mindezeket keresztülment? Ekkora változások nem múlnak el nyom nélkül: ezeket az égitesteket már *vörös óriáscsillagoknak* nevezzük. Első hallásra nem érthetjük, mitől lesznek ők „óriások”, hogyha az előbb azt írtuk le, hogy a csillag összehúzódik? Kicsit pontosítani kell a modellünket. Amikor megszűnik az energiatermelés, az egész csillag elkezd összehúzódni, és bár a magban még nem lesz elég nagy a hőmérséklet a hélium fúziójához, a külsőbb rétegekben található hidrogénnek be tud indulni a fúziója, ez pedig, míg a mag húzódik össze, a csillag többi részét felfújja.

A WD1310 nyolc éjszakányi fénygörbéje

A Napunk esetében például olyan nagyra, hogy a Nap pereme a Föld pályáját fogja majd súrolni. A kitágult csillag felszíni hőmérséklete lecsökken, s mint a fehéren izzó vas, amit elkezdünk hűteni, ő is vörösesen kezd ragyogni.

Sejthetjük, hogy a hélium fúziója sem fog örökké tartani, és eljön majd az a pillanat, amikor ez is megszűnik. Ekkor ugyanaz játszódik le, mint amit fentebb leírtam, annyi különbséggel, hogy a végén a magban a szén oxigénné történő fúziója fogja stabilizálni a csillagot. A Napunk esetében is elindul a szénatommagok egyesülése oxigénatommagokká, ám az oxigén fúziója már nem fog tudni beindulni, mivel az összehúzódás nem fogja elég nagy hőmérsékletre felfűteni a csillagmagot. A Napunknál nagyobb csillagok egészen a vasig képesek legyártani a periódusos rendszer elemeit. Azért a vasig, mert a vas fúziója már nem energiatermelő folyamat, létrejöttéhez éppen hogy energia befektetése szükséges, ami nem fogja megakadályozni a gravitációs összehúzódást. Ekkor a csillag végérvényesen összeomlik, s ha elég nagy (kb. 10-20-szor nagyobb a Napunknál), akkor vakítóan fényes és robusztus szupernóva-robbanásként fejezi be létét, ahol a robbanás utáni csillagmaradvány egy mindössze 10 km (!) átmérőjű ún. neutroncsillag. Ha ennél is nagyobb, 20 naptömeg feletti csillag omlik össze, akkor keletkeznek a fekete lyukak, melyek leírása máig probléma elé állítja a fizikusokat. Visszatérve a Napunkhoz: mi lesz belőle, és a Világegyetem csillagainak másik, körülbelül 97%-ból? Számukra kevésbé drasztikus a vég: miután elfogyott az „üzemanyaguk”, ledobják felfűvódott, külső burkaikat, majd összeomlanak egy kb. Föld méretű csillagmaradványba, amik egy ideig még világítanak, de csak a több

*A WD1310 nyolc éjszakájának
Fourier-analízise.*

melyeket spektrális tulajdonságaik alapján, azaz a légkörüket alkotó elemek szerint szoktak csoportosítani. Legjellemzőbb típus, amely a fehér törpék kb. 75 százalékának sajátossága, hogy a magot körülvevő burok legkülső része hidrogénből áll, ők a „DA” típusú fehér törpék.

Pulzáció fehér törpékben

1964-ben váratlan felfedezés történt. Egy amerikai csillagász, Arlo U. Landolt egy égbolt-felmérés során érdekes fehér törpére bukkant, mely olyan jelenséget produkált, amit korábban még nem figyeltek meg. Ez a fehér törpe, mely a Taurus, azaz bika csillagképben a HL Tau 76 nevet viseli, változtatta a fényességét. Az, hogy egy csillag változtatja a fényességét, az nem volt újdonság – már az ókorban is megfigyelték, hogy egyes csillagok fényessége változik, őket nevezzük változó csillagoknak. Az igazán érdekes az volt, hogy mindezt egy csillagmaradvány, egy fehér törpe tette!

Annak, hogy miért változtatják bizonyos csillagok a fényességüket, többféle oka lehet. Egyik lehetséges ok, hogy a vizsgált csillagnak van egy láthatatlan kísérője, legyen az egy másik csillag vagy egy bolygó, s amikor a kisebb méretű égitest eltűnik a nagyobb mögött, úgy érzékeljük, mintha a csillag fénye egy kicsit lecsökkent volna, hiszen korábban mindkettőjük fényét látuk, most viszont csak az egyikét. Másik lehetséges ok, hogy nagyon aktív felszínű

tízezer fokos hőmérsékletük miatt. Ezek a csillagmaradványok a fehér törpék. Már nem zajlik bennük energiatermelés, hanem lassan, fokozatosan, évmilliárdok alatt lehűlnék, míg csupán egy kihűlt, láthatatlan fekete törpe marad a helyükön. Ám addig is még pislákolnak, még mutatnak fényt – s a velük foglalkozó csillagászok számára még sokkal-sokkal többet is.

Csillagmaradványok lévén a fehér törpék nagyon sűrű és kompakt objektumok. Bár méretük a Földhöz hasonló, egy gyűszűnyi belőlük akár egy tonnát is nyomhat! Gyakorlatilag 99%-ban csak ez a sűrű magjuk létezik, mely főleg szénből és oxigénből áll, s csak egy 1%-nyi vékony, légkörszerű külső gázréteggel rendelkeznek, ami héliumból, hidrogénből, vagy ritkább esetben nehezebb elemekből áll. Jelenleg kicsivel több mint 39 000 fehér törpét ismerünk,

csillagról van szó, aminek hatalmas kitörései, kataklizmái vannak, s emiatt változékony a fénye. Egy harmadik alternatíva, ami talán a legkülönösebb és legösszetettebb, hogy a csillag *pulzál*, mintha egy lélegző, folyamatosan összehúzódó és kitáguló, deformálódó golyócskát képelnénk el. Ők a pulzáló változócsillagok, melyek éppen a periodikus összehúzódás és kitágulás miatt produkálnak fényességváltozást. Erre egyes fehér törpék is képesek – ők a pulzáló fehér törpecsillagok. Ahogy csökken a hőmérsékletük a hűlés során, vannak bizonyos hőmérséklet tartományok, amikor bizonyos kémiai összetételű fehér törpékben ez a pulzáció jó eséllyel gerjesztődik, s ha ez elég nagy intenzitással történik, akkor azt tudjuk detektálni a Földről is.

Ezek alapján három nagy csoportot különböztethetünk meg: a ZZ Cetiket, a V777 Her típusúakat és a GW Vir-féléket. A GW Vir típusú csillagok a fehér törpék hűlési sávjának elején helyezkednek el, éppen ezért nagyon forró, 75 000-175 000 Kelvin² fok közöttiek. Pulzációjuk periódusideje általában 400-3000 s közötti, ami azt jelenti, hogy kb. 20 percenként ismétlődik a fényváltozásuk, ennyi idő kell, amíg a maximum fényesség lecsökken a minimum fényességig, majd visszanevekszik a maximum fényességhez. A V777 Her típus hőmérséklete 22 000 és 29 000 K közé tehető, periódusideje még kevesebb, 100-500 s közötti. Ugyanez igaz a ZZ Cetikre is, átlagosan 10 perces periódussal változik a fényük, ők azonban a „leghűvösebbek”, 10 000-13 000 K közötti a hőmérsékletük. A ZZ Cetik azért is különlegesebb, mert az összes eddig ismert pulzáló fehér törpe 80%-át ZZ Cetik teszik ki. A HL Tau 76 is ebbe a típusba tartozik, ám később nem róla, hanem a második ilyen csillagról nevezték el ezt a típust ZZ Cetiknek. Ők azok a fehér törpék, amik spektrális tulajdonságaik alapján „DA” típusúak, azaz legkülső, légkörszerű burkuk hidrogént tartalmaz. Emiatt „DAV” típusnak is szokták őket nevezni, hogy a „DA” jelölés végére illesztett „V” betűvel jelöljük, változócsillag-típusról van szó.

A TESS projekt

Foglaljuk össze, amit eddig tudunk a fehér törpékről: nagyon picik, nem túl fényesek, s ha pulzálnak, akkor a fényességük tized-ezred része változik. Mivel érdemes tehát őket megfigyelni? Minél nagyobb átmérőjű a távcső, annál jobb, hisz annál több fényt képes összegyűjteni a csillagról. Van azonban egy másik, csábító opció is: a nappalok és éjszakák változásától, illetve a légkör zavaró hatásától mentes űrtávcső használata. Ilyen űrtávcső például a 2018. április 18-án a NASA által felbocsátott TESS űrtávcső.

A TESS a „Transiting Exoplanet Survey Satellite” szavak kezdőbetűiből állt össze, s fő célja egy teljes égboltot átfogó égboltfelmérés keretén belül más csillagok körül keringő bolygókat, ún. exobolygókat detektálni. A TESS 2 év alatt csaknem 200 000 csillagot fog megvizsgálni, melyek főként közelebbi és fényesebb csillagok lesznek. 4 kamerájával 24x96 négyzetfokos látómezőt lehet elérni, ami egy a horizonttól a fejünk felett húzódó, arasznyi sávnak felel meg az égen. 13 ilyen sávval lehet lefedni az égboltot, kétszer

² 1 Kelvin fok = -273,25 Celsius fok, és a skála lineáris. Ugyanazon hőmérséklet értéke kelvin fokban mindig 273.25-dal kevesebb, mint celsiusban.

ennyivel pedig a teljes éggömböt. A TESS egy-egy ilyen sávot 27 napig fog folyamatosan mérni, ám mivel ezek a téglalap alakú sávok az éggömbre vannak ráhúzva, minél fentebbi részét nézzük a gömbnek, a sávok annál jobban átfednek egymással (1. ábra). Így a jó helyen lévő objektumokat 54, 81, 108, 189 vagy akár 351 napig is képes lesz mérni!

A TESS-ben rejlő lehetőségek tagadhatatlanok. A kérdés már csak az, hogy hogyan kapcsolódnak hozzá a pulzáló fehér törpék. A választ a távcső további képességeiben találjuk, kamerái ugyanis 30 perces és 2 perces mintavételezési időekkel lesznek használhatóak, ami azt jelenti, hogy a korábbi évek űrtávcsöveivel szemben a TESS alkalmas pulzáló fehér törpék vizsgálatára is. Ezért a TESS misszióon belül alakítottak egy „kompakt pulzátorok” munkacsoportot is, melynek tagja a témavezetőm, s így rajta keresztül becsatlakozhattam én is a munkába.

A távcsöves észlelésektől a fénygörbéig

A Csillagászati Intézetben dolgozom demonstrátorként. Az Intézet demonstrátor programja több mint 1 éve indult útnak, célja egyetemi alap- és mesterszakos hallgatók alkalmazása az Intézetben csillagászati megfigyelések végzésére és adatfeldolgozására, valamint egy témavezető felügyelete mellett bekapcsolódni a kutatói munkákba. A program kezdete óta dolgozom a Konkoly-ban, azóta az itt végzett munkából írtam egy TDK (Tudományos Diákköri Konferencia) dolgozatot is, mely a 2017-es kari Csillagász TDK-n első helyezést ért el. Ezen munka során először témavezetőmmel együtt beadtunk egy távcsőidő pályázatot az ország legnagyobb, 1 méter átmérőjű távcsövére, majd miután ezt elnyertük, csillagászati megfigyeléseket végeztem ezzel a távcsővel, mely a Mátrában, a Pizskéstetői Observatóriumban található.

Sokakban él még az a romantikus elképzelés, hogy a csillagász kint ül az ég alatt a távcsöve előtt, és rajta keresztül kémleli az égboltot. A valóság azonban az, hogy az észlelések elvégzéséhez elég az észlelő szobából számítógép segítségével bejelentkeztem a megfelelő mérő szerverre, majd a kiadott parancsoknak megfelelően a távcső automatikusan rááll az előzetesen nagy gonddal kiválasztott objektum jelöltekre, és professzionális felvételeket készít róluk. Mindezt annak reményében, hogy ha kielemezem a képeket, akkor azok arra utalnak majd, hogy a kiválasztott csillag olyan fényváltozásokat mutat, amiket korábban még senki nem észlelt. Azt, ahogyan a távcső által készített felvételekből kinyerem a csillagok fényességére vonatkozó információkat, fotometriának nevezzük. Mielőtt azonban ide eljutna a csillagász, még el kell végeznie bizonyos képkorrekciókat. A készített képeket ugyanis mindenféle zaj terheli, amiket ki kell küszöbölni, hogy a lehető legpontosabb eredményt kapjuk. A csillagászatban ún. CCD kamerákat használunk, amik olyan félvezető eszközök, amelyekben fény hatására elektronok válnak ki, és egy elektróda potenciál terében csapdába esnek. A kamera pixeleiben tehát a pixelt ért fényvel egyenes arányban keletkeznek elektronok, amiket kiolvasva hozzájuk tudunk rendelni egy-egy intenzitás értéket. Így a képen látható csillag pixeleinek intenzitásából következtethetünk a

csillag fényességére. Erre rakódnak rá különböző zajok, például a kamerának az ún. alapzaj szintje, ami azt jelenti, hogy még akkor is kapunk valamekkora intenzitást, ha gyakorlatilag „nulla ideig exponálunk” a letakart kamerával. Az alapzaj levonásához több, ilyen „nulla expozíciós idejű” képet készítünk, majd ezeket összeátlagoljuk. Az így megszerzett ún. *bias* képet vonjuk le minden egyes nyers mérési felvételtől: a nyers kép megfelelő pixeleinek intenzitásából kivonjuk a bias kép megfelelő pixeleinek intenzitását. A második korrekció az ún. *dark korrekció*. Ez nagyon hasonlít az előbb leírt bias korrekcióhoz. Az alapjelszint mellett a hőmérséklet hatására is keletkezik jel, ezt nevezzük sötétáramnak, ami adott hőmérsékleten a megvilágítási idővel egyenesen arányos. Éppen ezért minden kamerát hűteni szoktunk. Piszkéstetőn a méréseim -40 celsius fokra hűtött kamerával készültek, ám még így is megjelenik a sötétáram, amit le kell vonni. Ehhez olyan dark képet készítünk, ami a sötétáramon kívül mást nem tartalmaz, azaz letakart kamerával a nyers képekkel megegyező expozíciós idejű képeket készítünk, amiket aztán szintén levonunk a nyers képekből. A harmadik korrekció az ún. *flat* vagy *világos kép* korrekció. Ekkor olyan képet készítünk, ahol egyenletes megvilágítottaságú felületre exponálunk annyit, hogy a pixelek majdnem telítődjenek, de ne égjenek be. Ezekben a képekben előtűnnek a kamerán lévő szennyeződések, porszemek, hajszálak, szöszmaradványok, illetve szembeötlik a pixelek eltérő érzékenysége is. Mindezek korrigálására a nyers képek pixeleit leosztjuk a flat képek pixeleivel, így végre a pixelek egymáshoz képest is konzisztens jelértéket adnak, és a kozmofoltok miatti hibákat is kiküszöböljük. Most már készen állunk a fotometriára!

Egy megtisztított felvételt (2. ábra) szemlélve a képen gyakorlatilag kétféle dolgot látunk: kiterjedt fehér pacákat (ezek a csillagok) és mákos tészta hangulatú háttérrel (ez az égbolt). Az első fontos dolog tudni, hogy a kör alakú csillagkorong nem a csillag felszíne! A csillagok annyira távoli objektumok, hogy a legjobb távcsöveinkkel sem tudjuk felbontani őket: mindegyik csillag pontszerű fényforrásnak tekinthető. Amit látunk, az az, hogy a csillagok fénye több pixelre képződik le, annál jobban, minél fényesebb a csillag. A csillag fényessége arányos az intenzitásával, amit úgy számolhatunk ki, hogy összeadjuk azoknak a pixeleknek az intenzitását, amelyekre szétterült a csillag képe. A következő lépés, hogy levonjuk az égi háttérrel, mivel ahhoz is tartozik valamekkora fényesség érték, ezért tűnik mákostészta-szerűnek, és nem egyenletesen feketének a képen. Ehhez a csillag körül veszünk egy gyűrűt, kiszámoljuk a gyűrűn belüli pixelintenzitások átlagát, majd ezt levonjuk a csillag fényét tartalmazó pixelekből. Az így kapott intenzitás értékét egy matematikai képlet segítségével átalakíthatjuk fényesség dimenziójú egységgé.

Az általam végzett fotometriának van még egy speciális lépése. Mivel számomra az az érdekes, hogy mutat-e fényváltozást a kiszemelt csillag, ezért a pontos, „abszolút” fényesség értékre nincs szükségem, elég, hogyha egy mellette lévő, konstans fényességű csillaghoz viszonyítom a vizsgált csillag fényét: ezt nevezzük differenciális fotometriának. Egy fényváltozást nem mutató csillag fényességéből kivonom a vizsgált csillag fényességét. Ha ezt minden képre megcsinálom, és ábrázolom az egyes pontokat az idő függvényében, akkor megkapom a csillag fénygörbéjét, ami szemléletesen mutatja, hogyan változik (vagy

épp, hogy nem változik) a csillag fénye az időben. Ha egy egyeneset kapok, az azt jelenti, nem változik a fénye, ha viszont kirajzolódik egy szinuszhullámszerű mintázat, akkor sikerült elkapnunk egy pulzáló változó fényességváltozásait!

A fényességváltozás részletes vizsgálata

A csillagászati felvételekből kinyert fénygörbe megszerzésével még nem ért véget az adatok elemzése: ezután kezdődik a fénygörbék analízise. Ennek során az az alapgondolat, hogy az általunk látott fénygörbe alakja felírható sok, különböző szinuszhullám összegeként. Egy szinuszhullám a periódusidejével jól jellemezhető. A frekvencia a periódusidő reciproka, így ez is jól jellemezni a hullámot. Az a célunk, hogy a fénygörbében minél több szinuszhullámot azonosítsunk, ezek összege fogja ugyanis kiadni a fénygörbét. A beazonosított szinuszhullámok a frekvenciájukkal és amplitúdójukkal (ez adja meg a fényesség változásának mértékét) egyértelműen jellemezhetőek. A kiszedegetett szinuszhullámok amplitúdóját ábrázolva a frekvenciájuk függvényében szemléletesen is láthatjuk, hogy milyen frekvenciákon milyen mértékben pulzál a csillag. Ezek között a frekvenciák között általában felfedezhetőek bizonyos kapcsolatok: lehetnek egymás többszörösei, összegei, vagy kijöhet egy értékhez több nagyon közeli is. Leginkább azokat szeretjük, amik egyikhez sem köthetőek: őket nevezük független pulzációs módusoknak. Magát az analízist matematikai algoritmusok és programkódok segítségével végezzük el, amik kiszedegetik a fénygörbéből az egyes szinuszok frekvenciáit, amiből már ki tudjuk következtetni a módusokat. Az amplitúdót a frekvencia függvényében *Fourier-spektrum*nak, magát a matematikai eljárást pedig a *Fourier-analízis*nek nevezük.

A vizsgált fehér törpék

A kilenc hónapon keresztül tartó észlelési időszakunkban témavezetőmmel 16 darab pulzáló fehér törpe jelöltet figyeltünk meg. Nagy részük nem mutatott fényességváltozást, ám kettő szerencsénkre más volt: ők korábban, mások által még sosem megfigyelt pulzációt mutattak. Az egyik az EGGR 120, a másik a WD1310+583 nevet viseli (3., 4. és 5. ábra).

A 3. ábra alsó felében, a Fourier-spektrum csúcsai felett látható egy csaknem vízszintes, jobb oldalt kicsit lehajló vonal, ez az ún. szignifikancia szintet jelöli: az ez alatti frekvencia csúcsok „nem szignifikánsak”, beleolvadnak a különféle zajokba. Hiába végeztünk ugyanis képkorrektciókat, ezekkel csak nagy mértékben csökkentettük a zajt, teljesen nem tudtunk mentesülni az általuk okozott bizonytalanságtól. Tökéletes, zajmentes mérés nem létezik, így meg kell szabni egy határértéket (szintet), amin felül azt mondhatjuk, hogy ez már nem köthető a zajhoz, az előlötti jelek már elég nagy valószínűséggel a csillag sajátosságai lesznek. 16-ból 14 csillag nem mutatott változást, csupán az EGGR 120 és WD1310 bizonyult változónak, esetükben szépen látszódnak a szignifikáns frekvenciákat jelölő csúcsok.

Az EGGR120 fénygörbéjének analízisében csak egyetlen pulzációs frekvenciát találtunk, mely kb. 12 és fél perces periódusidőnek felel meg. A csillag, hőmérséklete alapján, a pulzációra hajlamos csillagok sávjának egyik széléhez nagyon közel esik, ami jól magyarázza a viszonylag hosszú periódusú pulzációt. A kis amplitúdó szintén ezzel magyarázható, hiszen ilyen hűvös csillagoknál már lecsökken a pulzációs amplitúdók nagysága, lényegében a pulzáció lassú megszűnéséhez közelednek.

A WD1310 esetében sokkal több szignifikáns pulzációs frekvenciát ki tudtunk szedni. Elvégezve a Fourier-analízist a teljes adatsorra, 17 szignifikáns frekvenciát sikerült meghatározni, melyek 4-27 perc közötti periódusidőknek felelnek meg. Megvizsgálva ezeket látható, hogy vannak köztük ún. dubletek, amik a csillag forgásával lehetnek kapcsolatosak, illetve vannak nagyon közeli frekvenciák, amik rövid időskálán (napos, hetes, vagy akár hónapos) lejátszódó amplitúdó- illetve frekvenciaváltozások eredményei lehetnek. Megtalálhatóak továbbá kombinációs frekvenciák is, amik bizonyosan nem független módusok.

Eredményeinket 2018 májusában angol nyelven, a nemzetközileg neves *Monthly Notices of the Royal Astronomical Society* szaklapban publikáltuk.³

További tervek

Jelen sorok írásakor is zajlik a fénygörbék elemzéséből szerzett pulzációs módusok felhasználása ún. asztroszeizmológiai vizsgálatokra, ugyanis a pulzációk vizsgálata egyedülálló lehetőséget biztosít a csillagok belső szerkezetének tanulmányozására: ezzel foglalkozik az asztroszeizmológia. Lényegében olyasmi, mint a Föld esetében a szeizmológia, csak ebben az esetben mi távoli csillagok rezgéseivel foglalkozunk. Mivel a különböző frekvenciák különböző mélységekig terjedő hullámokat reprezentálnak, ezek észlelésével a csillag különböző belső rétegei letapogathatóvá válnak. A pulzációs módusok a csillag olyan fizikai paramétereiről árulkodnak, mint például a hőmérséklet, nyomás, sűrűség, kémiai összetétel, hiszen ezektől függ, hogy az egyes hullámok meddig jutnak el a csillag belsejében. Ezen kívül további földi bázisú mérésekkel támogatnánk meg az űrtávcsöves missziót, valamint részt szeretnénk venni a TESS-adatok feldolgozásában is, hogy ezáltal még közelebb kerüljünk a fehér törpecsillagok különleges, belső világának megismeréséhez.

³ <https://arxiv.org/pdf/1805.10165.pdf>

Metykó Béla

„REKTOR ÉS A TÖLTÖTT KÁPOSZTA”

Rudnay Gyula, a „magyar lelkiség” festője

*„Nagyot végezni mégis mi jövőnk,
Nagyot, szépet, emberit s magyart.”*

Ady Endre

Rudnay korának egyik ünnevelt festője és a XX. század egyik legmarkánsabb magyar festőegyenisége volt. *„Minden kitiüntetést megkapott a két világháború között”,* és a II. világháborút követő kommunista hatalom is elismerte kiemelkedő művészetét. Kevés festőművész mondhatja el, hogy birtokosa a Corvin-koszorúnak, a Corvin- láncnak, majd a Kossuth-díjnak. Rudnay Gyula személyét a művészeti szakma nagyra tartja. A hétköznapi emberek, főleg a fiatalabb generáció körében sajnos kevésbé ismert. Művészetének aktualitása semmit sem veszített az elmúlt évtizedekben, figurális képeinek meggyőző ereje mai is ugyanúgy hat. Mélységes humanizmusa, az emberek tisztelete, nagyrabecsülése és szeretete együttesen jelenik meg Rudnay Gyula művészetében. Színes egyenisége hatott tanítványaira is. Harminc évig volt a Képzőművészeti Főiskola legendás tanára és rektora – valamint megszámálhatatlan festő tekintette őt mesterének.

Családja, gyermekkor és tanulmányai

1878. január 9-én született Gömör vármegyében Pelsőcön. Édesapja, Rudnay János kocsmároskodott először Pelsőcön, majd Beje¹ nevű faluban. Édesanyja Gettler Zsuzsanna volt. A családban ő volt a hetedik gyermek. Elemi iskoláit Beje nevű kistelepülésen kezdte, majd Miskolcon folytatta. A középiskola négy osztályát már az egykori Gömör vármegye központjában, Sajógömörön végezte. Születésének és nevelkedésének helye a Felvidék volt, melynek történelmi levegője már gyermekkorában szívét-lelkét átjárta. Sűrűn emlegette történelemtanárát, aki lebilincselő szavakkal tudott beszélni Zrínyi Miklósról, Bocskay Istvánról és a magyar történelem többi nagy alakjáról. Óriási talentuma biztosította az egyenes utat a tehetséges fiatalnak a Budapesti Iparművészeti Főiskolára, ahol 1893–94 között neves tanárok irányításával tanult. Székely Bertalan volt nagy hatással rá. Első festményének hátoldalára a következő megható sorokat írta: *„Festettem; 1893 évben első festményem. Édes jó anyámtól kaptam 1 frt-ot festékre. Ez volt az első festékem (olaj). Ezzel festettem a túloldalon lévő képet egy fametszet után. 1930. évben Rudnay Gyula s.k.”*

¹ Később sokat emlegette édesapját: *„Furcsa ember volt az apám, bohém természetű, aki festett, verselt és muzsikált. Festői vénámat tőle örököltem. Első mesterem a rajzolásban is ő volt. Forrás: Sírfelirat Rudnay Gyula emlékére. Somogyi Múzeum 14. 1968. Későbbiekben: Sírfelirat Rudnay*

*Müncheni szabadiskola, Nagybánya (1895–1902)**Rudnay Gyula tanítványaival Hódmezővásárhelyen*

A főiskola elvégzése után 1895–1900 közötti közel öt éves időszakban a müncheni szabadiskolában képezte tovább magát. Egykori mestere Hollósy Simon a Müncheni Képzőművészeti Akadémia tanára volt. Hollósy Simon 1886-ban alapított müncheni szabadiskolájában vetődött fel az a gondolat, hogy a nyári hónapokat az iskola Nagybányán töltsse, azért itt, mert Hollósy két tanítványa, Réti István és Thorma János kedvező feltételeket ígért. Kezdetből úgy gondolták, hogy az iskolai növendékek mellett meghívják

mindazokat, akik az akadémizmussal szembe helyezkedve a magyar festészet naturalista szellemben történő megújítását szorgalmazzák, ami magával hozta egy festőkolónia megalapításának lehetőségét. Hollósyra később így emlékezett tanítványa, Rudnay Gyula: „Nagyon sokat köszönhetek neki. Ritka nagy tanító volt és mint ember is elvarázsló jelenség volt. Közös zeneszeretetünk is együtt tartott bennünket. Hollósy csellózott, én hegedültem, és mindketten kotta nélkül játszottuk a magyar és egyéb népdalokat [...]”² A valóság ábrázolásának minden fortélyát megtanulta és megismerte. A nagybányai forma- és szinkultúra világa festői hajlamainak nagyon megfelelt. A korabeli „Nagybánya és Vidéke” újságból két cikket is kiemeltünk. Az első hír arról számolt be még a XIX. század utolsó évéből, amikor a Hollósy festőiskola értesítette a várost, hogy a nyári időben (májustól) szépszámu festőművész érkezik ide. Ezek között volt Rudnay Gyula is, és ezek után joggal nevezték a művészettörténészek a posztnagybányai stílus egyik legjelesebb képviselőjének. A magyar nemzeti romantika, Munkácsy Mihály realizmusa és a nagybányai iskola indították el rendkívül egyedi festői stílusának kialakulását. De azt is le kell szögezni, hogy a München–Nagybánya valóságsszemléletét egy idő után már kötöttségnek érezte. Ezért 1900-ban a Hollósy-iskolát otthagya, hogy az ott nyert alapokon művészetét már saját maga építhesse tovább.

A másik cikk jó egy évvel később jelent meg, amikor is Nagybánya városvezetése bevált és évről-évre rendszeres jó szokása szerint a helyi újság első oldalán köszöntötte a festőiskolát, tanárait és növendékeit. 1900-ban az egész ország gyászolta Munkácsy Mihályt,³ a festőfejedelmet. Nagybányán is nagy volt a szomorúság.

² ua.

³ A festő 1900. május 1-én Németországban Endenich-ben halt meg.

Az alkotás szabadságának örömét mindig a nyári alkotótábor indulása hozta el Rudnay számára. 1902-ben már Rómában az „*Accademia di Belle Arti*”-n találjuk, ahol egy évet töltött. A művészvilág nevezetes helyein a múlt nagy művészete őt is megigézte. A következő évben már Párizsban tanult, megtalálta a saját útját, és sikerült nagyon jellegzetes egyéni festői stílusát kialakítani. Rendkívüli mértékben hatott rá Goya és Munkácsy festői öröksége, akiknek stílusa folyamatosan tetten érhető volt az ezen időszakban készült munkáiban. Párizsi tanulmányútja során megismerkedett Pásztor János szobrászművésszel, s közös barátságuk eredménye később egy mindkettőjük számára országos hírnevet hozó közös kiállítás lett. De erre majd később visszatérünk.

Hódmezővásárhelyi idők (1905–1910)

Hosszabb külföldi tartózkodás után került 1905-ben Hódmezővásárhelyre. Ezekben az években festményein széles horizontú alföldi tájképeket festett. A nagy magyar Alföld és annak képe megigézte. „*Szeretem az Alföldet, a nagy magyar Alföldet*” – mondta egy alkalommal. Itt ismerkedett meg Tornyai Jánossal, és a két festő között legendás barátság alakult ki. A szoros barátságukat megemlítve nem feledkezhetünk el a még ott élő Endre Béláról és a már korábban említett Pásztor János szobrászról sem. A hódmezővásárhelyi festőbarátai mellett fontos megemlíteni a szentesi Koszta Józsefet,⁴ akivel a nyugati festészeti irányoktól eltérően sajátosan magyar, ugyanakkor modern piktúra megteremtésén dolgoztak sikerrel.⁵ Rudnay 1910-ben költözött Budapestre.

1910–1920 közötti évek festészete és kiállításai

A már említett első kiállítására – Pásztor János szobrászművésszel – az akkori Párizsi Nagyáruház Andrassy úti Lotz nagytermében került sor. Ez mindkettőjük számára szép sikert hozott és a pesti sajtó egyöntetű dicséretét is elnyerték. Rudnay Gyula festészetét értékelő és elemző kritika ekkor fogalmazta meg először: egy nagyon eredeti művészegyeniség „született”. Művészi felfogása és technikája nagyon egyedi volt. Bár nem használt sok színt, képeinek mindig volt magvas mondanivalója és mély érzéseket kiváltó tartalma. Alföldi tájképei megkapó hűséggel tükrözték vissza a magyar föld borús panorámáját.⁶

1916-ban a Múcsarnok téli kiállításán Rudnay képe, a „*Kozák*” elnyerte az 1200 koronás *Ráth György*⁷ díjat, és még ebben az évben megfestette a „*IV. Károly esküetele*”

4 Koszta József (Brassó, 1861 – Budapest, 1949) Kossuth-díjas magyar festő, az ún. Alföldi iskola egyik kiemelkedő képviselője. Munkácsy Mihály „mágikus” realizmusának követője a maga sajátos posztimpresszionista és expresszionista stílusában. Forrás: Wikipédia

5 lásd az iv. internetes forrást.

6 Budapesti Hírlap 1911. március 11

7 Ráth György (Szeged, 1828 – Budapest, 1905) jogi és művészettörténeti író, könyv- és régiséggyűjtő, táblai tanácselnök, jogász, főrendiházi tag. A képzőművészeti és az iparművészeti társaságban sokat tett a hazai képzőművészet és iparművészet támogatása érdekében, az állam és a tehetősebb polgárok anyagi támogatását igyekezett megnyerni. Az Iparművészeti Múzeum első főigazgatója volt, kiemelkedő szerepet játszott a századforduló kulturális

Rudnay Gyula a Képzőművészeti Főiskolán tanítványai körében

nagyméretű műalkotását is. 85 évvel később (2001-ben) – a magyar állam tulajdonába került, melyet a híres unoka, Habsburg György leplezett le a Magyar Nemzeti Galériában.

Losonci idők

Fiatalkori nagy élménye az orosz kritikai realizmus volt, ennek hatására fordult a népelet tanulmányozása és a realizmus felé. Festményeinek témaválasztásában nagy szerepet játszott az a drámai személyes élménye is, amikor az I. világháborúban katonáskodása idején Losoncon látta a galíciai menekülteket, a háború borzalmait, és ez akkora hatással volt rá, hogy évekkel később is nagyon mély érzelmeket kiváltó festmények egész sorát inspirálta. Mélyen megrendítette a háború okozta nagy nyomorúság is. A „*Menekülő*” című festménye kegyetlenül valóságos emléket állított a hontalanságukkal és hajszoltságukkal ábrázolt emberek szenvedéseinek. 1915-től 1917-ig a 25-ös gyalogezrednél szolgált, mint segédszolgálatos katona. „*Közben nagyon sokat festettem*” – vallotta később egy életrajzi beszámolójában. Egy 2018-ban megjelent könyv, „*Művészek a háborúban, 1914–1918*” Rudnay Gyulát, mint egy „*katonafestőt*” mutatja be.

1918-ban az Ernst Múzeumban tartott kiállításának nagyon pozitív volt az országos visszhangja. *Bálint Aladár*⁸ egy nagyszerű kritikát írt Rudnay Gyula festészetről, amely a „*Nyugat*” folyóirat 1921-es karácsonyi számában jelent meg.

életében. Nagy értékű műgyűjteményét a magyar államnak ajándékozta. Egykori otthonának restaurált ebédlőjében e szerény kiállítás tiszteleg emlékének.

⁸ Író, újságíró, kritikus, Szerb Antal apósa.

A menekülő asszony (1917) Magyar Nemzeti Galéria tulajdona

Néhány gondolatát felidézzük közel 100 év távlatából:

„Az Ernst-múzeum keresve se találhatott volna külön festőt, súlyosabb embert, ki ötvenedik kiállítása ünnepi jelentőségeinek nagyobb nyomatékot tudott volna adni, mint Rudnay Gyula. A magyar művészet mostani letaroltságában, mikor az európai kapcsolat megbénulásával, nagy célok, nagy lendítő erők híján a középszer vette át uralmát és ideálok nem delejezik együvé a távolabbra tekintő tehetségeket, ebben a szomorú tespedésben szinte idegenül hat vagy legalább is váratlanul Rudnay megkapó emelkedése. Az emberi öntudat akkora erővel jelentkezik művészetében, hogy a mostani keretekbe alig illeszthető bele. Körülbelül úgy hat, mint a barokk korabeli generálisok, fejedelmek lovas-arcképei, hol a ficánkoló paripán büszkélkedő, kardját messzire táró hadúr alatt, mint apró bogarak nyüzsögnek az emberek. E hasonlatban sok a túlzás, de gondoljuk meg, hány művész dolgozik iránytalanul, a mindennapos és mondvacsinált szükséglet kielégítésére,

hányan hullanak bele a névtelenség feneketlen üstjébe, míg egyszer-egyszer, nagy ritkán, elvitézhatatlanul komoly tehetség jelentkezik, kinek munkássága nem máról holnapra szóló szenzáció, hanem maradandó nyeresége az emberi közösségnek.”

1922-ben ismerkedett meg egy új művészi technikával, a rézkarccal. Ez a technika – amelynek lényege a világos és sötét tónusok ötvözése – különösen alkalmas volt művészi mondanivalójának kifejezésére. A frissen tanult eljárással készült műveit 1923-ban egy szép albumban meg is jelentették.

Trianon után elszakadt szülőföldjének véleménye

„Szlovenszko” adta Magyarország legnagyobb festőjét – írta az akkori Csehszlovákia fővárosában, Prágában megjelenő egyik magyar nyelvű lap.⁹ A cikk akkor született, amikor „A nemes kisasszony és szolgálja” című festményét is kiállították a brüsszeli szépművészeti múzeumban. A belga király a „György-lovagrend keresztjét” adományozta a művésznek.

⁹ Prágai Magyar Hírlap 1927. augusztus 14.

Rudnay Gyula 1949-ben kapott Kossuth díja

A kítüntetést a brüsszeli magyar nagykövet vette át. Mondhatjuk, hogy ekkor volt művészetének a csúcspontja. Meghívott tagja lett a londoni Szépművészeti Társaságnak. A legnagyobb nyugat-európai múzeumok, így többek között a római, velencei, milánói, brüsszeli, bécsi és természetesen a budapesti múzeumok vásároltak tőle képeket. Az olasz király egy bizottságot küldött a művész műtermébe, hogy magángyűjteménye számára képeket vásároljon.

Visszatérve a cikkre: „Ezt a művészt szülőföldjén nagyon kevesen ismerik. Arcpíró és tragikomikus, hogy a nagy olasz esztétikus Vittorio Pica részletes művészeti könyvéből tudták meg sokan, hogy Gömör megyében Pelsőcön született.” A cikk tápot adott annak a feltevésnek, mintha Rudnay Gyulát külföldön fedezték volna fel. A prágai cikk fenti sorai nagy vihart kavartak a magas művészeti körökben Magyarországon. Azonnal válaszlevelet küldött Jeszenszky Sándor, a Szinyei Társaság főtítkára, és részletesen érvelt, hogy Rudnay Gyulát már az első világháború alatt a Párizsi Áruház szalonjában megrendezett gyűjteményes kiállítása után felfedezte a hazai művészsakma, a múzeumok és gyűjtők. Képei a magyar művészeti piacon az egyik legdrágább és legkeresettebb alkotások. Csak ezután következtek a külföldi kiállítások már említett nagy sikerei, amelyet a következő fejezetben mutatunk be részletesen.

„A magyar képzőművészet újabb diadalai Olaszországban”

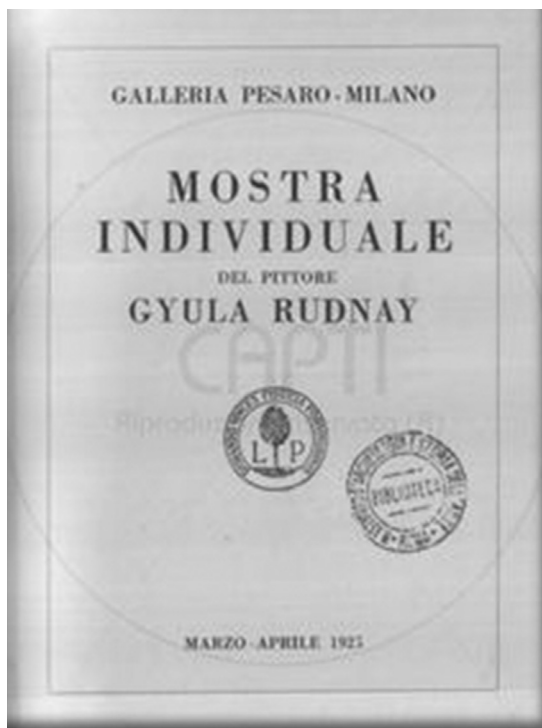
(Velence 1922, 1924; Milánó 1925)

Egy olajképpel (*Pihenő*) már 1922-ben szerepelt a Velencei Biennálén, és ekkor találkozhatott először a nevével a nemzetközi szakértő és műgyűjtő közönség. Két év múlva már egy nagyobb

és átfogóbb anyaga került bemutatásra. Tizenkét olajképe mellett tizenkét sokszorosított grafikáját is kiállították. Ő volt az első olyan művész, akinek a Biennálé-i bemutatója komolyabb nemzetközi sikerrel járt, hiszen ekkor kapott személyre szóló meghívást Milánóba.¹⁰ Az olasz sajtó szinte kizárólag méltató szavakat írt a kiállítás anyagáról, és a francia festők mellett azonos rangban említették a magyarok¹¹ művészetét is. Mindenütt kiemelték Rudnay festését, akit „*modern és szelídebb Munkácsynak*”¹² nevezték el. Rudnay Gyula művészetéről ma már egész Velence beszél – írta egy tekintélyes fővárosi lap. Főleg a kritikusokat ragadta meg ez a mély, eredeti és színig magyar művészet. „*Es elfogultság nélkül, minden fölösleges »pro domo«* érzés kikapcsolásával bátran mondhatjuk, hogy a nemzetközi művészet velencei kiállításán a magyar művészek a franciák és olaszok színvonalával egyenértékű, sőt némely tekintetben ezeket felül is múló nívóról tesznek *tanúságot*.”¹³

Anyagilag is nagy sikert jelentett Rudnay számára az olasz kiállítás, mert öt festményét és öt sokszorosított grafikáját megvásárolták. A „*Nászmenet*” (1924) alkotása Velencében maradt a Biennálé bezárása után.¹⁴ A velencei nemzetközi kiállításon Rudnay rézkarcgyűjteményét nem más, mint az olasz király vásárolta meg – adta hírül a Pesti Hírlap 1924. májusi száma.

Az 1925. évi milánói kiállítás hozta meg számára a nemzetközi, sőt minden túlzás nélkül a világhírnevet. A lombardiai világváros – Olaszország szellemi központja – legelőkelőbb kiállítási helyisége adott otthont Rudnay Gyula gyűjteményes kiállításának. Az olasz sajtó „*feltűnő melegséggel*” foglalkozott a magyar művész alkotásaival. Milánó egyik legtekintélyesebb lapja a *La Sera*¹⁵ egy hosszú cikkben ismertette és elemezte Rud-

1925. évi milánói kiállításának
olasz nyelvű katalógusa

10 Bódi Kinga: Magyar részvétel a Velencei Képzőművészeti Biennálén. 1895–1948. Doktori disszertáció ELTE Bölcsész. Kar, Budapest, 2014

11 Rudnay Gyula mellett még Vaszary János, Rippl-Rónai és Csók István szerepelt.

12 A velencei magyar kiállítás. Magyar Művészet. 1925. 1. szám

13 Pesti Hírlap, 46. évfolyam- 1924-05-28 / 103. szám

14 Bódi Kinga i.m.

15 A lap mai neve Corriere della Sera (Esti Kurir)

Az ötven éves mester képe

nay Gyula művészetének titkait. „Különös ország Magyarország” írta a már említett lap. „Még mindig nem kellően méltányolt ez a tiszta, minden iránytól független szellemű, gazdag művészet,” amelynek egyik legjelentősebb és modern képviselője Rudnay. Az olasz lap nagy tekintélyű kritikusa megállapítja, ahogyan Goya hatott Zuloagára,¹⁶ úgy hatott Zuloaga a magyar Rudnayra.¹⁷

A Szinyei Társaság kiállítást rendezett Brüsszelben 1926-ban, ahol a belga király a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntette ki Rudnayt. Kitüntetést kaptak még Iványi Grünwald Mihály, Vaszary János és Csók István festők. A nagy háború óta ez volt az első eset, hogy a belga király egy volt ellenséges ország állampolgárait kitüntette.

1928-ban Rudnay Gyula festményei és Iványi Grünwald Béla képei is szerepeltek egy gyűjteményes kiállításon Amerikában. A kiállítás helyszíne a Pittsburgh Carnegie Institute-ban volt, és a nagy (világ)siker nem maradt el. „A mai kor legnagyobb és legromantikusabb festője” – írta egyik amerikai méltatója Rudnayról.

A mester 50. születésnapja alkalmából egy részletes interjút készítettek vele, amelyben a ritka alkalmak egyikéként őszintén vallott magáról. Néhány érdekesebb részlet az interjúból:

„Nem szívesen szólok meg a nyilvánosság számára, a művész helyett a művészete beszéljen. De ha már muszáj, megadom magam a sorsnak. Kérdezzen, és én felelek.

Nincs talán egy órája, hogy előkelő vendégeim voltak. Anna (Habsburg) főhercegnő és Mikes gróf püspök látogattak meg.¹⁸

Lírikus természet vagyok, a múltba merengő s néha a jövőbe látó, de mindig magyar.

¹⁶ Ignacio Zuloaga (1870–1945) spanyol festő

¹⁷ Az Est, 1925. április (16. évfolyam, 74-97. szám) 1925-04-15 / 84. szám

¹⁸ Festményt vásároltak tőle.

Az 1929. évben kapott barcelonai kitüntetése

*Magyar piktor legyen magyar még művészi megnyilatkozásokban is. Az furcsa lenne, ha egy magyar franciás finomkodással utánozni akar egy született párizsi piktert. Terveim: Párizs, London, New York. És mindenütt használni akarok a magyar művészet jó hírének és hazámnak.*¹⁹

Sikeres külföldi kiállításainak meg is lett az „eredménye”. 1928-ban az olasz koronarend tiszti keresztje kitüntetést kapta meg. Majd 1929-ben Genovában aranyérmét kapott, ugyanabban az évben a barcelonai világiállításon pedig Grand Prix díjat és az ezzel járó ezüstérmét nyerte el.²⁰

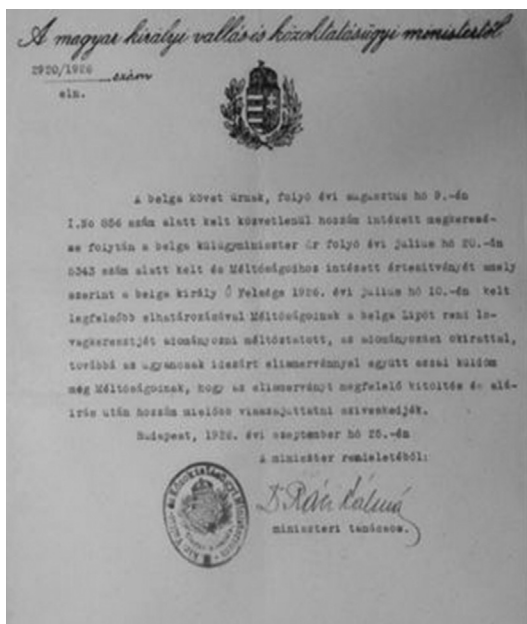
A Magyar Képzőművészeti Főiskola tanára és rektora (1922–1952)

A főiskolán 1922 novemberétől kezdett tanítani, és egy évvel később, 1923. november 27-én rendes tanárrá nevezték ki.²¹ Az első időkben alakrajzot és festést tanított. Az Országos Magyar Királyi Képzőművészeti Tanács tagjaként működött, olyan művészekkel volt egy csoportban, mint Réti István, Glatz Oszkár, Bosznay István, Csók István, Lyka Károly, Dudits

¹⁹ Tolnay Világlapja 1928. 1. szám

²⁰ Tolnai Új Világ lexikona 2. Pótkötet H–Zs (Budapest)

²¹ Képzőművészeti Főiskola évkönyv 1937–1939.

A belga királyi kitüntetéséről a művész értesítése

azt is megtudjuk, hogy az 1938/39-es tanévben az alakrajzi osztályban Geróts Sándor ösztöndíjas volt a tanársegédje, aki később jó nevű festőművész lett. Művészkörökben és a képzőművészetet szerető közönség soraiban nagy örömet keltett, hogy az 1939/1940. tanulmányi esztendőre a Képzőművészeti Akadémián ő lett a rektor. Meghirdetett programja volt, amelyet szívvel-lélekkel szolgált. Rektorsága alatt egy kiemelt célra fókuszált. „*Meg akarom változtatni, hogy ebben az országban a magyar lelkiség ne legyen a másodrendű, a megtűrt kategória. Ahogy a magyar zene a magyar népzene épül, a magyar balladára és az ősi magyar zene ritmusára, akkor ez miért ne sikerülhetne a képzőművészetnek is*” – nyilatkozta.²²

A háborús években Erdély egy részének visszacsatolása után a kolozsvári nemzeti képzőművészeti kiállításon 1942-ben Rudnay Gyula kapta a legnagyobb művészi kitüntetést, az állami nagy aranyérmeket. A szakma, a pályatársai és a kritikusok is általános örömmel fogadták, és az volt a meglepő, hogy csak most gondoltak rá. A Mester mindig híres volt arról, hogy nemcsak kollégáival, tanítványaival szemben, de önmagával szemben is túl szigorú volt. Egy vele való beszélgetés kapcsán ezt mondta: „*Minden festőben két, egymással kiegyenlítetlen ellenfél viaskodik; a szigorú törvényeknek alávetett technika keresztülvitele és a lélek érintetlensége. Még nem akadt festő, aki a kettőt legmagasabb*

Andor, Vaszary János, Sidló Ferenc, Stróbl Zsigmond és Szentgyörgyi István tanárok.

1926-ban egy egyedi felkérés alapján megtervezte az Országház számára a Pusztaszeri országgyűlést ábrázoló rajzot, amelyből egy nagyméretű gobelint készítettek. A Budapesti Hírlap 1928. február 24-i számában beszámolt arról, hogy a főváros gobelinszővő műhelyében Koródy György iparművész felügyelete mellett befejezték a Rudnay Gyula által tervezett hatalmas gobelin készítését. A parlament számára készült munka 33 négyzetméter nagyságú és 14 méter magasságú volt, méreteire nézve ez a mű volt akkor a második legnagyobb a világon. A legnagyobb Párizsban található – szölt a művészeti rovat újságírójának tájékoztató beszámolója.

1938-ban a rektori tanácsba is beválasztották. A főiskola évkönyvéből

fokon tökéletes egyensúlyba hozta egymással.”²³ Rudnay Gyula művészete – saját szavaival élve – „a lélek érintetlenségéből” fakad. „Mert eddig is minden nagy művész éppen a léleknek és a kifejezőerőnek, az elgondolásnak és a megmunkálásnak csodás egyensúlya által lett naggyá.” Ebben állt Rudnay Gyula elmúlhatatlan művészi nagysága is.²⁴ Rudnay a magyar érzés- és gondolatvilág egyik legnagyobb képviselője, egyúttal legtehetségesebb és legerősebb művészi kifejezője volt. Egy abban az időszakban megjelent tanulmány szerint, az 1930-as években, egy amerikai bizottság sorra látogatta országonként a legjelesebb festőket. Körútjuk során elsősorban azt nézték, hogy a művészek mennyiben fejezik ki saját nemzetük lelkeségét, kultúráját és sajátosságait. Magyarországon Rudnay Gyula ősi magyar ereje hatotta meg őket a legjobban.²⁵

Rendkívüli módon szerették a tanítványai. Számos legenda is fűződött személyéhez, ahogy a fiatal festőpalánták műveit féltő módon, de mégis kritikus szemmel bírálta.

Egyik szeretett tanítványa, *Bartha Zoltán* festőművész közel 10 füzetet írt tele mesteréről, és ebben összegyűjtötte Rudnay legemlékezetesebb mondásait is. Egy másik tanítványa – *P. Bak Péter* – elmesélte, hogy ő is lefestette a nagy mestert, de Rudnay csak addig volt hajlandó modellt ülni, míg két üveg vörösbor el nem fogyott.

A bajai Rudnay-művésztelep története

Egész életében az volt a meggyőződése, hogy Pesten igazi magyar festészetet nem lehet „csinálni”. A tanári munkától való visszavonulása után merült fel benne az a kérdés, hol és hogyan kellene élnie, dolgoznia tovább. Még 1944-ben határozta el, hogy alakítani fog vidéken egy művésztelepet. Egy alkalommal megkérdezte az egyik tanársegédjét, hogy lemenne-e vele vidékre, ha alapítana egy művésztelepet. *B. Mikli Ferenc* volt az a festő, akinek feltette a mester a kérdést, és ő egyből szülővárosát, Baját javasolta a művésztelep helyszínének.

A bajai törvényhatósági bizottság 1945. augusztus 25-i rendkívüli közgyűlése örömmel vette tudomásul Rudnay Gyula bajai letelepedési és művésztelep-alapítási szándékát.

A művésztelep központjának végül is a korábbi *Vojnits-kúriát* választották. Rudnay mester három festőművészművészt kért fel, hogy legyenek a művésztelep tanárai: a már korábban említett Bácskai *Mikli Ferencet*,²⁶ *Kun Istvánt* és *P. Bak Jánost*. A művésztelep 1946. november 1-jén nyitotta meg kapuját. Az első bemutatkozó kiállítását 1946 decemberében rendezte meg. A mester célja az volt, hogy a művésztelepet országos jelentőségűvé fogja fejleszteni a nagybányai és a szolnoki művésztelepekhez hasonlóan. 1949. február 12-én Szakasits Árpád köztársasági elnök is meglátogatta a Rudnay Gyula által létrehozott szabadakadémiát és művésztelepet. Kíséretében volt *Kállai Gyula* miniszter és *Pogány Ö. Gábor*, a Fővárosi Képtár igazgatója. Rudnay Gyula 1953-ban rossz egészségi állapotára

²³ Magyarország, 1932. VIII. 17.

²⁴ MTA Szépművészet 1942. Molnár Ernő: Rudnay Gyula

²⁵ MTA Szépművészet 1942. Molnár Ernő: Rudnay Gyula u. o

²⁶ A budapesti Képzőművészeti Főiskolán 1940–1946 között Rudnay növendéke, majd később tanársegédje volt.

hivatkozva visszaköltözött Budapestre. Bajai lakását az Alap a művész haláláig fenntartotta azért, hogy ha akar, bármikor vissza tudjon költözni.

Nagybányai emlékek

A Somogy megyei Bábony település mindössze két párhuzamosan dombra húzódó utcából állt, amikor a kis falut Rudnay megkedvelte. Itt volt az a kertes ház, amely a mester legkedvesebb pihenő- és alkotóhelye volt, ahová nagyon szeretett elhúzódni a világ zajától. Valamikor még az 1920-as években vásárolta meg. Egész életében harcolt a képzőművészet decentralizálásáért. Mindig azt hirdette, hogy a nép széles rétegeibe kell elvinni a művészetet. Ezt mutatták az itt készült festményei is, vagy ahogyan ő fogalmazott: *„festményeimen kívülágosodtak a színek”*. A bábonyi öregtemplom előtti világháborús hősi emlékművet is Rudnay tervezte. Ő készítette el a bábonyi templom oltárképét, ahogy a háromkirályok tisztelegnek a karácsonykor megszületett kis Jézus előtt Betlehemben.

*„A dunántúli kis falu, a Kis Koppány patak mentén a völgyben meghúzódó Bábony, négy évtizeden át legkedvesebb festőtanyája volt. Először 1919-ben sógora meghívására látogatott oda, s a magyar vidék iránti szeretetével, kimeríthetetlen bőséggel élete alkonyáig festette megannyi részletét, apró fehér házait, düledező kerítésű utcáit, a szerűskerteteket, az ágaskodó gémeskutakat, az útmenti karcsú nyárfákat, a lankás, dombos tájat plein-air ihletésű, naturalisztikus stílusban. Tájképei mintegy visszhangjai voltak hangulatváltozásainak: nála egy-egy kép nem valamely feladat megoldását jelenti, hanem érzelmi világának kivetítését. A Nagybányai utca című képében egyszerű eszközökkel fogalmazta meg tiszta, lírai gondolatait.”*²⁷ De miért is szerette ennyire Rudnay mester Bábonyt, *„Somogy megye legfalusiabb települését”*. Somogyot egyébként is nagyon szerették a festők, Rippl-Rónai Kaposvárhoz ragaszkodott, Kunffy Somogytúron állt meg. Közel 25 évvel azután, hogy Rudnay mester utójára járt a kis településen, a legjobban szeretett unoka – Halasy Miklós jászberényi gyermekorvos – sok részletet elárult a nagypapa festőtanyájáról. A mester halála után közel húsz évig pusztult a festőtanya. Majd az unoka 1976 körül meglátogatta a már roskadozó házat, az elrohadt padlót, a nagyszobában rőfögő kismalacokat. *„Nagypám arca jelent meg előttem, de nem a derűs tekintete, hanem a ritkán látott szomorúsággal árnyékkolt arca. Engem, első unokáját nagyon szeretett...”* Halasy doktor a felújítás mellett döntött, akit édesanyja is nagyon támogatott. Az unokák először értetlenül fogadták szándékukat.

Nagypám öccse, Rudnay János is sok időt töltött el itt, akinek az I. világháborúban egy kezébe fűródött golyó orozta el az ígértes hegedűművész pályát. A felszabadulás is itt érte a mestert és családját. Egy lovas kozákcsapat foglalta el először a falut. *„Emlékszem – meséli az unoka – nagypám elővett egy rajzmappát és vázlatokat készített a kozákokról.”*²⁸ Rudnay mester halálának 30. évfordulóján a hálás unoka megvásárolta, renováltatta és emléktáblával jelölte meg a nagypapa bábonyi festőtanyáját. Megmentette az enyészettől és a

²⁷ <https://www.hung-art.hu/frames.html?/magyar/r/rudnay/index.html>

²⁸ Szapudi András: A nagypapa bábonyi arca. Somogyi Néplap, 35 évf. 1979.11.11. 264. szám [5.old.]

Rudnay emlékház

feledéstől. A festő életnagyságú szobrát is elkészíttette *Andrássy-Kurta János* szobrásszal.²⁹ Halasy doktort fáradozásaiért a Somogy megyei képviselő-testület „*Tegyünk többet Somogyért!*” kitüntetésben részesítette.³⁰ Teltek múltak az évek, és a sors ismételte önmagát. Halasy Miklós halála után minden megváltozott. A hagyatékot elvitték az örökösök, csak reprodukciók maradtak. Egyre elhanyagoltabb lett a ház, elmaradtak a látogatók – mondta szomorúan a Rudnay emlékek utolsó bábonyi őrzője, Borza Gyuláné 2001-ben, aki a festőművész unokahúga és keresztlánya volt.³¹

De akadt egy új mecénás, Szikra István, a Szikra Galéria tulajdonosa, aki nem hagyta, hogy a nagy művész szobra elhanyagoltan a gazok között álljon. „*A festő szobra hazatalált*” címmel írta a *Jászkürt* 2017 júniusában. Az örökösök egyetértésével a déd- és ükunokák jelenlétében a galéria kertjében felavatták Rudnay szobrát.

Rudnay sztorik (tanítványai mesélték el) és zene szeretete

Rudnaynál a zene mély szeretete még gyerekkori emlékeiből származott. A családi házukban sokszor volt vendégeskedés, sőt még hajnalig tartó mulatozás is. Itt látta és szerette meg egy életre az úri (zenész) cigányokat, az állástalan színésznépet és a naplopó költőket. „*Szeretem, mert lentről jöttek, jó cimborák. Az apám is szerette őket.*” – mondta

²⁹ Somogyi Néplap, 43. évf. 1987.03.11. 59. szám

³⁰ Somogyi Néplap, 45. évfolyam, 1989-11-01 / 259. szám

³¹ Somogyi Hírlap, 12. évf. 2001-05-24 / 120. szám

vagy talán írta egy barátjának. „*A töltött káposzta volt számára az ételek királya és a tyúkhúsleves csak csigatésztaival, más nem jó bele*” – vallotta. Egy emlékezetes történet Rudnay Gyula és Csók István beszélgetéséből, amelyet maga a mester mesélt el.

„*Beszélgettem Csókkal egyszer, kissé haragosan mondtam neki, hogy nem lehet a közönséget örökösen cukrászsüteményekkel traktálni. Erre Csók: [...] de töltött káposztával sem. [...] Cukrászsüteményt nem evett, – macskának való – mondta, a sós süteményeket szerette, édes tésztát nem.*”

Neves és emlékezetes mondásai voltak: „... szerette, ha a szalonna kissé avas, hagymával és lágú kenyérrel falatozni s vinkót inni melléje, valami nagyszerű dolog ez...”

Szeiffert János tanítványa mesélte egy alkalommal: „*Korrektúráin szokta mondani, mindent hagymával kell indítani, rossz képre pedig: olyan, mintha málnaszörppel öntötték volna le. Töltött káposzta volt a non plus ultra, ez volt a legnagyobb dicséret részéről.*”

Lőrinczy Szabolcs visszaemlékezésében a következő történetet írta a mesterről. Rudnay Bábonnyban ismert meg egy öreg csavargóféle embert, nagyon megtetszett neki s elkezdett vele beszélgetni. Az volt a szokása, mielőtt festeni kezdett, szerette kicsit jobban megismerni modelljeit.

„– *Szereti-e maga a hurkás babfőzeléket csülökkel?*

– *A legkedvesebb ételem* – mondta a csavargó.

– *Hát ebben megegyeztünk. Hát a túrós csuszát szereti-e?*

– *Nagyon...*

– *Hát ebben is megegyeztünk. Hát a fehérét szereti-e vagy a kadarkát?*

– *Én a kadarkát.*

– *Ebben is megegyeztünk. Nem akar egy kis pénzt olcsón? Én csak mondom, hogy hogy álljon, vagy üljön, s magának más dolga nem lesz, mint hogy úgy marad.”*

El is kezdte a festést, de öt-tíz perc múlva a csavargó ember elszunyókált, elaludt! Költögette és folytatta a festést, de bizony megint csak lekoppant az öreg csavargó feje. Végül nagy nehezen, alig-alig sikerült tető alá hozni a képet. Közben megetette, megittatta, úgy ahogy megbeszéltek. „*Kérdezik ám a falusiak utána, hogy milyen ember az új gazdád? – Nagyon derék ember, azt szereti, amit én, jó magyar ember, csak – ne festene!*”³²

Rudnay Gyula és Jászberény kapcsolata

Halasy Miklós református lelkésznek – aki 1930-tól a Szentmártonkátai Református Egyháznál teljesített lelkészi szolgálatot – a felesége Rudnay Rózsa, Rudnay Gyula egyik leánya volt. Később a Jászberényi Református Egyházközösség Halasy Miklós szentmártonkátai református lelkészt hívta meg lelképásztornak.³³ A lelkész 1939-től vette át a református egyház feladatait. Egy alkalommal még ő mesélte a következő kedves történetet apósáról:

32 Szabad Föld, 52. évf. 1996.09.17 Leskó László: A bábonyi Don Quijote.

33 Friss Ujság, 43. évfolyam, 1938-08-31 / 196. szám [5.o.]

„Apósom olykor végtelenül szórakozott ember volt, nyolc éve udvaroltam már a lányának, de újra és újra be kellett mutatkoznom. Ezt azért mondom el, hogy érthetőbb legyen a Kánai menyegző históriája. A parlamentben lévő művét kaptam nászajándékba, de elfelejtette, hogy nekem ajándékozta és újra elajándékozta. Nem jött zavarba: *mindegy no, legyen a tiéd a Kánai menyegző. A kép bejárta a világ legjelentősebb kiállításait, Hága, Amszterdam, Bécs, Brüsszel, Róma, London, Barcelona, Pittsburgh, New York, San Francisco... Viktor Emánuel olasz király minden áron meg akarta vásárolni, a legmagasabb körök »jártak el«, de apósom mindig nemet mondott.*”³⁴

Rudnay Gyula a lányát, Rudnay Rózsát az 1940-es években gyakran meglátogatta Jászberényben. A fiatal jászberényi festők (Jászberényi Nyolcak csoportja, Makay József, Vuics István) is felkeresték és bemutatták műveiket a mesternek. Szakmai véleménye befolyásolta a jászberényi művészeket, és biztatására lépett festői pályára Makay József. Napjainkban több Rudnay-mű található Jászberényben magántulajdonban. A már korábban említett unokájának, Halasy Miklós jászberényi főorvosnak, akinek nagyon sok festménye volt Rudnay Gyula hagyatékából. A hagyaték lelkes és értő gondozója volt.

Elevenen élő emléke napjainkban (a XXI. században)

Egy időben kialakult az az általános vélekedés, hogy Rudnay sötét színekkel festette le a magyar tájat. Különösen a posztimpreszionistáknak és az újabb modern irányzatoknak sok képviselője nem tartotta kiemelt festőnek. De ezt egyértelműen cáfolják például a festő kedvenc dunántúli, a somogyi dimbes-dombos tájakat és a nagybányai utcákat bemutató festményei.

Rudnay Gyulát valósággal vallásos szerelem hevítette hazája iránt. Ez az őszintén mély érzés vezette mindig a tanítás során. Tanítványaiknak mindig is ezt a magyar lelkiségen alapuló művészetet oktatta. „*A mi művészetünk alapja csak e föld és e föld népének kultúrája lehet*” – hirdette a katedrán.

„Művészek Rudnay Gyula Baráti Emléktársasága”

1994 októberében jegyezte be a bíróság a kulturális nonprofit szervezetet. A társaság létrehozásának ötlete Bartha Zoltán festőművész fejében született meg, aki Rudnay tanítványa volt. Az alapötlet ihletője Bartha apósa, Medgyaszay István építőművész volt, akinek művészi sorsa sok tekintetben hasonlított Rudnay Gyula magyar művészetet szorgalmazók sorsához. E két „nagy öreg” barátságát eszmei rokonságuk fűzte szorosabbá.³⁵ A Medgyaszay villa falára egy domborművet is terveztek, amelynek szövege megőrkítette az utókor számára, hogy a ház vendége volt Rudnay Gyula és több hazai, illetve külföldi kiválóság. A dombormű avatására meghívták a még élő és fellelhető Rudnay Gyula tanítványokat. Az ünnepségen Bartha Zoltán megkérdezte a jelen lévőket, hogy kik támogatják egy Rudnay

34 Szolnok Megyei Néplap, 1984. augusztus (35. évfolyam, 179–204. szám) 1984-08-05 / 183. szám

35 A. Bak Péter: 20 éves a Rudnay társaság. Forrás: <http://www.evid.hu/kultura/item/1348-20-%C3%A9ves-a-rudnay-t%C3%A1rsas%C3%A1l-g?tmpl=component&print=1>

Társaság létrehozását. Természetesen valamennyien aláírták az okiratot, végül a szükséges procedura után így jött létre a társaság. Az egyesület első számú célkitűzése: „*Rudnay Gyula emlékének ápolása, művészetének megbecsülése és népszerűsítése, valamint szellemiségének megőrzése, továbbadása.*” A társaság legnevezetesebb tagjai közül csak néhányat a teljesség igénye nélkül emelünk ki: Miklóssy Gábor festőművész, tanszékvezető egyetemi tanár; Schéner Mihály Kossuth-díjas festőművész; P. Bak János Janus Pannonius-díjas festőművész, aki Rudnay Gyula tanársegédje volt; Makovecz Imre Kossuth-díjas építész; Erdősi Katalin szerkesztő; Dömötör János múzeumigazgató; Bényi László festőművész, művészettörténész. Bényi volt Rudnay művészetének egyik legavatottabb ismerője. Ebben a tanulmányban nem részletezzük azt a sok munkát, amit a társaság végzett Rudnay Gyula művészetének ápolása témájában. Rudnay halálának 60. évfordulója alkalmából 2017-ben egy emlékező kiállítást rendeztek. Emellett a mester számos gyűjteményes kiállításának a megszervezését végezték. Nagyon emlékezetes kiállítása volt a Kossuth-díjas festőnek és művésztanárnak születése 135. évfordulója alkalmából Budapesten a Molnár-C. Pál Műterem-Múzeumban.

2013 szeptemberében „*Rudnay Gyula Művészeti Ösztöndíjat*” alapított Hódmezővásárhely önkormányzata és a Magyar Művészeti Akadémia. A díjjal a fiatal alkotóművészek támogatását tűzték ki célul. A kitüntetett fiatal alkotók egy éven át havi ösztöndíjban részesülnek Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzatának és a Magyar Művészeti Akadémia támogatásának köszönhetően. Az ösztöndíj havi nettó összege 100 ezer forint, amit az önkormányzat és az akadémia fele-fele arányban biztosít.

Köszönet Szikra Istvánnak, a Szikra Galéria tulajdonosának és feleségének, Edit asszonynak, akik felkértek e tanulmány megírására. Külön köszönet Rudnay Gyulának, a művész unokájának, hogy hozzájárult a család birtokában lévő nagyon értékes dokumentumok e tanulmányban történő megjelentetéséhez.

Rudnay Gyula életéről, művészetéről szóló krónika végére kívánczik Juhász Gyula költeménye, amelynek van egy rövid kis háttértörténete. Az ecset mesterének címzett vers a *Magyarság* 1925. május 17-i számában jelent nyomtatásban. A közlést követően Rudnay azonnal köszönőlevelet írt a költőnek, és megajándékozta egy tanyát ábrázoló rézkarcával. Később nagyon mély barátság alakult ki a festő és a költő között.

Rudnay Gyulának

*Dicső cigánya színnek, fénynek, árnyak,
Magyar borúnak és magyar derűnek,
Gazdag szegénység áldott orgiája
A képeid, hol álmok hegedülnek.*

*A földet érzem, mely viharban ázott,
Az eget érzem, mely bizton hajol ránk,
A régi gyászból születő világot,
A lelkedet, édes, bús Magyarország!’’*

Juhász Gyula (1926)

Kitüntetései (kronologikus sorrendben)

1916. Ráth György³⁶ díj
Állami nagy aranyérem
Fővárosi nagy aranyérem
Jubiláris nagy aranyérem
Corvin-koszorú
Corvin-lánc
Bécs nagy aranyérme
Genova aranyérme
Barcelona világkiállítás Grand Prix aranyérem (melléklet 3. kép)
1948. Pro arte érem (70. éves születésnapjára)
1949. Kossuth-díj (melléklet 2. kép)
1953. Magyar Népköztársaság Kiváló Művésze

Felhasznált irodalmi források

Bálint Aladár: Rudnay Gyula képei. Nyugat, 1918. 18. sz.
Lázár Béla: Rudnay Gyula. (Az Ernst Múzeum Művész Könyvei, 5), Budapest, Ernst Múzeum, 1921.
Elek Artúr: Rudnay Gyula. Műbarát, 1922/1.
Dömötör István: Rudnay Gyula. Auróra, 1922.
Pica, Vittorio: Mostra individuale del pittore Rudnay Gyula. (kat., bev. tan., Milánó, 1925.)
Ybl Ervin: Rudnay Gyula. Budapesti Szemle, 1925.
Marsovszky Miklós: Rudnay Gyula képei. Nyugat, 1925. 5-6. sz.
Lengyel Géza: Iványi Grünwald Béla–Rudnai Gyula. Nyugat, 1925. 5-6. sz.
Kállai Miklós: Rudnay Gyula és művészete. Magyar Művészet, 1926.
Peterdi Andor: Rudnay. A mester pályafutása és művészete. Budapest, Peterdi, 1931.
Genthon István: Az új magyar festőművészet története. Budapest, 1935.
Molnár Ernő: Rudnay Gyula. Szépművészet III. évf., 1942. augusztus 8. sz.
Pogány Ö. Gábor: A magyar festészet forradalmárjai. Budapest, 1947.
Bényi László: Rudnay Gyula. Művészettörténeti Tanulmányok. Budapest, 1954.
Lyka Károly: Emlékezés Rudnayra. Építéstudomány, 1957/2.
László Gyula: Somogyi Múzeum: Sírfelirat Rudnay Gyula (1878–1957) emlékére.
Bényi László: Rudnay 1878–1957. (A Művészet Kiskönyvtára, 31), Budapest, Képzőművészeti Alap, 1961.
Hárs Éva: Csók, Koszta, Rudnay. (Az én múzeumom). Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1966.
Bodnár Éva: Rudnay Gyula. (kat., bev. tan., Magyar Nemzeti Galéria, 1969)

36 Ráth György (1828 – 1905) jogi és művészettörténeti író, könyv- és régiséggyűjtő, táblai tanácselnök, jogász, főrendiházi tag.

- Bényi László: Száz éve született Rudnay Gyula. *Élet és Tudomány*, 1978. I–II.
- Aradi Nóra: Rudnay Gyula. In: *Magyar Művészet 1890–1919*, Budapest, 1981.
- Bodnár Éva: Rudnay Gyula. *Diakónia*, 1982/1.
- Bartha Zoltán: Mi a magyar művészet? Emlékezés Rudnay Gyula festőművészre. *Kapu*, 6. 1993. 8–9. 94–97.
- Kemény János: A bajai Rudnay Képzőművészeti Szabadakadémia (1947–1953). *Művészettörténeti értesítő*, 44. 1995. 3–4. 252–265.
- Eigel István: Szétszóratott festőnemzedék. *Magyarok világlapja*, 7. 1997. 2. 16–17.
- Kemény János: A bajai Rudnay-művésztelep története (1945–1953). *Bács-Kiskun megye múltjából*, 14. 1998. 337–380.
- Kőhegyi Mihály: Rudnay Gyula visszaemlékezése a bajai Képzőművészeti Akadémiára. (1946–1953)
- Gergely Ferenc–Kőhegyi Mihály: Rudnay Gyula bajai művésztelepe. Baja, Türr István Múzeum, 1970.
- A Móra Ferenc Múzeum évkönyve, Irodalom- és művészettörténeti tanulmányok, 3. 2001. 88–94.
- Rózsa Gyula: Magyar keserves. *Mozgó Világ*, 29. évfolyam, 2003. 7. sz.
- Szatmári Gizella: Rudnay Gyula (1878–1957). kiállítási kat., Budapest, Ernst Múzeum, 2003.
- Ludmann Mihály: *Művészek a háborúban 1914–1918*. Látóhatár Kiadó, 2018.

Nagy Varga Veronika

DIENES ERZSÉBET EMLÉKEZETE

*Dienes Erzsébet 1934-2018
1964-ben készült tablóképe*

A tanárnő nyelvtörténész, gyémánt okleveles középiskolai tanár, 1958–2016-ig tanított a szolnoki „KÖZGÉ”-ben, a Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskolában (2007-től: a Szolnoki Szolgáltatási Szakközép- és Szakiskola Vásárhelyi Pál Közgazdasági és Idegenforgalmi Két Tanítási Nyelvű Tagintézmény). 1911-ben alapította a megye egyik legrégebb középiskoláját a Szolnoki Kereskedelmi Társulat. (A Verseghy Gimnázium ekkor még polgári fiúiskola néven működött). A gazdasági iskolának három neves magyar-történelem szakos igazgatója volt az elmúlt évtizedek során: Pap Illés, Kemény László és Szurmay Ernő. Utóbbiak élen jártak az irodalmi hagyományok ápolásában a szolnoki városi Verseghy-kör elnökeként is.

Dienes Erzsébet az elmúlt 58 év alatt tanított magyart, történelmet, művészet-történetet és bibliatörténeti ismereteket. 1958-tól honismereti szakkört vezetett, és diákjai több mint 250 néprajzi és művelődéstörténeti – egyéni kutatómunkán

alapuló – pályamunkáival vettek részt a megyei, területi és országos versenyeken. Szinte megszámlálhatatlan pályadíjat nyertek el, és az országos megmérettetéseken az első tíz helyezett között mindig ott voltak.

A tanárnő anyai ágon a Szikszay családból származik. A XVII. század első felében felbukkanó, az Abaúj-Torna vármegyei Szikszó mezővárosából eredő, református hitű család, amely 1643. január 19-én Bécsben III. Ferdinánd királytól nyert címeres nemeslevelet a már nemes anyától származó István személyében. Leszármazottai később Hajdú-, Veszprém-, Jász-Nagykun-Szolnok-, Szatmár-, Csanád-, Krassó-Szörény-, Bihar- és Zala megyékben is megtelepedtek. Lelkipásztorok, tanítók és kézművesek kerültek ki a Szikszay nemzetségből.

Egyik neves őse, Szikszay György (1738–1803) debreceni esperes Békésen¹ született, a teológiát a debreceni református kollégiumban végezte, ahol felvilágosodott szellemű, nemzetközi hírű tanárok tanították. Hittudós, prédikátor, egyházi író és magyar nyelvtudós volt. Baselben és Utrechtben tanult, az 1791-es budai zsinat tagja volt. A Tudós Társaság tagjaként közreműködött 1795-ben a Debrecenben megjelenő *Magyar Grammatika* (Magyar Nyelvtan) kiadásában, melynek 11. fejezetét a szavak formálásáról ő írta. (A könyv Kazinczy Ferenc elutasító vádjai miatt nem kapott elég figyelmet.)² A *Keresztényi Tanítások és Imádságok* című művét a református egyház több mint száz kiadásban újra és újra megjelentette és ma is használatban van. Stílusát a közérthetőségre törekvés jellemezte, életműve a magyar irodalmi írásbeliség jelentős dokumentációja a 18. század utolsó évtizedeiről. Korának egyik legkitűnőbb szónoka volt, ezen túlmenően igen figyelemre méltó értékeket hagyott az utókorra.

Kocsi Sebestyén István így emlékezett meg róla: „*sok századok lefolyta után is, amikor sokakról közülnk azt sem fogják tudni, éltünk-e valaha vagy nem e világon, lesznek, kik az ő könyvét olvasván ilyenforma gondolattal teszik le a kezeikből, ennek írója igazán kegyes, keresztény és derék ember volt; légyen áldott az ő emlékezete.*” A tanármó két tanulmányban is megemlékezett Szikszay György munkásságáról.³

Dienes Erzsébet 1934. november elsején született Nyírbogdányban. Családjá mindkét ágon Debrecenhez kötődik. A nagypapa, Szikszay György malomfelügyelő az 1890-es években lett kunhegyesi lakos. Édesanyja, Szikszay Erzsébet, édesapja, Dienes Márton a MÁV tisztviselője, főtanácsosa volt. 1945–1950 között a debreceni református Dóczi Leánynevelő Intézet leánygimnáziumában tanult. 1949-ben konfirmált Baja Mihály lelkipásztornál. Egész életére és hivatására megválasztására hatással volt osztályfőnöke, Kopányi Mária finnugor nyelvész. (A debreceni egyetemen Pápay József tanszékén a Reguly Antal hagyatékát feldolgozó csoportot megélhetési gondok miatt volt kénytelen felcserélni a középiskolai oktató munkával.)⁴

Édesapját 1949-ben a vasutasok körében országosan lefolytatott koncepciós perek vádlottjaként bebörtönözték, majd büntetésül – családjával együtt – Szolnokra helyezték. Dienes Márton szociáldemokrata vezető volt a debreceni Vagongyárban.⁵ Szolnokon munkás lett a Járműjavítóban, és csak 1957-től kerülhetett vissza a MÁV-hoz. Dienes Erzsébet a szolnoki zeneiskolában két évig (1950–51) tanult zongorázni. Záróvizsgáján Mezriczky Lajos elnökölt, a bizottság tagjai Szirmay Reginald és Gergelyfy Gézané voltak.

1 A nemességszerző István volt, Mihály fia, György a Hódoltság alól felszabadult és újra benépesülő Békés megyei Békésen teljesített lelkészi szolgálatot; Utrechtben és Franekerben tanult.

2 Kövesi Magda: *A Debreceni Grammatika és Kazinczy vádjai*. Pais Emlékkönyv. 1956. Akadémiai K.

3 Szikszay György írói munkásságának helye és szerepe a felvilágosodás kori magyar nyelvűvelő mozgalomban. (Theológiai Szemle. 1989. 4. új folyam XXXII. 209–212.)

4 Kopányi Mária (1898–1978) tanári portréja. In: Fogarassy Zoltán: *A Debreceni református Dóczi Leánynevelő Intézet története (1838–2013)*. A Tiszántúli Református Egyházkerület kiadása a Kollégium fennállásának 475. évfordulójára. Debrecen, 2013. 140–141. Györi L. János sorozatszerkesztő: *Kiadványok a Debreceni Református Kollégium fennállásának 475. évfordulója tiszteletére III. Fényképe a 211. oldalon; végrendeletében könyvet hagyományozott az írónőre, amelyet a hagyaték kezelője, Dienes Erzsébet adott át.* (Szabó Magda köszönő levele Dienes Erzsébethez.)

5 Dienes Erzsébet: *Önéletrajz*. é.n. Kézirat a szerző tulajdonában.

Érettségi vizsgát a Varga Katalin gimnáziumban tett 1953-ban. (Az elnök Kisfaludy Sándor, a közgazdasági iskola tanára volt.) A kitűnő eredménnyel zárt érettségi vizsga után a szegedi egyetem bölcsészettudományi karának magyar–történelem szakos hallgatója volt. Egyetemi éve alatt nyelvészeti dolgozataért akadémiai pályadíjat kapott. Kitüntetéses oklevéllel – ahogy akkoriban emlegették „vörös diplomával” – végzett 1957-ben. Szakdolgozatát Nyíri Antal professzorhoz írta *Az Érdy- és Jordánszky-kódex 2 betűs magánhangzói* címmel, jeles minősítéssel.

1959-ben tett doktori szigorlatot finnugor nyelvészetből, nyelvtörténetből és néprajzból. Doktori avatásának minősítése: summa cum laude. Néprajzból Bálint Sándornál tett vizsgát.

1958-tól tagja a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, 1978-tól a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságnak és 1987-től kezdődően a Magyar Történelmi Társulatnak. Ezen társulatok ülésein számos előadást tartott, emellett a Nemzetközi Finnugor Kongresszuson két alkalommal is szerepelt: 1980-ban Turkuban, 1985-ben Sziktivkarban.⁶

1957–1958-ig a besenyszögi általános iskolában tanított, innen került a közgazdasági középiskola Kemény László által vezetett tantestületébe. Már az első évben megalakította a honismereti szakkört, amelynek 1959–2013 között vezetője is volt. A néprajzi pályázatok több alkalommal főiskolai és egyetemi szakdolgozattá minősültek át, olyan alapos volt a kutatómunka. Diákjai Jász-Nagykun-Szolnok megye egész területén végeztek gyűjtő- és feldolgozó munkát. Az évtizedek során elkészült mintegy 250 pályamunka a megyei Damjanich Múzeum és az országos Néprajzi Múzeum anyagát gyarapítja. A megyei és országos pályázatokon ezek a munkák mindannyiszor az első helyezettek és a díjazottak között szerepeltek. A szakkör tagjai közül többen váltak a néprajztudomány hivatásos művelőivé. Szakkörvezetői tevékenységében is azt a pedagógiai elvet tartotta szem előtt, amely tanárként is jellemezte: arra törekedett, hogy irányításával tanítványai a képességeiknek megfelelő legtükéletesebb teljesítményt nyújtsák.⁷

E követelményrendszerhez való következetes ragaszkodás szolgált alapul ahhoz, hogy az országosan zajló koncepciós, politikai-ideológiai tartalmú perek egyik vádlottjává váljon a megyében. 1971–72-ben a megyei hatóságok fegyelmi eljárást indítottak ellene, a tanítási módszerében mutatkozó *maximalizmus*, illetve a kötelezően előírt *tananyagcsökkentés* állítólagos be nem tartása ürügyén. A vádak között szerepelt a diákok felesleges és túlzott megterhelése az önkéntes helytörténeti gyűjtésekkel, a néprajzi pályamunkák írásával. A fél évig folyó perben ügyét – Nyíri Antal professzor tanácsára – a szegedi egyetem jogtanácsosa képviselte, aki akkor már országos szinten az ún. pedagógus perek szakértője volt. A Legfelsőbb Bíróság felmentő döntése helyezte vissza tanári állásába, viszont helyi (megyei) rehabilitációja nem történt meg.⁸

A szegedi Juhász Gyula Főiskola szolnoki tagozatain 1964–66 között magyar nyelvtörténetet és finnugor nyelvészetet adott elő. Újjáalakulása után pedig a Nagykőrösi Református Főiskolán több évig stilisztikai ismereteket tanított. Mészöly Gedeon, Bálint Sándor és Nyíri

6 Fogarassy Z. 2013. 166. Dienes Erzsébet rövid életrajza a gimnázium neves diákjai között.

7 T. G. Az Érdy Kódextől a néprajzig. Ahány pályázat, annyi siker Dienes Erzsébet szakkörében. Szolnok Megyei Néplap. 1988. november 21.

8 Dienes E. önéletrajza

Antal professzorok irányításával egyetemi éve alatt kezdte el a kódexfeldolgozó, illetőleg vallási néprajzi gyűjtőmunkát. Részt vett Nyíri Antal vezetésével a *Müncheni kódex* magyar–latin szótárát összeállító szakcsoport munkájában. Írásait (mintegy 60 tanulmány) szakkönyvek és a többi között az *Acta Universitas Szegediensis*, a *Nyelvtudományi Közlemények*, a *Magyar Nyelv* és a *Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár* számai közölték. Országos és nemzetközi konferenciák előadójaként elsősorban az *Érdy- és Jordánszky-kódex*, a *Vizsolyi biblia* és Jász-Nagykun-Szolnok megye néprajzi hagyományainak témaköréből válogatott. Néprajzi gyűjtési területei a hiedelemvilág, az emberi élet fordulói és a népi gyógyászat a Nagykunságban.

Tanítványainak munkáiból a Damjanich Múzeum 1970-ben hét pályamunkát jelentetett meg a *Szolnok Megyei Múzeumi Adattár* sorozatban. A diákszerzők közül a jászberényi Nagy Varga Veronika és Fogarasi Klára a néprajz hivatásos művelői lettek az ELTE néprajzi stúdiumának elvégzése után. Az újszászi Nagy Janka Teodóra tíz évvel később kapcsolódott be ebbe a munkába és a debreceni egyetem néprajz szakának elvégzése mellett jogi diplomát is szerzett, ma Pécsen egyetemi tanár.

A szakkör tanulóinak gyűjtése a megye csaknem egész területére kiterjedt. A feldolgozott témakörök rendkívül változatosak. Az évek során összegyűjtötték a hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagát, szókincsét, a csikós-, a juhászélet hagyományait, a summás hagyományokat, lakodalmi szokásokat, boszorkányhistóriákat, a cigányok körében élő babonás szokásokat, készültek családtörténeti feldolgozások, tsz-történetek és feldolgozták a megye tíz községének földrajzi név anyagát. Magnetofonnal gyűjtöttek több száz nótát is.

Az értékörző, teremtő munka mellett az egyéni kutatómunka fejleszti a diákok szóbeli és írásbeli kifejező képességét, kitarásra és fegyelemre neveli. Tovább tudják adni az idősebb generációktól kapott ismeret- és élményanyagot és az azokból önkéntelenül adódó tapasztalatokat. Megértették azt, amit Kodály Zoltán már 1933-ban megfogalmazott: *„Emberileg is részesévé kell válni a hagyományoknak, s ezzel egy embercsoport lelki életének. Csak így juthatunk hozzá ahhoz, ami másképp nem adható át, mint élő lényről élő lényre, szemtől szemben való találkozással.”*

Emlékére Szolnokon 2018. szeptember 21-én a városháza dísztermében konferenciát rendeztem, melyet Tapasztó Ildikó Oktatási-, Kulturális- és Sport osztályvezető nyitott meg.

Lengyel Erzsébet - akivel 26 évig tanított együtt – kiemelte, hogy harmónia és szeretet jellemezte együttműködésüket. Szigeti Jenő Szikszay György (1738-1803) életpályáját és munkásságát ismertette meg a hallgatósággal. Barna Gábor és Sléder Éva az Érdy-kódex nyelv-történeti- és folklór témájú közleményeit ismertették. A kódexet először Nagyszombati kódex néven jegyezték, majd első ismertetőjének nevéből, Érdy Jánosról nevezték el.

Nagy Janka Teodóra személyes emlékeit osztotta meg a főleg egykori tanítványokból és tanártársakból verbuválódott hallgatósággal. Gece Annabella a szolnoki Damjanich Múzeum Adattárában őrzött pályamunkák néprajzi témaválasztását ismertette és elemezte. Velcsov Mártonné és Mészáros Júlia a szegedi egyetemi évekre emlékeztek, Mohácsi Csilla az iskolarádióban elhangzott visszatekintő életrajzot ismertette.

Várszegi Tibor

HOLLÓK A JÁSZSÁGBAN

Esszé a valószínűtlen megvalósulásáról

*Szántó József apát úrnak,
Szerencsés István polgármester úrnak tisztelettel*

Számtalanszor tapasztaltam már, hogy vannak hosszabb-rövidebb időszakok, amikor a természet színesebb a megszokottnál. Az ég valószínűtlenül kékebb, a növényzet is zöldebb, mint általában, és élesebbek a felhők, a fák és a bokrok kontúrjai is a szokásosnál. Bizonyára másoknak is feltűnt már ez, legfeljebb nem hitt a szemének vagy nem tulajdonított különösebb jelentőséget neki. Nyilvánvaló, hogy ezekben az esetekben nem a természet változik meg, hanem egyfajta imaállapotba kerülve az érzékelés. Ilyen esetekben én a fűszálakat is szinte egyenként látom, a fákat pedig levelenként. Hallom, amint a mezők virágai egymással beszélgetnek, a fák pedig saját történetüket mesélik. Egészen más történetet mond az erdő, mint a bennük lévő fák külön-külön, s ugyanígy a ringatózó gabona- vagy napraforgótáblák is. Ilyenkor, ha tovább várok és időt szánok arra, hogy felülírjam elmém hétköznapi rutinból származó beidegződéseit, és teljes egészében ráhagyatkozzam a természetre, azt is észrevehetem, hogy messzebbre ellátok, mint szoktam, de többször előfordult, hogy a

A jászok kürtjének faragványai között központi helyen látható a csodaszarvas hátáról Nimródra, Hunorra és Magorra visszatekintő holló

látómezóm elérte a 180 fokot, vagy tán még ennél többet is. Ekkor már nem csupán a repdeső madarakat, kurjongató fácánokat, a füleit hegyező nyulakat, vagy a futkározó őzeket vehettem észre, de a mezőn vagy a fák között megbúvó, szemmel nem látható vadakat is azokkal a lényekkel együtt, akiket manóknak vagy tündéreknek nevezhetünk. Ilyenkor mintha nem is ugyanazon a mezőn vagy ligetben lennék, amelyeken már oly sokszor korábban, hanem egy másik valóságban, de legalábbis egy különösen szépen fotografált filmben, amelyben a láthatatlan rendező a főszerepet bízta rám.

Ilyenkor annyira eleven a természet, hogy a levegőt is szinte harapni lehet, nekem pedig pezsdlül a vérem, és érzem, amint sejtjeim éppen fiatalodnak. Ilyenkor, mint az életörömtől ugrándozó-rohangáló megszületett kicsikó, kedvem volna kibújni a bőrből nekem is, ha tudnám, hogyan kell azt megtenni. Ilyenkor nem pusztán azt érzem, milyen nagyszerű, hogy a világon vagyok, hogy benne lehetek ebben a világban, hanem azt is, hogy a világ van énbennem.

Idén tavasszal és nyáron a szokásosnál több alkalommal voltam ebben a kegyelmi állapotban. Sarlós Boldogasszony napján, vagyis július 2-án pedig az a teljességgel valószínűtlen esemény is megtörtént, hogy itt a Jászságban, annak is az általam ismert legerősebb szakrális helyén tartózkodván minden eddigi hagyományt borítva két pár holló jelent meg az égen. Több mint fél órán keresztül köröztek a fejem felett, majd – mintha csak kifejezetten miattam érkeztek volna – visszarepültek abba az irányba, ahonnan érkeztek. Ez az eset azért is tűnik valószínűtlennek, mert a Jászság nem kimondottan élőhelye a hollóknak. Tizenéve tudatosan figyeltem, eddig még sohasem találkoztam velük. Hallottam ugyan egy beszámolót arról, hogy az állatkertben fogvatartott hollót meg szokta látogatni egy másik. Ám, hogy teljesen váratlanul úgy tűnjön fel előttem két pár holló is, mintha élőhelyükön lennének, egészen valószínűtlennek tűnik.

***

Amióta 2001-ben Bálint Sándornál olvastam,¹ hogy Jászdózsa határában Sarlós Boldogasszony napján egy lány látta megjelenni Szűz Máriát bal karján a kis Jézussal, jobb kezében pedig egy sarlóval, amint a búzát aratja, minden évben rendszeresen elmentem a dózsai halomra ezen a napon megemlékezni Máriáról és jelenéséről. Jártam oda rendszeresen más napokon is, többnyire napkeltekor, ápolni a helyet nem pusztán fizikailag, de a magam módján szellemileg is. Minden alkalommal összeszedtem a szemetet is, bár láthatólag gondos kezek rendszeresen tisztán tartották a halmot és környékét, de sajnos az odavezető utakon az utóbbi években annyi lett a szemét, hogy onnan összeszedni már nem győztem. Ha éppen nem a dózsai halomnál voltam ezen a jeles napon, akkor rendszerint a Kissomlyó hegyen, hiszen egykor annak a helynek az eredeti ünnepe is Sarlós Boldogasszony napja volt. Ahogyan

¹ BÁLINT Sándor: Ünnepi kalendárium I–II., Szent István Társulat, Budapest, 1977. II. kötet 14. o. Ugyanitt leírja a jászladányi emlékezetet is 1733-ból: „Amikor a nap megszűnt ajánlott ünnep lenni, az akkori bíró, Cs. József azzal a kérelemmel fordult az egri érsekhez, hogy az aratási munkára való tekintettel a búcsút ne napján, hanem a rákövetkező vasárnap tartsák meg. Az engedélyt meg is kapta. Nem sokkal később azonban Cs. József megzavarodott, a családot is sok csapás érte. A nép között az a hit támadt, hogy ezeknek a megpróbáltatásoknak oka az, hogy a család őse a búcsút eltétette eredeti napjáról, és nem ülik meg azzal a fénnel, mint valamikor tették. Ez a vélekedés olyan hatással volt a család még élő tagjaira, hogy kérelmükre az érsek visszahelyezte a búcsúnapot régi helyére.”

Csíksomlyón vagy Csíkrákoson, Jászdózsán is kápolnát építettek a jelenés helyén 1732-ben, hogy hirdesse Máriának és jelenésének dicsőségét, nemkülönben oltalmazást biztosítson a helyet szellemileg is ápolni kívánók számára. Feltűnő, hogy a jelenés nem öröklődött át a mai tudatba (mondhatnánk, talán nem is igaz, ám Bálint Sándor gyűjtése kapcsán mégiscsak bekerült a jelenések sorába). Az elmúlt években nem találkoztam olyanokkal sem, akik az egykori kápolnáról tudtak volna valamit, mindenki csak a már lebontott iskolát említette, amelynek emlékére néhány odajáró egykori diák nemrégiben emlékkövet állíttatott.

Sarlós Boldogasszony napja a csíksomlyói Kissomlyó hegy ősi ünnepe, Daczó Árpád szerzetes szerint ez a „tisza magyar ünnep”² A pünkösdi búcsú mai jelentősége csak 1567 óta tart, amikor János Zsigmond erőszakos reformációjának ellenhatásaként a csíkiak, a gyergyóiak és a kászoniak a Tolvajos-tetőn nagy csatában legyőzték a fejedelem seregét (ekkor is, mint oly sokszor a magyar történelemben, magyarok harcoltak magyarok ellen, miközben a török és a habsburg a tenyerét dörzsölte). Ám Sarlós Boldogasszony napja, a valódi ünnep, a kereszténység előtt is ünnep volt. Ezen a napon minden felől úgy özönlöttek a székelyek a Kissomlyó hegyére, ahogyan ma pünkösdkor teszik. Ezt a szertartást a katonai siker (1567. május 15.), pünkösdi szombatja óta pünkösdre tették át, Sarlós Boldogasszony napja pedig néma ünneppé vált. A maga módján Domokos Pál Péter tanár és néprajzkutató 1931-ben élesztette újjá ezt a hagyományt *Ezer Székely Leány Napja* néven, amikor kezdeményezésére nemcsak Somlyóról, hanem a környező településekről érkeztek a székelyek azért, hogy az ősi ünnepet idézve az aznapi szentmise után különféle programok során találkozzanak egymással. A pünkösdi búcsúhoz hasonlóan ez az esemény is szünetelt a kommunizmus évtizedei alatt, s csak 1990-ben újították fel Sarlós Boldogasszony napjától függetlenül július első szombatjára időzítve. Amióta hangos fesztivált csináltak belőle, még nem jártam ott.

Bármikor, amikor a Kissomlyó hegyre mentem, a kálvária úton érkeztem. Az imádságokkal töltött golgotai út kezdetben 60-70 percig tartott, újabban másfél órát vagy annál több időt is igénybe vesz. Legalább 2004 óta figyelem, hogy ezt az utat járva rendszerint már a harmadik-negyedik stációnál megjelennek a hollók, és még egyetlen egyszer sem fordult elő, hogy ne érkeztek volna meg. Ellentétben a Jászsággal, a Kissomlyó hegy élettere a hollóknak. Elbeszélések szerint a kommunizmus évtizedeiben nem csak a pünkösdi szertartások szüneteltek, de átmenetileg hollók sem éltek azon a helyen.

A holló jelzőmadár. Csak olyan élőhelyet választ, ahol magas rendű és főként tiszta szellemi működés által kiváltott rezgéseket észlel (pl. a nem bemagolt szövegként elmondott imádságok által keletkező rezgéseket). Nem véletlenül lehetett Mátyás király kedvenc madara. A magyar Pálos rend névadója, Remete Szent Pál az Anjou legendáriumból származó miniatúráján egy hollóval együtt látható, amely csőrében kenyeret tart. Mátyás király címerében és Corvináiban a holló csőrében aranygyűrű látható (a holló latin elnevezése: *Corvus corax*). A jászok kürtjének központi faragványán a múltba visszafelé tekintő csodaszarvas hátán egy ugyancsak visszafelé tekintő hollót láthatunk, ahol a Tejutat idéző agancs mutat előre, a jövő felé. A holló a feljebbvaló világba valóban bekapcsolódni képes lélek jelzőmadara. Amennyiben érzékeli

2 DACZÓ Árpád: *Csíksomlyó titka*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2000. 321. o.

a magas rendű rezgéseket, ott megjelenik s talán élőhelyül is választja a helyet, ám ez nem jelenti automatikusan azt, hogy ott, ahol nem élnek hollók, nem élnek imaállapotra kész lelkek sem, hiszen egyéb más feltételnek is teljesülnie kell ahhoz, hogy a hollók egy helyet élőhelyül válasszanak. Ahol viszont élnek hollók, az egyértelmű jele annak, hogy magas rendű a szellemi működés. Ennek illusztrálására álljon itt a csíkcsobodfalvi Antal Imre beszámolója. Annak az Antal Imrének a beszámolója, aki évente visszatérő vendége a jászberényi Csángó Fesztiválnak. Valamikor 2009 környékén mesélte el nekem néhány szomszéd jelenlétében a saját udvarában, ahonnan nagyon jól látható a hegy. Csak a tényeket mondta, azokat is írom. Mint mondta, sokáig nem éltek hollók a környéken, az 1990-es évek óta számuk viszont fokozatosan nőtt. Egyszer, amikor az *Ezer Székely Leány Napjának* fő programjaként az *István a király* című rockopera bemutatására készültek a szervezők, Antal Imréék arra lettek figyelmesek, hogy néhány nappal a bemutató előtt, amikor a műszak már a díszletet építette, hang- és fénypróbákat is tartottak, a hollók elvonultak csapatostól a hegyről északi irányba. Éppen fölöttük repültek el. 23 hollót számláltak meg (hogy db-ot vagy párt említett, erre már nem emlékszem). Néhány nappal a rockopera bemutatása után, miután már a műszak is elpakolt, a hollók, ahogyan elmentek, úgy érkeztek vissza csapatostól azért, hogy visszaköltözzenek élőhelyükre. A következtetést vonja le ki-ki a saját tudatszintje szerint...

A jászok kürtjének faragványain a holló központi helyet foglal el. Fordulópontot jelöl a lélek beavatási útvonalán. Farkasinszky Tiborhoz hasonlóan magam is egy beavatási szertartás folyamatát ismerem föl a faragványokban. Ahogy ő fogalmaz: „A faragványok egészét áttekintve az a benyomásunk, hogy ősi magyar népi-nemzet(ség)i (= pogány) vallásunk templomában nézelődünk az istentiszteleti szertartás közben”.³

E lényegét annyival egészítem ki, hogy a szertartás az Istenemberré, azaz az ember fölötti emberré történő válás egyéni, nemzet(ség)i és egyetemes emberi szinten történő beavatási útvonala mentén zajlik, amelynek elérése az ember számára a legfontosabb életfeladatot jelenti a mindenkori jelenben és a jövőben. Most készülő könyvemben azt is részletesen kifejtem, hogy nem pusztán nézelődünk – ahogy Farkasinszky fogalmazott –, vagyis nem csak külső szemlélői lehetünk ennek a beavatási útvonalnak, hanem 4 közismert kód aktiválásával maga a kürt nyílik meg, és a beavatási szertartás részesévé tesz bennünket, ahol a lélek a magasabb rendű közegbe bekapcsolódva Istenemberré, vagyis ember fölötti emberré nemesül. Ennek a beavatási útvonalnak az egyetlen útkereszteződésében helyezkedik el a csodaszarvas, hátán a hollóval. Az ember feletti ember eszményét persze nem egyszerű belátni manapság, amikor szinte kizárólagosan az anyagiség haszonelvű eszménye szerint értelmezzük és értjük meg a világot. Nem egyszerű belátni, amikor a nyugati világ hangadói és a világ urai immár leplezetlenül, minden nehéztüzérséget bevetve a lélek és szellem nélküli egydimenziós ember, vagyis az ember alatti ember eszményét igyekeznek ránk erőltetni. Teszik mindezt úgy, hogy az idevezető utat immár száz esztendeje elindították és fokozatosan intézményesítették (v.ö.: Kalergi-terv).⁴

3 FARKASINSZKY Tibor, 2007, *A Lehel kürtje faragványainak jelentéséről*. Miskolci Bölcsész Egyesület. Miskolc, 99. o.

4 Richard Coudenhove-Kalergi „1922-ben, Bécsben alapította meg a Pán-Európai Mozgalmat, melynek célja egy

Az ember alatti ember eszménye persze nem minden előzmény nélküli. Anélkül, hogy a kétezer éves folyamatot részletesen levezetném, legyen elegendő most például csak a modern korra gondolni, ezúttal is a hollókra tekintő nézőpontból. A modern ember már csak a halál madarát ismeri fel a hollóban. Azt mondja, a halál madara, mert a közelgő halált jelzi. Legismertebb talán Edgar Allan Poe hollója, akinél a holló a lemondás, az ellehetetlenült és értelmetlen nyomorult élet, vagyis a halál szimbóluma. Hozzá hasonlóak a modern vagy a magukat posztmodernnek nevező művészek, akik egyébként is szeretnek a halál, valamint a létezés reménytelenségében és kiüttlanságában kéjelegni. Ez az elvakult egydimenziós hurrapesszimizmus már nem lát összefüggést az ember életvitele és a magas rendű szellemi működés között. Pedig a holló esetében csak azt kellene észrevenni, amikor a haldoklónál a holló megjelenik, azt jelzi, hogy a lélek már megtisztult és készen áll arra, hogy a halál misztériumán keresztül beavatást nyerjen, és bekapcsolódjon a neki megfelelő helyre a feljebbvaló világban. Amíg a modern ember számára a holló a halált jelzi, addig a test-lélek-szellem harmonikus hármasságában élő ember számára a magas rendű tiszta spiritualitást. Az pedig, hogy több évtizedes szünet után a hollók visszatértek hozzánk, például a Kissomlyó hegyre is, az ember számára megnyugtatóan azt jelzi, hogy egyik leglényegesebb szent helyünk Molnár V. József kezdeményezésére és áldozatos magyarságmentő munkájának köszönhetően fokozatosan új erőre kapott, amelynek egyre növekvő intenzitását azóta is minden évben megtapasztalhatjuk.

***

Azon a napon, 2018. Sarlós Boldogasszony napján, az ég valószínűtlenül kékebb volt a szokásosnál, a felhők, a fák és bokrok kontúrjai élesebbek, mint általában, és távolabbra láttam ekkor is, mint szoktam. Előbb újra a dózsai halomra mentem, majd pedig elautóztam arra a helyre, amelyet a Jászság legerősebb szakrális helyeként ismerek. Ekkor már tudtam, hogy a Jászságban 31 évet kitevő fél emberöltőnyi viszontagságos küldetésemet rövid időn belül végleg befejezem, de még koránt sem tudtam akkor, hogy merre és hova megyek a Kárpát-medencén belül. Tudtam, ha néhány héten belül elindulok, vissza nem nézhetek, csak előre tekinthetek, hiszen olvastam a tanítást, aki menet közben hátranéz, sóbálványá válik.

<<Új Világrend>> létrehozása volt, melynek vezető államai az Egyesült Államok és a vele szövetséges, föderális államok lennének. E terv szerint a világkormány létrehozásának első lépése az európai integráció megindítása lenne. Könyvében – melynek címe: *Praktischer Idealismus* – Kalergi rámutat, hogy a jövő Európáját nem az Óvilág honos népei birtokolják majd, hanem egyfajta ember alatti ember, mely a különböző rasszok kényszerített keveredésének az eredménye. Kalergi egyértelművé teszi, hogy Európa népeit sárga mongoloid népekkel és harmadik világbeli színes népekkel kell keresztezni, hogy létrejöjjön egy identitás, etnikai hovatartozás nélküli gyökértelen és soknemzetiségű sokaság, melyen a jövőbeli hatalmi elit könnyűszerrel tudna uralkodni. A genocídiumra – azaz népiirtásra, a lopakodó népiirtásra – való szüntelen uszítás szerves részét képezi az ENSZ felhívásainak, mivel a világszervezet állandó jelleggel bevándorlók millióinak befogadását követeli Európától, hogy enyhítsenek az úgynevezett <<demográfiai válságon>>.” Andre Lowoa. <http://www.magyardudat.com/coudenhove-kalergi-terv-lopakodo-nepirtas-europa-nepei-ellen/>

Amikor alig negyven évvel később Herbert Marcuse az egydimenziós ember fogalmát 1959-ben megalkotta (egydimenziós ember: „a fogyasztói társadalom kívülről irányított embere”), már azt is megállapíthatta, hogy Németországban kiépült annak teljes intézményrendszere is.

Kiszállva autóból még be se csuktam az ajtaját, már mintha holló hangját hallottam volna a távolból. „Nyilván rosszul hallok, fordult már ilyen elő máskor is” – gondoltam. Néhány másodperc múlva azonban újra rikkantott egyet, és ekkor már kétség sem fért hozzá, hogy valóban egy holló hangját hallottam. A napfényes égre tekintetem, a valószínűtlenül kék égboltra, messzire elláttam, de a hollót sehol nem fedeztem fel. Elindultam az ösvényen, haladtam kedvenc helyem felé a derékig érő fűben, és amikor már szinte elértem célomat, újra meghallottam a hangját. Meg is pillantottam ekkor a keleti égbolton, amint nyugat felé repült. Megálltam, mert nem mehettem tovább. Szemmel követtem vonulását, majd csakhamar feltűnt a párja is. Talán 2004 óta hiába keresem őket a Jászságban, és íme, most ezen a különös napon, éppen kedvenc helyemen fel is tűntek végre az utolsó pillanatban, mielőtt végleg elmennék innen. Miután a két holló találkozott, együtt repültek tovább, amíg el nem tűntek szemem elől a nyugati égbolton a fák mögött.

Az eget néztem, a valószínűtlenül zöld növényzetet, és a meleg széljárás érintését átérezve a csendet hallgattam. Ünnepi pillanatok voltak ezek is, úgy ahogy szokott, ám a hollók feltűnése ezúttal a megszokottnál magasztosabbá emelte az eseményt. Egy pillangó is a csuklómra szállt. „Na, ilyen is gyerekkoromban fordult elő utoljára!” – gondoltam, vagy talán hangos szóval is kimondtam, majd első reflexként – hiszen legyekhez és szúnyogokhoz vagyok szokva – leráztam magamról, ám néhány másodperc múlva visszarepült szinte ugyanoda, a csuklómra a karóra mellé. „Maradj hát, ha maradni szeretnél!” – ám ezt hangos szóval már biztosan nem mondtam ki, csupán a gondolat erejével hoztam tudomására. És egyszer csak elkezdtem énekelni ősi himnuszunkat, a Boldogasszony anyánkat, megújult szöveggel úgy, ahogy napkeltekor szoktam a jászdózsai halmon. Ezúttal nem terveztem meg előre, egyszer csak azon vettem észre magam, hogy már éneklek, és a második-harmadik sornál tartok, a hely pedig úgy zeng, mint máskor. Tapasztalatból tudtam, hogy addig, míg a dal öt versszakát elénekelem, Földünk éppen egy fokot fordul, hiszen ez a kelő napnál pontosan látszik: az első hangot mindig éppen akkor zengetem, amikor előbukkan, és mire az utolsó hangot is kiénekeltem a napkorong alsó érintője minden alkalommal éppen a horizont vonalával esett egybe: a Nap átmérőjének hosszát nevezték el egykor egy foknak.

Miután az utolsó hang is elhagyta a torkomat, még zengett egy darabig a légben. A láthatatlan rendező ekkor intett és csettintett egyet: „Induljanak a hollók!” A legjobb filmrendező sem tudná jobban megkomponálni a pillanatot, amikor éppen abból az irányból, amelyre nézve a dalt befejeztem, a fák mögött megjelent két pár holló és egyenesen felém tartottak. A légáramlatokat kihasználva köröket írva repültek, ahogy szoktak, néha-néha hangjukat is hallatták, majd éppen fölöttem megálltak és ott köröztek tovább. Ha egyikük a csőréből egy aranygyűrűt ejtett volna ki, akár éppen a tenyerembe is eshetett volna. Mozdulnom nem kellett. Helyváltoztatás nélkül csodáltam előbb a természet valószínűtlen színeit és kontúrajait, majd pedig a hollók égi táncában gyönyörködhettem, és a láthatatlan rendező kegyelméért adhattam hálát, amiért szereplőjévé tett egy ilyen fontos filmnek.

Már köröztek egy ideje fölöttem, amikor az órámra néztem. Láttam, hogy a pillangó még mindig ott nyugszik a csuklómra. Hirtelen felvillant bennem előző éjszakai álmom

a pillangóról. Az őrzőangyalom jött el hozzám, ő beszélt róla. Azt mondta, befejeztem küldetésemet a Jászságban, új feladatokat kapok, amelyhez megkaptam a felkészítést is, egy igen kemény kiképzést. Itt az ideje – mondta –, hogy elengedje a kezem, mostantól mindent önerőből kell megoldanom. A kislányhoz hasonlított, aki eddig úgy tanult járni, hogy édesanyja folyamatosan fogta a kezét, majd el-elengedte, ám mielőtt egy megbotlás következtében elesett volna, újra megfogta. Végül teljesen elengedte, hiszen a célja az volt, hogy fia megtanuljon önállóan járni. Aggódoó tekintete persze folyamatosan rajta marad, segítséget továbbra is ad neki, ám a fiúnak fokozatosan a saját erejére kell támaszkodnia. És a madárfiókához hasonlított, amelyik éppen most repül ki először fészekéből. A mama kellően felkészítette az első szárnyapások megtételére, ám amikor elérkezik a kirepülés ideje, bármennyire szeretne, nem segíthet neki. Őrzi, kíséri, nem hagyja el, de a repülést a fiókának meg kell tanulnia, hogy nagykorúvá válhasson. Őrzőangyalom úgy mondta, mostantól csak annyi segítséget adhat, amennyi egy pillangó szárnycsapásainak az ereje, a többit önmagamtól kell egy eddiginél nagyobb feladat megvalósítása érdekében megteremteni.

A hollók pedig továbbra is csak köröztek, köröztek és köröztek a fejem fölött. Éppen fölöttem, nem máshol, nem messzebb, nem mellettem, hanem még mindig ugyanott, pontosan a fejem fölött. Egyszer azonban a láthatatlan rendező megint csettintetett egyet, mert a hollók ugyanazon a vonalon, amelyen érkeztek, elindultak visszafelé nyugatnak, majd – mintha egy függőnyt húzott volna el valaki – eltűntek a fák mögött. Közben újra az órára néztem, és a pillangót is újra megsejlelhettem, aki továbbra is mozdulatlanul nyugodott csuklomon. Valamivel több, mint harminc perc volt az órával mérhető idő, amely időszak alatt a hollók a fejem fölött köröztek, ám a film a földi világ misztériumába és az örökkévalóságba egyszerre kapcsolt be. Emlékszem, voltak időszakok, amikor nem éreztem a földi polaritást, vagyis a pozitív és a negatív, vagy a jó és a rossz, a szép és a rút, az igazság és a gázság, a fent és a lent, a kint és a bent különbségeit. A megélt időszak alatt persze ennek nem voltam tudatában, hanem csak utólag, a polaritás világába visszaérkezve emlékeztem vissza erre az állapotra. Vége lett hát ennek a valószínűtlenül színes szép filmnek, és én megint csak körbenéztem. Minden ugyanolyan békés volt, mint korábban. Elköszöntem a pillangótól és leráztam magamról. Elszállt tőlem és elvegyült a mező füvei, virágai és többi lénye között. Két nappal később újra a helyszínre mentem, amikor messze a távolban láttam egy pár hollót körözni, ám harmadnapon már nem találkoztam velük, és később akárhányszor jártam arra, egyszer sem. Azóta is azon tanakodom, hogy ez a film a Jászságban eltöltött életutam lezárásáról szól-e, vagy pedig az egész Jászságnak szóló üzenetet hordozott, ami azt jelezné, hogy kollektív tudati szint emelkedett. Akár így, akár úgy, tény, hogy 2018 Sarlós Boldogasszony napján a hollók feltűntek a Jászságban, ám ennek tanúja csak én voltam egyedül.

Vince János Farkas

A JÁSZBERÉNYI DINAMITROBBANÁS KORABELI KÉPI ÁBRÁZOLÁSA

Bevezető

E rövid írás célja nem az 1887-es tragikus esemény részletes bemutatása és annak elemzése, hanem egy kortárs érdekesség, egy képi ábrázolás közlése.¹ A XIX. század második felének vidéki sajtójában ritkaság számba ment a képi ábrázolás. Olyannyira, hogy a városi sajtó is az 1890-es évektől kezdte el használni (bécsi mintára) az első oldal egészét betöltő rajzokat.² Elsősorban a különféle hirdetéseknel beszélhetünk némi kulcsínról, de ezek terén is inkább a hirdetés kerete adja az esztétikai élményt; képek csak nagyon alkalmi szinten jelentek meg. Ez adja az esemény tudósításának pikantériáját, ugyanis egy vidéki lap egy vidéki eseményről közöl egy rajzot.

Rövid történeti áttekintés

A szerencsétlenségnek a mai napig is látható mementója van Jászberényben, egy emlékmű formájában. A Jászberény történetével foglalkozó jelentősebb összefoglaló munkák azonban keveset említenek erről az eseményről, amely mindenképpen jelentősnek tekinthető a város életében, ha figyelembe vesszük, hogy az esetnek országos visszhangja volt.

Blénessy János 1940-ben íródott munkájában szintén csak nagyon röviden tesz említést az esetről. Tudjuk, hogy a városban állomásozó zászlóalj állománya érte a katasztrófa. Nyolc halottat említ és azt, hogy a temetésen a honvédelmi miniszter, Fejérváry Gyula is részt vett.³ Babucs Zoltán és Besenyi Vendel Jászberény katonai vonatkozását vizsgálták a kezdetektől napjainkig a „*Mozaikok Jászberény történetéből*” című kötetben. Itt röviden szintén kitérnek a dinamitrobbanásra. Szakács Sándor főhadnagy a gyakorlati bemutató során a lassan gyulladó zsinórra ráfűjt, amely következtében az asztalon lévő nyitott dobozba hullott egy szikra és a benne lévő 100 db robbanó ezüst kapszlit felrobbantotta. Az asztal darabjaira szakadt, és annak roncsai robbantották fel az asztal alatt lévő 1 kg-os dinamitot.⁴ A legfrissebb, három kötetes várostörténetben is csak utalást találunk a dinamitrobbanásra. Lukácsi Katalin a ferences rendi házkönyv kapcsán említi meg, hogy „*a dinamit-szerencsétlenség története mintha egy magazinba íródott volna, az áldozatok temetésével együtt pontról-pontra, részletesen szerepel a háztörténetben*”.⁵

1 Ezúton köszönöm Simon Sándornak, a Verseghy Ferenc Könyvtár munkatársának a kép digitalizálásában nyújtott segítségét!

2 Lipták (2002) 38.

3 Blénessy (1940) 96.

4 Babucs–Besenyi (2014) 101–102.

5 Lukácsi (2015) 221.

A Nagy-Kunságban megjelent illusztráció

A Nagy-Kunságról

A karcagi székhelyű hírlap 1877-ben indult, eredetileg „*Karczag és Vidéke*” néven. Ám ezt a nevet cserélte fel „*Nagy-Kunság*”-ra. A „*Nagy-Kunság*” első jelentősebb szerkesztője, Bánáty Emil 1880-tól 1885-ig vitte a lapot, majd Szódi Miksa vette át, aki 1903-ig kitarított. Szódi mellett működött társszerkesztőként Milesz Béla, aki a Bánáthy-érában már volt társszerkesztője a lapnak, de Szódivel került újra a hetilaphoz és 1891-ig ott is maradt. 1885 és 1919 közötti időszakban a lap alcíme „*Társadalmi, ismeretterjesztő és szépirodalmi hetilap, több egyesület közlönye*” volt. A lap változó formában, de 1938-ig működött.⁶ A vegyes tartalmú hetilap nemcsak Karcag város ügyeivel, hanem átfogóan a Nagykunság helyzetével is foglalkozott, jelentősebb esetekben kitért a vármegye többi részére is. A témánkhöz kapcsolódóan érdemes megjegyezni a képi ábrák megjelenését, ugyanis a különféle díszített apróhirdetéseken kívül mellékelt ábra vagy illusztráció nem szerepelt. A jászberényi dinamitrobbanást megelőző egy évben nem volt olyan hír vagy esemény, amelyhez segítségül hívták volna az illusztrátort is. Talán éppen ezért meglepő és egyben különleges, hiszen nem egy nagykunsági, hanem egy jászsági eseményről készült karcolat.

A kép szöveges melléklete

„*Oriási szerencsétlenség történt városunkban e hó 4-én, délelőtt ½ 11 órakor ugyanis a honvédlovas-utászok dynamit gyakorlata alkalmával egy rúd dynamit (kilogramm) explodált.*

⁶ Arató–Szász (1976) 62–63.

Szakács Sándor főhadnagy, a lovashadosztály parancsnoka és Koller Károly főorvos azonnal meghalt, Hübner Ottó hadnagy, Reiter Béla, Vigandt György, Mojsza József, Bukiczky Gergely, Kramer János néhány óra múlva szintén kiszenvedett. Súlyosan megsérültek: Nagy László, Miskolczy Ferenc, Major János, Szal József, Tamás István, Bencsi János, Savol Miklós, Somogyi Ferencz, Dul Ferencz, Márton Lajos, Péter András, Kovács György, Fodor Sándor, Silinger Márton, Prasser József, Kraszniczky Ferencz, Timár Mihály, Hradcsky András, Bognár Ignác, Simada Román, Balogh Károly, Homolya József, Pisvaron Ferencz, Németh János, Karmasai János, Pap György, Takács Pál, Farkas Márton, Zsigó Sándor huszárok és Balogh Lajos hadnagy. – Szegedy Lajos izsáki születésű 3-ik ezred 1. századbeli őrmester, ki két huszárral kisebb dynamit-patronok töltésével foglalkozott és még tíz huszár sérülést nem, csak agyrázkódást szenvedett, minek következtében balfülük mai napig zúg. A kiszenvedett és megsérült huszárok szemenszedett legények voltak Ó-Gallya, Pécs, Kassa, Keszthely, Pápa, Kőszeg, Varasd és Maros-Vásárhelyről, több közülök nős, gyermekes. A szerencsétlenség színhelye a lovaslaktanyától puskalövésnyire fekszik, nem képes toll leírni azt a borzasztó látványt, mi a robbanás után a nézőnek szemébe ötlött. Láb, kar nélkül, kitépett gyomorral, összeroncolt arczczal, szétmarczangolt mellel és kifolyt szemekkel ott fetrengettek a szerencsétlenek vértócsában jajgatva, örülten sikolva, küzdve a halállal. A robbanás oly erős volt, hogy a szomszéd házakat is megrázkódtatá s hangja mértföldekre észlelhető volt. Jász-Berény város derék honleányai rögtön segélyére siettek a szerencsétleneknek és hidegvizzel mosogatták a vérezőket, majd jószívű emberbarátok kocsiba fogtak és beszállították a szenvedőket az »Erzsébet« közkórházba. Gere Gyula és Király Gáspár orvosok önfeláldozó buzgalmukért az elismerés hervadhatlan koszoruját érdemelték ki. A szerencsétlenség hire villám gyorsasággal terjedt szanaszét a városban s csakhamar ostrom alá vették a kórházat ifjak és aggok, mindenki látni akarta a boldogtalan huszárokat. A távirta hivatal is annyira igénybe vették a hivatalos közegek, hogy magán táviratra szorgosan került a sor. Az esti vonattal sebész-tudorok érkeztek Budapestről s ma már a sebesültek kellő ápolásban részesülnek. Az áldozatok temetése óriási közönség jelenlétében ma⁷ délelőtt 11 órakor ment végbe. Ott láttuk Báró Fejérváry Géza honvédelmi minisztert, Hennenberg altábornagyot egy tábornokkal, több törzs és számos főtisztet. Kivonult két század huszár, egy század gyaloghonvéd. A sirók jajába dobpergés és trombita gyászos hangja vegyült. A nyolcz koporsó telve volt a szebbnél-szebb koszorukkal s az mi rájok nem fért, elől egy kocsin szállították. A gyáásszertartást Koncz Menyhért róm. kath. és Simon Ferencz ev. ref. lelkész végezték, utóbbi megható imát mondva az elhunytakért. A dalárda gyászdalokat zengett. Sirba tételkor sortüzet adott a gyalogság. Ily pompás temetés 1867. óta nem volt Jász-Berényben, akkor egy dzsidás alezredest kísértünk örök nyugalomra nagy és fényes katonai pompával. Koller Károly egy előkelő helybeli hölgygyel jegyben járt. Szomorú sorsa mélyen sujtja jegyesét is.

Kálmán Zoltán.”

Az illusztrációról

A kép éppen a második robbanás pillanatát örökíti meg. Az asztal darabjai már a levegőben, a robbanás pedig a földről indul. A kép kiveséséhez segítségül kell hívni a kísérő szöveget is. Bár a híradásból megtudjuk, hogy a katonák testén brutális sérülések keletkeztek, a képi ábrázoláson ez nem tűnik ki, nyilvánvalóan az olvasók érdekében és a részletezés nehézségei okán. Azonban a kép mégis igyekszik érzékeltetni a füst segítségével, hogy mi is történhetett valójában. Füstből kilátszó végtagok, torzók kerültek ábrázolásra. A gyakorlat során használt asztal éppen kettészakadva repül a levegőbe. A huszárok tekintetén ott van a fájdalom és a félelem egyaránt. Egy háttérben és egy éppen a robbanás erejétől levegőben lévő huszár a fülét fogja. Ahogy a mellékelt szöveg is említette, a robbanás hangja borzalmas erejű volt. A fülzúgást az agyrázkódás következményének tekinti, de a robbanás hangjának is lehetett következménye. Bár izgalmas a tény, hogy az esemény ábrázolásra került, meg kell említeni, hogy a kép stilizált. A szereplők arcvonásai nem egyformák, de rendkívül hasonlóak. A ruházatuk a robbanás közvetlen közelében lévőknek is zsinóros atilla, rangjelzés egyikükön sincs. Oldalukon, illetve a levegőben szablya látható.

Összegzés

Végezetül elmondható, hogy a korabeli vidéki sajtóban nagyon ritka és esetszerű volt, hogy egy eseményről szóló híradást megpróbáljanak képi ábrázolással is kiegészíteni. Az pedig még ritkább, hogy nem országos, hanem helyi mértékű hír kapcsán került erre sor. A dinamit-robbanás történetét mindenképpen kiegészíti a „Nagy-Kunság”-ban megjelent illusztráció, amely emléket állít a tragédiának. Azonban azt is meg kell jegyezni, hogy az illusztráció vélhetően csak szárnypróbálgatásnak tekinthető.

Forrás

Nagy-Kunság (Karcag) XII. évf. 28. sz. 1887. július 10. melléklet

Felhasznált irodalom

Arató–Szász (1976): Arató Antal–Szász Andrásné: A Szolnok megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája (1868–1972). [Verseyhy Ferenc Megyei Könyvtár]. Szolnok, 1976. Blénessy (1940): Blénessy János: Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben. Pesti Könyvnyomda. Jászberény, 1940. Babucs–Besenyi (2014): Babucs Zoltán–Besenyi Vendel: A jászkun katonai hagyományok és a Huszárlaktanya története. In: Mozaikok Jászberény történetéből. Jászkerület Kulturális és Művészeti Közhasznú Nonprofit Kft. Jászberény, 2014. 94–111. Lipták (2002): Lipták Dorottya: Újságok és újságolvasók Ferenc József korában. L'Harmattan. Budapest, 2002. Lukácsi (2015): Lukácsi Katalin: A korabeli város a historia domus nézőpontjából. Jászberény története a reformkortól a harmincas évekig (szerk. Pethő László). Jászszági Évkönyv Alapítvány. Jászberény, 2015. 209–224.

Besenyi Vendel

A BAROKK UTAZÁSI IRODALOM KÉPVISELŐJÉRŐL

Az ez évi egyházi könyvnapokon egy díszes kivitelű utazási könyvet jelentetett meg a Szent István Társulat *Jeruzsálemi utazás* címmel, szerzője Kiss István.

Ez a könyv tisztelgés Kiss István ferencrendi szerzetes emlékének, aki 250 évvel ezelőtt, 1768. június havában érkezett haza kétéves szentföldi útjáról. Ez a könyv tulajdonképp második kiadás, előzőleg 1958-ban Rómában az Anonymus könyvkiadó gondozásában jelent meg. Ez a kiadás kevéssé vált ismertté, így a 250. évforduló alkalmából a Magyarországi Ferences Rendtartomány kezdeményezésére újra megjelentették.

P. Kiss Istvánt a XVIII. századi magyar utazási irodalom klasszikusai között tartjuk számon, de neve alig ismert, a Magyar Katolikus Lexikon sem tartalmaz adatokat róla.

Jászberényben született 1733. október 18-án iker testvérpár tagjaként, akiket születésük másnapján Gyöngyösi György plébános keresztelt meg. A keresztségben az egyik fiú a Mátyás, ikertestvére pedig a János nevet kapta. Édesapja, Kiss Pál jómódú redemptus gazda volt, édesanyja (Sugárné Koncsek Aranka szerint) Bódi Anna. Szülőházuk a mai Lehel vezér téren, az egykori kis piacon állt. Az apa anyagilag megengedhette magának, hogy gyermekeit taníttassa. Az ikrek előbb szülővárosukban, majd Pesten, a piaristáknál tanultak tovább egészen a hatodik osztályos korukig. Ezt követően útjaik szétváltak.

Mátyás 17 éves korában, a jubileumi 1750-es szent évben, Rómába zarándokolt. Az utazás három hónapig tartott, melyet gyalog tett meg, többnyire mezítláb. Hosszú útja során természetesen nem volt egyedül, több iskolatársa kíséretében indult el. Ez a táv, „a szent apostoloknak és sok ezer mártíroknak koporsói látogatási” útja mély benyomást tett Mátyásra, és meghatározó élmény lehetett számára a későbbi pályaválasztás tekintetében. Ehhez hozzájárulhatott szülei mély vallásossága is. Hazatérve befejezte gimnáziumi tanulmányait, majd 19 éves korában testvérével együtt beléptek a Legszentebb Üdvözítőről nevezett ferences Rendtartományba, és Szécsényben 1752. november 14-én megkezdték a noviciátusi évüket. Szerzetesi névként Mátyás az István, János pedig a László nevet kapta. 1753-ban már Vácott tanultak teológiát, 1754-ben Léván folytatták tanulmányaikat, majd azt 1757-ben Vácott fejezték be. 1757. április 9-én szentelte őket pappá Migazzi Kristóf váci püspök. A két testvér útja ezután szétvált egymástól.

Kiss István első állomáshelye Gyöngyös volt, itt szolgált 1763-ig. Közben egy évig – 1759-ben – Jászárokszálláson volt prédikátor. A gyakori áthelyezések következtében sok helyen megfordult. Szolgálati helyei 1763-tól az alábbiak szerint alakultak: Kecskemét, Szécsény, Kecskemét, Léva, Eger, Szeged, Nagyszőlős, Gyöngyös, Szeged, Kecskemét, Szeged, Kecskemét. 1796–1798 között Jászberényben is szolgált. Szülővárosában halt meg 1798. szeptember 21-én, a ferences templom kriptájában helyezték örök nyugalomra. Testvére, László nyolc évvel élte túl, 1806. október 4-én halt meg, ugyancsak Jászberényben.

Őt is a ferences templom kriptájába temették el. Földi maradványaikat a Barátok temploma alatti kriptafülkék kiürítésekor a többiekkel együtt közös fülkébe helyezték el. Ez a nyughely ismert, az utókor számára emléktáblával megjelölhető.

Kiss István többnyire mint hitszónok szolgált, de Kecskeméten iskolafelügyelő, Szécsényben házfőnökhelyettes, Szegeden pedig házfőnök is volt.

Első kecskeméti szolgálati idején kezdte szervezni szentföldi utazását. Tanulmányozta a bibliai szent helyek korábbi leírásait. Már 1764-ben szeretett volna elutazni, azonban ekkor nem kapott engedélyt rendi előjáróitól. 1766. március 9-én megismételte kérelmét, és azt Sipos Márton tartományfőnök közbenjárására sikerült megkapnia. Így testvérét követve – aki 1765. március 19-én indult el és 1765 szeptemberében érkezett meg – Kiss István is útra kelhetett.

1766. május 10-én indult el Kecskemétről és 1768. június 12-én ért oda vissza. A Szentföldre történő utazása előtt azonban még Cegléden keresztül hazajött Jászberénybe. Ellátogatott Jákóhalmára, elbúcsúzott Bódi Ferenc kántortól, rokonától, majd Jászberényben az ott élő testvéreitől is. Időzött Jászárokszálláson, majd Gyöngyös, Hatvan, Rátót, Léva, Nyitra után Galgóc következett. Itt találkozni szeretett volna a jászberényi születésű páter Matók Józseffel, akit már nem talált ott, ugyanis időközben Kassára helyezték teológiai tanárnak. Pozsony után Bécsben töltött több napot, felkereste a nemesi testőrségben szolgáló Pethes András testőrhadnagyot, aki vendégül látta és a királyi palotába is „bévezette”.

Június 8-án este 10 órakor szállt hajóra, és szeptember 6-án érkezett meg a Szentföldre, a ferencesek rezidenciájára. Innen számár-, majd öszvérháton ment tovább Jeruzsálembe, ahová szeptember 8-án érkezett meg. Másnap a Kálvária hegyen találkozott testvérével, a következő napon pedig megkapta beosztását szentföldi tartózkodása idejére.

A Szentföldön a szerzetesek 1217 óta vannak jelen. 1342-ben VI. Kelemen pápa külön bullával erősítette meg a ferencesek szentföldi szolgálatát. A ferencesek pápai mandátummal őrzik a szent helyeket, feladatuk a szentmisék és a zsolozsma végzése. A szentföldi jelenlét az egész rend missziója, s ez nem kötődik nemzetekhez. A Szentföldön szolgáló szerzeteseknek kétféle státuszuk alakult ki, ezek egyike az úgynevezett apostoli misszionáriusoké, ez legalább 12 évre szól. A lelkipásztori szolgálatban ők jelentették a folyamatosságot. Nekik meg kellett tanulni az arab vagy a görög nyelvet is. A másik státusz volt a „látogató” ferenceseké, mely három éves időszakra szól. Mindkét szolgálatot a római központ engedélyezhette.

Jeruzsálemben az újonnan érkezett szerzeteseket pihentették és jobb ellátásban részesítették három napig, s utána kapták meg a beosztásukat. Kiss István a kusztodia kúriai hivatalában lett segédtitkár. (Kusztodia = rendtartománynál alacsonyabb szervezet, kúria = a szentföldi kusztosz székhelye, kusztosz = kusztodia előjárója, Kiss István idejében a szentföldi kusztodia előjárója és tartományfőnök helyettes).

A Szentföldön szolgálatot teljesítő szerzetesek közbiztonsági okok miatt nem járhattak ki kedvük szerint a szent helyeket látogatni, csak csoportosan, akkor is janicsárok védelme alatt. Életük a kolostorban, templomokban és a szent helyek szolgálata körül forgott. A tilalmak ellenére – ha nem is egyedül – Kiss Istvánnak sikerült sok szent helyet bejárnia.

Kiss páternek három évig kellett volna szolgálnia a Szentföldön, azonban 1776 júliusában

László testvérével kérelmet nyújtottak be az előljáró tanácshoz, kérték a hazatelepülésüket, melyet július 31-én engedélyeztek. Kérelmük azért is érdekes, mivel Lászlót 1767. május 14-én megválasztották Betlehembe házfőnöknék. Az igazi okot, amiért hazautazásukat kérték, és milyen indokok alapján engedélyezték azt, nem tudjuk.

A két testvér 1767. szeptember 9-én indult haza. 1768. május 14-én Kiss István Mariazzellbe érkezett, majd Bécsbe ment, ahol az időközben más útvonalon járó László testvérével találkozott. Innen hajóval Vácra „ereszkedtek”. Néhány nap után Kiss László Gyöngyösre indult, Kiss István pedig Kecskemétre, ahová június 12-én érkezett meg. Kiss István szentföldi utazásai alatt feljegyzéseket készíthetett, s hazaérkezése után e jegyzetek alapján írta meg latin nyelvű naplóját. Ez a kis könyv 146 oldalból áll, mérete 184x118 mm, melyet 1951-ig a jászberényi ferences rendház könyvtárában őriztek. Az államosítás után az Országos Könyvtári Központ Raktárába került, Debrecenbe. A Debrecen–Nyíregyházi Római Katolikus Egyházmegye megalakulása (1993) után a Könyvtári Központ a benne lévő bélyegző alapján más egyházi jellegű könyvekkel együtt átadta az egyházmegye Könyv- és Levéltárának. Az intézmény vezetője, Takács József felfigyelt a jászberényi ferences rendház bélyegzőjére, és 2012 októberében hat másik kézirattal együtt átadta a Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár részére.

Hogy kerülhetett ez a napló a jászberényi ferencesek könyvtárába? Kis alakú könyvről van szó, tehát ezt Kiss István minden állomáshelyére magával vihette. Ennek alapján készítette el később a latin nyelvű napló magyar változatát is. A páter utolsó állomáshelye Jászberény volt, így hagyatékával kerülhetett a rendház könyvtárába. Ez a latin nyelvű napló lényegesen rövidebb a magyar változatnál, a kötet kevésbé díszesebb, s csupán csak egyetlen illusztrációt tartalmaz, egy Golgotát ábrázoló tollrajzot. Jellegzetes kalligrafikus betűkkel íródott, de írója kevesebb gondot fordított az írásképzésre, mint a magyar változat esetében.

A latin nyelvű napló magyar változata 1792 és 1795 között készült, vélhetően Szegeden. Ebben Kiss István magyar nyelven szerkesztette meg útinaplóját, azonban sokkal részletesebben, mint a latin változatban. Ez a kézirat 508 lapból áll, negyedréti alakú, bőrkötéses, szép kódexírással, négy különböző betűtípussal, nem is annyira írt, mint rajzolt kézirat. Az egyes lapok betűtükrét körülvevő keretek még változatosabbak, még többfélék, mint a betűtípusok. Ez a munka a XVIII. század egyik legszebb magyar nyelvű kézirata. Nagyon jelentős szerzemény, de talán még jelentősebb a belső értéke. „Történész, irodalomtörténész, stíluselemző és nyelvész, vallástörténész és néprajzkutató egyaránt fontos anyagot találhat benne” – írta Pásztor Lajos 1958-ban.

Kiss István „nemes jász nemzetének” szeretete, a magyarsághoz való ragaszkodása egész munkáján átível, nyelvezete is „ízese magyar”. Művében csak kisebb részben használta fel olvasmányai alapján szerzett ismereteit, nagyobb részt közvetlen tapasztalatait örökölte meg. Gazdag szókinccsel rendelkezett, aminek köszönhetően a ma is élő szavak mellett találhatóak mára már kihalt vagy csak egyes vidékeken élő kifejezések. Körmondatai stílusán latin hatás észlelhető, azok olykor aránytalanok. Részletmegfigyelései közül

legszebbek a természeti képei. Művében gyakoriak az alliterációk, például „szegény szerzetünk szükségéiért” vagy „kereskedő keresztény kalmárok” és sorolhatnánk tovább, kifejezései önkéntelenek, zamatosak, találóak. Képei keresetlen egyszerűséggel örökítik meg benyomásait. Egyébként munkájában a szentföldi kegyhelyek kivételével soha nem törekedett arra, hogy pontosan és részletesen leírja a bejárt helyeket. Gazdag szókinccse Velence leírásánál tapasztalható legjobban.

Ez a magyar nyelvű úti beszámoló a gyöngyösi ferences rendház könyvtárában maradt fenn. 1942-ben Pásztor Lajos, az Országos Levéltár munkatársa kutatásokat végzett a gyöngyösi ferencesek könyvtárában, s ekkor találta meg ezt a különleges kéziratot. Pásztor Lajost 1946-ban a Római Magyar Akadémia Történeti Intézetének tudományos titkárává választották meg, s így Rómába költözött. 1948-ban állami rendelet alapján haza kellett volna jönnie, ő azonban inkább az emigrációt választotta. Hamarosan a Vatikáni (titkos) Levéltár munkatársa lett. 1942-ben végzett kutatásai alapján 1958-ban Rómában kiadta Kiss István *Jeruzsálemi utazás* című művét. Valószínűleg a kéziratot lemásolta, ennek alapján tudta kiadni, ugyanis az eredeti művet nem vitte magával.

A szerzetesrendek működésének állami korlátozása előtt 1950 április-májusában Németh Lucius gyöngyösi teológiai tanár vezetésével a könyvtár legértékesebb nyomtatott és kéziratos részét, valamint a templom és régiségtár értékesebb darabjait, kelyheket, paténákat és ereklyéket elrejtették. Ez az elrejtés olyan jól sikerült, hogy 1998-ig még a rendtagok számára sem volt világos, hol lehetnek ezek a tárgyak, ezek a „kincsek”. 1998-ban felújítási munkákat végeztek a templomban. A sekrestye és a torony feljárójának bontási munkálatai közben április 28-án 11 órakor Harsányi István építész megtalálta az 1950-ben elrejtett könyveket, köztük 302 db régi nyomtatványt, illetve levéltári anyagot, jegyzőkönyveket és más fontos iratokat. Az elrejtett könyvek és dokumentumok összömege mintegy három köbmétert tett ki. Előkerült Kiss István *Jeruzsálemi utazás* című munkájának kézirata is, mely a 48 éves elfalazás következtében kissé megrongálódott. A páter szerzeménye ma a Magyar Ferences Könyvtár féltve őrzött kincse a latin nyelvű változatával egyetemben.

Ezt a magyar nyelvű útinaplót adta ki ez évben a Szent István Társulat. Nekünk, jászoknak ez a könyv két okból is értékes, hiszen írója, Kiss István Jászberényben született, itt halt meg, és földi maradványai a jászberényi ferences templom kriptájában található. Másrészt pedig értékes azért, mert az először latin nyelven megírt útinaplóját 1951-ig a ferences kolostor könyvtárában őrizték.

Ezt a könyvet hasznosan tudják lapozni a helytörténet iránt érdeklődők, és hasznosan tudják forgatni mindazok, akik a vallástörténet, a vallásos néprajz, az irodalomtörténet, a stíluselmélet és a nyelvészet iránt érdeklődnek.

Csikós Gábor

JÁSZBERÉNY TÖRTÉNETE HÁROM KÖTETBEN

Húszezer év történetét összefoglalni hatalmas erőfeszítéseket igénylő vállalkozás, még akkor is, ha erre három kötetben közel 1800 oldal áll rendelkezésre. Márpedig a Pethő László főszerkesztésében napvilágot látott *Jászberény története* sorozat arra vállalkozott, hogy az első emberek megjelenésétől a nem olyan régen magunk mögött hagyott ezredfordulóig tárgyalja Jászberény és környékének történelmét.

A több mint félszáz tanulmányt sokszínű szerzőgárda jegyzi, ez már önmagában garancia a multidiszciplináris megközelítésre. A tanulmányok írói között találjuk többek között Pethő László szociológust, Anka László, Babucs Zoltán, Csósz László történészeket, Bagi Gábor történész-muzeológust, Bathó Edit etnográfust, Papp Izabella, Bojtos Gábor és Szikszai Mihály levéltárosokat, Wirth Lajos, Sebők Balázs, Molnár Marietta főiskolai oktatókat, Csörgő Terézia, Pernyész Lívia, Szörös Zoltán pedagógusokat. A történelemmel foglalkozó könyvekben nem szokványos végzettséget Besenyi Vendel agrármérnök, Kiss András jogász, Metykó Béla Lóránt gépészmérnök és Varga Kamill ferencendi tanár képviselik többek között, akiknek a hivatásukból fakadó szellemisége és a Jászság iránti elköteleződése egyedi tanulmányokban ötvöződnek. A sokféle szakmai háttérrel minden esetben egységgé szervezi a nagyfokú érdeklődés a Jászság, azon belül is Jászberény múltja iránt. Következésképp a szerzők névsora egyúttal a Jászságot kutatók tablója is; lehetőség egy közös bemutatkozásra. Annál is inkább, mert az elmúlt években jelen kötet mindegyik szerzőjének jelent már meg írása a *Jászsági évkönyvben* is.

Az első kötetről készültek már recenziók. Az első, Cseh Dániel¹ munkája túlmutat egy tartalmi ismertetőn, hiszen részletesen tárgyalja a kötet keletkezéstörténetét, sőt korai fogadtatását is. Megállapítása – „jelentős kulturális misszió a kötet megalkotása és a továbbiak tervezése, hiszen minden közösségnek szüksége van jól elkészített tükörrre, amelybe nézve önmagát látja” – megadja a választ egy későbbi kérdésre, amelyet már Lukácsi Katalin² recenziója vetett fel. Ő ténylegesen arra vár visszajelzést, hogy tudniillik a kötetet várostörténeti szempontból érdemes-e értelmezni, vagy úgy, mint a jászok közösségéről, történetéről írt munkát, amely figyelmét a Jászság történeti központjára, Jászberényre koncentrálja. Számomra – Cseh Dániel állítását továbbgondolva – az az egyik legérdekesebb kérdés, hogy kik lehetnek a kötetek célközönségei? Vajon csak tükörként használható? Vagy különböző hátterekkel rendelkező olvasóknak más és más üzenet hordoz? Mit mond azoknak, akik nem jászberényiek?

Feltételezhető, hogy az olvasók között bizonyára többséget alkotnak majd a Jászberényhez

¹Cseh Dániel 2014: Recenzió Jászberény története a kezdetektől a reformkorig című kötetről. In: *Jászsági évkönyv*. 398–402

²Lukácsi Katalin 2016: Egy kisváros és egy kisközösség története Magyarország szívében. In: *Modern Magyarország* 4. évf. 1. szám 205–210

kötődő emberek, akik számára a kötetek az identitás megerősítését szolgálják – hasonlóan a helytörténeti irodalom korábbi gazdag terméséhez. A Jászság történelmi irodalmát tekintve ugyanis szerencsés adottságú régiója Magyarországnak: már a 2008-as bibliográfiai gyűjtemény³ is 2768 olyan tételt sorolt fel (szócikkektől a kötetekig), amelyek a térség múltjával foglalkoznak. Ez a szám az azóta eltelt évtizedben bizonyára jelentős mértékben gyarapodott, hiszen a fogadókész olvasóközönség mindig is érdeklődéssel övezte a történeti munkákat.

Azt gondolom, hogy a jászsági olvasóknak elsősorban olyan írások lehetnek érdekesek, amelyek Jászberény helyi értékeivel foglalkoznak. Hasonlóan az átányi gazda okfejtéséhez, aki a községe templománál találta meg a világ közepét, ezek a tanulmányok arra ébresztik rá az embert, hogy legyen büszke lakóhelye értékeire. Erre példa Pernyész Anita Karády Győző irodalmi munkásságáról írt tanulmánya,⁴ vagy Rohonczy Viktornak a jászberényi beatkorszakot bemutató írása.⁵ Az efféle tanulmányok megírása időigényes feladat, hiszen az adatokat aprólékosan, általában a monográfiák tájoló irányítása nélkül kell gyűjteni. Ez a feltáró munka azonban nagyon fontos: az identitás erősítésén túl azért is, mert megállapításai alapkutatóként hasznosíthatóak a későbbiekben.

De mi ragadhatja meg a figyelmét egy Jászberénytől idegen embernek? Érdeklődését valószínűleg azon kapcsolatok mozgathatják meg leginkább, amelyek az országos történelem és a Jászság sajátos történelme között létesültek. Számukra az lehet a legérdekesebb kérdés, hogy ez a sajátos történelmi múltat maga mögött tudó, atipikus régió milyen reakciókat adott az országos eseményekre. Vagyis: az országos történelmi események – az 1848-as szabadságharc vagy éppen a világháborúk eseményei – milyen kölcsönhatásba léptek Jászberény társadalmával.

A jászok újkori történetének különlegességét, legegységibb vonását az 1745-ös önmegváltás, a redemptio adja. Ez az esemény kulcsfontosságú a későbbi gazdasági-politikai jász milió megteremtésében, s ezáltal abban a folyamatban, amelyben a korábbi etnikai öntudat kulturálissá alakult. A parasztbirtokok túlsúlya két évszázadon keresztül volt társadalomformáló erő a Jászságban, még az 1950-es évek végi kollektivizálási kampányok idején is éreztette hatását.

Ezeket egy város szempontjából megmutatni fontos vállalkozás, mert a mikroszint az ország egészére tartalmazhat érvényes tudást, mélyítve ezzel a nemzeti önismeretet is. Ennek a megközelítésnek megvan ugyan a veszélye, hogy mechanisztikusan leképezze a nemzeti történelmet, arra kárhoztatva a helytörténeti ismereteket, hogy azok pusztán illusztrációként szolgáljanak egy már kész narratíva számára. Szerencsére ez a szóban forgó kötet tanulmányaira nem érvényes: mindig hangsúlyos az egyedi megjelenítése. Erre

3 Gulyás Erzsébet 2008: A Jászság könyvészete. Jászok Egyesülete–Városi Könyvtár és Információs Központ. Jászberény.

4 Pernyész Anita: „Vannak nálam gazdagabbak” – Karády Győző irodalmi hagyatékából. In: Jászberény története a reformkortól a harmincas évekig. 442–452

5 Rohonczy Viktor: Beatkorszak Jászberényben. In: Jászberény története a harmincas évektől az ezredfordulóig. 582–598

példák a harmadik kötetből a szocialista társadalomátalakítási kísérletet,⁶ 1956-ot⁷ vagy éppen az 1990-es rendszerváltást⁸ taglaló tanulmányok. Ezúton érdemes megjegyezni azt is, hogy a kötetek máskor ritkán tárgyalt, vagy egyenesen tabunak számító témákhoz is nyúltak. Különösen nehéz a traumák feldolgozása, a helyi emlékezettel való összeillesztése. Ennek egyik legjobb példája Csősz László tanulmánya,⁹ aki a jázsági zsidóság történetét elfogultságoktól mentesen ábrázolta.

Nyilvánvalóan, mint minden dichotómia, úgy ez is szükségszerűen magában hordozza a leegyszerűsítést: a szövegek természetesen mozoghatnak a két megközelítés között, amelyek egyformán értékesek. Voltaképpen kiegészítői egymásnak, hiszen a jász jellegzetességek tárgyalása megmutatja a felszínt, amelyen az ország eseményei némileg elváltoztatott formában tükröződnek majd.

Felvetődhet, hogy a tanulmányok mennyiben állnak össze egységes kötetté? És aztán továbbmenve, hogy három kötet vajon képes-e egységet képezni? A jászokra utaló kék színű borító vagy a címlap elrendezése ennek vizuális élményét megadja ugyan, de a tartalom is összetartozó-e?

Legszembetűnőbb, hogy az összekötő elem Jászberény, az érdeklődés sugara ritkán nyúlik ki a város mai határa által rajzolt körből. A kötetekben a tartalmak szabályos lüktetést követnek: szinte mindegyik korszakban tárgyalásra kerülnek politikatörténeti, gazdaság- és társadalomtörténeti, életmódtörténeti kérdések is. A város vezetésének históriája például a kötetekből kiválogatva akár összefüggő folyamként is olvasható.

Az egységet erősíti továbbá a kötetek végén található kronológia. Itt szükséges egy kritikai megjegyzést tennem. A gyűjtés minden részletre kiterjedő ugyan, de súlyozás nélküli: a tanulmányokban felbukkanó valamennyi évszám helyet kap benne, legyen szó a JSE röplabdacsapatának NB II-be jutásáról, az '56-os eseményekben részt vevők perének megindulásáról, a Jázsági Művészegyüttes megalakulásáról vagy éppen a mezőgazdasági munkások svédországi toborzásáról. Nem kérdőjelezve meg a kimutatás alaposságát, azt hiszem, érdemes lett volna súlyozást alkalmazni, és a meghatározó eseményeket valamiképp jelölni. Ezek ugyanis tájékoztató pontok lehetnek volna az adatok rengetegében, és az időrendi táblázat így Jászberény történetének egyfajta áttekintő jegyzetként is használható lett volna. Itt kell megjegyezni, hogy a közel 1800 oldalt magukban foglaló kötetek nemcsak hagyományos könyvformában, hanem a Magyar Elektronikus Könyvtárban is elérhetők és olvashatók. (<http://mek.oszk.hu/18100/18167/>; <http://mek.oszk.hu/18100/18168/>; <http://mek.oszk.hu/18100/18169/9>)

6 Sebők Balázs: A város társadalma a szocializmusban. In: Jászberény története a harmincas évektől az ezredfordulóig. 256–310

7 Kóródi Máté: A város az '56-os forradalom idején. In: Jászberény története a harmincas évektől az ezredfordulóig. 234–255

8 Vincze János Farkas: Rendszerváltás a városban. In: Jászberény története a harmincas évektől az ezredfordulóig. 598–672

9 Csősz László: A jászberényi zsidóság utolsó évtizedei a családtörténetek tükrében. In: Jászberény története a harmincas évektől az ezredfordulóig. 7–24

Nem szerepel ugyanakkor a város közelmúltját és jelenét nagyban befolyásoló kollektivizálás. A szocializmus időszakának fontos részei bemutatásra kerültek ugyan – így az a folyamat, amely során Jászberény mind iparibbá vált –, de a mezőgazdaság kollektivizálása kimaradt, ami pedig alapjaiban rázta meg a tradicionális paraszti értékekkel szoros szimbiózisban élő jász identitást. Ez nem feltétlenül hiányosság azonban, mindössze azt jelzi, egy város teljes története még 1800 oldalon és több mint félszáz kutató megmozgatásával sem írható meg tökéletes teljességében. Még a kötetekben megmutatott komplexitás sem elegendő, hogy minden kérdésre választ adjon. Így, szerencsére a jövőben is maradt még kutatnivaló.

(Jászberény története a kezdetektől a reformkorig (2014);

Jászberény története a reformkortól a harmincas évekig (2015);

Jászberény története a harmincas évektől az ezredfordulóig (2017)

Főszerkesztő: Pethő László)

Szűcsné Németh Mária

JÁSZBERÉNYI VONATKOZÁSOK EGY NAGY HÍRŰ NAPLÓBAN

A kötet szerzője nem úgynevezett „szépiró”, ellenben Radnóti Miklós feleségeként rendkívüli irodalmi érzéssel rendelkezett. A napló az 1935–1946-os évek eseményeit öleli át. Az akkori évek korrajza a mű, és egyben személyes sorsot, sorsokat ábrázol. A való történelem jelenik meg a naplóban, aminek sajnos mindenki tudja, hogy mi lett a vége!

A naplóírást Gyarmati Fanni családjában természetes mindennapi tevékenységnek tartották. A hagyatékában fennmaradtak más családtagok által írt naplórészletek is. Gyarmati Fanni célja az volt – többek között –, hogy Radnóti Miklós magánéleti és szakmai életének eseményeit rögzítse. Radnóti Miklós is írt naplót, de ennek középpontjában az irodalom állt. Összevetve a két napló tartalmát az olvasás után kiderül, hogy a két írás az időbeni egyezés ellenére is kevés azonosságot mutat. Természetesen Radnóti Miklós nem ismerhette felesége naplójának tartalmát.

Eredetileg gyorsírással készült a napló – csak belső használatra –, ami azt jelentette, hogy Gyarmati Fanni öregkorukra akarta dokumentálni hogyan élték meg mindennapjaikat. A Napló anyagát később legépelte, és így jelent meg a kiadó gondozásában. 2006-ban járult hozzá a Napló kiadásához, amelyet Ferencz Győző irodalomtörténészre bízott.

A Napló nem könnyű olvasmány, bár aki szereti a korrajzot az nagy élvezettel olvassa! Főleg a vége nagyon tömör, de itt már többnyire visszaemlékezésből írt Gyarmati Fanni. (Az ostrom alatt nem is volt lehetősége a mindennapos írásra.)

Zavarba ejtő őszinteséggel írt a személyes gondjairól. Egy önmarcangoló nő portréja rajzolódik ki a szemünk előtt, aki bátran mondja el a gondolatait munkájáról, a szerelemről, az identitásáról, a napi problémákról.

A Napló szerkezetileg egy egységet alkot a napok folyamatában. Dolgozatomban ebből szeretnék egy részletet kiemelni, ami Jászberényre vonatkozik, és amit nem kis örömmel olvastam. Ez a jászberényi Holló-fiúkra (János, András és Ferenc) vonatkozik. Gyarmati Fanni emlegeti ezen a néven őket a Naplóban. Ez az említés személyesen és többször Jánosra vonatkozik, aki Milch Hermina első férje volt. (Holló János vegyészprofesszor, vegyészmérnök, biotechnológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1956–1957-ben, illetve 1963 és 1972 között a budapesti műegyetem vegyészmérnöki karának dékánja. 1972 és 1991 között az MTA Központi Kémiai Kutatóintézet igazgatója.) Hermi – ezen a néven emlegeti később az író – Gyarmati Fanni unokahúga volt, a nővére, Gyarmati Rózsa lánya. (Milch Hermina orosznyelv-tanári képesítést szerzett Budapesten. Az 1950-es évek közepén a Toldy Ferenc Gimnáziumban tanított. 1956-ban Ausztráliába emigrált.)

Herminának kétlaki élete volt a Gyarmati–Milch család között. Gyarmati Fanni úgy gondolta, hogy az ő családjukból csak profitálhat Hermina, mind tartalomban, mind lélekben, míg a Milch család felszínes, csak a pénzre és a külsőségekre épít. Herminára nézve főleg a Milch

nagymamát tartotta veszedelmesnek és kártékonynak. Gyarmati Fanni úgy vélte Hermina apai nagymamája tette tönkre a testvére (Rózsi) és a saját fia életét is. Hermina apja, Milch Emánuel 1930 áprilisában, 28 éves korában tisztázatlan körülmények között öngyilkos lett. (Milch Emánuel Berlinben mérnököknek tanult. Apja halála után megszakította tanulmányait és átvette a család komáromi fakereskedésének irányítását.) Felesége, Gyarmati Rózsa ekkor már várandós volt Hermina testvérével, aki kisgyermek korában meghalt. Ekkor költöztek Budapestre Komáromból. Rózstát 1932-ben vérzéssel kórházba szállították, ahol vérmérgezésben meghalt. 28 éves volt ekkor. Gyarmati Fanni kapott olyan levelet testvérétől, amelyben egyértelműen az anyósát teszi felelőssé a szörnyűségekért, amik a családban történtek. 1942-ben ezt írta Gyarmati Fanni a Milch családról: „... olyan idegenek, ellenszenvesek szegény csodálatos Rózám, ezek közé kellett kerülnöd, ilyen lelketlen fajtába keveredned”.

Hermina a két nagymama között öröklődött, hol az egyiknél lakott, hol a másiknál. 1938 tavaszán Milchné Angliába költözött és szerette volna magával vinni Herminát is – ekkor már elkezdődött a zsidók diszkriminálását sújtó törvények alkalmazása. Gyarmati Fanni tiltakozott ellene, mert csak azt látta a dologban, hogy tőlük, az ő családjától akarta elszakítani az unokát. Úgy látta, hogy az unokahúga élete eddig csupa megrázkódtatás és „ideiglenesség” volt. Szerette volna a lány nyugalma megóvni. A háború kiteljesedése és a később bekövetkezett tragédia, tragédiák után már nagyon megbánta ezt az elhatározását.

Milchné 1942-ben agydaganatban halt meg. Még halála előtt is úgy rendelkezett, hogy a szombat-vasárnapokat Hermina a Milch családnál töltsse! A temetésen már a Holló-fiúk is részt vettek. Ez az ismerkedésük első szakasza lehetett. A Naplónak csak kis része foglalkozik a Holló-fiúkkal, illetve kiemelten Holló Jánossal, aki Hermina udvarlója, majd első férje volt. Természetesen betekintést nyerhetünk a háború utáni Jászberény nélkülezésektől sem mentes életébe is.

Holló János 1941 nyarán ismerkedett meg Gyarmati Fanni unokahúgával, Herminával. 1942 szeptemberében a fiatalember behívót kapott két hétre. A Naplóban leírtak szerint 1944-ben már nagy volt a szerelem Herminával. A család nem nézi jó szemmel, hogy kritika nélkül lelkesedett Jani társasága, illetve bajtársai iránt. (Gyarmati Fanni a Naplóban következetesen Janiként emlegeti Holló Jánost.) Közben a Holló szülők is igyekeztek lebeszélni fiukat a házasságról. „Jó polgári úrigyerek nem áll ellent a szülői házi akaratnak, pedig ha egy kis százalék segítséget nyújthat vele Herminak, meg kellene tennie” – írja Gyarmati Fanni. A nagynénje is szerette volna biztonságban tudni az unokahúgát, ráadásul lelkiismeret-furdalása is volt, mert nem engedte Angliába kivándorolni Herminát a Milch nagymamával. Ebben az időszakban Holló János Vácon tartózkodott egy századdal, ahol szakács volt. Többször kapott munkaszolgálatos behívóparancsot, ami esetében tulajdonképpen a túlélést is jelentette.

1944. május 2-án (kedden) volt az esküvő. Az ifjú pár tanúi Gyarmati Fanni és Radnóti Miklós voltak. „Olyan kő esett le a szívemről, a lelkiismeretfurdalás, hogy miért tartóztattam őt itthon. Most talán megérte, mert mégiscsak boldog lett ebben a halálszagú tébolyban, ami körülvesz bennünket”.

A mézeshetek után késve jött Jászberényből a nagyon várt élelmiszercsomag János szüleitől, amiben a sok minden mellett borjúhús is volt. Közben nagy volt az izgalom a családban, mert Herminának nem volt állása, és így elvihették munkaszolgálatra!

Közben Radnóti is többször behívták munkaszolgálatra. Gyarmati Fanni szerint János talán tehetett volna valamit Radnótiért, de „éppen hogy elrontotta a dolgot azzal, hogy nem mondta meg, hogy mi vár rá!” Amikor a sorozási veszélyek elkezdődtek 1944 októberében, János elvitte Herminát Zugligetbe egy megbízható ismerőshöz. A rokonok, az ismerősök, illetve a nagymama (a napló szerzőjének édesanyja) úgy tudta, hogy Klinda páter otthonában dolgozott, amely pápai védettségű hadiüzem volt menekült zsidók részére. A hadiüzemet, amely Budán működött, 1944-ben Klinda Pál katolikus pap hozta létre Angelo Rotta pápai nuncius segítségével. Fehérnemüket gyártott a magyar hadsereg részére. Nem titkolt céljuk az volt, hogy el tudjanak bújtatni mintegy száz zsidó nőt és gyermeket. Az üzem egy Katalin nevű zárdában működött. Klinda Pál posztumusz Yad Vasem kitüntetést kapott az izraeli államtól ezért a tevékenységéért.

Álnéven éltek ezekben az időkben (Hermina *Erzsi*, János *Ottó* néven). Holló János amint az orosz hadsereg közeledéséről értesült, megszökött Vácról. Egy keretlegény felesége menekült dokumentumokat szerzett nekik. A Gestapo megtevesztésére ismételten, másodszorra is összeházasodtak. Ottó (János) elment a Nyilaskeresztes Pártba, Erzsi (Hermina) pedig a Beszékárnál nyilas összeköttetéseket szerzett. Szerencsére egy megüresedett lakást is kaptak. Az ostrom második felét itt húzták ki. Nagy bátorságot mutattak, de közben iszonyúan szorongtak is a lebukás veszélye miatt. December 15-én be kellett volna vonulnia Ottónak, mint szabadságos katonának, de nem ment el. Szerencséje volt, mert harmadnap a rendeletet visszavonták. Ekkor már körös-körül az oroszok ágyúszója dominált. 1945 telén az ostromot bujkálva, Budán egy pincében vészelték át, „szén között, dekára kimért krumpli és kenyér kínládásában, de legalább együtt”. A szovjet megszállás után az orosz katonáktól kellett az asszonyokat óvni! A szovjet hadsereg katonái nagyon sokszor, sok helyen erőszakoskodtak, illetve nemi erőszakot követtek el a magyar asszonyokon és lányokon. Több alkalommal Herminát is zaklatták! „...kihúzzák Hermit. Szorongatom a rózsafűzért és morzsolgatom kétségbeesetten, de nincs erőm felállni, hogy inkább engem helyette. Így kimegy szegényke vad rémülettel az arcán, és semmi sem segít... Aztán feszült, szomorú várakozás. Mikor megjelenik, hangos zokogással borul Janira”.

A szovjet hadsereg katonái nemcsak Budapest ostrománál, hanem vidéken is zaklatták, illetve szexuálisan bántalmazták a magyar lányokat, asszonyokat. Budapest megszállásakor Gyarmati Fanni is háromszor lett a szovjet katonák szexuális zaklatásának áldozata. Az első két alkalommal sikerült elkerülnie a megerőszakolást, de a harmadik alkalommal nem! Mivel fizikai ellenállást tanúsított, a katona még meg is verte.

Egy keddi napon hajnalban elindultak Jászberénybe. egy orosz katonai autóra kéredeztek fel, mivel a vonatok nemigen jártak. Amint megérkeztek Jászberénybe (János és Hermina), megtudták „...hogy a szülői ház lerombolva, és a rokonok házai is, de hát valahol majd csak akad szállásuk. A szülő nagy része befedetlen volt télen, és biztos kifagyott, de semmi

se riasztotta vissza Janit. Nagy felelősség feszült benne, hogy meg kell menteni a szőlőt, folytatni kell az ősi munkát az ősi földön". Holló András anyai nagyapja, Mandl Móric volt az első egyike, akik a homoki szőlőtermesztést meghonosították Jászberényben. Nagykáta felé a neszúri szőlők telepítését is ők kezdték el. Zsidó származású családként beilleszkedtek a térség és Jászberény társadalmi és kulturális életébe. János és Hermina reménykedtek, hogy lesz enniváló. Ideérkezésükkor szembesültek véglegesen azzal, hogy szüleiket, nagymamáját deportálták, majd Auschwitzban megölték. Április végére helyreállították az egyik házat. 1945 júliusában Gyarmati nagymamát is elhozták Jászberénybe, illetve többször is meglátogatta őket, mert Herminának karácsonyra várták gyermekük megszületését (Holló András.) Nagyon sok volt a munka, és sokat segített nekik a nagymama a mindennapok megélésében.

Gyarmati Fanni 1945 nyarán – miközben izgatott és lázas keresést folytat férje, Radnóti Miklós felkutatására – ellátogatott Jászberénybe. Pár napot töltött unokahúgánál (péntektől kedd reggelig). Így ír róla a Naplóban: *„Megígértem, és menekülni próbáló nyugtalanságom is hajszolt, hogy lemenjek. Szép, tekintélyes, vidéki patricius házban, de belülről nagyon szedett-vedett, kifosztottan élnek Hermiék. Megérkezett Jani kisebbik öccse is, a Feri Mauthausenből, nagyon lefogyva, és most hizlalják erősen. Most már biztos, hogy a középső fiút, Andrist agyonlőtték. Szegény gyerekek nem beszélnek róla, de Jani arcán kitörölhetetlenül ott van egy nagyon keserű kifejezés. Hermikénél már mozog a kis új lény, és nagyon boldog. Anyuska a szokásos robotban, de mégis jó ez a vidéki hülyülés most, amikor újabb iszonyú éhség hullám dühöng itt, Pesten. [...] Három napig ettem odalent, főleg gyümölcsöt, aztán nagyon letörve visszajöttem. Letörve különösképpen a tájtól, amin keresztül mentem oda is meg vissza is. Az utazás mindig kiesés kicsit az életből, és a tájakban úgy benne van Miklós, az utazásaimon csak nyeltem, nyeltem az úton a sírásomat, és rettenetes nehéz voltam, mikor megérkeztem*".

A Napló nem egy teljes élettörténet, annak csak egy szakasza. Az ostrom után nagyon sokáig reménykedett Gyarmati Fanni, hogy a férje egyszer csak hazatér, ... és mert nagyon sokáig reménykedett, gyásza nagyon sokáig elhúzódott. 1946-ban hagyta abba a napló írását. Ekkor tudta meg, hogy két évvel korábban a férjét, Radnóti Miklóst megölték.

A Napló nagyon értékes irodalomtörténeti forrás. A benne megemlített családi és irodalmi események, irodalmi szereplők miatt is. (Illyés Gyula, Karinthy Frigyes, Justh Zsigmond, Andre Gide, Sík Sándor, Boldizsár Iván, Szerb Antal, Kovács Margit stb.) Kirajzolódik az 1936 és 1946 közötti évek magyar irodalmának egy igen jelentős része. Társadalomképet mutat, amelyben Gyarmati Fanni és Radnóti Miklós zsidó származásuk miatt (bár kikeresztelkedtek) üldöztetésnek, mellőzöttségnek voltak kitéve. Mindez a Naplót a holokausztirodalom dokumentumává teszi. A Napló kétségkívül hozzájárul nemcsak Gyarmati Fanni, hanem férje, Radnóti Miklós halhatatlanná válásához is. Bár utóbbinak, a költőnek ott vannak ehhez a verseskötetei a könyvtárakban, a könyvespolcokon, minden irodalmat szerető és tisztelő magyar ember szívében.

Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni: Napló 1935–46 I–II. Jaffa Kiadó, Bp., 2014.

Varga Kamill

NEMES JÁSZBERÉNY VÁROSA

Nagy fába vágta a fejszét a Jászsági Évkönyv Alapítvány, amikor közös erővel elhatározták, hogy összeállítanak egy új és átfogó kiadványt, amely Jászberény város történetének évszázadait aprólékosan bemutatja. Nem könnyű azért sem, mert a korábban élt történészek, elkötelezett jász lokálpatrióták több évtizedes gyűjtőmunkáját túlszárnyalni szinte lehetetlen feladat.

Talán egy-két kétség is felmerülhetett a könyvkiadással kapcsolatban. Vajon ki fogja megírni? Kinek van erre ideje? Ha pedig többen írják, akkor ki lesz a főszerkesztő, hiszen az ő munkája nem kevesebb, mint az egyes tanulmányok megírása. Vajon ki vesz ma már könyveket? Miből fogjuk kiadni? Hiszen egyetlen könyv kiadása is sokba kerül, de három!

Míndezeket a hátráltató véleményeket leküzdve nagy örömmel vehette kezébe az olvasó, jászok és nem jászok, szimpatizánsok és érdeklődők az első kötetet. Impozáns megjelenés: borítóján – a hozzá nem szokott szemnek talán nehezen kivehető – jegyzőkönyv, mely 1732-ben keletkezett, és Jászberény Nemes Városának tanácsa által íratott. Ami azonban elsöre feltűnik az írás előterében a várost ábrázoló kép, jól kivehetően a Nagytemplom és a Barátok temploma, a Zagyva és a Kőhíd. Ez a négy szó, ez a négy „intézmény” sokak számára talán idegenül hangzik, de a könyv szerzőinek történeteket, életérzést, eseményeket jelentenek. Hiszen mi nem gépen szálltunk föléje, hanem minden követ ismerjük.

A kiadvány követi más várostörténeti munkák szerkesztési elveit: kronologikus sorrend, illetve az a tény, hogy a helyi eseményeket beillesztik az ország, vagy akár Európa történelmének eseménysorába. Az első kötet anyaga – mely 2014-ben jelent meg – a reformkorig követi az eseményeket, több évezredet is felölel, és 16 szerző szakmai munkáját dicséri, akik saját szakterületükön, vagy a tárgyalt témákban szaktekintélyeknek számítanak.

A második kötet, mely egy évvel később jelent meg, már egy sokkal rövidebb időszakot ölel fel, hiszen a reformkor idején kezdődik és a XX. század első negyedében zárul. Erre az időszakra jellemző az írott források, levéltári anyagok, sőt kiadványok bősége.

A harmadik kötet 2017-ben látott napvilágot, 1930-tól napjainkig tárgyalja a város történetét. Borítóján a Nagytemplom harangtornyából készített éjszakai várost ábrázoló képpel.

Bár a szakmai szempontoknak megfelelő, történelmi, régészeti, levéltári kutatások alapján készült a könyv, mégsem tartalmaz lábjegyzeteket. Ezáltal talán olyan emberek is bátran forogthatják, akik nem kifejezetten történészek, inkább „csak a téma iránt érdeklődők.”

A mű nagy értéke a különös gonddal összeállított forrás- és irodalomjegyzék (digitális és nyomtatott formában is), mely segítheti a témában való részletesebb elmélyülést, tájékozódást vagy további kutatásokat. A mű végén összefoglaló-kronologikus, vagyis időrendi áttekintés található, mely nagyobb összefüggésében segít elhelyezni a részleteket, témaköröket. Az egyes fejezetek akár a könyvektől függetlenül, önálló tanulmányként is megjelenhettek volna.

A szerzők és a főszerkesztő kitartó munkája mellett szükség volt Jászberény Város Önkormányzatának hathatós támogatására is. Modern korban, a 21. században élünk, egy digitalizált világban, így teljesen természetes, hogy ezek a könyvek a Magyar Elektronikus Digitális könyvtárban is olvashatóak.

A tanulmányokban számtalan utalást találunk a Jászság, illetve Berény vallásos életére. A Nagytemplom tetején a koronával szinte a város jelképévé vált a századok alatt. Különösen érdekes dolgokat tudhatunk meg a templom XVIII. században használt, s az utóbbi időben feltárt kriptájából előkerült leletek alapján. A régészeti leletek is tartalmaznak bőséges adatot a jászok vallásosságáról, de a török kori összeírások, oklevelek, irattári anyagok, tárgyi emlékek is tükrözik a nép lelki irányultságát. Szerves részét képezi a várostörténetnek a jászokkal együtt idetelepült ferences kolostor és a benne lakó testvérek élete, mindennapjai, népnevelő tevékenysége a templomban, a plébánián, a közösségekben, vagy a gimnáziumban.

Mindhárom kötetben helyet kaptak a város „nagyjai”, híres szülöttei, akik valamilyen módon – tudós tevékenységükkel, politikusi ténykedésükkel, vagy lokálpatriótaként – hozzájárultak a város, a Jászság fejlődéséhez. Így olvashatunk a gimnázium neves tanáiról, a város ifjúságának nevelésében betöltött szerepükről. Gergely Adolf, Horti József, Korber Ernő és Józsy Ferenc a természettudományok területén voltak a gimnázium kimagasló-példaadó tanárai. Meg kell emlékezni Apponyi Albert hosszú és gazdag életpályájáról, valamint a Friedvalszky családnak a városban betöltött szerepéről is.

Természetesen egy könyvismertetésben nehéz dolga van a szerzőnek, nem egyszerű eldönteni, mit is emeljen ki a számtalan értékes tanulmány közül. Záró gondolatként ezert álljon itt a legnagyobb „jász ereklyének”, a Lehel-kürtnek történetéből egy kardinális megállapítás: „A Lehel vezér kürtjeként számon tartott tárgy a magyar nemzeti hagyományok egyik ikonjának számít. A ma Jászberényben a Jász Múzeumban őrzött tárgy így nemcsak a Jászság és a múzeum becses ereklyéje, hanem a magyar és a nemzetközi művelődéstörténet kiemelkedő emléke.”

Irodalom

I. Pethő László (főszerk.): Jászberény története a kezdetektől a reformkorig. Jászberény, 2014. Kiadja a Jászsági Évkönyv Alapítvány; Digitális változat: <http://mek.oszk.hu/18100/18167/18167.pdf>

II. Pethő László (főszerk.): Jászberény története a reformkortól a harmincas évekig. Jászberény, 2015. Kiadja a Jászsági Évkönyv Alapítvány; Digitális változat: <http://mek.oszk.hu/18100/18168/?from=rss>

III. Pethő László (főszerk.): Jászberény város története a harmincas évektől az ezredfordulóig. Jászberény, 2017. Kiadja a Jászsági Évkönyv Alapítvány, Digitális változat: <http://mek.oszk.hu/18100/18169/18169.pdf>

A KÖTET MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA:

Jászfákóhalma Önkormányzata

Jászberény Önkormányzata

Tisztelt Támogatóink!

Az 1996. évi CXXVI. Törvényben foglaltak szerint alapítványunk 2017-ben a személyi jövedelemadó meghatározott részéből 84 993 Ft támogatásban részesült, mely összeget az évkönyv nyomdaköltségeinek részbeni fedezésére fordítottuk.

Az évkönyv kiadója – a Jászsági Évkönyv Alapítvány – hálásan megköszönve az eddigieket, továbbra is szívesen fogad felajánlásokat és várja újabb támogatóit.

(Adószámunk: 18821725-1-16; számlaszámunk: